

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№12 (199)**

Київ 2017

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 12 (199). – К., 2017. – 241 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ
Протокол № 4 від 15.09.2017 року

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 06.11.2014 №1279 даний збірник віднесено до наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (перелік №1, розділ «Економічні науки»).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (головний науковий редактор)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ХОДЖАЯН А.О. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
СТУДІНСЬКА Г.Я. доктор економічних наук (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЕЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
БУРЯЧЕНКО А.Є., доктор економічних наук, доцент
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., кандидат економічних наук
ДЕМЬОХІН В.А., кандидат технічних наук
ДУБРОВІНА О.А., кандидат економічних наук
ПРИМОСТКА О.О., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук, професор
КОРНЕЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
СІГАЙОВ А.О., доктор економічних наук, професор
ТЕРЕЩЕНКО Г.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (АФУ)
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ЩУКІН Б.М., кандидат економічних наук, с.н.с. (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЬКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКИЙ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «Проф. Д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Енджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДІРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитор Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»
внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannya rinkovih vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rinkovih vidnosin Ukr.

Формування ринкових відносин в Україні, 2017. Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2017

МАКРОЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 336.743

А.І. АГАПОВА,
студент, КПІ ім. Ігоря Сікорського,
А.О. СИГАЙОВ,

д.е.н., професор, КПІ ім. Ігоря Сікорського, кафедри економіки і підприємництва

Криптовалюти: новий виклик для фінансової системи України

Розвиток технологій багато в чому спрощують повсякденне життя, тому поява електронних розрахунків і електронних грошей було очікуваною. Визначено, що на сьогоднішній день в Україні відсутня нормативно-правова база, яка б регулювала взаємини між користувачами, на основі чого і відстоюється точка зору про необхідність не тільки детального наукового вивчення криптовалют, але і необхідності розробки інституційних норм. Зазначено, що розвиток та вдосконалення існуючих способів розрахунків є необхідним та неминучим. Наголошено, що відбувається інтеграція віртуальної та реальної сфери економіки, а інституції повинні використовувати адаптивний підхід для забезпечення успішності подальшої діяльності. У статті розглядається поняття, сутність і історія появи біткойна, ставиться головне питання, чи є біткойн повноцінним грошовим заступником. Розглянуто можливість створення досить міцної фундаментальної юридичної бази для використання даного виду валюти в Україні.

Ключові слова: біткойни, гроші, криптовалюта, електронна валюта, «Карбованець».

А.І. АГАПОВА,
студент, КПІ ім. Ігоря Сікорського,
А.А. СИГАЄВ,

д.з.н., професор, КПІ ім. Ігоря Сікорського, кафедри економіки і підприємництва

Криптовалюты: новый вызов для финансовой системы Украины

Развитие технологий во многом упрощают повседневную жизнь, поэтому появление электронных расчетов и электронных денег было ожидаемо. Определено, что на сегодняшний день в Украине отсутствует нормативно-правовая база, которая бы регулировала отношения между пользователями, на основе чего и отстаивается точка зрения о необходимости не только детального научного изучения криптовалют, но и необходимости разработки институциональных норм. Отмечено, что развитие и совершенствование существующих способов расчетов необходимо и неизбежно. Отмечено, что происходит интеграция виртуальной и реальной сферы экономики, а институты должны использовать

адаптивный подход для обеспечения успешности дальнейшей деятельности. В статье рассматривается понятие, сущность и история появления биткойны, ставится главный вопрос, есть ли биткойны полноценным денежным заместителем. Рассмотрена возможность создания достаточно прочной фундаментальной юридической базы для использования данного вида валюты в Украине.

Ключевые слова: биткойны, деньги, криптовалюта, электронная валюта, «Карбованец».

А. АНАРОВА,
graduate student, Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute
А. СИГАЙОВ,
Polytechnic Institute, professor, Sc.D. Igor Sikorsky Kyiv

Cryptocurrencies: new challenge for Ukraine's financial system

The development of technology in many ways simplifies everyday life, so the emergence of electronic payments and electronic money was expected. It is determined that to date there is no regulatory framework that would regulate relations between users, on the basis of which the standpoint of the necessity of not only detailed scientific study of cryptography, but also the need for the development of institutional norms, is defended. It is noted that the cryptocurrency market should be considered as an open, complex, stochastic, dynamic, controlled economic system with a number of inputs and outputs. Emphasized that integration occurs between virtual and real sectors of the economy, and institutions should use adaptive approach to ensure the success of future activities. The article deals with the concept, essence and history of the appearance of bitokin, the main question is whether the bitcoins are a full-fledged money patron. Considered the possibility of creating a sufficiently strong fundamental legal basis for the use of this type of currency.

Key words: bitcoins, money, cryptocurrency, electronic currency, Karbowanec.

JEL classification: F 30, P 43, E 42.

Постановка проблеми. З розвитком комп'ютерних технологій і мереж зв'язку сучасний світ вступив в епоху «електронних грошей». Монети та банкноти поступово замінюються пластиковими платіжними картами, а в мережі Інтернет працює безліч платіжних систем, спочатку створених тільки для електронних платежів, таких як PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги. В даний час, цифрові валюти не випускаються національними центральними банками. Але прогрес не стоїть на місці, і зараз ми спостерігаємо зростання криптовалюта – абсолютно нового платіжного засобу ХХІ століття, яке має ряд істотних відмінностей від інших видів електронних грошей. На сьогоднішній день криптовалюта користується безліч людей у всьому світі.

У даній статті розглядаються кріптовалюти, які на даний момент використовуються в світі. Вони відрізняються тим, що безпечні і забезпечують певний рівень анонімності. Угоди в них не можуть бути підроблені або скасовані, і, як правило, низькі мита, що робить її більш надійною, ніж звичайна валюта. Їх децентралізований характер означає, що вони доступні для всіх, де банки можуть бути ексклюзивними в тому, кому вони дозволяють відкривати рахунки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню фінансово-правової сутності електронних грошей присвячено роботи М. В. Юрвицького [4, с. 9], І. О. Трубіна [5, с. 56], М. А. Дмитрик [6], В. О. Рядінської [7, с. 193], А. Т. Проценка [5, с. 68], Д. Є. Євсюкова [8], К. Л. Рачинського [9, с. 74] та інших, які суттєво не розходяться у питанні стосовно ознак електронних грошей. Роботи Р. Коена [1], А. Гринспанса [2], Е. Мака [3], Д. С. Вахрушева, О. В. Железова [13], А. Т. Хідзева [10], В. Л. Достова, П. М. Шуста [8] та інших мають серйозні відмінності у думках не тільки в визначенні правового статусу криптовалюти, а й в загальній можливості розгляду криптовалюти як електронний ресурс. Окремого дослідження вимагають особливості та тенденції розвитку кріптовалюти, визначення їх правового статусу та створення юридичної бази їх існування з урахуванням наукового аналізу для прогнозування їх майбутньої динаміки.

Мета статті. Вивчення теоретичних аспектів кріптовалютних відносин, як явищ сучасної інформаційної економіки та визначення особливостей їх легітимного використання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Кріптовалюта – це цифрова або віртуальна валюта, яка використовує криптографію для забезпечення безпеки. Через цю функцію безпеки кріптовалютність важко підробити. Визначальною рисою кріптовалюта і, можливо, її найбільш привабливою стороною є її органічний характер; він не видається будь-якої центральною владою, що робить його теоретично несприйнятливим до урядового втручання або маніпулювання.

Біткойн був створений Сатоши Накамото, таємним інтернет-користувачем в 2008 році, перш ніж він вийшов в інтернет в 2009 році. Даний вид фінансових операцій виник тому, що люди бачать цінність в грошах, вільних від державного контролю, і стягують комісійні збори; а також блок-ланцюжок для перевірки транзакцій. Біткойн розглядався як інструмент для приватних анонімних транзакцій, і спочатку виступав як оплата вибору для угод з наркотиками та інших незаконних покупок. Станом на липень 2017 року обороті перебувало близько 16,5 млн біткойнов. У березні 2017 року вартість біткойнов на рівні 1 268 дол. США перевищила вартість унції золота (1 233 дол. США) в перший раз. На початку січня 2017 року вартість біткойни вперше з 2013 року перевищила \$ 1000. Таким чином, з початку року курс кріптовалюта збільшився більш ніж удвічі. Курс біткойна росте на тлі збільшення активності трейдерів. 5 травня кріптовалютна біржа повідомила, що обсяг торгів за всіма кріптовалюта перевищив \$ 178 млн – це на 25% вище попереднього рекорду, встановленого 17 березня 2017 року. На біржі Poloniex з січ-

ня 2017 року кількість активних онлайн-трейдерів збільшилася більш ніж на 600%, а кількість транзакцій зросла на 640%, говорить в повідомленні організації [1].

Даний альтернативний, децентралізований спосіб обміну знаходиться на ранніх стадіях розвитку, у нього є унікальний потенціал для боротьби з існуючими системами валюти і платежів. Станом на червень 2017 року загальна ринкова капіталізація кріптовалюти перевищує 100 млрд. дол. США, а рекордний денний обсяг перевищує 6 млрд. дол. США (рис.1,2).

У травні минулого року була запущена кріптовалюта «Карбованець» (Karbowanec), яка має орієнтацію на Україну, але з практичної точки зору немає географічних кордонів.

«Карбованець» заснований на протоколі Cryptonote, які не є клоном Bitcoin. Це електронні гроші, українська національна кріптовалюта, як і біткойн, але анонімна завдяки технології Cryptonote. «Карбованець» відроджено в цифровій формі кріптовалюта, оскільки електронні гроші людей не пов'язані з урядом або посадовими особами. Тільки безпосередньо сама особа, що проводить операцію, контролює свої кошти і несе відповідальність за їх безпеку. «Карбованець» – це егалітарна децентралізована система, де вартість монет ґрунтується винятково на попиті і попиті на ринку. Емісія залежить від постійного математичного алгоритму, де кожен може брати участь у викидах карбованців, отримуючи їх в якості винагороди.

Операції з «Карбованцем» забезпечують повну анонімність і конфіденційність з використан-

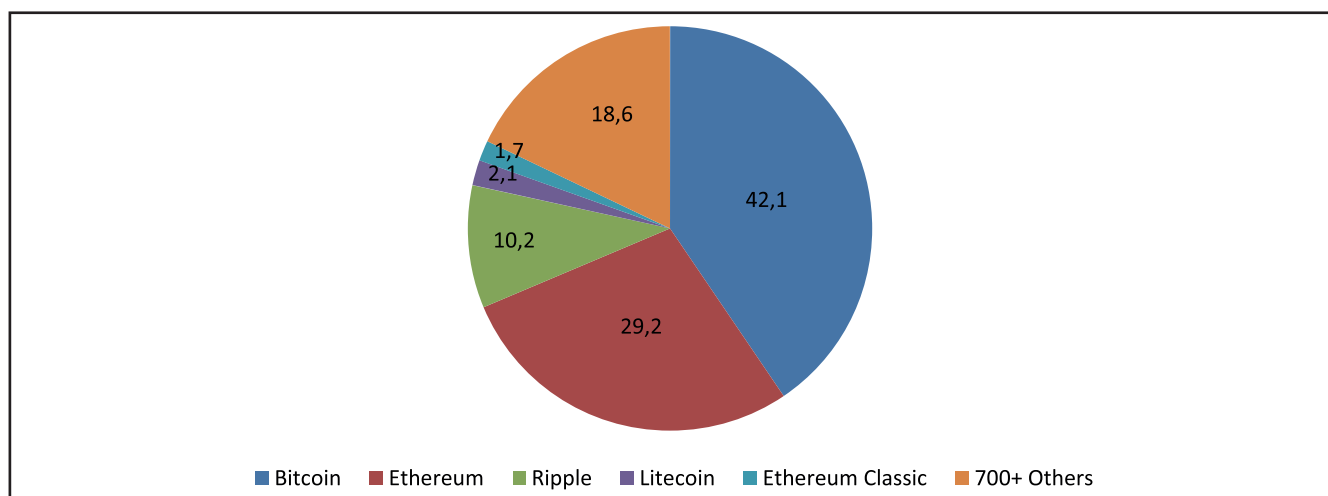

Рисунок 1. Доля кріптовалют різних систем в сумарному обігу кріптовалют станом на 29.06.2017

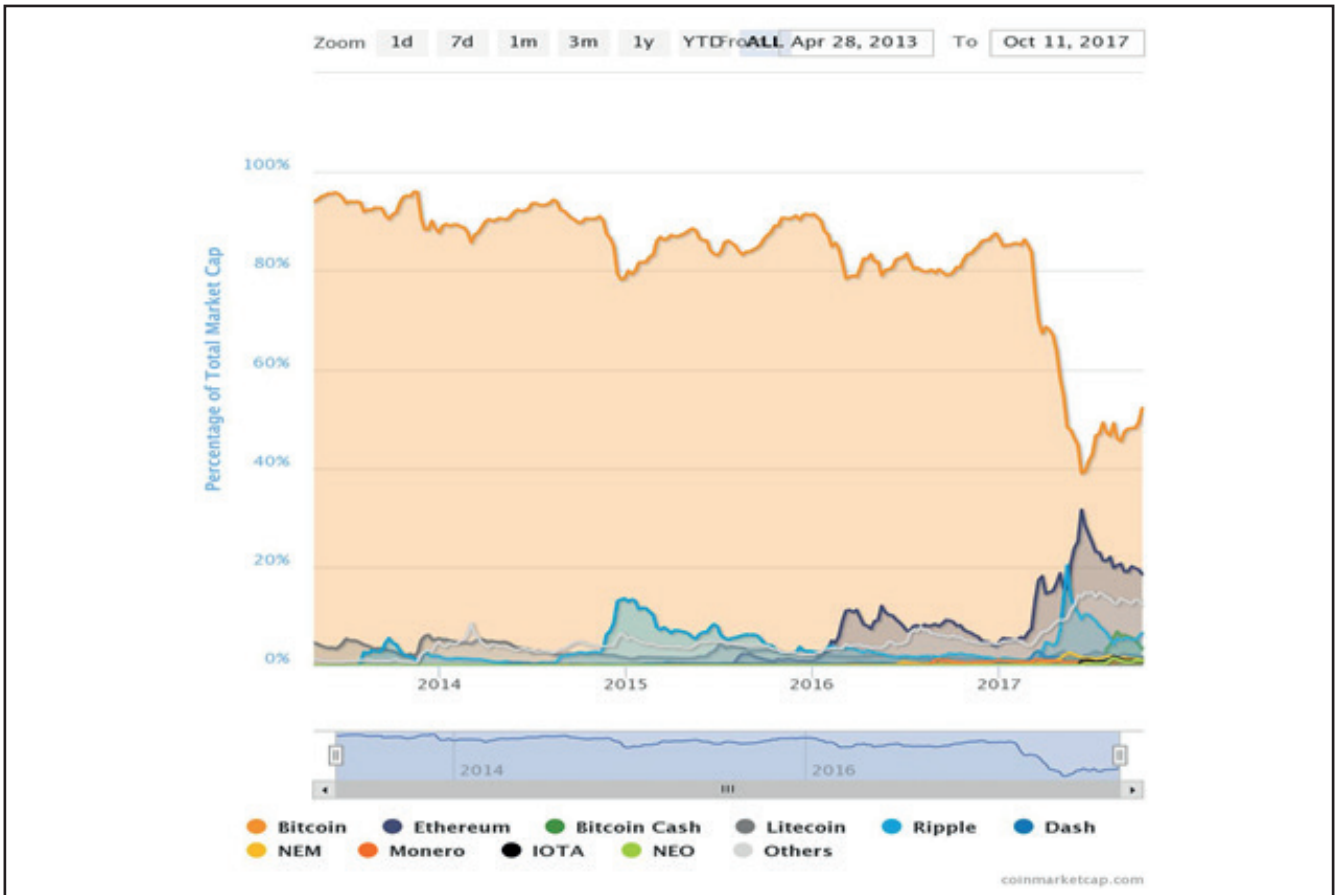

Рисунок 2. Доля криптовалют різних систем в сумарному обігу криптовалют в 2013–2017 гг.

ням криптографічного технології. Усі транзакції підписані від імені групи, так що неможливо визначити, хто саме з групи підписав транзакцію, і, відповідно, не можна з упевненістю сказати, хто виконав платіж. Чим більше учасників групи, тим більше конфіденційною є операція. Крім того, транзакції не можуть бути пов'язані, навіть якщо вихідні транзакції не відслідковуються, кожен може як і раніше бачити платежі, які отримуються.

Унікальні разові адреси та кільцеві підписи транзакцій забезпечують стійкість до блокового аналізу. Кожна транзакція тільки створює додаткові перешкоди для тих, хто хоче копатися в фінансових операціях з «карбованців».

Опір аналізу, в свою чергу, забезпечує дуже важливу характеристику, притаманну реальних грошей, – взаємозамінність. Функціонує грошей означає, що всі монети одного номіналу мають однакову купівельну спроможність [3].

Ключове відмінність і перевага над біткойнов – це взаємозамінність. Все карбованці взаємозамінні і одномоментно на відміну від біткойнов. Це пов'язано з тим, що в біткойнов кожен може переглянути всі транзакції на рахунках всіх учасни-

ків і подивитися, скільки біткойнов знаходиться на балансі адреси [14].

Поточний податковий кодекс України зобов'язує декларувати дохід, отриманий на території України з подальшою сплатою відповідних податків. У разі ухилення дії можна вважати неправомірними і слід застосування кримінальної та адміністративної відповідальності винних осіб. У той же час, поки біткойн офіційно не визнаний владою України, то і адмініструвати операції з криптовалюта, фактично, проводити неможливо.

Щодо цього існує рішення Європейського суду з прав людини від 22 жовтня 2015 року у справі «Хедквіст проти Швеції», де суд ухвалив, що операції з біткойнов і іншими віртуальними валютами на території Євросоюзу не повинні обкладатися податком на додану вартість. Приводом для розгляду статусу криптовалюта послужило звернення від громадянина країни Девіда Хедквіста владі Швеції. Він планував заснувати комерційний сервіс на легітимній основі, який би обмінював біткойни на традиційні валюти і назад. Однак, вивчивши ситуацію, Хедквіст виявив, що подібні угоди обкладаються ПДВ, так як біткойни мають

юридичний статус товару, а податки в Швеції, і без того занадто високі. У підсумку Європейський суд ухвалив, що їх слід розглядати як традиційну валюту, а не як товар, оскільки біткойни були створені лише «як засіб платежу».

Виходячи з цього, за новими європейськими правилами, угоди, пов'язані з валютами, банкнотами і монетами, не можуть обкладатися податком на додану вартість, але тільки в разі, якщо вони використовуються в якості законного платіжного засобу. Відповідно, що рішення Європейського Суду є обов'язковими на території України, тому в суперечках з податковими органами суди часто посилаються на рішення у справі «Хедквіст проти Швеції» і приходять до єдиного рішення, що контроль на даний момент український уряд забезпечити не в змозі.

Існує багато думок щодо можливості легалізації криптовалют на державному рівні. Інформаційний промисловий портал з посиланням на «Українформ» повідомляє, що глава Фінансового комітету Сергій Рибалка стверджує, що в парламентському комітеті почалася робота над законопроектом про криптологію та набирають все більшої популярності в світі. Також він зазначив, що комітет не має права закрити цю проблему з кількох причин, тому що ІТ-потенціал України дозволяє їй претендувати на лідерство в розвитку нових фінансових технологій і терміново необхідно розвиток цивілізованого ринку. Крім того представники Верховної Ради зазначили, що не будуть перешкодити залученню нових інвестицій в Україну. Сьогодні деякі вважають, що криптовалюта вважається надзвичайно ризикованим спекулятивним фінансовим інструментом, який не має реальної цінності, крім спекулятивного попиту. Таким чином, досвід національних банківських і фінансових пірамід зобов'язує думати про захист інтересів громадян.

Що стосується правового регулювання, то в листопаді 2016 року Національний банк дав звернення, що він розглядає «віртуальну валюту» біткойн як грошовий сурогат, який не має реальної вартості, тому і не може використовуватися як засіб платежу фізичними та юридичними особами на території України, оскільки це суперечить нормам українського законодавства. Однак дана заява НБУ не варто вважати нормою і накладати відповідальність за використання криптовалют. Це пов'язано з тим, що існують певні ризики, пов'язані з використанням цифрових грошей. Од-

нак вони пов'язані не стільки з самою криптовалюта, скільки з відсутністю конкретних норм права, що регулюють її звернення [12]. Найбільш важливою причиною неправомірності даного нормативного акту є відсутність в українського законодавстві визначення «грошового сурогату».

Сьогодні основним ризиком, пов'язаним з подібними розрахунками є визнання податковими організаціями такі операції нереальними, а самої угоди – неправомірною. Однак, цей ризик можна звести до мінімуму при належному документальному оформленні трансакцій. Щодо ризику кримінальної відповідальності за використання криптовалюта, то він швидше за все перебільшений. Аналіз реєстру судових рішень показав, що особи, які використовували біткойн в особистих і законних цілях, до кримінальної відповідальності не притягувалися.

Висновок

Таким чином, ґрунтуючись на сприятливій тенденції використання криптовалют в Україні, зміцненні позицій біткойна на біржах, розгляду застосування сприятливого законодавчого регулювання, перспектив розвитку даної системи, можна зробити прогноз, що в майбутньому криптовалюта зможе впливати на світову економіку з більшою інтенсивністю. Отже, підсумувавши вищезазначене, можна зробити висновок, що звичайно, як и будь-яка інша нова технологія, криптовалюта для багатьох може здаватися складаною та підозрілою. Але слід пам'ятати не тільки про ризики, а й перспективи. Так чи інакше, незалежно від думки уряду, віртуальні гроші існують і використовуються в Україні. Тому, чим раніше держава врегулює правовий статус криптовалют, тим швидше і якісніше зміниться фінансовий ринок України. Фактично криптовалюти являють собою фінансові активи, такі самі як акції, облігації, депозитні сертифікати та інші, що є законними засобами обігу та нагромадження. Учасники ринку очікують від держави визнання статусу криптовалют як легітимного фінансового активу, невиконання цього та відмова адекватно реагувати на об'єктивну реальність може зашкодити тільки самій державі, оскільки криптовалюти надійно захищені від будь-якого стороннього втручання.

Список використаних джерел

1. Cohen B.J. Electronic Money: New Day or False Dawn? / B.J. Cohen // Review of International Political Economy. – 2001. – Vol. 8. – № 2. – p. 24–29.

2. Greenspans A. Comment about Bitcoin / A. Greenspans [Internet Resource]. – Mode to access: <http://www.businessinsider.in/Everyone-Is-BaffledBy-Alan-Greenspans-Comment-About-Bitcoin/articleshow/26873628.cms>
3. Mack E. The Bitcoin Pizza Purchase that's Worth \$7 Million Today / E. Mack // Forbes (12/23/2013) [Internet Resource]. – Mode to access: <http://www.forbes.com/sites/ericmack/2013/12/23/the-bitcoinpizza-purchase-thats-worth-7-million-today>
4. Вахрушев Д.С. Криптовалюта как феномен современной информационной экономики: проблемы теоретического осмысления / Д.С. Вахрушев, О.В. Железов // Науковедение. – 2014. – Вып. 5. – С. 4–15.
5. Проценко А.Т. Правовий статус віртуальних валют: світовий досвід та українські реалії / А.Т. Проценко // Право і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 130–134.
6. Ранчинский К.Л. Вопросы правового статуса и регулирования электронных денег в странах ЕС / К.Л. Ранчинский // Вестник Российского университета дружбы народов. – 2011. – № 1. – С. 69–77.
7. Вахрушев Д.С. Криптовалюта как феномен современной информационной экономики: проблемы теоретического осмысления / Д.С. Вахрушев, О.В. Железов // Науковедение. – 2014. – Вып. 5. – С. 4–15.
8. Строителева Е.В. Электронные деньги: виды, сущность и перспективы развития / Е.В. Строителева, И.Б. Мигачев // Дискуссия. Политематический журнал научных публикаций. – 2014. – № 6 (47). – С. 54–61.
9. Никитин К.В. Обращение биткойнов в условиях правовой неопределенности / К.В. Никитин // Юридическая работа в кредитной организации. – 2014. – № 3. – С. 48–53.
10. Демидов О.П. Связанные одним блокчейном: обзор международного опыта регулирования криптовалют / О.П. Демидов // Индекс безопасности. – 2014. – № 2. – С. 41–56.
11. Ломовцев Д.А. Сравнительная характеристика правового регулирования биткойна в разных странах / Д.А. Ломовцев // Право и современные государства. – 2014. – № 4. – С. 5–9.
12. Руденко Е.П. Возможности и перспективы развития криптовалют [Электронный ресурс] / Е.П. Руденко. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2015/pdf/10657.pdf>
13. Рядінська В.О. Проблеми правового регулювання обігу електронних грошей в Україні [Електронний ресурс] / В. Рядінська // Підприємництво, господарство і право. – 2016. – № 12. – С. 190–195. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_12_36.
14. Евсюков Д.Е. Предоплаченный финансовый продукт «электронные деньги»: теоретический поход [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.yandex.ua/clck/jsredir>

УДК 338.22.021.1

В.В. ГАЛАСЮК,

к.е.н., Голова Комітету Верховної Ради України з питань промислової політики та підприємництва

Україна: орієнтири для економічного ренесансу

У статті розкрито базові причини і наслідки нераціонального здійснення економічної політики в Україні на засадах неоліберальної доктрини. Проаналізовано успішний досвід зростання національного добробуту в країнах світу та на основі його категоризації визначено країни, чий досвід здійснення економічної політики впродовж останніх 20 років може вважатися найбільш корисним для застосування в Україні. Окреслено ключові критерії для ефективного використання іноземного досвіду з метою підвищення рівня національного добробуту, що полягають у необхідності наслідування елементів економічної політики успішних країн у концентрованому вигляді та з урахуванням реального суспільного й історичного контексту. Обґрунтовано нагальну необхідність формування спільного бачення майбутньої України, в тому числі її економічної моделі.

Ключові слова: економічний ріст, наздоганяюча модернізація, індустріалізація, національний добробут, суспільний консенсус.

В.В. ГАЛАСЮК,

к.э.н., Председатель Комитета Верховной Рады Украины по вопросам промышленной политики и предпринимательства

Украина: ориентиры для экономического ренессанса

В статье раскрыты базовые причины и последствия нерационального осуществления экономической политики в Украине на основе неоліберальной доктрини. Проанализировано

успешный опыт роста национального благосостояния в странах мира и на основе его категоризации определены страны, чей опыт осуществления экономической политики в течение последних 20 лет может считаться наиболее полезным для применения в Украине. Определены ключевые критерии для эффективного использования зарубежного опыта с целью повышения уровня национального благосостояния, которые заключаются в необходимости использования элементов экономической политики успешных стран в концентрированном виде и с учетом реального общественного и исторического контекста. Обосновано необходимость формирования общего видения будущего Украины, в том числе ее экономической модели.

Ключевые слова: экономический рост, догоняющая модернизация, индустриализация, национальное благосостояние, общественный консенсус.

V. HALASIUK,

Ph.D., Chairman of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on industrial policy and entrepreneurship

Ukraine: Guidelines for Economic Renaissance

The article reveals the basic reasons and consequences of the unreasonable implementation of economic policy in Ukraine based on neoliberal doctrine. It analyzes the successful cases of national welfare growth worldwide and determines the countries, whose experience of implementing economic policy for the past 20 years can be considered the most applicable for Ukraine. The paper outlines the key criteria for the effective implementation of foreign experience in order to increase the level of national welfare, namely the need to use certain features of the economic policies of successful countries in a concentrated form and taking into account the real social and historical context. The work substantiates the need of building a common vision of the Ukraine's future, including its economic model.

Key words: economic growth, overcoming modernization, industrialization, national prosperity, social consensus.

Постановка проблеми. Розвинута економіка – осто́в будь-якої успішної країни. Рівень безпеки, освіти, медицини – похідна від економічного стану і темпів розвитку держави. Економічна міць визначає якість життя, міжнародний авторитет та перспективу розвитку нації. У зв'язку з цим постає проблема виявлення мірила успішності соціально-економічного розвитку країн світу, що забезпечить підґрунтя для відповіді на питання, яким чином Україні розвинути власну економіку і увійти до клубу успішних країн, а також які інструменти й механізми економічної політики використати для цього.

Для того, щоб відрізнити більш успішну державу від менш успішної, порівняти добробут, життєвий рівень, благополуччя людей в різних країнах та оцінити, наскільки швидко розвивається країна на фоні інших, в сучасній практиці використовують наступні аналітичні інструменти:

- окремі індикатори «високого рівня» – такі як ВВП на душу населення, тривалість життя, чисельність населення;

- зведені рейтинги – такі як Індекс людського розвитку (UNDP's HDI), які узагальнюють рівень добробуту, якість медицини, доступність освіти;

- інтегральні індикатори благополуччя – такі як Індекс щастя (SDSN's World Happiness Report),

який вимірює суб'єктивне благополуччя та пояснює значно ширше коло факторів (у тому числі здоров'я і довголіття, добробут і соціальну підтримку, свободу вибору й рівень довіри та ін.) і, найголовніше, базується на результатах безпосередніх опитувань населення.

Використання зазначених показників допоможе визначити місце України на світовій арені економічного та соціального розвитку. Серед іншого, це також дозволить встановити на які країни світу доцільно орієнтуватись державі при формуванні економічної політики, чий досвід залучати та чиїх помилок не повторювати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем визначення механізмів оцінки та підвищення економічного добробуту і благополуччя населення в країнах світу присвячено наукові доробки багатьох вітчизняних вчених, зокрема таких як М.М. Гузь [1], М.С. Онуфрик [2], К.В. Гончарова [3], О.М. Чечель [4], Л.Я. Глубіш [5], І.І. Маслікова [6], О.О. Бутник [7] та ін. Ними ґрунтовно досліджено еволюцію наукових поглядів на зміст теорії добробуту крізь призму нагальних потреб конкретних етапів розвитку суспільства, проаналізовано теорію об'єктивних характеристик благополуччя та суб'єктивності його сприйняття населен-

ням, опрацьовано основні показники економічного та суспільного добробуту населення країни, розглянуто методичні підходи до вимірювання і порівняння суспільного добробуту країн світу. Віддаючи належне наявним напрацюванням у даній сфері, слід зазначити, що визначенню країн-орієнтирів та релевантних елементів їх економічної політики з метою підвищення добробуту, благополуччя та життєвого рівня населення України приділено недостатню увагу, що обумовлює необхідність здійснення подальших досліджень у даному напрямі.

Мета статті – на основі визначення позиції України в соціально-економічному вимірі та відповідних міжнародних порівнянь ідентифікувати для неї країни-орієнтири у сфері проведення економічних реформ і підвищення рівня благополуччя населення для подальшого запозичення релевантних елементів їх економічної політики.

Виклад основного матеріалу. Сучасний стан розвитку економічної теорії і думки визначається як критичним переглядом та модифікацією окремих понять і висновків минулого, так і пошуком нових методологічних підходів до розв'язання завдань всебічного і стійкого розвитку людства [8]. Новим напрямом, що сформувався у сучасній економічній теорії, є економічна теорія щастя. Ядром цієї теорії є положення про суб'єктивне уявлення людини про задоволення власним життям і відчуття свого благополуччя у поєднанні з об'єктивними показниками розвитку національної економіки країни, в якій вона проживає. Від-

родження зацікавленості економістів до фундаментальної категорії буття людини – щастя – вкотре підкреслює, що по суті питання економіки є невіддільними від етичної та психологічної проблематики суспільного розвитку.

Узагальнюючи світовий досвід можна констатувати, що громадяни щасливіші в тих країнах, які мають тривалий економічний ріст та його соціально справедливий розподіл. Такі країни як Норвегія, Данія, Швеція, Фінляндія є чудовим прикладом для України та багатьох інших держав і з точки зору розвитку економіки, і з точки зору її соціальної організації суспільства. Ці країни входять в першу десятку за рейтингом щастя населення (World Happiness Report 2015), Україна ж посідає лише 132 місце з 155 (рис. 1) [9]. Вони також посідають одні з найвищих позицій в світі за Індексом людського розвитку (ООН) [10]. Реальний ВВП на душу населення цих скандинавських країн в 5–7 разів вище ніж в Україні (рис. 2) [11], очікувана тривалість життя, яка є важливим показником якості життя в країні, на 7–10 років довша ніж в Україні [12], видатки на охорону здоров'я на душу населення – в 5–9 разів [13].

Ці країни не тільки значно багатші, а що не менш важливо – вони мають надзвичайно високий рівень соціальної орієнтації економіки. Так, наприклад, у Фінляндії управління соціального страхування вже заміняє поточну систему грошових допомог в країні безумовним доходом. Кожен громадянин Фінляндії щомісяця буде

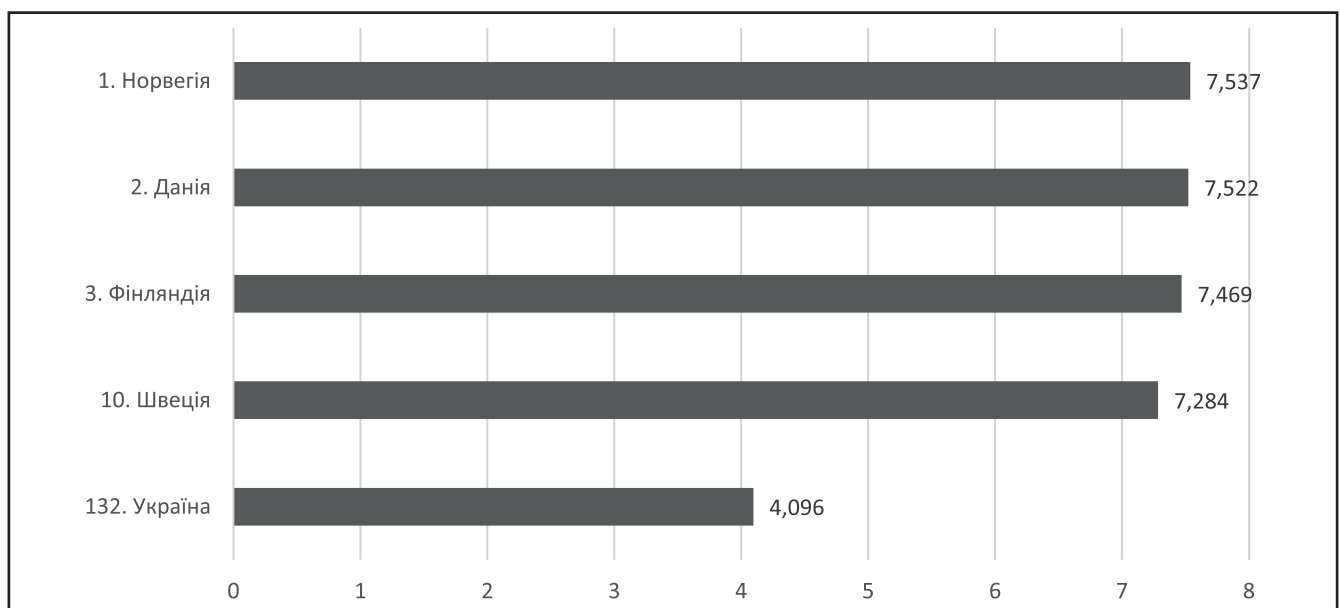

Рисунок 1. Індекс щастя населення України і скандинавських країн у 2016 р.

Складено автором на основі даних джерела: [9]

отримувати від уряду 800 євро [14]. Ця сума не буде обкладатися податком. Вводити нову систему будуть поетапно. На першому етапі розмір щомісячної виплати становитиме 550 євро, при цьому збережеться частина пільг і субсидій. Згодом буде здійснено повний перехід на нову систему безумовного гарантованого доходу.

Ці успішні країни, до речі, не прагнуть постійно кудись «приєднуватись»: Норвегія, наприклад, не є членом ЄС, а Данія та Швеція, хоч і є членами ЄС, але не входять в зону Євро. Успішні країни, серед яких чільне місце займають скандинавські країни, мають бачення власних національних інтересів і пріоритетів, власну державну політику, а також владу, яка послідовно втілює їх в життя.

Втім, розвиток цих країн-орієнтирів відбувався в іншому історичному контексті і носив порівняно еволюційний характер. Умови ж, в яких зараз знаходиться Україна, дуже специфічні та складні. І вони вимагають значно швидших та більш комплексних структурних перетворень – як економічних, так і інституційних. На порядку денному України сьогодні мають постати не фрагментарні реформи, а всеохоплююча системна й глибока трансформація – інституційна, економічна, соціальна.

Тому необхідно застосовувати «рецепти» успішних країн у концентрованому вигляді та з урахуванням реального суспільного й історичного контексту. Скопіювати чийсь модель чи успіх навряд чи вдасться, та й не потрібно. Необхідно вчитись у інших і використовувати окремі шаблони, інстру-

менти, механізми, які добре спрацювали у них та можуть бути використані у нас. В цьому сенсі для України особливо корисним є досвід наздоганяючої модернізації, яку в другій половині 20-го сторіччя та на початку 21-го сторіччя успішно провели Китай, Південна Корея, В'єтнам, Сінгапур, Чилі, Малайзія. Всі ці країни протягом 1990–2010 рр. більш ніж подвоїли ВВП на душу населення. Китай здійснив безпрецедентний 7-кратний економічний стрибок за ці 20 років [15].

Релевантним та особливо корисним і в частині економічної політики, і в частині інституційних перетворень є також досвід наших близьких сусідів, наприклад, Польщі й Туреччини. Сьогодні в це важко повірити, але ще чверть сторіччя тому – в 1990 р. – Україна перебувала на одному рівні з Туреччиною за показником ВВП на душу населення та випереджала Польщу, а зараз ми відстали від них втричі (рис. 3).

Безумовно, настільки разюча різниця траєкторій соціально-економічного розвитку не є випадковістю, а переважною мірою результатом деіндустріалізації й тінізації економіки, підміни модернізації консервацією. Замість проведення радикальних реформ та системної трансформації, у тому числі з допомогою іноземних партнерів, українська влада була зосереджена на розподілі сфер впливу і ренти від сільськогосподарського та металургійного сировинного експорту, експлуатації залишків створеної в радянські часи промисловості й інфраструктури.

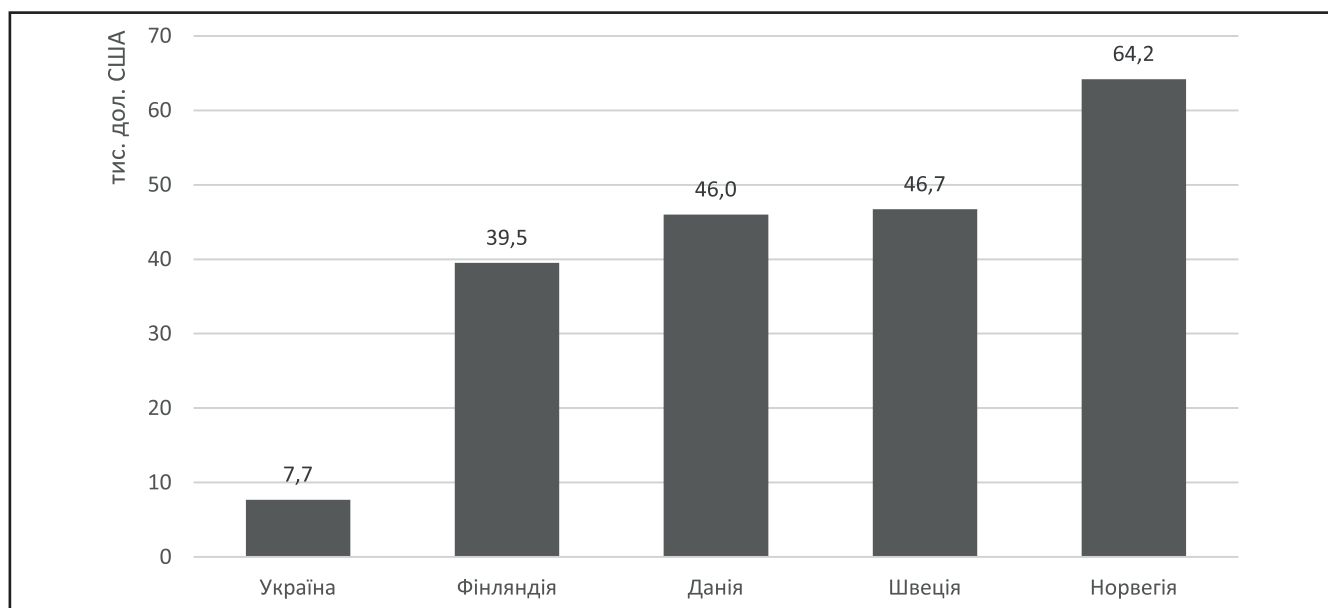

Рисунок 2. Реальний ВВП на душу населення в Україні та скандинавських країнах у 2016 р.

Складено автором на основі даних джерела: [11]

Рисунок 3. Динаміка розвитку ВВП на душу населення та кількості населення України, Туреччини, Польщі та Чехії у 1991–2016 рр.

Джерело: складено автором.

Важливість визначення для України країн-орієнтирів не можна переоцінити, адже це одне з головних питань – на якій економічній моделі будувати розвиток країни. На жаль, серед політиків, експертів та громадських діячів тут все ще немає єдності. Щоб рухатись швидко і мінімізувати супротив необхідно здобути в цьому питанні суспільний консенсус – принципово домовитись про «точку призначення» в 15–20-річній перспективі.

Владі та суспільству необхідне спільне (хоча б контурне) бачення майбутньої країни, в тому числі її економічної моделі. Воно визначатиме зміст і характер необхідних реформ. Адже неможливо побудувати успішну, заможну, технологічно розвинену і соціально орієнтовану європейську країну, на кшталт Норвегії чи Швеції, користуючись деструктивними неоліберальними рецептами або порадами країн-аутсайдерів, деякі з яких, як Грузія, в окремих аспектах тяжіють до соціалдарвінізму. До речі, за даними Світового банку, з 149 країн, які оприлюднили повну статистику реального ВВП за 1990–2015 рр., він знизився лише в п'яти випадках. Україна поставила антирекорд (–41,4%), вслід за нею іде Молдова

(–29,2%), Грузія (–12,9%), Зімбабве (–0,6%) і Центральноафриканська Республіка (–0,6%).

Висновки

Суспільний та політичний консенсус навколо бачення майбутньої країни в термінах національної економічної моделі та цілей розвитку хоча й не може бути гарантією, проте здатний стати міцним фундаментом для формування раціональної економічної політики та оптимального вибору її інструментарію. В нагоді тут стає вивчення та виважене застосування іноземного досвіду тих країн, які нещодавно перебували схожому з Україною рівні економічного розвитку, проте здійснили рішучий прорив на шляху до досягнення добробуту, благополуччя й щастя населення. Це саме те, чого Україна потребує сьогодні. Саме те, заради чого існує сенс об'єднуватись та наполегливо діяти.

Список використаних джерел

1. Гузь М.М. Аналіз показників економічного та суспільного добробуту населення / М.М. Гузь // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – 2012. – Вип. 36. – С. 66–74.

2.Онуфрик М.С. Фінансово-економічні передумови утвердження України як держави добробуту / М.С. Онуфрик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 10. – С. 28–33.

3.Гончарова К.В. Сучасні теоретичні підходи оцінки економічного добробуту у міжнародній економічній статистиці / К.В. Гончарова // Економічний простір. – 2014. – № 90. – С. 14–22.

4.Чечель О.М. Добробут населення як центральна категорія економічної політики держави / О.М. Чечель // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 162–164.

5.Глубіш Л.Я. Еволюція наукових поглядів на зміст теорії добробуту та її специфіка на сучасному етапі соціально-економічних відносин / Л.Я. Глубіш // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 6(1). – С. 58–63.

6.Маслікова І.І. Етико-економічні концепції якості життя в оцінці добробуту та благополуччя / І.І. Маслікова // Університетська кафедра. – 2017. – № 6. – С. 75–86.

7.Бутник О.О. Дослідження індексу щастя населення в контексті ефективного державного управління / О.О. Бутник // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 22. – С. 73–75.

8.Фещенко В.М. Сучасні економічні теорії: навчальний посібник / В.М. Фещенко. – К.: КНЕУ, 2012. – 476 с.

9.World Happiness Report 2017 / J.F. Helliwell, J.D. Sachs et al [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://worldhappiness.report/wp-content/uploads/sites/2/2017/03/HR17.pdf>.

10.Human Development Report 2016 / United Nations Development Programme [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://hdr.undp.org/en/2016-report>

11.GDP per capita, purchasing power parity (current international \$) / World Bank [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.CD?view=chart>.

12.Life expectancy at birth / World Bank [Electronic Resource]. – Mode of access:<https://data.worldbank.org/indicator/SP.DYN.LE00.IN>.

13.Health expenditure per capita (current US\$) / World Bank [Electronic Resource]. – Mode of access: <https://data.worldbank.org/indicator/SH.XPD.PCAP>.

14.Кожному жителю Фінляндії гарантовано платити – муть по 800 євро на місяць / Finance.UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/362162/kozhnomu-zhytelyu-finlyandiyyi-garantovano-platytymut-po-800-yevro-na-misyats>.

15.Финансовые стратегии модернизации экономики: мировая практика / под ред. Я. М. Миркина. – М. : Магистр, 2014. – 496 с.

УДК336.719

Д.М. ГРИДЖУК,

к.е.н., доцент, ДВНЗ Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Дослідження інформаційних потоків центрів прибутку корпоративного та роздрібного бізнесу банку

В статті розглядається взаємозв'язок між стратегічними напрямками діяльності комерційного банку та його організаційною структурою. Представлено схеми інформаційних потоків центрів прибутку відповідно корпоративного та роздрібного бізнесу. Проаналізовано взаємозв'язок клієнтів роздрібного бізнесу і трансакційного сервісу з урахуванням інформаційних технологій, що враховує пріоритетні напрями обслуговування в структурі роздрібного бізнесу банку. Запропоновано організаційну структуру для комерційного банку, що складається з центрів відповідальності, та їх підрозділів та представлено взаємозв'язок центрів прибутків, функцій та підрозділів управління.

Ключові слова: центр прибутку банку, організаційна структура, корпоративний бізнес, роздрібний бізнес, інформаційні потоки.

ГРИДЖУК Д.М.,

к.э.н., доцент, ДВНЗ Киевский национальный экономический университет им. Вадима Гетьмана

Исследование информационных потоков центров прибыли корпоративного и розничного бизнеса банка

В статье рассматривается взаимосвязь между стратегическими направлениями деятельности коммерческого банка и его организационной структурой. Представлены схемы информационных потоков центров прибыли соответственно корпоративного и розничного бизнеса. Проана-

лизирована взаимосвязь клиентов розничного бизнеса и транзакционного сервиса на базе информационных технологий, учитывая приоритетные направления обслуживания в структуре розничного бизнеса банка. Предложена организационная структура для коммерческого банка, состоящий из центров ответственности и их подразделений и представлены взаимосвязь центров прибыли, функций и подразделений управления.

Ключевые слова: центр прибыли банка, организационная структура, корпоративный бизнес, розничный бизнес, информационные потоки.

D. GRYDZHUK,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Investigation of information flows of profitability centers of the bank's corporate and retail business

The article examines the relationship between the strategic directions of the commercial bank and its organizational structure. Schemes of information flows of profit centers of corporate and retail business are presented. The interrelation of clients of retail business and transaction service on the basis of information technologies is analyzed, taking into account priority directions of service in the structure of the retail business of the bank. The organizational structure for a commercial bank consisting of responsibility centers and their divisions is offered and the interrelation of profit centers, functions and management units is represented.

Key words: bank profit center, organizational structure, corporate business, retail business, information flows.

Постановка проблеми. Управління центрами відповідальності в комерційному банку дає можливість визначити, хто й за що реально відповідає в банку, оцінити результати діяльності й оперативно внести корективи для їх поліпшення, створити грамотну систему мотивації персоналу для виконання поставлених завдань. Оперативність, ефективність і обґрунтованість прийняття управлінських рішень підвищується за рахунок того, що керівник підрозділу зосереджується на показниках роботи ввіреного йому центру відповідальності [1, с.43].

Для повної фінансової оцінки діяльності профіт-центрів, які залучають, і розміщують ресурси, використовується принцип умовної купівлі і продажу ресурсів. Він є невід'ємним елементом методології оцінки діяльності пов'язаних бізнес-одиниць. Суть цього принципу полягає в тому, що всі ресурси, котрі залучаються до банку одними підрозділами, умовно продаються іншим підрозділам банку. Тобто за всі залучені ресурси нараховується умовна плата підрозділам, які їх залучили. Також за всі розміщені ресурси підрозділам, що їх розмістили, нараховуються умовні витрати за користування цими ресурсами. Умовна плата і витрати нараховуються по так званих трансфертних цінах (або ставках), які відображають ринкову ситуацію, норму резервування тощо. В цьому контексті

центри прибутку корпоративного та роздрібно-го бізнесу банку мають важливе значення. Тому дослідження їх інформативних потоків являється актуальною проблемою.

Метою статті є дослідження інформаційних потоків центрів прибутку корпоративного та роздрібного бізнесу банку із дослідженням взаємозв'язку клієнтів роздрібного бізнесу і транзакційного сервісу з урахуванням інформаційних технологій, а також взаємозв'язку центрів прибутків, їх функцій та підрозділів управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує взаємозв'язок між стратегічними напрямками діяльності комерційного банку та його організаційною структурою, що обумовлює формування процесу управлінських рішень, які в свою чергу пов'язані із функціональними сферами центрів відповідальності банку. Роуз Пітер С. відзначає: «Останніми роками ряд найбільших банків схилився на користь концепції центрів отримання прибутку, згідно з якою кожен провідний відділ прагне максимізувати свій внесок у рентабельність банку і ретельно контролює показники ефективності власної роботи» [2, с. 27]. Питання дослідження ефективної організаційної структури банку та аналізу поступових етапів прийняття управлінських рішень недостатньо висвітлено в економічній літературі [3,4], хоча проблеми впли-

ву організаційних аспектів управління на фінансову стійкість банку досліджувалися вченими [5,6].

Дубінін В.О. визначає, що вибір організаційної структури – це вибір порядку угруповання робіт і напрямів субординації, які повинні забезпечити ефективну реалізацію внутрішніх робочих процесів в комерційному банку [7, с. 87]. Ціллю організаційної структури являється забезпечення адекватної реакції на зміни зовнішнього середовища із-за правильно сформованої відповідальності [8, с. 64]. Таким чином, організаційна структура визначає характер взаємодії елементів системи трансфертного ціноутворення та особливості функціонування її інформаційної підсистеми [9, с.37]. Потрібно відмітити, що організаційна структура також впливає на документообіг у середині банку і порядок кодування документів для автоматизованої обробки інформації [9, с.40].

Виклад основного матеріалу. Звернемо особливу увагу на організаційну структуру центрів комерції, що входять, як підрозділи до профіт-центрів банку.

На рис. 1 представлена схема інформаційних потоків центра прибутку корпоративного бізнесу. Як видно з рис.1 корпоративний бізнес об'єднує такі напрями:

- кредитування корпоративного бізнесу (клієнтів) – як центр, що реалізує такі банківські продукти як кредити корпоративним клієнтам;
- залучення та обслуговування корпоративних клієнтів – як центр, котрий реалізує банківські продукти, такі як залучення строкових коштів суб'єктів господарської діяльності і коштів до запитання, залучення коштів бюджету і позабюджетних коштів, надає послуги по розрахунково-касовому обслуговуванню клієнтів – юридичних осіб, а також інші види комісійних послуг юридичним особам: обслуговування у системі «Клієнт – Банк», купівля-продаж валюти, операції з похідними фінансовими інструментами, послуги з інкасації готівкових коштів клієнтів тощо.

Аналіз діяльності центру показує результат усіх операцій, які проводить банк по залученню ресурсів, обслуговуванню та видачі кредитів корпора-

Рисунок 1. Схема інформаційних потоків центра прибутку корпоративного бізнесу

Джерело: авторська розробка

тивним клієнтам. Функції центру здійснюють такі підрозділи: управління кредитування корпоративних клієнтів, управління кредитування VIP-клієнтів і управління корпоративного бізнесу комерційного центру; департамент корпоративного бізнесу; управління інкасації коштів і перевезення валютних цінностей (в частині інкасації готівкових коштів клієнтів); підрозділи корпоративного бізнесу відділень.

На рис. 2 представлена схема інформаційних потоків центра роздрібного бізнесу.

Як показано на рис.2 роздрібний бізнес об'єднує такі напрями:

- кредитування фізичних осіб як центр по наданню кредитів населенню;
- картковий бізнес як центр, що здійснює операції з емісії та обслуговування як міжнародних карток, так і карток НСМЕП;
- неторгові і вкладні операції фізичних осіб як центр, що реалізує такі банківські продукти, як залучення строкових коштів фізичних осіб і коштів до запитання, надає послуги по розрахунково-касовому обслуговуванню клієнтів – фізичних осіб, а також інші види послуг фізичним особам як у національній, так і в іноземних валютах: перекази, що здійснюються через міжнародні платіжні системи Western Union, MoneyGram, 2
- «Быстрая почта», «Анелик», «Юнистрим» та внутрішньобанківську систему «Гринвіч», валю-

тобмінні операції тощо. Аналіз діяльності центру показує результат усіх операцій, які проводить банк з фізичними особами. Функції центру здійснюють такі підрозділи: управління кредитування фізичних осіб та управління обслуговування фізичних осіб комерційного центру; департамент роздрібного бізнесу; підрозділи роздрібного бізнесу відділень.

Зауважимо, що на сьогодні структура роздрібного бізнесу зарубіжного банку в частині пріоритетних напрямів обслуговування клієнтів включає в собі дистанційні канали обслуговування клієнтів через прямі канали, а саме АТМ, кол-центр та Інтернет, причому клієнти використовують дистанційні канали обслуговування у 90–95% від усіх операцій банку, що значно збільшує клієнтську базу банку [10, с. 49].

На рис. 3 представлена схема взаємозв'язку клієнтів роздрібного бізнесу і транзакційного сервісу з урахуванням інформаційних технологій, що враховує пріоритетні напрями обслуговування в структурі роздрібного бізнесу банку.

На рис. 4 представлено взаємозв'язок центрів прибутків, функцій та підрозділів управління для наступних центрів комерції:

- міжнародний бізнес;
- бізнес з цінними паперами та інвестиційна діяльність;
- операції з дорогоцінними металами;

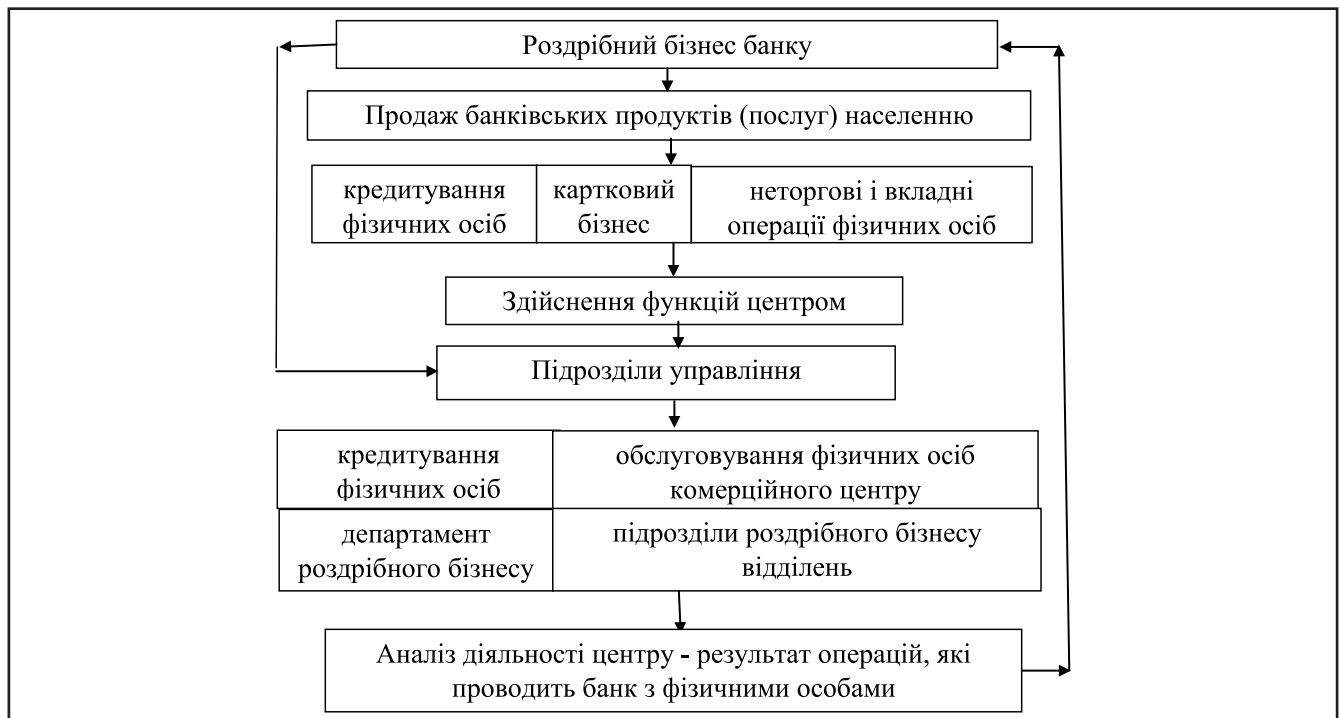

Рисунок 2. Схема інформаційних потоків центра роздрібного бізнесу

Джерело: авторська розробка

Рисунок 3. Схема взаємозв'язку клієнтів роздрібного бізнесу і транзакційного сервісу з урахуванням інформаційних технологій

Джерело: розроблено автором на основі [31]

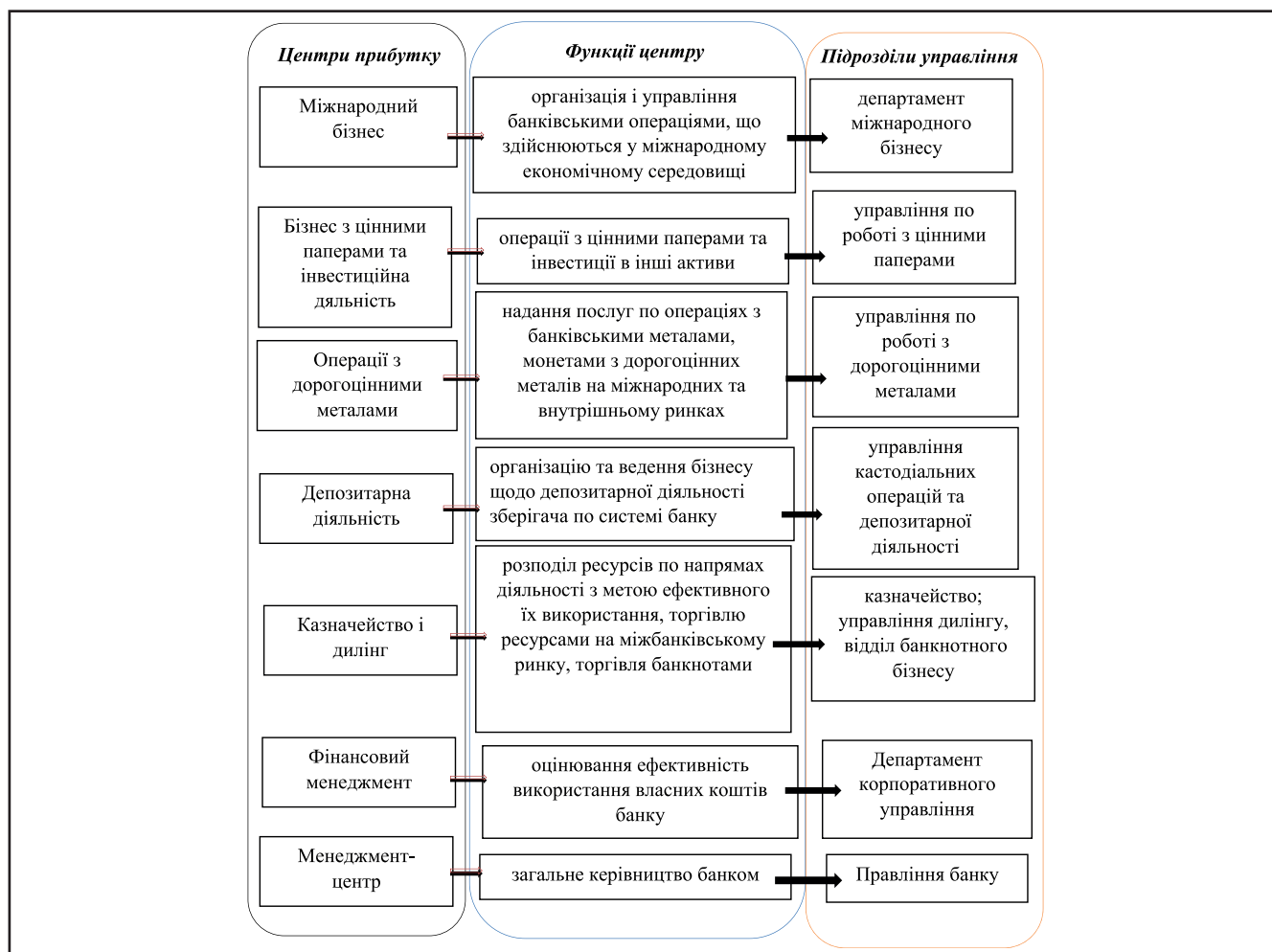

Рисунок 4. Взаємозв'язок центрів прибутків, функцій та підрозділів управління

Джерело: авторська розробка

- депозитарна діяльність;
- казначейство і дилінг (торгівля ресурсами на міжбанківському ринку);
- фінансовий менеджмент;
- менеджмент–центр.

Отже, як видно з рис.4 до наступних центрів комерції відносяться:

1. Міжнародний бізнес, що забезпечує організацію і управління банківськими операціями, які здійснюються у міжнародному економічному середовищі. Функції центру здійснює департамент міжнародного бізнесу. Бізнес з цінними паперами та інвестиційна діяльність – це центр, який здійснює операції з цінними паперами та інвестиціями в інші активи. Зазначені функції центру виконує безпосередньо управління по роботі з цінними паперами.

2. Операції з дорогоцінними металами – надання послуг по операціях з банківськими металами, монетами з дорогоцінних металів (у т. ч. інвестиційними монетами НБУ), ювілейними і пам'ятними монетами України в установах банку, а також проведення операцій з банківськими металами і монетами з дорогоцінних металів (у т. ч. інвестиційними монетами НБУ), ювілейними та пам'ятними монетами України на міжнародних та внутрішньому ринках. Функції центру здійснюють такі підрозділи: управління по роботі з дорогоцінними металами та підрозділи по роботі з дорогоцінними металами відділень.

3. Депозитарна діяльність – це центр, який здійснює організацію та ведення бізнесу щодо депозитарної діяльності зберігача по системі банку. Функції центру здійснюють такі підрозділи: управління кастодіальних операцій комерційного центру та управління депозитарної діяльності.

4. Казначейство і дилінг – це профіт–центр, діяльність якого полягає насамперед в управлінні ресурсами банку: розподіл ресурсів по напрямках діяльності з метою ефективного їх використання (умовна купівля і продаж ресурсів між підрозділами банку – профіт–центрами), продаж–купівля ресурсів між балансовими установами банку. Крім того, казначейство і дилінг здійснюють комерційну діяльність, торгівлю ресурсами на міжбанківському ринку. Функції центру здійснюють такі підрозділи: безпосередньо казначейство; управління дилінгу і відділ банкотного бізнесу, що входять до структури казначейства.

5. Фінансовий менеджмент – це центр, який дає можливість оцінити ефективність викорис-

тання власних коштів банку. Керівництво банку умовно делегує функції по управлінню робочим капіталом казначейству, при цьому доходи від розміщення капіталу, які показують ефективність управління робочим капіталом банку, є доходами центру »фінансовий менеджмент«.

6. Менеджмент–центр – це центр, який здійснює загальне керівництво банком. Він, на відміну від інших центрів, має власні ресурси – робочий капітал, але у процесі діяльності делегує свої повноваження по управлінню робочим капіталом казначейству, тому доходи від розміщення робочого капіталу рахуватимуться в іншому центрі – фінансовому менеджменті. Таким чином, менеджмент–центр функціонуватиме як затратний центр. До менеджмент–центру належать члени правління та їх помічники.

Таким чином, запропоновано організаційну структуру для комерційного банку, що складається з центрів відповідальності, та їх підрозділів в комерційному банку. Також проаналізовані інформаційні потоки профіт–центрів (центрів прибутку), які безпосередньо займаються продажем банківських продуктів і послуг, управлінням ресурсною базою, що представлено на Рис.1–4. На нашу думку така організаційна структура розподілу центрів прибутку дозволить в рамках єдиного підходу планувати та оцінювати роботу як окремих видів банківської діяльності, так і безбалансових підрозділів банку, продуктів тощо.

Висновки

Таким чином механізм умовної купівлі і продажу ресурсів дає змогу ввести доходи і витрати для кожного центру (прямі та/або умовні), що дозволить визначити кінцевий фінансовий результат його діяльності. Отже, проблеми оцінки діяльності центрів відповідальності, які виникають у результаті реалізації один одному продукції або надання послуг, значною мірою пов'язані із формуванням трансфертної ціни, бо система трансферного ціноутворення спрямована на оцінку ефективності роботи центрів прибутку і центрів послуг.

Список використаних джерел

- 1.Кравченко М. Механізм трансфертного ціноутворення в банку. Вісник Національного банку України, травень 2015,с.42–49.
- 2.Роуз Питер С. Банковский менеджмент / Питер С. Роуз. – М.: Дело, 2005. – 768 с.

3. Козенкова Т. Трансфертні ціни в групі компаній // Проблеми теорії та практики управління. – 2007. – № 8. – С. 49–59.

4. Терещенко О. О. Трансфертне ціноутворення як інструмент конт-ролінгу / О. О. Терещенко, Н. В. Волошанюк // Фінанси України. – 2007. – № 5. – С. 127–136.

5. Гладких Д. М. Організаційна і кадрова складові діяльності українських банків / Д. М. Гладких // Формування ринкових відносин в Україні. – 2003. – № 2. – С. 87–90.

6. Рид Э. Коммерческие банки. / Э. Рид, Р. Коттер, Э. Гилл, Р. Смит. – М.: СП «Космополис», 2006. – 504 с.

7. Дубінін В. О. Вибір оптимальної організаційної структури банку / В. О. Дубінін // Проблеми і перспективи

розвитку банківської системи України: Зб. наук. праць. – Т. 7. – Суми: ВВП «Мрія-1» Лтд, 2003. – С. 289–294.

8. Kryklij, O., Maslak, N., Pozhar, O. et. al. (2011). Bankivskyj menedzhment: pytannja teoriji ta praktyky [Banking Management: Theory and Practice]. Sumy : DVNZ «UABS NBU».

9. Shih, Andre. Transfer Pricing: Pitfalls in Using Multiple Benchmark Yield Curves [Text] / Andre, Shih, David, Crandon, Steven, Wofford // Journal of Performance Management. – 2004. – Jul. – P. 33–46.

10. King B. Bank 2.0: how customer behavior and technology will change the future of financial services / Brett King. – Singapore : Marshall Cavendish Business, 2010. – 399 с.

УДК 330

О.В. ДІБРОВА,

аспірант, Київський національний університет технологій та дизайну

Інформаційна безпека наукоємного сектору як фактор розвитку національної економіки

Стаття присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням інформаційної безпеки в наукоємному секторі економіки.

Ключові слова: управління інформаційною безпекою, наукоємний сектор, інформаційна політика, наукоємність, інформаційні технології.

О.В. ДИБРОВА,

аспірант, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Информационная безопасность как фактор развития национальной экономики

Статья посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам информационной безопасности в наукоёмком секторе экономики.

Ключевые слова: управление информационной безопасностью, наукоёмкий сектор, информационная политика, наукоёмкость, информационные технологии.

O. DIBROVA,

postgraduate student, Kyiv National University of Technology and Design

Information security of science-intensive sector as developing factor of national economy

The article is devoted to theoretical, methodological and practical issues of information security in the science-intensive sector of the economy.

Key words: information security management, science-intensive sector, information policy, science-intensive, information technologies.

Постановка завдання. У сучасному світі, за експертними розрахунками, більше 75% економічного зростання є наслідком застосування нових знань і впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Ці знання та досягнення генеруються в наукоємних видах економічної дія-

льності. Ефективне використання інтелектуального, науково-технічного і виробничого потенціалів економічних суб'єктів має стати потужним джерелом розвитку виробництва на базі впровадження інновацій. Високий рівень наукоємності економіки забезпечується відповідною підго-

товкою людського капіталу країни, в першу чергу в компоненті освіти, а також відповідним матеріально-технічним рівнем забезпечення діяльності видів економічної діяльності.

Одним з найактуальніших питань сьогодення є питання забезпечення інформаційної безпеки наукоємного сектору враховуючи всі його особливості. Сучасна інформатизація якісно поліпшує досягнення цілей діяльності організацій та підприємств і є умовою розвитку країни.

Аналіз досліджень та публікацій. Вітчизняними та зарубіжними вченими вже приділено увагу різним аспектам окресленої проблематики. Це: О. В. Ареф'єва, М. А. Бендіков, Т. Є. Воронкова, В. К. Галіцин, Т. Н. Гладченко, В. В. Глушак, О.М. Горбатюк, М. М. Єрмошенко, В. А. Забродський, В. А. Іванов, Н. О. Іванченко, О. С. Кириченко, В. В. Лойко, А. І. Могільний, Х. Маул, У. Мітчелл, О. О. Олейніков, Г. С. Рожнов, В.Я.Рубан, А. С. Соєнін, О. О. Сунцова, В. В. Шликов, О. Ю. Чубукова, В. І. Ярочкін та ін.

Окремі аспекти наукоємності розглянуті у працях вітчизняних та зарубіжних вчених, а саме: П.А. Борисенка, О. Є. Варшавського, М. М. Кошевого, О. В. Манойленка, М.Мейер, О.Б. Саліхової, К.Сміта, С.В.Устенка та інших.

Результати їх досліджень свідчать, що для підприємств наукоємного сектору економіки важливим є вчасно та точно передбачити стан інформаційної безпеки для того, щоб вжити необхідних заходів.

Метою цієї статті є аналіз складових інформаційної безпеки наукоємного сектора національної економіки як одного з основних факторів росту рівня конкурентоздатності держави.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах економічний розвиток країни потребує поглиблення інтеграції науки та промислового виробництва, поширення інновацій та глибокої модернізації, що сприятиме підвищенню конкуренції як країни в цілому, так і її суб'єктів. Розвиток процесів глобалізації в світі створює передумови для прискореного розвитку інформаційної економіки. Це прямо пов'язано з інформаційною та соціально-економічною нерівністю, яка виникає між розвиненими країнами і країнами, що розвиваються, внаслідок суттєвої різниці в темпах зростання обсягів та номенклатури товарів і послуг, які виробляються та надаються за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Одним з найактуальніших питань сьогодення

є питання забезпечення інформаційної безпеки наукоємного сектору враховуючи всі його особливості. Сучасна інформатизація якісно поліпшує досягнення цілей діяльності організацій та підприємств і є умовою розвитку країни.

Складність та суперечність питання інформаційної безпеки полягає в тому, що в основному увага інформаційній безпеці приділяється суто технічним аспектам. Проте інформація є суттєвим чинником розвитку економіки, зокрема товаром чи послугою. Інформація є товаром, отже втрата якого може призвести як до позитивних так і негативних наслідків та збитків. Поняття управління інформаційною безпекою наукоємного сектору на сьогодні є не до кінця вирішеним та потребує подальших досліджень, незважаючи на значну кількість наукових праць.

Інформація сьогодні – суттєвий чинник впливу на розвиток економіки і один з основних ресурсів її розвитку. Без інформації перестане функціонувати як міжнародний ринок, так будь-які національна економіка та державний апарат. Адже інформація може як сприяти розвитку, так і спричинити невідворотні наслідки та збитки.

Широкі можливості для розвитку чергу дали потужний розвиток науково-технічного прогресу, результати якого забезпечили суттєві переваги окремим суб'єктам. В той же час, зазначені переваги в умовах ринкових відносин досить швидко стали об'єктом інтересу інших осіб. Тобто, науково-технічні досягнення як об'єкти інтелектуальної власності, що мають інформаційні характеристики виявили потребу у захисті. Розвиток наукоємного сектору в Україні в першу чергу зосереджений на розвитку сфери наукоємного виробництва в промисловості та формуванні повноцінної інноваційної інфраструктури, що здатна комерціалізувати розробки вітчизняних науковців. Сучасний стан науково-технічного потенціалу України характеризується падінням рівня наукоємності виробництва та рівня наукоємності праці, що, як наслідок, призводить до зниження конкурентоспроможності вітчизняного обладнання, технологічних процесів та збільшення залежності від імпорту наукових досягнень. Також варто зазначити, що щорічно зменшується кількість організацій які здійснюють наукову та науково-технічну діяльність, а рівень розвитку науки прямо залежить від кількості підприємств та організацій, які здійснюють наукову діяльність.

Наукоємність – це один з показників, що характеризують технологію виробництва продукції

та відображає ступінь її зв'язку з науковими дослідженнями та розробками. Наукоємний сектор характеризується досить високими витратами на науково-технічні розробки, високим рівнем впровадження інновацій, реалізації новітніх технологій та виконання науково-дослідних робіт. Тобто до наукоємного сектору ми можемо віднести галузі виробництва та сфери послуг, продукція та послуги яких є наукоємними та які здійснюють наукові та науково-технічні дослідження, широко впроваджують інновації та стимулюють розвиток науки. Одним з найактуальніших питань сьогодення є питання забезпечення інформаційної безпеки наукоємного сектору враховуючи всі його особливості. Сучасна інформатизація якісно поліпшує досягнення цілей діяльності організацій та підприємств і є умовою розвитку країни.

Діяльність наукоємного сектору не можлива без використання новітніх інформаційних технологій, задля створення нових інформаційних продуктів, отримання інформації необхідної для діяльності, обміну інформацією та її продажу. Тому інформаційна безпека наукоємного сектору економіки має бути винесена на перший план серед пріоритетних напрямів розвитку. Інформаційною безпекою наукоємного сектору економіки слід вважати – комплексну систему механізмів забезпечення інформаційної безпеки та методів захисту інформації, якою володіють підприємства, від несанкціонованого доступу, руйнування, модифікації, розкриття і затримок при надходженні, та підтримуючої її інфраструктури від будь-яких випадкових або зловмисних дій, результатом яких може бути нанесення її власникам збитків, а також система попередження та реагування на негативні інформаційний впливи та операції, що можуть спричинити негативні наслідки для науково-технологічного потенціалу держави.

Щодо інформаційної безпеки наукоємного сектору, то показниками що характеризують рівень інформаційної безпеки є ймовірності виникнення загроз інформаційній безпеці. Функції інформаційної безпеки наукоємного сектору економіки полягають у ефективному управлінні системою забезпечення інформаційної безпеки, використанні ефективних механізмів управління.

Ефективне управління в даний час є ключовою вимогою, що пред'являються до підприємств і організацій з боку ринку. Постійні зміни, насамперед в економічному середовищі, ведуть до

безперервного пошуку і вдосконалення стратегії і тактики ведення бізнесу. З іншого боку, в сучасних умовах неможливо досягти ефективного ведення бізнесу без використання інформаційних технологій, які, в свою чергу, бурхливо і інтенсивно розвиваються саме під впливом стоять перед бізнесом стратегічних і тактичних завдань. Залежність від інформаційних технологій проявляється у формуванні прихильності до різного роду інформаційних продуктів та способів їх подання в інформаційне середовище. Використання інформаційних систем і технологій пов'язане з певною сукупністю ризиків та небезпек. Процесами, що впливають на інформаційну безпеку наукоємних виробництв є різноманітні інформаційні впливи, операції та загрози інформаційній безпеці також ризики інформаційної безпеки.

Інформаційна безпека наукоємного сектору економіки – система механізмів забезпечення інформаційної безпеки, а також методів захисту інформації, якою володіють підприємства, від несанкціонованого доступу, руйнування, модифікації, розкриття і затримок при надходженні, та підтримуючої її інфраструктури від будь-яких випадкових або зловмисних дій, результатом яких може бути нанесення її власникам збитків, а також система попередження та реагування на негативні інформаційний впливи та операції, що можуть спричинити негативні наслідки для науково-технологічного потенціалу держави.

Управління інформаційною безпекою в наукоємному секторі являє собою систему адміністративних органів і управлінських структур, за допомогою яких вирішуються основні завдання та досягаються цілі наукоємного сектору, відбувається процес встановлення внутрішніх зв'язків між елементами, що утворюють структуру сектору. Чинниками, що визначають рівень інформаційної безпеки наукоємного сектору економіки є:

1. Визначення пріоритетів науково-технічної політики.
2. Системний розвиток законодавчої бази.
3. Здійснення структурних перетворень.
4. Комерціалізація науково-виробничої діяльності.
5. Міжнародне співробітництво.
6. Раціональний захист внутрішнього ринку, цілеспрямовані активні дії по завоюванню вітчизняними товаровиробниками світового ринку.
7. Створення ефективного державного механізму поширення і впровадження інновацій.

8. Створення науково-технічних та інвестиційних відділів в новітніх областях досліджень і розробок.

Наслідками таких впливів є неякісна реалізація цілей забезпечення інформаційної безпеки, що у подальшому призведе до зміни темпів розвитку наукоємного сектору, негативних економічних впливів на державу та її становище на міжнародній арені. Шляхом забезпечення ефективної діяльності наукоємних видів економічної діяльності доцільною є розробка концепції управління інформаційною безпекою. Концепція забезпечення інформаційної безпеки в наукоємному секторі має визначати систему поглядів на проблему забезпечення безпеки інформації в державі, на підприємствах та виробництвах, і являє собою систематизований виклад цілей і завдань захисту, основних принципів побудови, організаційних, технологічних і процедурних аспектів забезпечення безпеки інформації в наукоємному секторі.

Створення концепції інформаційної безпеки наукоємного сектору у майбутньому дозволить:

1. оцінити стан безпеки інформації, виявити джерела внутрішніх і зовнішніх загроз інформаційній безпеці, визначити пріоритетні напрямки запобігання, відображення і нейтралізації цих загроз;

2. розробити розпорядчі та нормативно-методичні документи стосовно інформаційної безпеки;

3. провести організаційні та технічні заходи по забезпечення інформаційної безпеки в наукоємних виробництвах.

Здійснення цих заходів забезпечить створення єдиної, цілісної і скоординованої системи інформаційної безпеки наукоємного сектору економіки і створить умови для її подальшого розвитку ті підвищення рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку.

Висновки

1. Наукоємний сектор стає пріоритетним для держави, оскільки прямо впливає на розвиток національної економіки, а отже й на конкурентоспроможність держави на міжнародній арені, а управління інформаційною безпекою наукоємного сектору є стратегічним напрямком розвитку, впливає на економічну безпеку національної економіки, на науково-технічний прогрес держави.

2. Необхідність забезпечення та ефективного управління інформаційною безпекою наукоємного сектору економіки зумовлена стрімким розвитком інформатизації, коли інформація ста-

ла ключовою економічною категорією, а також зростають вимоги до рівня наукоємності продукції на світових ринках. Передовими країнами світу стають ті, що виготовляють високотехнологічну продукцію, використовуючи при цьому новітні розробки та технології, забезпечуючи високий рівень впровадження інновацій, а також приділяють увагу власній енергоефективності.

3. Важливим фактором забезпечення інформаційної безпеки є інноваційний. Адже швидкий розвиток технологій вимагає такого ж швидкого рівня модернізації існуючих систем безпеки.

Список використаних джерел

1. Манойленко О. В. (2014). Теоретико-методичні аспекти вдосконалення державної інвестиційної політики з розвитку сектору наукоємних виробництв. Проблеми економіки, 4, 104–109. <http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pekon_2014_4_14>.

2. Глушак В. В. Підхід до аналізу загроз інформаційної безпеки з використанням байєсівських мереж [Електронний ресурс] / В. В. Глушак, О. М. Новіков // Інформаційні технології та комп'ютерна інженерія. – 2012. – № 2. – С. 12–17. – Електрон. версія друк. вид. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Itki_2012_2_4 – Дата останнього доступу: 23.11.2016. – Назва з екрану

3. Ліпкан В. А. Національна безпека України : [навч. посіб.] / В. А. Ліпкан. – К. : Кондор, 2008. – 552 с.

4. Цимбалюк. В. Окремі питання щодо визначення категорії «інформаційна безпека» у нормативно-правовому аспекті / В. Цимбалюк // Правове, нормативне та метрологічне забезпечення системи захисту інформації в Україні. – 2004. – № 8. – С. 30–33.

5. Горбатюк О.М. Сучасний стан та проблеми інформаційної безпеки України на рубежі століть / О.М. Горбатюк // Вісник Київського університету імені Т. Шевченка. – 1999. – Вип. 14: Міжнародні відносини. – С. 46–48.

6. Борисенко П.А. Методичні підходи до визначення поняття «наукоємне виробництво» (на прикладі авіаційної промисловості) / П.А. Борисенко // Схід. – 2008. – № 5 (89). – С. 27–32.

7. Кошевий М. Формування організаційно-економічних умов розвитку наукоємних виробництв у промисловості України [Електронний ресурс] / М. Кошевий // Економіст. – 2013. – № 8. – С. 58–60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/econ_2013_8_15 – Дата останнього доступу: 23.11.2016. – Назва з екрану.

8. Наука и высокие технологии России на рубеже третьего тысячелетия [социально-экономические

УДК 339.97; 351.82

О.І. ЖИЛИНСЬКА,

д.е.н., доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Економічний зміст експортного контролю

У науковій праці наведено результати узагальнень економічного змісту експортного контролю. Проаналізовано визначення експортного контролю, що наводяться у різних джерелах. Експортний контроль розглядається як економічний регулятор (економічний інструмент державної зовнішньоекономічної політики). Відзначено, що експортний контроль значимо впливає на показники виробничої та фінансової діяльності підприємств, що займаються виробництвом та постачанням товарів та послуг військового призначення. Відтак, запропоновано розглядати експортний контроль як економічний фактор розвитку військово-промислового комплексу та суміжних галузей. Вказано на необхідність розробки теоретичних та методичних положень організаційно-економічного механізму експортного контролю. Показано, що експортний контроль може бути предметом економічного дослідження.

Ключові слова: експорт, контроль, експортний контроль, економічні регулятори.

О.И. ЖИЛИНСКАЯ,

д.э.н., доцент, Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Экономическое содержание экспортного контроля

В научном труде приведены результаты обобщений экономического содержания экспортного контроля. Проанализированы определения экспортного контроля, которые наводятся в разных источниках. Экспортный контроль рассматривается как экономический регулятор (экономический инструмент государственной внешнеэкономической политики). Отмечено, что экспортный контроль значимо влияет на показатели производственной и финансовой деятельности предприятий, которые занимаются производством и снабжением товаров и услуг военного назначения. Следовательно, предложено рассматривать экспортный контроль как экономический фактор развития военно-промышленного комплекса и смежных отраслей. Указано на необходимость разработки теоретических и методических положений организационно-экономического механизма экспортного контроля. Показано, что экспортный контроль может быть предметом экономического исследования.

Ключевые слова: экспорт, контроль, экспортный контроль, экономические регуляторы.

O. ZHILINSKA,

doctor of economics sciences, associate professor, Taras Shevchenko Kyiv National University

Economic maintenance of export control

In scientific labour is resulted results of generalizations of economic maintenance of export control. Determinations of export control, which are pointed in different sources, are analysed. Export control is examined as an economic regulator (economic instrument of public external economic policy). It is marked that export control meaningfully influences on production and financial performance of enterprises which are engaged in a production and supply of commodities and services of military-oriented indicators. Consequently, it is suggested to examine export control as economic factor of development of military industrial complex and contiguous industries. It is indicated on the necessity of development of theoretical and methodical positions organizationally economic to the mechanism of export control. It is rotined that export control can be the article of economic research.

Key words: export, control, export control, economic regulators.

Постановка проблеми. В переважній більшості держав світу стримується (або навіть забороняється) експорт товарів військового та

подвійного призначення, новітніх наукових розробок та новітніх технологій з військової та спеціальної (правоохоронної) тематики.

Окремі держави мають ресурси та технології для виробництва надзвичайно небезпечних видів зброї масового ураження. Задля зменшення ризиків розповсюдження такої зброї ухвалено рішення, якими забороняється або суттєво обмежується експорт товарів, послуг та технологій військового або подвійного призначення.

Тобто, існують випадки, коли експорт (експортна діяльність) призводить до негативних наслідків з точки зору дотримання суспільних інтересів. Так виник феномен експортного контролю. З метою контролю за розповсюдженням (переміщенням) товарів, послуг, технологій, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях, запроваджено відповідні правові норми, а також механізм експортного контролю, який передбачає здійснення заходів, спрямованих на контроль виконання правових норм у сфері обмеження переміщення вказаних товарів, послуг, технологій.

Однак у науковій економічній літературі не представлено публікацій з питань економічного змісту експортного контролю, не наведено розуміння економічного механізму такого контролю, не проаналізовано вплив експортного контролю на показники виробничої та фінансової діяльності експортерів. Відтак, доцільно виконати дослідження з проблематики з'ясування економічного змісту експортного контролю, вивчити експортний контроль як економічне явище. Цим обумовлена актуальність даної праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Деякі положення з питань організаційного та управлінсько-правового забезпечення експортного контролю наведено у посібнику за редакцією О.М.Гришуткіна [1]. Визначення експортного контролю висвітлено у виданні «Економічна енциклопедія» (відповідальний редактор С.В.Мочерний) [3], а також також у законодавстві України [2]. Окремі організаційно-економічні, управлінські та правові засади експортного контролю висвітлюються у працях П.Неботова [6; 7] та на інформаційно-аналітичних сайтах [4; 5]. Проте вказані джерела не розкривають змісту експортного контролю як об'єкта економічного дослідження.

Мета статті – навести результати досліджень щодо розуміння економічного змісту експортного контролю.

Виклад основного матеріалу. Конгресом США у 1946 р. було ухвалено Закон «Про атомну енер-

гію» (Atomic Energy Act of 1946), в якому містилися норми, спрямовані на нерозповсюдження технологій у сфері використання атомної енергії та створення певних механізмів експортного контролю [1, с.43]. Зокрема, будь-яка інформація, що стосується виробництва та використання атомних матеріалів та відповідного обладнання, проголошувалася «закритою». Нині у багатьох державах світу, у тому числі і в Україні, ухвалені нормативно-правові акти, що регулюють механізм та процедури здійснення експортного контролю, а також створені органи, які здійснюють конкретні контрольні та дозвільні процедури у сфері експортного контролю [5].

У першому томі видання «Економічна енциклопедія» наведено таке визначення: «Експортний контроль – система організаційно-правових та економічних заходів держави, спрямованих на заборону, обмеження і контроль експорту товарів» [3, с.491]. Звертаємо увагу, що у цьому визначенні серед заходів експортного контролю згадуються економічні. Іншими словами, висвітлюється економічний зміст експортного контролю. Окрім того, визнається, що експортний контроль може бути результатом економічної діяльності.

У цьому виданні також наголошено, що метою експортного контролю є «регулювання та облік вивезення товарів, нагляд за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності міжнародних правил і угод, захист національних інтересів у сфері зарубіжної торгівлі...» [3, с.491].

У посібнику «Експортний контроль в системі міжнародної безпеки» наведено наступне визначення: «Експортний контроль являє собою сукупність норм міжнародного права, договірних і політичних зобов'язань та заходів з контролю за міжнародними передачами та використанням товарів військового призначення, товарів подвійного використання та інших «чутливих», з точки зору безпеки, розповсюдження або тероризму товарів. Метою таких заходів є зниження ризику застосування військової сили, розповсюдження зброї масового знищення та засобів її доставки, а також зниження ризику використання «чутливих» товарів у терористичних цілях» [1, с.31]. Відтак, під експортним контролем розуміється не лише певний процес (контрольні заходи), але також і сукупність норм міжнародного права, договірні та політичні зобов'язання.

У згаданому посібнику наводиться також інше визначення: «У загальному розумінні експортний

контроль є комплексом заходів, спрямованих на контроль здійснення зовнішньоекономічної діяльності по відношенню до товарів, інформації, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності, які можуть бути використані для створення зброї масового знищення, засобів її доставки, інших видів озброєння та військової техніки. При цьому під зовнішньоекономічною діяльністю розуміється зовнішньоторговельна, інвестиційна та інша діяльність у галузі міжнародних обмінів товарами, інформацією, роботами, послугами, результатами інтелектуальної діяльності, в тому числі виключними правами на них (інтелектуальна власність)» [1, с.51]. Отже, в цьому визначенні йдеться про «контроль здійснення зовнішньоекономічної діяльності», а не лише щодо експортних поставок. Тобто, поняття експорту при визначенні експортного контролю розуміється широко.

За національним законодавством України, експортний контроль визначається як комплекс заходів з контролю за міжнародними передачами товарів, їх використанням юридичною чи фізичною особою, що здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державного експортного контролю, та іншими державними органами з метою забезпечення захисту інтересів національної безпеки та відповідно до міжнародних зобов'язань України [2]. Це визначення є правовим (нормативно-правовим), і з нього випливає, що експортний контроль призначений у першу чергу забезпечити захист інтересів національної безпеки з урахуванням міжнародних зобов'язань.

Натомість специфіка експортного контролю як економічного явища або процесу у економічній літературі не розроблена. Вказане сталося через те, що експортний контроль стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг (лише тих, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях і на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження). Експортний контроль багатьма фахівцями та експертами представляється як певний набір адміністративних, організаційно-технічних та контрольних-перевірочних процедур.

Експортний контроль доцільно сприймати як елемент регуляторної політики держави, що здатен суттєво вплинути на показники економічної діяльності суб'єктів господарювання у сфері виробництва та постачання товарів та послуг військового

призначення [4]. Отже, експортний контроль можна також досліджувати як фактор, що впливає на конкурентну позицію таких підприємств.

З означеного можна припустити, що параметри національної моделі експортного контролю можуть виступати важливим чинником регулювання виробничої активності у військовому машинобудуванні, виробництві зброї та стрілецької техніки, авіаційної та ракетно-космічної техніки, суднобудуванні, окремих видах приладобудування.

Доцільно також врахувати, що експортний контроль є наслідком розвитку системи міжнародних відносин, а також уособленням конкретних міжнародних зобов'язань держави щодо встановлення обмежень передач товарів та послуг військового та подвійного призначення [5]. Тому нерідко експортний контроль сприймається не як об'єктивне економічне явище або процес, а виключно як регламентована нормами права розпорядча та адміністративна діяльність державних органів.

Слід, однак, взяти до уваги, що у багатьох випадках заборона або обмеження експорту на основі дії правил та процедур експортного контролю має суто економічну мотивацію. Не секрет, що економічні активи військового або подвійного призначення нерідко є результатом низки наукових досліджень, інтелектуальної праці багатьох наукових колективів, використання унікального обладнання, застосування високих технологій тощо, і відповідно ці економічні активи створені за рахунок величезних бюджетних видатків [6, с.75]. Тому неконтрольований експорт таких економічних активів може мати вкрай негативні економічні наслідки для країни-експортера. Не слід забувати, що сучасна продукція військового або подвійного призначення характеризується значним ступенем новизни (інноваційності), а тому бездумний експорт такої продукції позбавляє державу-експортеру у можливості отриманні доходів від продажу відповідних патентів та ліцензій.

Експортний контроль можна розглядати і як механізм (у формі сукупності певних норм, приписів, стандартів, що є обов'язковими до виконання учасниками специфічних суспільно-економічних відносин), і як управлінський інструмент (у формі впливу держави на певні економічні рішення економічних суб'єктів). При цьому експортний контроль є одночасно інструментом і зовнішньої, і економічної політики держави, оскільки норми (обмеження) щодо експорту окремих товарів та послуг встановлюються, як правило, на основі

вимог міжнародного права та виходячи із принципів міжнародної, національної та економічної безпеки, а також економічних інтересів держави.

Експортний контроль як інструмент зовнішньоекономічної політики держави стосується лише порівняно невеликої групи товарів і послуг (товарів та послуг, які мають військове призначення або можуть бути використані у військових цілях), на які розповсюджуються міжнародні та національні обмеження [7, с.34]. Експортний контроль є механізмом, встановленим за результатами виконання норм міжнародних зобов'язань держави щодо встановлення обмежень передач товарів та послуг. В той же час експортний контроль є специфічною управлінською технологією, якою встановлені конкретні правила та процедури виконання міжнародних та національних приписів щодо порядку здійснення експортного контролю.

Інституційне поле експортного контролю України складається з законодавчого та нормативного забезпечення (сукупність правових норм); національних органів експортного контролю (державних регуляторів); інфраструктури державного експортного контролю; суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (національних експортерів) [6, с.80].

В Україні спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади у сфері експортного контролю є Державна служба експортного контролю України.

Україна є членом усіх без винятку багатосторонніх міжнародних режимів експортного контролю, у тому числі «Вассенаарська домовленість» (з 1996 р.), «Група ядерних постачальників» (з 1996 року), Комітету Зангера (з 1996 р.), Режиму контролю за ракетними технологіями (з 1998 р.) та Австралійської групи (з 2005 р.).

На думку провідних фахівців, з якими ми згодні, в Україні створено систему державного експортного контролю, яка в цілому відповідає вимогам міжнародних документів та міжнародних стандартів експортного контролю [4; 5; 7].

Експортний контроль з економічної точки зору також можна представити як сукупність управлінсько-адміністративних, організаційно-економічних, технологічних та правових засобів забезпечення контролю за виконанням суб'єктами господарювання правил та процедур у сфері міжнародного переміщення окремих економічних активів та факторів.

З економічної точки зору експортний контроль доцільно розглядати як особливий організаційно-

економічний механізм контролю за міжнародним переміщенням економічних активів (товарів, робіт, послуг, технологій, об'єктів інтелектуальної власності, інформації та ін.) військового або подвійного призначення відповідно до міжнародних зобов'язань та вимог законодавства.

Доцільно також чітко розуміти доцільні параметри організаційно-економічного механізму експортного контролю. Серед цих параметрів, зокрема, можемо назвати наступні: загальний обсяг витрат на підтримку функціонування системи експортного контролю; економічна результативність експортного контролю; середній розмір витрат на реалізацію контрольного заходу у сфері експортного контролю; обсяг коштів, отриманих внаслідок надання адміністративних послуг у сфері експортного контролю; обсяг доходу, отриманих внаслідок ліцензування та акредитації певних видів діяльності у сфері експортного контролю; обсяг експортних поставок, дозволених органами експортного контролю тощо.

Висновки

Експортний контроль як суспільне явище ґрунтується на складному поєднанні та протиріччях економічних інтересів, а як механізм є складною управлінською та організаційно-економічною процедурою. Експортний контроль можна розглядати як чинник, що здатен впливати на конкурентну позицію підприємств, які функціонують у ринковому середовищі як господарюючі суб'єкти. Відтак, вказаний фактор може бути об'єктом економічного дослідження.

Експортний контроль може бути предметом економічного дослідження, оскільки виступає фактором (інструментом) впливу держави на показники економічної діяльності суб'єктів господарювання (підприємств).

Експортний контроль з економічної точки зору також можна представити як сукупність управлінсько-адміністративних, організаційно-економічних, технологічних та правових засобів забезпечення контролю за виконанням суб'єктами господарювання правил та процедур у сфері міжнародного переміщення окремих економічних активів та факторів.

З економічної точки зору експортний контроль доцільно розглядати як особливий організаційно-економічний механізм контролю за міжнародним переміщенням економічних активів (товарів, робіт, послуг, технологій, об'єктів інтелектуальної власності, інформації та ін.) військового або по-

двійного призначення відповідно до міжнародних зобов'язань та вимог законодавства.

У подальшому слід провести поглиблені дослідження з питань економічного моделювання впливу механізму експортного контролю на стан експортної активності галузей промисловості.

Список використаних джерел

1. Галака С.П. Експортний контроль в системі міжнародної безпеки / С.П. Галака, Г.М.Перепелиця, О.І.Сівер / За ред. О.М. Гришуткіна. Київ: КНУ, 2012. 336 с.
2. Закон України «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання» [електронний ресурс]. – Доступний з: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/549-15>.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т 1. / Редкол.: С.В.Мочерний (відп.ред) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.

4. Експортний контроль [електронний ресурс]. – Доступний з: <http://www.ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html>
5. Експортний контроль [електронний ресурс]. – Доступний з: <http://ukr.vipreshebnik.ru/entsiklopediya/51-e/3409-eksportnij-kontrol.html>
6. Неботов П.Г. Організаційно-економічний механізм експортного контролю: теоретико-методологічний аспект / П.Г.Неботов // Економічний вісник університету. – 2017. – Випуск 32/1. – С. 72–81.
7. Неботов П. Експортний контроль продукції подвійного використання: проблеми й механізми ефективної реалізації в Україні / П.Неботов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – Вип. 17. – Ч.3. – С.33–36.
8. Современный экономический словарь [терминологический словарь] / Райзберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. – М.: ИНФРА-М, 1996. – 496 с.

УДК 338.242.4 (477)

О.С. МОЛНАР,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, «Ужгородський національний університет»
Н.Ю. КИРЛИК,
к.е.н., доцент кафедри економічної теорії, «Ужгородський національний університет»
Г.І. КОСТЬОВ'ЯТ,
викладач кафедри економічної теорії, «Ужгородський національний університет»

Роль держави в управлінні інфраструктурними проектами

Стан переходу від однієї економічної системи до іншої забезпечується певними трансформаціями. Проекти та програми являють собою комплекси взаємопов'язаних обслуговуючих структур, що забезпечують основу функціонування соціально-економічної системи. Здійснення успішного переходу зумовлено реалізацією певних дій та підходів, які можливі за рахунок розробки та впровадження відповідних проектів та програм. Особливо такі проекти та програми необхідні у соціально-економічних системах за рахунок впровадження інфраструктурних проектів та програм, оскільки вони є основою економічного зростання, впливу зовнішнього турбулентного середовища, можливостей застосування інформаційного підходу.

Ключові слова: інфраструктура, проект, економічна система, управління, інвестиції, капітал, фінанси, трансформація, стратегія.

А.С. МОЛНАР,
к.э.н., доцент кафедры экономической теории, «Ужгородский национальный университет»
Н.Ю. КИРЛИК,
к.э.н., доцент кафедры экономической теории, «Ужгородский национальный университет»
Г.И. КОСТЬОВ'ЯТ,
преподаватель кафедры экономической теории, «Ужгородский национальный университет»

Роль государства в управлении инфраструктурными проектами

Состояние перехода от одной экономической системы к другой обеспечивается определенными трансформациями. Проекты и программы представляют собой комплексы взаимосвязанных обслуговующих структур, обеспечивающих основу функционирования социально-экономической системы. Осуществление успешного перехода обусловлено реализацией определенных дей-

ствий и подходов, которые возможны за счет разработки и внедрения соответствующих проектов и программ. Особенно такие проекты и программы необходимые в социально-экономических системах за счет внедрения инфраструктурных проектов и программ, поскольку они являются основой экономического роста, влияния внешней турбулентной среды, возможностей применения информационного подхода.

Ключевые слова: инфраструктура, проект, экономическая система, управление, инвестиции, капитал, финансы, трансформация, стратегия.

O. MOLNAR,

candidate of economic sciences, associate professor, department of economic theory
«Uzhgorod National University»

N. KIRLIC,

candidate of economic sciences, associate professor, department of economic theory
«Uzhgorod National University»

H. KOSTOV'YAT,

lecturer in economic theory, «Uzhgorod National University»

The role of state in management of infrastructure projects

The state of transition from one economic system to another is provided by certain transformations. Projects and programs are complexes of interconnected service structures that provide the basis for the functioning of the socio-economic system. The successful transition is due to the implementation of certain actions and approaches that are possible through the development and implementation of relevant projects and programs. In particular, such projects and programs are needed in socio-economic systems through the implementation of infrastructure projects and programs, as they are the basis of economic growth, the impact of the external turbulent environment, the possibilities of using the information approach.

Key words: infrastructure, project, economic system, management, investment, capital, finance, transformation, strategy.

Постановка проблеми. Держава виступає центральним суб'єктом у процесі формування технологій. Роль держави не просто ускладнюється – вона змінюється цілеспрямовано. Практика реформ засвідчує, що ні ринок, ні держава в нинішньому стані не спроможні вивести галузь на траєкторію зростання та якісного оновлення.

Усі фактори, які характеризують специфіку трансформаційної економіки, суттєво впливають на розробку та управління інфраструктурними проектами та програмами, створюючи турбулентне зовнішнє середовище при їх розробці та реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи розвиток керівництва проектами як незалежного наукового напрямку та ефективного здійснення його в різноманітних предметних галузях призвів до поглибленого аналізу перспектив у здійсненні на рівні управління соціально-економічним розвитком країни в цілому.

Вагомий внесок у розвиток знань з управління проектами здійснив засновник та президент Української асоціації управління проектами, проф. С.Д. Бушуєв. Також необхідно підкреслити

ряд науковців В.В. Морозова, С.І. Пирожков та А.І. Сухоруков.

Метою статті є аналіз в управлінні інфраструктурними проектами та програмами, обумовлених нелегкими процесами розвитку світової економіки та високою динамічністю змін, що відбуваються та дослідити етапи перетворення структури управління проектами та програмами.

Виклад основного матеріалу. Соціально-економічні системи являють собою цілеспрямовані системи, оскільки вони мають ціль функціонування та містять у своєму складі людей як складовий функціональний елемент. Вони являють собою складні ймовірнісні динамічні системи, що відображають процеси виробництва, розподілу, обміну й споживання матеріальних та інших благ. За своєю суттю такі системи належать до класу систем з управлінням, тобто кібернетичних систем [11].

Складність економічної системи полягає у тому, що зміна структури, зв'язків та поведінки довільного економічного суб'єкта впливає на решту економічних суб'єктів і спричиняє зміну системи в цілому. Водночас будь-яка зміна в системі на

макрорівні позначається на структурі, зв'язках та поведженні економічних суб'єктів. Ще однією ознакою складності економічної системи є наявність великої кількості як прямих, так і зворотних зв'язків (матеріальних, інформаційних) між її елементами та підсистемами.

Згідно з Указом Президента, Кабінет Міністрів України має щороку до 15 лютого затверджувати план дій щодо реалізації положень Стратегії та щоквартально інформувати про стан виконання плану дій щодо реалізації положень Стратегії.

Головною передумовою реалізації Стратегії є суспільний договір між владою, бізнесом та громадянським суспільством, де кожна сторона має свою зону відповідальності.

Аналізуючи ризики, які цілком реальні, якщо зважити на запропоновані у Стратегії реформ–2020, таблиці навіть 62 реформи та окремі програми, з яких 10 ідентифіковані як першочергові при цьому розділ «розвиток», де представлені питання інфраструктури, інвестицій, економіки та конкуренції, передбачає загалом 26 реформ і програм, з яких першочерговим

проголошено подібне капіталомістке питання, як програма енергонезалежності.

Проектно–орієнтована система управління це система, в якій цілі органу виконавчої влади досягаються переважно через реалізацію проектів [1]. Проектно–орієнтована організація – це будь–яка організаційна структура, в якій менеджер проекту має повноваження для визначення пріоритетів і для керівництва роботою осіб, залучених для роботи в рамках даного проекту [7, с. 60].

Однак щоб втілити зміни, які будуть прогресивні з боку суспільства до рівня обоюдної довіри – довіри один до одного, довіри до суспільних інститутів – і подолання відчуження держави та громадянина. Саме це має стати визначальним результатом реформування політичної і правової систем держави.

В таблиці зазначено, що комплексність і масштабність запропонованих перетворень можуть бути не перевагами, а, навпаки, негативними постановами стратегії розвитку. Однак, історія наводить прикладів того, як масштабні проекти соціально–економічних перетворень обертаються катастрофічними економічними наслідками, со–

Економічні реформи і програми Стратегії–2020, які потребують найбільш визначальних витрат державних фінансів, приватного капіталу та праці [10]

Державні фінанси	Приватний капітал	Праця (організаційні заходи, навчання та перенавчання)
РЕФОРМИ		
- транспортної інфраструктури - енергетики - житлово–комунального господарства - військово–промислового комплексу - системи соціального захисту - пенсійна - системи охорони здоров'я - освіти - державної політики у сфері науки та досліджень	- фінансового сектору - ринку капіталу - транспортної інфраструктури - телекомунікаційної інфраструктури - енергетики - житлово–комунального господарства - військово–промислового комплексу - системи соціального захисту - пенсійна - системи охорони здоров'я - якості та безпеки харчової продукції - державної політики у сфері науки та досліджень	- дерегуляція та розвиток підприємництва - земельна - житлово–комунального господарства - інститутів статистики - фінансового контролю Держави та стабілізації державного бюджету - захисту інтелектуальної власності - системи соціального захисту - пенсійна - системи охорони здоров'я - якості та безпеки харчової продукції - освіти
ПРОГРАМИ		
- участі у транс'європейських мережах - розвитку українського експорту - енергоефективності - енергонезалежності - космічна	- участі у транс'європейських мережах - розвитку українського експорту - енергоефективності - енергонезалежності - розвитку інновацій - розвитку інформаційного суспільства та медіа - космічна - розвитку туризму	- розвитку малого та середнього бізнесу - розвитку українського експорту - залучення інвестицій - енергонезалежності - розвитку інновацій - розвитку інформаційного суспільства та медіа

ціально–політичними катаклізмами – саме через неадекватність методів і процесів здійснення реформ, їх механістичне підпорядкування якійсь «надцінній ідеї» з ігноруванням усієї складності людської свідомості та усталених культурних традицій. Адже, вітчизняні програми не відповідали повною мірою визначеним стандартам реформ. У більшості випадків під програмою пропонувався набір кількісних показників, яких бажано було досягти. Тому навряд чи можна покладатися на те, що успішність реформ забезпечать ради, або комітети з реформ, принаймні дійсно можуть відігравати певну позитивну роль на етапі визначення концептуальних засад перетворень.

Але для успішності вирішення глибоких структурних проблем, що накопичилися в суспільстві, необхідним є насамперед постійний і широкий за охопленням суспільний діалог, утворення на різних рівнях і в різних регіонах різноманітних недержавних організацій, у тому числі бізнес–асоціацій підприємців, які стануть постійними форумами для узгодження позицій та провідниками відповідних перетворень у суспільстві. Тільки так можна вивести реформи за межі у поле суспільної дії. Для того, щоб реформи були функціонально життєздатними, державі необхідно сконцентрувати зусилля на критично важливих напрямках, які здатні дати максимальний кумулятивний ефект для всієї соціально–економічної системи, започаткувати своєрідну ланцюгову реакцію подальших структурних змін і сформувати джерело відтворення потрібних для цього ресурсів. А це означає насамперед необхідність реалізації трьох напрямів трансформації:

- трансформацію інституційних засад функціонування суспільства та його економіки – для створення цивілізованих норм і правил здійснення суспільно–економічної діяльності;
- трансформацію інфраструктури суспільних відносин і формування клімату довіри в суспільстві – для максимального полегшення взаємодії громадян та їх організацій на різних рівнях і в різних регіонах, створення нового формату суспільної інтеграції або зв'язаності (в термінології ЄС – social cohesion);
- трансформацію системи формування й розвитку людини – не лише того, що сьогодні прийнято відносити до поняття «людський капітал» (освіта, стан здоров'я), але й насамперед її культурно–ціннісного виміру.

Отже, трансформація інституційних засад функціонування суспільства та його економіки залежить від успішності реалізації заходів, передбачених в Угоді про асоціацію, яка має наближити українську економіку до базових норм функціонування ЄС, а також (і насамперед) – від якості політичного керівництва та ефективності оновлення державного апарату, викорінення в ньому корупції.

Оцінюючи проблеми адаптації України до глобального економічного середовища, науковці С.І. Пирожков та А.І. Сухоруков зазначали необхідність використання наявних конкурентних переваг та наближення до основних показників країн, які є прикладом пристосування до глобальних змін [8, с. 99]. Однак, враховуючи результати оприлюднених рейтингів конкурентоспроможності національних економік в світового господарства. Україна не тільки не покращує «здоров'я» економіки, а навпаки, погіршує перспективи зростання в середньостроковому періоді [5].

Але для успішності вирішення глибоких структурних проблем, що накопичилися в суспільстві, необхідним є насамперед постійний і широкий за охопленням суспільний діалог, утворення на різних рівнях і в різних регіонах різноманітних недержавних організацій, у т. ч. бізнес–асоціацій підприємців, які стануть постійними форумами для узгодження позицій та провідниками відповідних перетворень у суспільстві. Тільки так можна вивести реформи за межі у поле суспільної дії.

Складність управління інфраструктурними проектами та програмами обумовлює необхідність побудови багатоаспектних ієрархічних структур [9].

Трансформація інфраструктури суспільних відносин і формування клімату довіри в суспільстві та трансформація системи формування й розвитку людини – передбачають виконання досить складних завдань. Оскільки, в значній мірі вони залежать від внутрішньої політики, що відображатиме абсолютну зацікавленість в перебуванні постійного контролю з боку ЄС (більшість пов'язаних з цими напрямками питань не підпадають під пряму дію статей Угоди про асоціацію). Але насамперед тому, що потребують змін від кожної людини, її культурного розвитку і позбавлення від успадкованих і закріплених в архетипах свідомості елементів ментальної архаїки, і перш за все – від домінування пріоритету побудови суспільних структур на основі родинних зв'язків

(явище неспотизму) та інших форм емоційно зумовленого фаворитизму.

Вкрай необхідним є формування культури самообмеження та відкритості до співпраці як невід'ємного атрибута справжньої свободи, без якої суспільна й економічна лібералізація перетворюється на руйнівне свавілля, а широко розрекламована дерегуляція – на хаос і безвідповідальність. Це є абсолютно необхідним для нарощування соціального капіталу суспільства, який, за поширеними нині науковими уявленнями, характеризує міру зв'язаності членів суспільства в рамках суспільного організму, їх здатність співпрацювати заради розв'язання ключових завдань розвитку. А це в сучасній Україні – в шокуючому дефіциті.

Автори реформ повинні враховувати специфіку політично – економічної ситуації, особливості традицій населення, тенденції в масовій свідомості, рівень поширення корупції, технологічний та інтелектуальний потенціал суспільства тощо. Має існувати система управління реформами, яка включатиме в себе механізми коригування та об'єктивної оцінки.

Висновки

Нові вимоги до державного регулювання формуються під впливом сукупності породжуваних глобалізацією проблем, розв'язання яких можливо тільки на державній основі, але національний інтерес – стійкий розвиток економіки.

Стратегія повинна орієнтуватись на підтримку необхідних територіальних пропорцій в економіці, недопущення надмірної диференціації регіонів за рівнем соціально-економічного розвитку, забезпечення формування та ефективного функціонування вітчизняного ринку країни. Трансформація інституційних засад функціонування суспільства та його економіки залежить від успішності реалізації заходів, передбачених в Угоді про асоціацію, яка має наблизити українську економіку до базових норм функціонування ЄС, а також (і насамперед) – від якості політичного керівництва та ефективності оновлення державного апарату, викорінення в ньому корупції. Оскільки враховуючи нестабільну тенденцію економіки разом з стратегіями та проектами важливо вже виправляти викривлень і спотворень, деформацій і диспропорцій в соціально-економічних структурах, які підривають перебіг трансформаційних процесів.

Список використаних джерел

1. Бушуев С.Д. Современные подходы к развитию методологий управления проектами / С.Д. Бушуев, Н.С. Бушуева // Управление проектами та розвиток виробництва : Зб. наук. пр. – Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2005. – № 1 (13). – С. 5–19.
2. Важинський Ф.А. Антикризове фінансове управління як економічна система / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України: зб. наук-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України, 2010. – Вип. 20.3. – С. 127–132.
3. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.
4. Колодійчук А.В. Особливості функціонування машинобудівних підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний // Зб. наук.-техн. праць НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.13. – С. 172–178.
5. Макакра О.В. Конкурентоспроможність економічного середовища в Україні. Порівняльний аналіз рейтингів окремих країн / О.В. Макакра // Економіка і прогнозування. – 2007. – №2. – С. 43–57.
6. Молнар О.С. Функції та структура туристично-рекреаційного комплексу регіону / О.С. Молнар, В.В. Сержанов, Ф.А. Важинський // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2008. – Вип. 26. – С. 30–36.
7. Морозов В.В. Управління проектами розвитку підприємств : навч. посібник / В.В. Морозов, О.В. Кальніченко, Ю.Г. Турло. – К.: Університет економіки та права «КРОК», 2011. – 232 с.
8. Пирожков С.І. Проблеми адаптації України до глобального економічного простору / С.І. Пирожков, А.І. Сухоруков // Стратегічна панорама. – 2003. – №3–4. – С. 98–105.
9. Рач В.А. Проектная деятельность в условиях глобализации и экономики знаний / В.А. Рач // Управление проектами та розвиток виробництва : Зб. наук. пр. – Луганськ : СНУ ім. В.Даля, – 2004. – № 2 (10). – С. 55–62.
10. Світ на порозі XXI століття // Вісник НАН України – 1999. – №10.
11. Сіденко В. Імперативи системного реформування української економіки крізь призму асоціації України з ЄС / В. Сіденко // Україна-2014: соціально- економічна криза та пошук шляхів реформування // Центр Разумкова (http://razumkov.org.ua/upload/2014_Ekonomika_crv.pdf). – К., 2014. – С. 8.

Державне управління економікою: практичний досвід та наукове знання

Стаття присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням формування ефективного механізму державного управління на основі положень нової інституційної теорії.

Ключові слова: державне управління, інституціональна політика, трансакційні витрати, інституціональна пастка, інвестиційна привабливість.

Государственное управление экономикой: практический опыт и научное знание

Статья посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам формирования эффективного механизма управления объектами государственной собственности на основе положений новой институциональной теории.

Ключевые слова: государственное управление, институциональная политика, транзакционные затраты, институциональная западня, инвестиционная привлекательность.

State administration of economics: practical experience and scientific knowledge

The article is devoted to theoretical, methodological and practical questions of the formation of an effective mechanism for the management of state property objects on the basis of the provisions of the new institutional theory.

Key words: public administration, institutional policy, transaction costs, institutional upsurge, investment attractiveness.

Постановка завдання. Управління – свідома цілеспрямована дія з боку держави, економічних суб'єктів на людей та економічні об'єкти, яка здійснюється з метою направити їх у потрібне русло і отримати очікувані результати.

Як свідчить практика, економічна сутність та зміст ефективного управління підприємствами в умовах перехідної економіки не завжди відповідає такому розумінню, оскільки власники та менеджмент в умовах перехідної економіки вирішують завдання перетворення підприємства – суто виробничої структури, на господарську структуру (фірму) – елемент господарювання у ринковій економіці. В даній статті робиться спроба розглянути управління як формування набору управлінських рішень, вибір з яких повинен зробити керівник в процесі здійснення ним функцій управління та вирішення конкретних організаційних завдань. Оскільки об'єктом дослідження є структура та складові механізму підвищення

ефективного державного управління економікою, ключовим питанням, що досліджується, буде відмінність умов господарювання в Україні від розвинутих країн та кроки, які необхідно зробити для перетворення ресурсів її економіки у активи, які у свою чергу, повинні бути адаптовані у світову систему господарювання.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питання державного управління економікою знаходиться у полі зору багатьох вітчизняних фахівців, які пропонують новітні методи управління об'єктами різних форм власності тому числі і державної. Це Віннік О., Зельдіна О., Ледомська С., Музиченко А., Пасхавер О., Рудченко О., Синенко О. та інші. Проте в дослідженнях вітчизняних науковців проблеми управління носять прикладний не систематизований характер. Найбільш системно ці питання опрацьовані у працях Эрнандо де Сото, Стаффорда Бира, Стігліца Джозеф Е., Друкера П., Алчиана А., Гарольд

да Д., Скотта Дж. Але результати їх досліджень не завжди можуть бути застосованими в Україні, оскільки потребують попереднього аналізу стану економіки та її позиціонування, як системи, що підлягає регулюванню з врахуванням національних особливостей та розробкою/впровадженням нової інституціональної політики.

Мета статті. В даній статті робиться спроба розглянути управління як формування набору управлінських рішень, вибір з яких повинен зробити керівник в процесі здійснення ним функцій управління та вирішення конкретних організаційних завдань.

Виклад основного матеріалу. А. Сміт попереджав, що праця вкладена у виробництво активів, не повинна зникати безслідно, а закріплюватися належним чином в їх вартості, тобто що капітал представляє собою не накопичений запас активів, а потенціал для розгортання нового виробництва. Цей потенціал, безумовно, є абстракція. Його можна реалізувати лише після відповідної обробки і надання адекватної форми і тільки тоді він буде залучений у обіг в світовій економічній системі.

У розвинутих країнах перетворення активів у капітал починається з того, що створюється опис найбільш корисних у соціальному та економічному відношенні властивостей активів, а потім ця інформація фіксується у вигляді записів у головних бухгалтерських книгах і тоді втілюється у документ про право власності. Цей процес направляють детально і точно пророблені правові форми. Записи, що фіксують право власності, відображають загальне уявлення про те, що є економічно важливим та значимим у наявних активах. Вони зводяться разом і організують всю інформацію, потенційно необхідну для оцінки активів, що дозволяє управляти ними. Стандартизація дозволила розвинутим країнам Заходу суттєво знизити трансакційні витрати на організацію обігу та використання активів.

При цьому зрозуміло, що різноманітність активів та їх записів призводять до необхідності створювати спрощені моделі активів, які досить часто ігнорують практичний досвід. Для цього наявні як мінімум три причини. Перша – «професійна»: чим більше знає практик, тим меншу значимість становлять для нього фахівець і його відомства. Друга причина є простим наслідком ігнорування історії й минулого досвіду. Оскільки вчений завжди пов'язаний із сучасним досвідом, а практик – з минулим, то вчений думає, що не багато чому навчиться з цього джерела. Третя причина поля-

гає в тому, що практичне знання представлене й кодифіковане у формі, що є непроникною для науки управління. З вузько зрозумілої наукової точки зору, нічого не можна стверджувати доти, поки це не доведено в жорстко керованому експерименті. Знання, що приходить у будь-якій формі з інших джерел, крім як методів формального наукового процесу, не заслуговує на серйозну увагу. Претензійність наукового модернізму визнає знання тільки в тому випадку, якщо воно приходить через апертуру, яка створена експериментальним методом для допуску інформації. Традиційні методи, що викладаються на «бюрократичній» мові, свідомо виглядають як такі, що не заслуговують на увагу, не кажучи вже про їхню верифікацію.

За період існування радянської моделі розвитку в суспільстві сформувалася поведінкова модель, орієнтована на досягнення довгострокових інтересів і базована на довгостроковому плануванні, як в економічній діяльності, так і в повсякденному житті. На формування даної моделі безпосередній вплив зробили основні тенденції розвитку суспільства. Життя членів суспільства була практично розписане «по поличках» на довгі роки вперед: ясла – дитячий садок – школа – улітку піонерський табір – інститут – улітку «картопля» – гарантована робота з розподілу – гарантована пенсія.

У перехідній економіці змінюється система базових цінностей суспільства: відбувається переорієнтація з довгострокової моделі поведінки на короткострокову. Це відбувається з тієї причини, що в умовах невизначеності й нестабільності проходження довгострокової моделі приносить тільки збитки, а прибуткові короткострокові посередницькі угоди переконують економічних агентів відмовитися від моделі, заснованої на довгострокових інтересах. Руйнуванню останньої сприяли численні невдалі спроби громадян урятувати свої заощадження, що знецінюються, у численних фінансових пірамідах, підозрілих банках, сумнівних аферах. Руйнування довгострокової моделі поведінки відбувалося одночасно з руйнуванням інституту довіри до держави, системі права, партнерів і, нарешті, сусідам, друзям, родичам.

У результаті в суспільстві вкоренилася модель, орієнтована на досягнення короткострокових інтересів. Життя «сьогоднішнім днем» стала нормою, і процеси повернення до колишньої моделі пов'язані з більшими витратами, якщо необхідно, оскільки в ринковому суспільстві по аме-

риканському зразку, що було взято за основу нашими реформаторами, превалює саме короткострокова модель. Слід зазначити, що в нового покоління дана короткострокова модель поведінки заставляється як базова.

Таким чином, населення потрапило в глобальну «інституціональну пастку», пов'язану з нестикуванням ефективного розвитку й короткострокової моделі поведінки.

У термінах неінституціональної теорії «інституціональна пастка» — це неефективна стійка норма (неефективний інститут), яка має характер, що самопідтримується. Її стабільність означає, що якщо в системі превалювала неефективна норма, тобто після сильного збурювання система може потрапити в «інституціональну пастку», і тоді вже залишиться в ній навіть при знятті зовнішнього впливу.

З погляду теорії трансакційних витрат поява «інституціональної пастки» пояснюється принаймні двома причинами:

1. Неузгодженість ряду інтересів різних груп економічних агентів.

2. Неузгодженість короткострокових і довгострокових інтересів. У цьому випадку така неузгодженість пов'язана з поняттям ефективності й багато в чому визначається неповнотою інформації. Оскільки економічні агенти мають неповноту інформації, зокрема про майбутній рівень розвитку технологій, а іноді й внаслідок обмеженості інформації в інших сферах суспільства (через фізичні й розумові здібності людини), неправомірно говорити про ефективність тих або інших технологій, методів організації, то можна говорити тільки про порівняльну ефективність на даному етапі розвитку.

Інституціональні пастки супроводжували й супроводжують перехідну економіку України у багатьох сферах: зміні відносин власності, формуванні нової кредитно-грошової системи, структури реального сектора економіки тощо. До інституціональних пасток відносяться й бартер, неплатежі, корупція, запобігання податків. На думку економістів (див., наприклад, роботи В.М. Полтеровича, А.К. Ляска, О.С. Сухарева), ці пастки є, як правило, результатом різкої зміни макроекономічних умов.

Один з найбільш серйозних наслідків інституціональних пасток полягає в тому, що, хоча вони й зм'якшують негативні короткострокові наслідки непередбачених, занадто швидких перетворень, у той же час вони перешкоджають довгостроковому економічному зростанню.

У розвиток запропонованого підходу до аналізу «інституціональних пасток», на погляд автора, цікаво розглянути «інвестиційну пастку», що безпосередньо пов'язана зі зміною поведінкової моделі з довгострокової на короткострокову. У перехідній економіці першої половини 1990-х рр. вигода економічних агентів від короткострокових операцій, в основному купівлі-продажу імпортованих товарів, набагато перевищувала вигоди від інвестицій у виробництво, які в більшості випадків не окупалися, оскільки в процесі багаторазового перерозподілу власності останнє слово залишалося не в того, хто ефективніше управляв виробництвом або вкладав у нього які-небудь кошти, а в того, хто виявився «у потрібний час у потрібному місці». Після декількох невдалих спроб довгострокового інвестування сумлінні економічні агенти були змушені змінювати модель поведінки й переорієнтувати свою діяльність на короткострокові, але високодохідні угоди. У наявності глобальна пастка перехідної економіки: превалювання короткострокових інвестицій над довгостроковими. Причому сама держава у своїй економічній політиці керувалася рішенням короткострокових проблем, наприклад покриття дефіциту державного бюджету (для цього одержання «будь-що-будь» закордонного кредиту, продаж підприємств, що мають для країни стратегічне значення, підписання не завжди економічно вигідних для країни угод і т.д.).

Формування інвестиційної пастки відбувалося за менш короткий термін, чим вихід з неї. Це пояснюється тим, що для розуміння вигоди від довгострокових інвестицій економічним агентам потрібно більше часу, чим для вкорінення зворотної моделі поведінки, причому значний часовий лаг існує між прийняттям рішень і вигодою, яка отримана новаторами й консерваторами, тому що останні ухвалюють рішення щодо довгострокових інвестицій тільки після того, як новатори будуть отримувати не разову, а постійний прибуток.

Вихід з інституціональної пастки дуже тривалий і досить важкий (біфуркаційна крапка — нова економічна криза). Еволюційний шлях можливий, але тільки за допомогою держави. Поки вона сама не змінить свою політику з короткострокової моделі на довгострокову й не почне вкладати у свій капітал (більшою мірою в людський, оскільки вкладення у виробничий можуть бути здійснені й приватним сектором), показуючи в такий спосіб серйозність своїх намірів, економічні агенти бу-

дуть почувати себе непевно й не будуть здійснювати довгострокових інвестицій, тобто змінювати свою поведінкову модель із короткострокової на довгострокову. Тільки тоді, коли економічні агенти–резиденти почнуть отримувати вигоди від проходження довгострокової моделі, можна чекати довгострокових іноземних інвестицій.

Теорія інституціональних пасток відкриває перед ученими широкі можливості застосування принципово нового підходу для аналізу в різних сферах діяльності, і зокрема для оцінки як стану економічної системи, так і проведеної макроекономічної політики. Якщо подивитися через призму теорії інституціональних пасток на українську економіку, то напрошується висновок: вона стала «заручницею» системи інституціональних пасток, що стала багаторезультатом макроекономічної політики.

Одна із глобальних пасток нашої макроекономічної політики – це залежність від траєкторії попереднього розвитку, що сформувалася в першій половині 1990-х рр., а саме від прихильності рекомендаціям неокласичної школи, під впливом якої відбувалося формування й здійснення політики реформ. Незважаючи на те, що в другій половині 1990-х рр. наступило загальне «прозріння», макроекономічна політика й сьогодні будується по неокласичному сценарію: гіпнотичний вплив «непогрішності» окремих неокласичних моделей, які не працюють і не можуть працювати з інституціональних причин в українській економіці ми відчуваємо й сьогодні.

Висновки

Організаційно–економічна сутність ефективного управління розвитком підприємств в умовах транзитивної економіки полягає у активному процесі трансформації організаційно–правових форм господарювання підприємств та перехід від суто виробничої системи, заснованої на плановій системі господарювання, до ринкової, що базується на різних формах власності з переважанням приватної.

Алгоритм оцінки інвестиційної привабливості підприємств за організаційно–правовими формами господарювання передбачає, що для становлення промисловості України в умовах жорсткого протистояння актуальним для досягнення конкурентних переваг є практичне використання теоретичних положень нової інституціональної теорії і, в першу чергу, таких як: теорія прав власності, теорія трансакційних витрат, теорія економічних організацій та економіки права.

3. Розширення трансакційного сектору економіки є структурним зрушенням першочергової важливості у поясненні контрасту між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються. Є сенс використати запропоновані підходи при визначенні стратегії економічного розвитку України, яка повинна бути направлена на інтеграцію до світового господарського механізму.

Список використаних джерел.

1. Балацкий Е. Теория институциональных ловушек и правовой плюрализм // Общество и экономика. 2001. № 10.
2. Бренделева Е.А. Qwerty–эффекты, институциональные ловушки с точки зрения теории трансакционных издержек. Экономический вестник Ростовского государственного университета. 2006. Том 4. № 2
3. Дегтярев А.Н. Устойчивость и развитие социально–экономических систем: опыт институциональной архитектуры: Доклад на Междунар. симп. «Экономическая теория: исторические корни, современное состояние и перспективы развития». Москва, МГУ, 10–11 июня 2004 г.
4. David P. Clio and Economics of QWERTY // American Economic Review. 1985. Vol. 75. № 2
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Фонд экон. книги «Начала», 1997.
6. Ольшанська О. В. Сучасні аспекти когнітивістики в економічному розвитку / О. В. Ольшанська // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2014. – № 6 (81). – С. 78–82.
7. Ольшанська О.В. Регіон як просторова соціально–економічна система / О.В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 117.
8. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. М.: Рос. экон. школа, 1998.
9. Стиглер Дж. Многообразные инструменты, шире цели: движение к пост–Вашингтонскому консенсусу // Вопросы экономики. 1998. № 8.
10. Сухарев О.С. Институциональная теория и экономическая политика (К новой теории передаточного механизма в макроэкономике). Кн. 1. Институциональная теория. Методологический эскиз. М.: ИЭ РАН, 2001.
11. Чубукова О.Ю. Формування національного інноваційного ринку / Чубукова О.Ю. // Економіка України. – 2001. – № 1. – С.89–90.
12. Чубукова О. Ю. Інформаційна економіка / О. Ю. Чубукова // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 11–12. – С. 14–16.

ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

УДК 338:378

О.О. ШЕВЧЕНКО,

Київський національний університет технологій та дизайну

Енергомодернізація бюджетних освітніх установ на основі провадження механізму енергосервісних контрактів

В статті розглянуто доцільність впровадження механізму енергоменеджменту бюджетних установ ВНЗ України на основі енергосервісного договору ЕСКО. Обґрунтовано пропозиції щодо розробки фінансової моделі використання відновлювальних джерел енергії.

Ключові слова: енергосервісний контракт, системи енергетичного менеджменту, вищі навчальні заклади.

О.А. ШЕВЧЕНКО,

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Енергомодернизация бюджетных образовательных учреждений на основе осуществления механизма энергосервисных контрактов

В статье рассмотрена целесообразность внедрения механизма энергоменеджмента бюджетных учреждений ВНЗ Украины на основе энергосервисного договора ЭСКО. Обоснованы предложения по разработке финансовой модели использования возобновляемых источников энергии.

Ключевые слова: энергосервисный контракт, системы энергетического менеджмент, высшие учебные заведения.

O. SHEVCHENKO,

Kyiv National University of Technology and Design

Energymodernisation of budgetary educational establishments on the basis of realization of mechanism of energyservice contracts

In the article expediency of introduction of mechanism of energymanagement of budgetary establishments of institution of higher learning of Ukraine is considered on the basis of energyservice agreement of ESCO. Suggestions are reasonable in relation to development of financial model of the use of energy sources.

Key words: energyservice contract, systems of power management, higher educational establishments.

Постановка проблеми. Інвестиційні проекти, пов'язані з енергозбереженням, як правило, характеризуються більш низькими показниками внутрішньої норми доходності (IRR) та періодами окупності, що обумовлено необхідністю вкладення значних коштів на початковому етапі. Однак основними причинами, які перешкоджають більшості ВНЗ скористатися потенціалом енергозбереження, є відсутність достатньої кількості кваліфікованих власних фахівців і досвіду реалізації енергозберігаючих проектів, а також нестача фінансових коштів на їх впровадження. Крім того, на даному етапі, слабо розвинена інвестиційна підготовка проектів з метою залучення інвестицій для модернізації об'єктів бюджетної сфери і банки стурбовані високими ризиками реалізації енергозберігаючих проектів і відсутністю юридичних гарантій повернення наданих кредитів. У цих умовах однією із можливостей поліпшення ситуації є реалізація проектів енергоефективності шляхом залучення механізмів енергосервісного контракту та партнерства з енергосервісними компаніями (ЕСКО).

З огляду на стрімке зростання енерго-тарифів та відсутність належного бюджетного фінансування, ефективне використання енергетичних ресурсів та зниження енергоспоживання є одним з інструментів підвищення конкурентоспроможності ВНЗ [5], оскільки дає можливість перерозподіляти заощаджені кошти на розвиток власного науково-освітнього потенціалу. Як показує практика на сьогоднішній день саме аутсорсингові енергосервісні проекти – є одним із найбільш ефективних механізмів реалізації енергетичного потенціалу ВНЗ. Важлива особливість таких проектів – підвищення ефективності використання енергоресурсів в результаті їх реалізації. Після реалізації енергосервісного проекту учбовий заклад може отримати суттєву економію коштів та покращити енергетичний менеджмент. Саме ця обставина стала основою для широкого розповсюдження практики реалізації таких енергоощадних проектів, шляхом створення спеціалізованих енергосервісних компаній (ЕСКО) у світі та починає інтенсивно впроваджуватися в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Хоча сучасний підхід до визначення основних принципів і концепцій впровадження механізму енергосервісних контрактів досить новий, наразі опублікована велика кількість досліджень у

цій галузі. Визнаними лідером сучасної парадигми розвитку зазначеного механізму вважається дослідник Шірлі Гансен (Hansen, Shierly J), який присвятив велику кількість своїх наукових праць тлумаченню цього питання. Серед них виділяється відома книга: «ЕСКО у всьому світі: уроки, отримані в 49 країнах», в якій разом П'єром Ланглуа і Паолом Бертолді науковець надав оцінку сучасного розвитку енергетичних послуг ESCO у різних країнах по всьому світі [9].

Суттєвий доробок іноземних дослідників щодо впровадження механізмів та моделей енергосервісних послуг на основі ЕСКО-підходу сформовано в працях таких дослідників, як і Д. Вейсман (J. Weisman), Стів Коррелл (Steve Sorrell) [12], Сандра Беклунд (Sandra Backlund), Патрік Толландер (Patrik Thollander) [6], Едвард Вайн (Edward Vine) [14], Фелікс Сюркемпер (Felix Suerkemper), Паоло Бертолді (Paolo Bertoldi), Вольфганг Іррек (Wolfgang Irrek), Бруно Дюплессі (Bruno Duplessis), Ніколя Лабанка Nicola Labanca [11] та інших.

Серед вітчизняних науковців та вчених на пострадянському просторі, які досліджують проблематику енергосервісних механізмів та інших питань проектного фінансування заслуговують роботи І. А. Башмакової, В. В. Бочарова, С. П. Денисюка, Б. С. Ірніязов, М. П. Ковалко, Є. Є. Нікітіна, А. В. Праховника, С. Б. Сіваєва, В. А. Степаненка, О. М. Суходолі, О. О. Ляхової, Ю. І. Шульги та інших.

Не залишаються поза увагою результати поодиноких досліджень, пов'язаних з відновлюваними джерелами енергії, які використовуються як механізм альтернативного заміщення традиційних видів енергоносіїв в енергосервісних проектах та направлені на впровадження цілей сталого розвитку. У даному напрямі можна відзначити роботи Деніела Шіннерла (Daniel Schinnerl), Яна Бліла (Jan W. Bleyl) та інших. Проте слід зазначити, що кількість досліджень у даному напрямі не значна та потребує подальшого різностороннього дослідження.

Метою статті є дослідження законодавчого поля та шляхів енергомодернізації вищих навчальних закладів України за допомогою інвестиційних програм, на основі впровадження механізму енергосервісних контрактів ЕСКО та використання відновлювальних джерел енергії.

Виклад основного матеріалу. В Україні прийнята низка законодавчих актів, спрямованих на

підвищення інвестиційної привабливості країни, в тому числі у сфері енергоефективності та енергозбереження шляхом запроваджено нового механізму енергомодернізації будівель бюджетних установ – механізму енергосервісу.

До таких актів відносяться Закони України: «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо впровадження енергоефективних заходів у бюджетних установах)», «Про внесення змін до закону України «Про енергозбереження»; «Про інвестиційну діяльність»; «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» [2]; «Про Фонд енергоефективності» [3], які встановлюють загальні правові, економічні та соціальні умови інвестиційної діяльності в Україні та спрямовані на забезпечення захисту прав, інтересів і майна суб'єктів інвестиційної діяльності, а також визначають правові та економічні засади здійснення енергосервісу для підвищення енергетичної ефективності об'єктів державної та комунальної власності. На виконання зазначених Законів Урядом затверджено Примірний енергосервісний договір [5] та Міністерством фінансів України прийнято наказ від 06.11.2015 №996 «Про внесення зміни до економічної класифікації видатків бюджету» відповідно до якого додано економічну – класифікацію видатків бюджету позицією 2276 «Оплата енергосервісу», (наказ Мінфіну від 14.01.11 № 11 «Про бюджетну класифікацію»), що дозволить бюджетним установам формувати видатки із врахуванням витрат за укладеними «енергосервісними договорами». Особливо суттєвими є наявні зміни до Бюджетного Кодексу, які передбачають наявність довгострокового зобов'язання за енергосервісним договором – укладення протягом бюджетного періоду енергосервісного договору, згідно з яким необхідно здійснити платежі протягом цього ж періоду та/або у майбутньому, за умови наявності економії коштів за видатками на оплату комунальних послуг та енергоносіїв. Таким чином наразі сформовано законодавче підґрунтя для початку успішного провадження енергосервісного механізму у ВНЗ України.

Прообразом поняття «енергосервісний договір» став так званий перфоманс-контракт (ESPC – Energy-savings performance contract). Впер-

ше вказаний правовий інструмент виник в США. Нині правове регулювання перфоманс-контрактів здійснюється відповідно до норм Закону про енергетичну політику США від 1992 року (EPACT 1992). У Кодексі федеральних правил США (CFA) закріплено поняття перфоманс-контракту та основні обов'язки сторін.

Досвід США був використаний в Європейському Союзі, де перфоманс-контракти застосовуються з 80-х років минулого століття. Юридичне визначення перфоманс-контракту, так званого «контракту на виробництво енергії» було закріплено Європейською Комісією тільки у 2006 році, в рамках енергосервісної Директиви 2006/32/EC від 5 квітня 2006 року та удосконалено новим визначенням, відповідно до Директиви 2012/27EC від 25 жовтня 2012 р. «Про енергоефективність», як «договір про забезпечення енергоефективності». «Договір про забезпечення енергоефективності ('energy performance contracting') – контрактна угода між бенефіціаром та постачальником заходу з покращення енергоефективності, що піддається перевірці та контролю впродовж усього терміну дії договору, де інвестиції у такий захід (робота, постачання або послуга) оплачуються відповідно до погодженого в договорі рівня покращення енергоефективності або до іншого погодженого критерію забезпечення енергоефективності, такого як економія фінансових коштів» [1]. Тобто сплата за залучені фінансові ресурси та виконані ЕСКО роботи здійснюється замовником після впровадження проекту за рахунок коштів, що складають економічний ефект від впровадження енергозберігаючих технологій. Крім того, замовник не відволікає власні кошти на реалізацію проекту рис. 1.

Відповідно до Примірного енергосервісного договору [4] оплата розрахункового періоду P_{xn} визначається за формулою:

$$P_{xn} = \frac{B \times (BP_n - \Phi P_n) \times T_n}{100\%} \quad (1)$$

де n – визначений розрахунковий період (не більше 10 років); B – погоджений сторонами відсоток суми щорічного скорочення витрат замовника; BP_n – базовий рівень споживання паливно-енергетичних ресурсів та/або житлово-комунальних послуг в натуральних показниках за відповідний розрахунковий період; ΦP_n – фактичний рівень споживання паливно-енергетичних ресурсів та/або житлово-комунальних послуг в натуральних показниках за відповідний

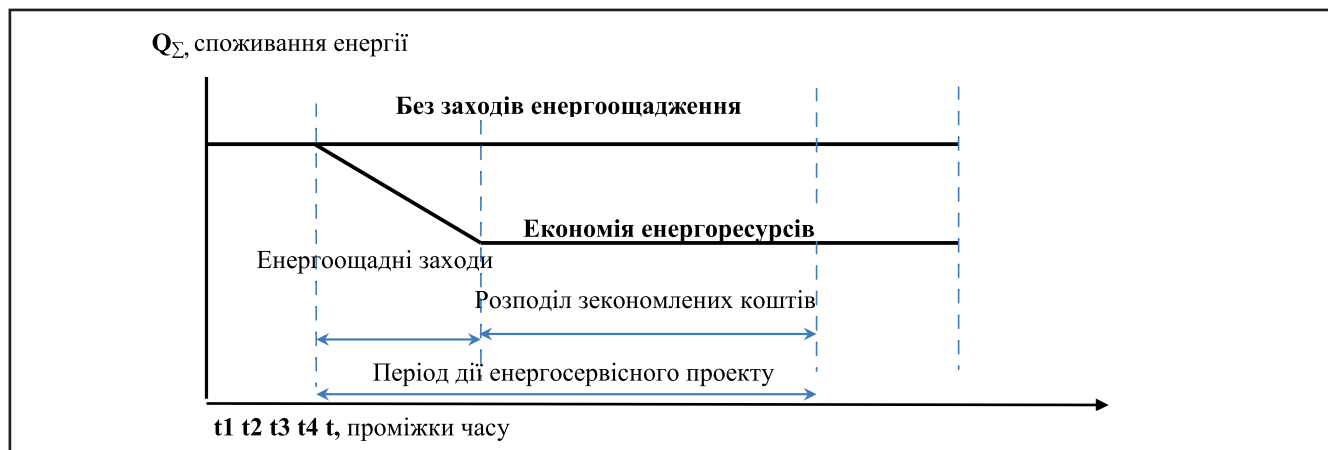

Рисунок 1. Схема споживання енергоресурсів після впровадження енергосервісного контракту

розрахунковий період, зафіксований приладами обліку; T_n – ціна (тариф) на паливно-енергетичні ресурси та/або житлово-комунальні послуги, що діє на кінець відповідного розрахункового періоду.

Примірний енергосервісний договір передбачає визначення таких істотних умов: перелік заходів, строки та умови впровадження енергосервісу (п. 1, додатки п.1–2), ціну договору (п.2), базовий рівень споживання енергоресурсів та комунальних послуг (п.4–6, додаток3), рівень скорочення споживання та/або витрат (додатки 4,5), термін дії енергосервісного договору (п.9–10), порядок оплати енергосервісу (п.11–15, додаток 6), права та обов'язки сторін (п.21–26), відповідальність за невиконання зобов'язань за договором (п.27–30), умови, порядок і наслідки розірвання договору (п.31–33), порядок переходу права власності (п.34), порядок коригування визначення та розрахунку результату здійснення енергосервісу (п.35, додаток 7).

Наявність такого нормативного підґрунтя значно спрощує прийняття управлінського рішення щодо укладання договору з метою одержання енергосервісних послуг. При цьому ефективність такого енергосервісного договору E_{ec} можна представити у вигляді функціональної комплексної залежності:

$$E_{ec} = f(Q_{ec}, L_{ec}, t_n), \quad (2)$$

де Q_{ec} – частка економії, що підлягає сплаті ЕСКО компанії замовником (на рівні не менше 80% і не більше 90% економії). L_{ec} – рівень скорочення витрат замовника на енергоносії:

$$L_{ec} = Q_{no} * T_o, \quad (3)$$

де Q_{no} – задекларована ЕСКО компанією економія в натуральних одиницях, T – тариф, діючий на дату оголошення закупівлі.

t_n – період дії енергосервісного договору) – згідно чинного законодавства має становити не більше 10 років.

Дані показники визначаються ЕСКО на етапі підготовки тендерної пропозиції. На її основі розраховується оціночний показник ефективності запропонованого енергосервісного договору замовником.

Важливим етапом управлінського рішення щодо укладання енергосервісного договору є вибір типу прийнятної бізнес-моделі та виконавця ЕСКО.

Для оцінки кваліфікації ЕСКО, як додатковий матеріал можна використовувати міжнародний стандарт BS EN 15900, у якому наведені визначення та мінімальні вимоги до послуг у сфері енергоефективності та в Додатку А надано приклад процесу надання послуг з підвищення енергоефективності. BS EN 15900 можна використовувати як дороговказ для замовникам і постачальникам послуг з енергоефективності, про що зазначено у статті 1 Директиви 2006/32 / ЄС.

Дослідження наявних варіантів надає можливість автору запропонувати три варіанти для вибору придатної до конкретної ситуації моделі Табл.1.

Подальшим кроком впровадження є необхідність оцінки наявного потенціалу енергозбереження ВНЗ. Ґрунтуючись на дослідженнях Об'єднаного дослідницького центру (JRC) Європейської комісії [17] доцільно, в першому наближенні вважати, що типовий захід енергосервісу переважно стосується освітлювальних та теплових систем. Світлодіодні лампи, електронні балласти, датчики присутності, побудови внутрішньої системи енергетичного менеджменту є найбільш цікавими технологіями, на яких ЕСКО успішно може розробляти бізнес-план як перший крок

Таблиця 1. Варіанти бізнес-моделей енергосервісних договорів для ЕСКО

	Бізнес-моделі енергосервісного договору		
	Лайт (мало затратний)	Базовий (середньо затратний)	Комплексний (високо затратний)
Особливості моделі	Заходи з енергоефективності з нульовими інвестиціями здійснюються ЕСКО, які включають гарантії енергозбереження в межах терміну дії договору 2–3 роки. ЕСКО рекомендує подальші заходи з певним рівнем інвестицій. Якщо прийнято рішення щодо втілення таких заходів, частка досягнутих заощаджень від цих заходів може бути віднесена до гарантії, яку надає ЕСКО щодо економії. Всі основні фонди і технічне обладнання належать власнику об'єкта.	ЕСКО здійснює повний спектр робіт: планування і реалізацію технічних заходів, фінансування технічного обладнання, обслуговування та енергоменеджмент протягом терміну дії договору; гарантує відшкодування повних витрат через економію енергії та витрат на технічне обслуговування протягом встановленого періоду. Замовник енергосервісу сплачує економію, яка фактично досягнута. Термін дії договору складає 3–5 років. Фіксованість цін (оплати), пов'язаних з виконанням основних вимог проекту, протягом всього терміну дії договору. Технічне обладнання передається замовнику після прийняття робіт по проекту.	Дана бізнес-модель розширює область охоплену Базовою моделлю. ЕСКО додатково несе відповідальність за планування, монтаж та фінансування теплоізоляції будівель. Значні інвестиційні витрати. Тривалий термін окуп – ності проекту. Більший термін дії договору (більше 5 років з подальшою можливою пролонгацією)
Енерго-зберігаючі заходи	Оперативна оптимізація систем освітлення, опалення, вентиляції і використання генерації гарячої води. Навчання та мотивація персоналу Замовника. ЕСКО відповідає за обслуговування технічного обладнання.	Заходи у сфері електроспоживання (освітлення, кондиціонування, вентиляція, та інше); Заходи у сфері опалення (встановлення теплових насосів, центральних (індивідуальних) теплових пунктів, твердопаливних котлів), встановлення розподільчої системи опалення, системи рекуперації тепла, системи охолодження, генерації гарячої води); Встановлення теплового обладнання, яке використовує альтернативні енерго-ресурси (котел на біомасі вітряки, сонячні колектори, тощо).	ЕСКО додатково до Базової моделі проводить: заходи з ремонту огорожувальних конструкцій та комплексного утеплення будівель замовника. заміну більшості енергетичних установок; встановлення комплексних систем керування; когенерація; утилізація теплоти; утеплення застосовуваних конструкцій: зовнішніх стін, перекриття, підвалів; застосування альтернативних джерел енергії, тощо.
Фінансова схема	ЕСКО здійснює витрати на персонал для періодичної перевірки будівель та технічного обладнання. Вони отримують щомісячні або квартальні платежі від бюджетної установи, а решту виплат – після фінального рахунку досягнутої економії енергії.	Основний метод фінансування це фінансування за рахунок коштів ЕСКО, яка може залучати кредитні кошти від фінансових установ. Інші методи фінансування: додаткове фінансування проектів замовником енергосервісу фінансування проектів з залученням коштів фондів з енергоефективності фінансування всіх робіт з планування проекту та інвестиційних витрат з власного бюджету замовника енергосервісу або за рахунок кредитів, залучених замовником.	Основні методи фінансування: фінансування за рахунок коштів ЕСКО (ЕСКО може залучати кредити від фінансових установ) фінансування за рахунок коштів ЕСКО в поєднанні з фінансуванням з фондів енергетичної ефективності Інші методи фінансування: додаткове фінансування проектів замовником енергосервісу разово або частинами протягом дії договору) фінансування проектів із залученням державних субсидій; поєднання вищевказаних методів фінансування.
Оцінка та моніторинг	Економія енергії розраховується на основі рахунків-фактур за спожиту енергію і визначеної певної базової лінії енергетичних витрат або (якщо це ще не доступно) – то на основі показників лічильників. Необхідно врахувати щорічну корекцію клімату, при необхідності, зміну у використанні будівлі або високий рівень економії в ході виконання заходів, здійснюваних власником будівлі.	Економія енергії, що підтверджена фіксованою ціною на енергію протягом терміну дії договору, віднімається від рахунків на енергетичні і водні ресурси або показників лічильників ЕСКО проводить періодичний контролінг споживання енергії і води, часто за допомогою дистанційного моніторингу та віддаленого доступу до системи автоматизації будівлі. Всі дані споживання енергії збираються та документуються разом з уточненнями у річному звіті та у річному рахунку заощаджень ЕСКО доглядає за забезпеченням якості та обслуговування всіх встановлених технічних пристроїв	Всі заощадження енергії (від ремонтних та технічних заходів) віднімаються від енергетичних і водних рахунків або показань лічильників перевірених за фіксованою ціною енергії ЕСКО відповідає за періодичний контролінг споживання енергії, коригування технічних параметрів, річні звіти з енергозбереження і річні рахунки заощаджень

Ризики ЕСКО	Визначення базового рівня споживання енергії, гарантії економії енергії та операційних помилок коригування, що стосуються поведінки користувача коригування, що стосуються інших заходів з енергозбереження, зроблених власником будівлі контроль за економією енергії	Економічні ризики (можливість недосягнення економії та, відповідно, неповернення витрат ЕСКО; неправильний обрахунок базового рівня енергоспоживання і, як наслідок, неправильний розрахунок енергозбереження; удорожчання інвестицій на проекти) Технічні ризики (вихід з ладу технічного обладнання або помилки його збору) Адміністративні ризики (затримка муніципалітету з визначенням тарифів або субсидій; невчасне прийняття монтажних робіт)	Економічні ризики ЕСКО (відсутність у ЕСКО досвіду з розрахунку заходів з теплової ізоляції; підвищена складність розрахунку економії заходів з теплоізоляції; висока можливість додаткових витрат на заміну обладнання, що може вийти з ладу; обмеженість періоду фіксованих відсотків за кредитом протягом тривалого терміну реалізації проекту) Технічні та адміністративні ризики ЕСКО (невисока якість планування систем вентиляції, роль якої є значно більшою через зміни теплового навантаження на опалення; необхідність узгодження правових питань, пов'язаних з реконструкцією фасадів будівель)
Стратегії щодо зниження ризиків	Точний розрахунок економії енергії; досвід ЕСКО щодо роботи і оптимізації технічного обладнання; участь досвідчених посередників проекту на підготовчому етапі проекту; визначення чітких правил контракту для уникнення конфліктів.	Залучення досвідченого посередника в ході підготовки проекту (перевірка базової лінії, достовірність гарантії економії і розрахованих витрат, перевірка планування); детальне планування і розрахунок заощаджень та інвестицій; встановлення та дотримання чітких правил контрактів, що стосуються обов'язків контрагентів; ЕСКО повинна мати досвід роботи з використанням технічного обладнання і задіяти кваліфікований персонал.	Співпраця ЕСКО з зовнішніми архітекторами, інженерами та іншими компаніями і збалансування всіх заощаджень; використання глибокого підходу до розрахунку економії; заходів з теплоізоляції розрахунок витрат на погашення кредитів з урахуванням можливого підвищення процентної ставки; при плануванні заходів прийняття до уваги обмежень у галузі охорони спадщини, більш висока ступінь координації дій
Основні переваги	Детальний контролінг річного споживання енергії кожної будівлі; реальна економія вимірюється і документується; розгорнуті пропозиції щодо заходів в будівлях з низькими або високим інвестиціями; співпраця між державним органом (бюджетною установою) і досвідченим ЕСКО; вступ до ринку нових ЕСКО і муніципалітетів, з малим досвідом приватно-публічного партнерства коротка тривалість контракту.	Детальний контролінг річного споживання енергії кожною будівлею; можливість вимірювати і документувати реальну економію; одержання реальної економії в обсязі від 20 до 50%; (залежно від заходів) підвищення ринкової вартості будівлі; скорочення інвестиційних витрат замовника енергосервісу в порівнянні з закупівлями без ЕСКО; підвищення кваліфікації технічного персоналу шляхом проведення тренінгів.	Зменшення теплового навантаження на опалення і кондиціювання в будівлях; покращення якості клімату в приміщеннях; краща якість простору в приміщеннях і, отже, менший рівень захворюваності користувачів; збільшення архітектурної якості через оновлення фасадів будівель; краща репутація будівлі через забезпечення екологічно безпечного будівництва.

співпраці. За оцінкою спеціалістів JRC такі види заходів енергоощадження в Європі застосовуються до 60% існуючих публічних будівель включаючи навчальні. Правильне поєднання цих технологій (залежно від типу будівлі та основного кінцевого споживання) може призвести до середнього рівня економії енергії (r) до 25% з максимальним терміном окупності 8 років.

Використовуючи ці припущення, можна обчислити інвестиційні витрати, які пов'язані з цими заходами відновлення, у зворотному напрямку. Фактично, їх можна просто отримати, помножуючи щорічні економічні заощадження на термін окупності:

$$s = r \cdot \left(FEC_H \cdot (p_{el} \cdot H_{el} + p_f \cdot (1 - H_{el})) + FEC_{oter} \cdot p_{el} \right), [4]$$

де: r – коефіцієнт економії енергії; FEC_H – остаточне енергоспоживання для нагріву певної території та FEC_{oter} для інших кінцевих потреб; p_{el} і p_f – ціни на електроенергію та викопне паливо; H_{el} – відсоток будівель, що нагріваються електричними системами.

Розрахунки JRC на основі доступних даних ЄВРОСТАТУ [17] показали, що заклади освіти Європейського Союзу можуть заощадити 16719 ГВт енергії та зекономити 1319млн. ЄВРО з потребою у інвестиціях на рівні 11301 млн. ЄВРО.

Наразі, у зв'язку зі скрутним економічним становищем, для України послуги ЕСКО дають можливість для ВНЗ впроваджувати заходи з енергоощадження, які фінансуються замовником за рахунок досягнутої економії енергоресурсів та

коштів, витрачених на їх закупівлю. ЕСКО, в рамках підписаного договору, гарантує зазначену економію, а також те, що витрати на енергоспоживання після реалізації енергоощадних заходів не перевищуватимуть заздалегідь обумовлених чинників. Технічний ризик замовників енергосервісу мінімальний. Під час підготовки енергосервісного договору, сторони визначають такі ключові чинники: фінансова економія у грошо-

вому еквіваленті; економія паливно-енергетичних ресурсів у натуральному вигляді тощо. Водночас якщо проектний рівень енергозбереження за період реалізації договору не досягнуто, ЕСКО не отримує винагороди в запланованому об'ємі.

На практиці у світі мають місце декілька видів ЕСКО (Табл. 2) договорів:

- поставка енергоресурсів та енергоменеджмент («Chauffage»);

Таблиця 2. Розподіл ризиків, територіальне розповсюдження та ключові характеристики різних видів енергосервісних договорів [16]

Тип договору з ЕСКО	Ключові характеристики	Розподіл ризиків між замовником і ЕСКО			Країни найбільшого розповсюдження
		Незавершення проекту	Фінансові	Технічні	
Договір на поставку енергоресурсів та енергоменеджмент «Chauffage» «Chauffage» (переклад з французької – опалення).	Постачальник ресурсів є виконавцем енергосервісних послуг. Постачання енерго ресурсу здійснюється за фіксованою ціною упродовж терміну договору. Довготривалий термін дії договору. Гарантоване скорочення споживання ресурсів на рівні 3–10%. ЕСКО, є власником енергозберігаючого обладнання	ЕСКО	ЕСКО/Замовник	ЕСКО	Франція, Країни ЄС
Договір на розподіл доходів від досягнутої економії (Shared Savings)	Розподіл доходів від економії, отриманої в результаті технічного переоснащення замовника. ЕСКО фінансує реалізацію проекту та бере на себе всі фінансові та ризики, пов'язані з недосягненням запланованого рівня енергоефективності. Частка замовника в розподілі доходів близько 20. Слушний на початковому етапі розвитку національного ринку енергосервісних послуг [16, с. 6].	ЕСКО	ЕСКО	ЕСКО/Замовник	Китай, Японія, Австралія, Бразилія, Філіппіни, Індія ПАР
Договір зі швидкою окупністю та поверненням інвестицій (First-Out, First Pay-Out)	Цей тип договору є варіацією моделі розподілу економії. Різниця – 100% доходів, отриманих від упровадження проекту, залишається в ЕСКО до повної окупності з прогнозованим рівнем прибутковості. Розподіл доходу між ЕСКО та замовником після окупності інвестиції або повну передачу всіх прав на проект від ЕСКО замовнику, включаючи право на отримання всієї суми прибутку від	ЕСКО	ЕСКО	ЕСКО/Замовник	США, ОАІ, Йорданія
Договір з гарантуванням економії (Guaranteed Savings)	ЕСКО бере зобов'язання перед замовником щодо зниження витрат на енергетичні ресурси. Протягом терміну дії договору ЕСКО відповідає за покриття витрат постачальників енергії. Замовник не платить за енергію прямо постачальникам, а щомісяця виплачує енергосервісній компанії за посередництво, що зазвичай становить 85–90% базових витрат на енергію замовника. Величина ж фактично наданої економії прямо не впливає на платежі замовника. За будь-яких обставин замовник знижує витрати на енергію на 10–15%. ЕСКО несе повний ризик отримання економії.	ЕСКО	ЕСКО/Замовник	ЕСКО	Канада, Японія
Договір BOOT щодо: створення-власність-експлуатація – передача власності (build-own-operate-transfer (BOOT)).	Основою договору є державно-приватне партнерство, в якому ЕСКО укладає договір з партнером у державному секторі. Проект BOOT розглядається як спосіб розвитку великого проекту державної інфраструктури за рахунок приватного фінансування.	ЕСКО	ЕСКО/Замовник	ЕСКО	ПАР Колумбія Тайланд

- розподіл доходів від досягнутої економії (Shared Savings);
- з швидкою окупністю та поверненням інвестицій (First-Out, First Pay-Out);
- з гарантуванням економії (Guaranteed Savings);
- BOOT: створення – власність – експлуатація – передача власності (build-own-operate-transfer (BOOT)).

Одними з найбільш економічно вигідних для ЕСКО є енергосервісні проекти з енергопостачання, впроваджені з використанням «зеленого» тарифу. Такі проекти розраховані на постачання електроенергії, виробленої з використанням сонячної, вітрової, гідро та біо енергії. Електроенергія, яку згенеровано відновлювальними джерелами енергії постачається до загальної мережі та оплачується за «зеленим» тарифом оптовим ринком електроенергії тим самим стимулюючи заміщення природного газу у сфері теплопостачання.

Відповідно до «Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 серпня 2017 р. № 605–р визначено, що до 2020 року частка «зеленої» енергетики, за рахунок відновлювальних ресурсів, в загальному паливно-енергетичному балансі України (ЗПЕБУ) має складати не менше 8%, а до 2035 року цей показник повинен досягти 25%. На особливу увагу заслуговують проекти пов'язані з будівництвом когенераційних (тригенераційних) комплексів з використанням енергії біомаси, біопалива та відходів, частка яких в ЗПЕБУ зазначеної Енергетичної стратегії запланована на рівні 4,9% в 2020 році та 11,9% в 2035 році.

Використання когенераційних установок у ВНЗ дозволить знизити собівартість опалювання та гарячого водопостачання, а можливість продажу ЕСКО, згенерованої електроенергії з використанням «зеленого» тарифу суттєво зменшить термін окупності впровадженого інвестиційного проекту.

Фінансова модель, яка підтверджує дані припущення, спеціалістами ТОВ «КЛІАР ЕНЕРДЖІ» була розрахована, в рамках підготовки комерційної пропозиції для НТУ України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського». Згідно умов даного проекту, при майже 30% знижці вартості теплової енергії для споживача (запланований річний продаж тепла – 28208 Гкал), у порівнянні з затвердженими тарифами діючими

в Україні та продажем електроенергії до оптового ринку за «зеленим» тарифом (запланований річний продаж електроенергії – 47191 тис.квт.год) окупність проекту складає не більше трьох років, а внутрішня норма прибутку (Internal Rate of Return, IRR) 25%. В якості палива ТЕЦ запропоновано використовувати відходи деревини. Норми викидів комплексу в атмосферу, згідно розрахунків, при цьому майже три рази нижчі за встановлені для котельень, які працюють на природному газі. Таким чином екологічний мікроклімат на території університету буде покращений, бюджет витрат на енергоносії знижено, мільйони кубічних метрів дорогого російського газу заміщено місцевою відновлювальною сировиною.

Окрім того, цінність та інноваційність пропозиції ТОВ «КЛІАР ЕНЕРДЖІ» полягає в тому, що окрім будівництва когенераційного комплексу (електрогенерація – 6,3 МВт електроенергії та теплової генерація – 4,5 МВт), на його основі заплановано створення науково-освітньої бази навчання для профільних студентів та аспірантів, а також відкриття експериментальної дослідної лабораторії для розвитку українських технологій у сфері енергетики.

Висновки

Впровадження ЕСКО-механізму є черговим актуальним кроком підтримки енергоефективної стратегії держави, спрямованої на покращення енергетичної безпеки та зменшення енергетичної залежності України від імпортованих енергоносіїв та збільшення кількості проектів з використанням відновлюваних джерел енергії.

Наразі вітчизняна законодавча база щодо підтримки розвитку ринку енергосервісу та багаторічний досвід зарубіжних країн є суттєвою передумовою для збільшення кількості держаних установ, готових прийняти рішення стосовно започаткування ЕСКО-механізму. Разом з тим збільшення кількості учасників енергосервісного ринку, у бюджетній сфері, спонукає розвиток тенденцій до зниження договірної ціни, в тому числі і за рахунок більш дешевих кредитів та слугуватиме необхідності розробки спеціалізованих освітніх програм та кваліфікованих методик для оцінки ефективності енергосервісних проектів та механізмів зменшення ризиків.

Приведений автором досвід практичної розробки фінансової моделі будівництва когенераційно-

го комплексу на території вищого навчального закладу підтвердив інвестиційну привабливість проекту та представив нові можливості впровадження інноваційних форм його можливого функціонування, саме опираючись на специфіку ВНЗ.

Вирішенню вищезазначених завдань можуть ефективно сприяти механізми формування та розвитку енергосервісних кластерів і державно–приватного партнерства для підтримки розвитку інституту енергосервісних контрактів. Ядром енергосервісного кластера повинні стати енергосервісні компанії, що управляють реалізацією конкретних проектів енергозбереження. Реалізація механізму енергосервісних кластерів на практиці дозволить здійснити розвиток вітчизняних розробок та їх включення в конкретні інвестиційні проекти з подальшою реалізацією на виробництві з метою досягнення капіталізації ефектів від зниження енергоємності продукції та збільшення доданої вартості. В Україні, у зв'язку з повільним розповсюдженням ідеї енергосервісного контракту ідея кластеризації потребує більш детального дослідження.

Список використаних джерел

1. Директива 2012/27/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 жовтня 2012 р. про енергоефективність, яка змінює Директиви 2009/125/ЄС та 2010/30/ЄУ і скасовує Директиви 2004/8/ЄС та 2006/32/ЄС. Офіційний вісник Європейського Союзу № L 315/1 від 14.11.2012.
2. Закон України Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 26, ст.220.
3. Закон України Про Фонд енергоефективності. Офіційний вісник України від 04.08.2017 – 2017 р., № 61.
4. Постанова КМ України Про затвердження Примірного енергосервісного договору» від 21.10.2015 № 845. Офіційний вісник України від 13.11.2015. № 88, стор. 30, стаття 2922, код акту 79185/2015
5. Грищенко І.М. Управління енергоспоживанням у вищих навчальних закладах: монографія // Грищенко І.М., Каплун В.В., Дяченко М.В. та ін.; за ред. І.М. Грищенко. К: КНУТД, 2013. 245 с.
6. Backlund S., Thollander P. The' energy-service gap: What does it mean?/ CEEE 2011 SUMMER STUDY, Energy efficiency first: The foundation of a low-carbon socie. <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:453827/fulltext01.pdf>.
7. Bertoldi, P., Rezessy, S., Vine E., 2005, Energy service companies in European countries: Current status and a strategy to foster their development, Energy Policy 34 (2006) 1818–1832
8. BS EN 15900:2010 Energy efficiency services. Definitions and requirements.
9. Hansen, Shierly J. ESCOs Around the World: Lessons Learned in 49 Countries / S. J. Hansen, P. Bertoldi, P. Langlois. Lilburn: The Fairmont Press, 2009. 377 p.
10. ISO 50001:2011. Energy management systems Requirements with guidance for use.
11. Labanca, N., et al., Energy efficiency services for residential buildings: market situation and existing potentials in the European Union, Journal of Cleaner Production (2015), <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2015.02.077>
12. Sorrell, S. The economics of energy service contracts [Text] / S. Sorrell // Energy Policy. – 2007. Vol. 35, № 1. P. 507–521. doi:10.1016/j.enpol.2005.12.009.
13. Schinnerl, Daniel, Bleyl, Jan W.; «Energy Contracting» to Achieve Energy Efficiency and Renewables using Comprehensive Refurbishment of Buildings as an example in: Urban Energy Transition edited by Peter Droege, Elsevier 2008.
14. Vine, E., 2005 An international survey of the energy service company (ESCO) industry, Energy Policy 33 (2005) 691–704.
15. Energy Performance Contracting in the European Union Joint Research Centre Institute for Energy and Transport / European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.euesco.org/fileadmin/euesco_daten/pdfs/euESCO_response_concerning_EPC.pdf
16. ESCO Market Report for Non-European Countries 2013 / Joint Research Centre Institute for Energy and Transport / European Commission [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://iet.jrc.ec.europa.eu/energyefficiency/publication/esco-market-report-non-european-countries-2013-0>
17. Bertoldi P., Practices and opportunities for Energy Performance Contracting in the public sector in EU Member States 2017. Режим доступу <http://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/bitstream/JRC106625/kjna28602enn.pdf>

Т.В. БЛУДОВА,
д.е.н., професор
М.С. ОСТРОВСЬКА,

асистент ДВНЗ Київський економічний університет ім. Вадима Гетьмана

Аналіз загроз економічній безпеці держави при здійсненні інноваційного розвитку

В статті приводиться визначення терміну інноваційна загроза та досліджується вплив загроз на соціально–економічний розвиток, що визначається системою індикаторів інноваційної безпеки. Визначені інноваційні загрози в машинобудівній галузі, як сукупність реальних чи потенційно можливих явищ та дестабілізуючих чинників, які ускладнюють або унеможливають реалізацію інноваційно–інвестиційної моделі розвитку вітчизняного машинобудування.

Для аналізу загроз розвитку машинобудівної галузі приведена їх класифікація за певними ознаками. Проаналізовані фактори, які перешкоджали здійснювати інновації. Проведені дослідження дозволили виокремити головні чинники зміцнення економічної безпеки держави.

Ключові слова: інноваційна загроза, порогові значення, машинобудівний комплекс, інноваційна реструктуризація машинобудування.

Т.В. БЛУДОВА,
д.э.н., профессор
М.С. ОСТРОВСКАЯ,

ассистент ГВНЗ Киевский экономический университет им. Вадима Гетьмана

Анализ угроз экономической безопасности государства при осуществлении инновационного развития

В статье приводится определение термина инновационная угроза и исследуется влияние угроз на социально–экономическое развитие, что определяется системой индикаторов инновационной безопасности. Определены инновационные угрозы в машиностроительной отрасли, как совокупность реальных или возможных явлений, а также дестабилизирующих факторов, которые затрудняют или делают невозможным реализацию инновационно–инвестиционной модели развития отечественного машиностроения.

Для анализа угроз развития машиностроительной отрасли приведена их классификация по определенным признакам. Проанализированы факторы, которые препятствовали осуществлять инновации. Проведенные исследования позволили выделить главные факторы укрепления экономической безопасности государства.

Ключевые слова: инновационная угроза, пороговые значения, машиностроительный комплекс, инновационная реструктуризация машиностроения.

T. BLUDOVA,
Doctor of Economics, professor
M. OSTROVSKAYA,

assistant Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Analysis of threats of the economic security of the state in implementation of innovation development

The article defines the term innovative threat and investigates the impact of threats on socio–economic development, which is determined by the system of indicators of innovation security. The identified innovational threats in the machine–building industry as a set of real or potentially possible phenomena and destabilizing factors that complicate or make impossible the implementation of the innovation–investment model of the development of domestic machine building.

For the analysis of the threats to the development of the machine–building industry, their classification is based on certain features. The factors that hindered innovation were analyzed. The conducted studies

allowed to distinguish the main factors of strengthening the economic security of the state.

Key words: *innovative threat, threshold values, machine building complex, innovative restructuring of machine building.*

Постановка проблеми. На сьогодні відсутні єдині підходи до оцінки загроз економічній безпеці при здійсненні інноваційного розвитку. Виявити та нейтралізувати загрози інноваційної безпеки можна шляхом її оцінювання, що можна здійснювати із використанням різних методик, які спрямовані на підвищення рівня задоволення потреб суспільства, забезпечуючи розвиток підприємств національної економіки і збільшення рівня їх конкурентоспроможності [1,11]. Загрозами безпеці інноваційного розвитку являються: низький рівень фінансування НДДКР та інноваційної інфраструктури, зростання ризиків інноваційної діяльності, неефективне використання фінансових ресурсів, повільний розвиток інноваційної діяльності, низький рівень безпеки інноваційного продукту [1]. Тому розвиток нових методик для нейтралізації загроз інноваційної безпеки особливо у машинобудівній галузі являється актуальною проблемою.

Метою статті є визначення терміну інноваційна загроза та дослідження впливу загроз на соціально–економічний розвиток, що визначається системою індикаторів інноваційної безпеки. Визначити інноваційні загрози в машинобудівній галузі, привести їх класифікацію за певними ознаками та проаналізувати чинники, які перешкоджали здійснювати інновації та виокремити головні чинники зміцнення економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. О. Власюк [1] загрозами інноваційній безпеці першого рівня вважає недостатнє фінансування науково–технічних робіт і пов'язані із цим похідні загрози (втрата наукових кадрів та інтелектуальної власності; нераціональна структура науково–технічного потенціалу, зменшення інноваційної активності).

Російські вчені [2,3] зазначають, що загрози економічній безпеці при здійсненні інноваційного розвитку – це неспроможність до самозбереження та слабкість інноваційної складової, недооцінка в системі людського капіталу, неефективність системи впровадження науково–технічних розробок в машинобудівній галузі.

Підкреслимо, що загрози в інноваційній діяльності підприємств – це сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим

інтересам економіки, держави та суспільства. При цьому важливо враховувати, що «ізолюване, не комплексне виявлення загроз безпеці є малопродуктивним і не може бути використане як основа при розробці державної стратегії».

На думку Б. Губського [4] загрозами в інноваційній сфері України слід вважати недостатній рівень державного фінансування наукових розробок, що безпосередньо чи у перспективі унеможливають або ускладнюють реалізацію національних економічних інтересів, створюючи перешкоди на шляху нормального розвитку економіки.

А. Качинський [5] вважає, що інноваційна загроза – це економічне явище з прогнозованим, але не контрольованими подіями, що може призвести до матеріальних і фінансових збитків.

Найбільш чітко визначення терміну «інноваційна загроза» запропоновано експертами Національного інституту стратегічних досліджень [6] – це продовження використання витратної економічної моделі, відсутність стимулів до інноваційних процесів і динамічного розвитку нових технологічних укладів, що обумовлює низьку конкурентоспроможність української економіки, унеможливує кардинальне підвищення рівня та якості життя населення, провокує посилення соціальної напруги, поширення протестних настроїв.

На їх думку основними загрозами при консервації низького науково–технологічного рівня розвитку є: нерозвиненість національної інноваційної системи; скорочення науково–технологічного потенціалу, відтік наукових кадрів за кордон, втрата наукових шкіл на ключових напрямках економічного розвитку; зростання науково–технологічної залежності від інших країн.

В економічній літературі пропонуються й інші варіанти переліку інноваційних загроз. При цьому їх кількість безпідставно збільшується за рахунок звичайних недоліків, спричиняючи розминання проблеми забезпечення економічної безпеки, коли практично неможливо вичленити ключові загрози.

Законом України «Про основи національної безпеки України» приведено вичерпний перелік загроз та визначено, що загрозами національній безпеці є наявні та потенційно можливі явища і

чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України.»

Виклад основного матеріалу. На наш погляд інноваційні загрози в машинобудівній галузі, які є складовими економічних загроз – це чинники, що ускладнюють саморегуляцію економічної системи, спричиняють труднощі при впровадженні інновацій на промислових підприємствах, зменшують винахідницьку активність та не сприяють реалізації вітчизняних економічних інтересів. Іншими словами: це сукупність реальних чи потенційно можливих явищ та дестабілізуючих чинників, які ускладнюють або унеможливають реалізацію інноваційно-інвестиційної моделі розвитку вітчизняного машинобудування.

Вплив загроз на соціально-економічний розвиток визначається системою індикаторів інноваційної безпеки. Індикатори інноваційної безпеки характеризують стан та тенденції розвитку машинобудування – це такі показники стану машинобудівної галузі, які мають чутливість та сигнальну здатність попереджати державу та суб'єктів ринку про можливі загрози у зв'язку зі зміною макроекономічної ситуації та настанням кризових явищ. Відхилення індикаторів від нормальних значень призводить до виникнення загроз і негативних тенденцій.

Оптимальні значення індикаторів – це інтервал показників, у межах якого найбільш успішно може функціонувати економіка країни та її машинобудівна галузь.

Порогові значення індикаторів – це кількісні величини, перехід за межі яких викликає несприятливі тенденції в машинобудуванні, загрожує кризами та спадами його розвитку. Недотримання порогу унеможливорює функціонування машинобудівної галузі у режимі модернізації; збереження експортоспроможності продукції в звичайних та екстремальних умовах, підвищення розвитку наукового потенціалу та проведення інноваційно-інвестиційної політики.

Порівняння фактичних значень індикаторів з пороговими відображає стан інноваційної безпеки в машинобудуванні і дозволяє управляти процесом модернізації із врахування виявлених відхилень. Порогові значення необхідно переглядати залежно від стану економіки та тих завдань, які стоять на певному етапі її розвитку. Вони мають бути схвалені та затверджені на державному рівні, їх застосування повинно стати елементом

урядових економічних програм. Зокрема, на рівні Мінекономіки України [7] затверджено перелік індикаторів та їх порогові значення стану інноваційної та науково-технологічної безпеки.

Моніторинг індикаторів інноваційної безпеки в машинобудуванні – це система постійного спостереження за найважливішими поточними результатами функціонування галузі в умовах постійної зміни кон'юнктури зовнішніх ринків, з метою своєчасного виявлення відхилень фактичного рівня випуску наукоємної продукції від передбачуваного, з'ясування причин цих відхилень, розробка пропозицій щодо відповідного коригування [8]. Для його проведення необхідно створити постійну комісію, яка на основі аналізу даних моніторингу, прогнозує появу та розповсюдження загрозливих явищ, готує інформацію та рекомендації щодо напрямків модернізації галузі.

Для детального дослідження і аналізу загроз розвитку машинобудівної галузі нижче приведена їх класифікація за певними ознаками, під якою розуміється розподіл множини загроз на угруповання, що формуються у паралельні групи, які й прийнято до подальшого вивчення.

Основною проблемою реального оцінювання рівня економічної безпеки держави при інноваційній реструктуризації машинобудування України є правильне та достеменне визначення загроз, з метою виявлення найбільш актуальних економічних проблем та розроблення на цій основі відповідної стратегії розвитку машинобудівної галузі.

Нами розроблена класифікація загроз інноваційному розвитку машинобудівної галузі. Їх поділено на чотири групи:

До ризиків та потенційних загроз при недостатньому рівні інноваційної активності вітчизняних машинобудівних підприємств належать: загроза економічному суверенітету країни; зростає чутливість економіки країни до світових економічних і політичних криз. Недостатня кількість впроваджених інновацій, низький рівень інвестування, раціоналізаторської та винахідницької активності в машинобудівній галузі може послабити позиції машинобудування на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Загальні за секторами машинобудування загрози впливають із низького рівня розвитку вітчизняної економіки та недосконалості її фінансової системи в цілому, зокрема недостатньою часткою машинобудівного сектору у промисловому вироб-

ництві, значною кількістю збиткових машинобудівних підприємств та витрат на оплату праці у собі-вартості продукції машинобудування, обмеженими обсягами реалізованої продукції та іншими.

Загрозами, пов'язаними з інвестуванням галузі, є значний ступінь зносу основних засобів машинобудування, низький рівень інвестицій, а також недосконалість їх структура.

Загрозами, що спричиняють низький рівень інноваційної безпеки, є недостатня питома вага видатків державного бюджету на науку в машинобудуванні, низька частка реалізованої інноваційної продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

До четвертої групи загроз роботі віднесено низький рівень винахідницької та раціоналізаторської активності та недостатня частка творців інтелектуальної власності.

Зазначені загрози системно впливають на економічну безпеку держави, однак мають свої специфічні механізми впливу. Тому безпеку машинобудівної галузі слід розглядати в двох аспектах як з точки зору фінансових наслідків її діяльності, так і для всієї економіки держави.

В табл.1 представлена динаміка підприємств України, які одержали збиток, причому дані з 2014 р. – без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Машинобудівний комплекс найбільш постраждав від економічної кризи. Через рецесію світової економіки відбулося зниження експорту продукції машинобудування, зменшення обсягів виробництва та збільшення кількості готової продукції

на складах, погіршення фінансових результатів, що призвело до надмірної частки збиткових машинобудівних підприємств.

В табл.2 ілюстрована динаміка великих, середніх, малих та мікро- підприємств, які одержали збиток, у % до їх загальної кількості за 2010–2016 рр.

За період з 2010 по 2014 рр. кількість збиткових підприємств промисловості в середньому майже 35 % від їх загальної кількості, а машинобудівних – близько 40 %. Державна стратегія в машинобудуванні розроблялася виходячи з оптимістичних прогнозів щодо зростання виробництва у після кризовий період до 2013 р. та забезпечення машинобудівними підприємствами ролі головних драйверів зростання обсягів промислового виробництва країни до 2016 р. Однак, через скорочення світового попиту на ринку машинобудівної продукції негативні тенденції у розвитку машинобудування з кожним роком посилювалися, що й створило суттєві загрози для розвитку економіки в цілому. Основною проблемою на шляху до інноваційного розвитку є брак коштів, недостатньо ефективного їх використання, відсутність ефективних механізмів господарювання у сучасних невизначених умовах [10].

На рисунку представлена динаміка чистого збитку підприємств за видами промислової діяльності за період 2010–2016 рр.

Основною загрозою машинобудування являється збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості. Про низький рівень платоспроможності машинобудівних підприємств України свідчить також той факт, що близько 21% їх заборгованості належить до категорії простроченої. Значну роль у збільшенні збиткових підприємств

Таблиця 1. Підприємства України, які зазнали збитку, % до їх загальної кількості

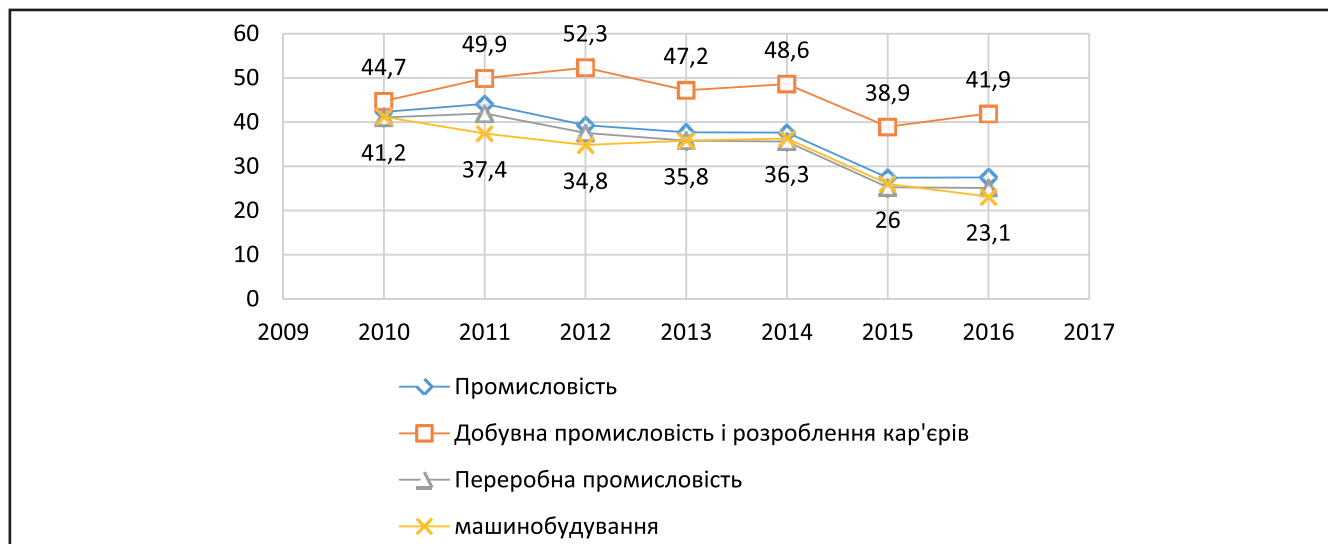
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Підприємства України	42,7	36,5	37,0	35,0	34,5	26,7	27,0

Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Таблиця 2. Великі, середні, малі, мікро- підприємства, які одержали збиток, у % до їх загальної кількості за 2010–2016 рр.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Підприємства України	42,7	36,5	37,0	35,0	34,5	26,7	27,0
великі підприємства	35,0	31,9	31,3	32,3	50,6	43,8	34,2
середні підприємства	38,4	35,9	35,7	36,3	38,6	29,4	24,5
малі підприємства	43,0	36,5	37,0	35,0	34,3	26,5	27,2
мікропідприємства	43,1	36,3	37,1	34,8	33,9	26,7	28,1

Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Динаміка чистого збитку підприємств за видами промислової діяльності за період з 2010–2016 рр.

Джерело: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

у машинобудуванні України відіграли дебіторська та кредиторська заборгованість. Так, у 2009 році порівняно з 2008 роком відбулося збільшення дебіторської заборгованості на 14593 млн. грн. та кредиторської на 22658,2 млн. грн. У 2012 р. порівняно з 2009 р. відбулося збільшення дебіторської заборгованості на 15,1 млрд. грн. та кредиторської на 24,6 млрд. грн., у 2015 р. співвідношення короткострокової дебіторської та кредиторської заборгованості являється 17,4 [9]. Серед інших загроз першої групи суттєвою є поступове втрачання машинобудуванням своїх позицій, що призвело до зменшення питомої ваги машинобудівних підприємств в промисловому комплексі до рівня 12–13 % замість 30 % – в 1991 р. А це, в свою чергу, не сприяло суттєвому нарощенню обсягів реалізованої машинобудівної продукції. Темпи зростання обсягів їх реалізації за 2012–2015 рр. зменшилися більш, ніж в 9 разів по зрівнянні з періодом 2008–2011 р. Негативна тенденція поглиблення загрози падіння виробництва продовжується і в 2016 р.

Головними загрозами інноваційній безпеці в сфері інвестування машинобудівної галузі є високий ступінь зносу основних засобів, наявність застарілого обладнання та недостатній обсяг інвестування основного капіталу.

Аналіз технічного стану основних засобів машинобудування свідчить про значні показники його зношеності, які за роки незалежності України зросли з 30 % до 84,3 % в 2016 р. 86 % обладнання експлуатується більше 19 років без технічного оновлення, що свідчить про загрозове зниження технологічного рівня вітчизняної машинобудівної галузі.

Скорочення інвестицій в основний капітал у після кризовий період 2010–2016 рр. майже вдвічі зумовило зупинку оновлення виробничих потужностей, що спричинило зниження продуктивності праці, дискваліфікацію працюючих на технологічно відсталиму обладнанні та негативно вплинуло на конкурентоспроможність машинобудівної продукції.

Обсяг реалізованої промислової продукції та за видами економічної діяльності у 2010–2016 роках представлені відповідно в табл.3 і табл.4. Дані наведено без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя, за 2014–2016 рр. – також без частини зони проведення антитерористичної операції [9].

В табл. 5 представлена динаміка освоєння капітальних інвестицій за період 2010–2016 рр. Після 2013 р. відбувається значне зменшення освоєння інвестицій в промисловість. Таке зменшення спричинилося насамперед внаслідок значного падіння інвестиційної активності при виробництві машин та

Таблиця 3. Обсяг реалізованої промислової продукції у 2010–2016 роках в млн. грн.

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Промисловість	1043110,8	1305308,0	1367925,5	1322408,4	1428839,1	1776603,7	2158030,0

Джерело: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua>

Таблиця 4. Обсяг реалізованої промислової продукції (товарів, послуг) за видами економічної діяльності у 2010–2016 роках у % до підсумку

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	10,0	11,0	10,5	11,5	10,8	10,8	11,1
Переробна промисловість	67,4	65,3	63,7	61,8	63,3	64,1	60,8
машинобудування	9,3	10,1	10,3	8,6	7,1	6,5	6,1

Джерело: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index>

устаткування, а також виробництві електричного, електронного та оптичного устаткування.

Зауважимо, що світовий досвід свідчить, що для стабільного зростання економіки в після кризовий період річні індекси інвестицій в основний капітал мають бути на рівні 25 %. Підкреслимо, що головною загрозою інноваційній безпеці є вкрай низький рівень інноваційної активності машинобудівних підприємств, що характеризує ступінь інноваційного розвитку національної економіки. Аналіз фінансового стану капіталовкладень в інноваційну діяльність свідчить про їх скорочення, що формує похідні загрози: низький рівень результативності наукових досліджень, недостатній розвиток інфраструктури науково-технічного потенціалу, повільне оновлення машинобудівної продукції.

Неефективною є структура використання науково-технічного потенціалу в машинобудуванні. За період незалежності України тільки 7–10 % було орієнтовано на оновлення, а більше 90 % – на відтворення виробництва, що погіршує стан машинобудівного виробництва [9].

Показник інноваційної активності машинобудівних підприємств розраховується як відношення кількості інноваційно-активних підприємств до їх загальної чисельності за відповідний період. За даними Євростату середній показник інноваційно-активних промислових підприємств країн ЄС в 2012 р. становив 53 %. Для українських машинобудівних підприємств (2012 р.) цей показник дорівнював 24,4 % (в США – 33 %). У 2015р. 87,7% інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 15,2% обстежених промислових). Ними було впровадже-

но 3136 інноваційних видів продукції, з яких 548 – нових виключно для ринку, 2588 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 966 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо.

Упродовж 2012–2014 рр. частка підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, за рекомендованими видами економічної діяльності становила 14,6%, у т.ч. здійснювали технологічні інновації – 9,5% (5,2% – продуктові і 7,2% – процесові), нетехнологічні – 8,6% (4,7% – організаційні і 6,4% – маркетингові) [9].

Серед загроз четвертої групи основними є низький рівень винахідницької та раціоналізаторської активності та недостатня кількість впроваджених в машинобудуванні винаходів, корисних моделей та промислових зразків. Недостатньою є також частка творців інтелектуальної власності в галузі машинобудування до їх загальної кількості по економіці, що зменшує темпи оновлення продукції та зменшує її конкурентоздатність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Негативною тенденцією є відтік науковців і висококваліфікованих фахівців з наукової сфери та зменшення кількості галузевих організацій, які виконують наукові дослідження, при цьому особливих втрат зазнав кадровий потенціал науковців. Зокрема, кількість спеціалістів, які безпосередньо виконують наукові дослідження і розробки, зменшилася у 2016 р. порівняно з 2012 р. на 11 %.

Разом з цим, наукові установи академічного та вузівського секторів науки створюють власні впроваджувальні підрозділи. Так, у складі НАН України функціонують інноваційний центр і центр

Таблиця 5. Динаміка використаних капітальних інвестицій (тис.грн.)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Усього	3544673	5080976	5824093	6109514	5674572	7372954	8301879
Промисловість	1034652	1291064	1936373	2651256	2328804	2333565	1875316
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	53312	76086	100612	94401	69867	143193	34115
Переробна промисловість	753093	1012243	1595810	2248666	2026555	1971308	1524987

Джерело: <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/index.php/statistical-information/4773-2012-07-06-09-00-06.html>

інтелектуальної власності та передачі технологій, які виконують роботи за договорами з промисловими підприємствами.

Висновки

Серед вагомих причин не здійснювати інновації протягом 2010–2016рр. були: низький попит на інновації на ринку, впроваджені раніше інновації, через дуже низьку конкуренцію підприємства на ринку, відсутність хороших ідей або можливостей для інновацій. Також здійснювати інновації перешкоджали такі певні фактори: відсутність коштів у межах підприємства, кредитів або прямих інвестицій, кваліфікованих працівників в рамках підприємства, труднощі в отриманні державної допомоги або субсидій для інновацій, відсутність партнерів по співпраці, невизначений попит на інноваційні ідеї, занадто велика конкуренція на ринку [11].

Проведені дослідження дозволяють виокремити головні чинники зміцнення економічної безпеки держави:

- здійснення структурної перебудови галузі шляхом створення промислово–фінансових об'єднань, що дасть змогу підвищити спеціалізацію інтегрованих підприємств і посилити їх конкурентоспроможність;
- утворення спільних підприємств, які вироблятимуть високоефективну техніку на основі сучасних ресурсо– і енергозберігаючих технологій з використанням кращих зразків іноземної елементної бази;
- технічне та технологічне переоснащення підприємств галузі сучасним швидко переналагоджуваним обладнанням;
- освоєння нових видів конкурентоспроможної продукції, зокрема:
 - технічних засобів для використання нетрадиційних джерел енергії, машин і обладнання для виробництва біопалива, видобування, переробки і використання вугілля;
 - машин та обладнання для залізничного і підйомного транспорту, автомобілів та іншої колісної техніки;
 - систем машин та обладнання для енергетичної, металургійної, гірничодобувної та вугільної галузей;
 - ресурсозберігаючого, екологічно чистого обладнання для нафтохімічної та хімічної галузі, у тому числі малотоннажних виробництв.

Для вимірювання рівня загроз в процесі інноваційної реструктуризації машинобудування запропоновано індикаторів: загальні за секторами машинобудування; ті, які пов'язані з інвестуванням галузі; інноваційною діяльністю, а також раціоналізаторською та винахідницькою активністю.

Список використаних джерел

1. Власюк О.С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О.С. Власюк. – К.: ДНУ Акад. фін. Управління, 2011. – 474 с.
2. Экономическая безопасность: Производство – Финансы – Банки / Под ред. В.К. Сенчагова. – М.: ЗАО Финстатинформ. – 1998. – 621 с.
3. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / Институт экономики РАН. – М.: ЗАО Финстатинформ, 2002. – 128 с.
4. Губський Б.В. Економічна безпека: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Б.В. Губський // К.: ДП Укрархбудінформ, 2001.
5. Качинський А.Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні методи / А.Б. Качинський // К.: 2004.
6. Національна безпека України: стратегічні пріоритети та шляхи їх реалізації: мат–ли круглого столу / за заг. ред. О. В. Литвиненка. – К.: НІСД, 2011. – 64 с.
7. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України // Затверджена наказом Мінекономіки України України від 02.03.2007 р. – №150.
8. Захарченков О.С. Проблеми інноваційного розвитку промислових підприємств в Україні та формування стратегій інноваційних перетворень / Захарченко О.С. // Бізнес Інформ № 2. – 2012. – С. 57–61.
9. Статистичний збірник. Наукова та інноваційна діяльність України, 2016 рік. Державна служба статистики України. https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm
10. Економічна безпека [Текст] / З.С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул та ін.; за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання, 2009. – 647 с.
11. Островська М.С. Оцінка стану економічної безпеки держави при інноваційній реструктуризації машинобудування України / М.С. Островська [Електронний ресурс]. – Доступний з: http://www.rusnauka.com/30_NIEK_2011/Economics/8_95752doc.htm

П.П. ГАВРИЛКО,
к.е.н., професор, директор Ужгородського торговельно–економічного інституту
Київського національного торговельно–економічного університету
М.Ю. ЛАПАКУЛИЧ,
к.е.н., доцент, Ужгородський торговельно–економічний інститут
Київського національного торговельно–економічного університету

Глобальні інформаційно–комунікаційні технології в банківській діяльності

У статті встановлено, що еволюція банківської діяльності зумовлена низкою об'єктивних особливостей соціально–економічного середовища існування банків, таких як впровадження нових інформаційних технологій та автоматизація банківських операцій. Визначено, що пріоритетним напрямом суспільного розвитку є широке застосування сучасних інформаційно–комунікаційних технологій, серед яких лідерство належить глобальній мережі Інтернет. Зазначено, що глобалізація спонукає банківські установи використовувати у своїй діяльності мережу Інтернет для здійснення широкого спектру банківських операцій та надання фінансових послуг. Визначено основні етапи впровадження інтернет–банкінгу.

Ключові слова: глобалізація, інформаційно–комунікаційні технології, мережа Інтернет, банківські установи, інтернет–банкінг, лібералізація, автоматизація, послуги.

П.П. ГАВРИЛКО,
к.э.н., профессор, директор Ужгородского торгово–экономического института
Киевского национального торгово–экономического университета
М.Ю. ЛАПАКУЛИЧ,
к.э.н., доцент, Ужгородский торгово–экономический институт
Киевского национального торгово–экономического университета

Глобальные информационно–коммуникационные технологии в банковской деятельности

В статье установлено, что эволюция банковской деятельности обусловлена рядом объективных особенностей социально–экономической среды существования банков, таких как внедрение новых информационных технологий и автоматизация банковских операций. Определено, что приоритетным направлением общественного развития является широкое применение современных информационно–коммуникационных технологий, среди которых лидерство принадлежит глобальной сети Интернет. Отмечено, что глобализация побуждает банковские учреждения использовать в своей деятельности Интернет для осуществления широкого спектра банковских операций и предоставления финансовых услуг. Определены основные этапы внедрения интернет–банкинга.

Ключевые слова: глобализация, информационно–коммуникационные технологии, сеть Интернет, банковские учреждения, интернет–банкинг, либерализация, автоматизация, услуги.

P. HAVRYLKO,
Ph.D., Professor, Director of Uzhgorod Trade and Economic Institute
of the Kyiv National University of Trade and Economics
M. LALAKULYCH,
PhD, Associate Professor of Uzhgorod Trade and Economic Institute
of the Kyiv National Trade and Economic University

Global information and communication technologies in banking activities

The article reveals that the evolution of banking activity is due to a number of objective features of the socio–economic environment of the existence of banks, such as the introduction of new information technologies and the automation of banking operations. It is determined that the priority direction of social development is the widespread use of modern information and communication technologies, among which the leadership belongs to the global Internet. It has been pointed out that globalization encourages

banking institutions to use the Internet in their activities to carry out a wide range of banking operations and provide financial services. The basic stages of introduction of Internet banking are determined.

Keywords: *globalization, information and communication technologies, Internet, banking institutions, Internet banking, liberalization, automation, services.*

Постановка проблеми. Глобалізація вже стала реальністю для України. Сучасна національна економіка та банківська система України відносно молоді, економічні реформи в країні та формування фінансового ринку на тлі глобалізації економічних процесів протікають досить складно. Іноземний капітал привносить в Україну сучасні банківські технології, нові фінансові продукти, сучасні стандарти обслуговування, сприяє підвищенню рівня конкуренції.

З приходом іноземних банків проблема формування конкурентних переваг на основі впровадження сучасних інформаційних технологій актуалізується і перетворюється на обов'язкову умову виживання вітчизняних банківських установ у висококонкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам сучасного банківського обслуговування приділяється немало уваги в науковій літературі. Останнім часом досить активно вивчаються питання щодо здійснення банківського обслуговування через Інтернет. Окремі аспекти банківської діяльності в контексті здійснення Інтернет-банкінгу викладено у працях зарубіжних авторів, таких як: та Б. Голдстайн, Е. Крол, М. Кастельс, Г. Поппель, Е. Тоффлер, Е. Хоффман. Новизна і актуальність проблеми забезпечення ефективного банківського обслуговування привертають увагу багатьох учених, серед яких О.Н. Афанас'єва, Л.Л. Вишинський, І.Л. Гриньов, С.Л. Корнієнко, Л.П. Кролівецька, Л.П. Кураков, В.О. Лаврушин, В.В. Масленников, В.Г. Тімірязов та ін. Незважаючи на певні досягнення вітчизняної економічної науки саме проблематика глобальних інформаційно-комунікаційних технологій в банківській діяльності не отримала детального вивчення і тому потребує подальшого дослідження.

Мета статті – виявити вплив глобалізації на діяльність банківських установ у сфері застосування інформаційно-комунікаційних технологій при здійсненні банківських операцій та надання фінансових послуг.

Виклад основного матеріалу. Сучасні банки, стрімко розвиваючись, використовують іннова-

ційні можливості для ведення бізнесу, а тому одними з перших почали застосовувати у своїй діяльності комп'ютерні й телекомунікаційні засоби. Розвиток комунікаційних систем, скорочення часу оброблення інформації, розповсюдження мереж дозволили кредитним установам провести комплексну автоматизацію всієї своєї діяльності, розробити механізми віддаленого обслуговування клієнтів і запропонувати новий асортимент послуг.

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у поєднанні із глобалізацією світової економіки є головним рушійним механізмом та каталізатором цих змін. Під впливом глобалізаційних процесів жодна країна неспроможна буде раціонально формувати і реалізовувати економічну політику без урахування пріоритетів і норм ведення бізнесу різних учасників світової спільноти.

Успішний економічний розвиток держави неможливий без добре розвиненої банківської системи, на стан якої впливає як внутрішня економічна і політична ситуація, так і структурні та функціональні зміни міжнародної банківської діяльності. Ці зміни є наслідком глибинних макроекономічних процесів у світовій економіці, зокрема таких, як інтеграція, лібералізація, стрімкий науково-технічний прогрес, і зачіпають вони всі банки, незалежно від рівня їхнього розвитку. Очевидно, що однією з основних характерних особливостей сучасної банківської діяльності слід визнати обов'язкове впровадження комп'ютерних і телекомунікаційних технологій та використання сітьових інформаційних мереж. Технологічні інновації дозволяють скоротити час отримання та оброблення інформації, провести комплексну автоматизацію банківської діяльності, розробити механізми дистанційного банківського обслуговування клієнтів, запропонувати новий асортимент фінансових послуг.

Пріоритетним напрямом суспільного розвитку слід визнати широке застосування сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, серед яких безперечно лідерство належить глобальній мережі Інтернет. Розвиток новітніх технологій в останні десятиліття докорінно змінив процедури реалізації операцій, замінивши традиційний

паперовий документообіг електронним обміном даними. Кардинальні зміни сталися з появою Інтернет-технологій. За таких умов змінюється структура ринку: частка традиційних товарів і послуг поступово зменшується, натомість стрімко зростають обсяги ринку послуг з використанням інформаційних технологій. Економіку XXI ст. цілком справедливо називають електронною економікою, адже прогнозується, що переважна частина світового господарства буде функціонувати в електронному вигляді, тоді як традиційні матеріальні ресурси, призначені для взаємодії людини з нематеріальним інформаційним середовищем, відійдуть на другий план.

Глобалізація спонукає банківські установи використовувати у своїй діяльності мережу Інтернет для здійснення широкого спектра банківських операцій та надання фінансових послуг. Серед них такі, як: проведення валютних операцій, роздрібних операцій з обслуговування поточних і депозитних рахунків фізичних та юридичних осіб; замовлення платіжних карток; встановлення і зміни лімітів; блокування/розблокування платіжних карт; оплата комунальних платежів; SMS і e-mail-повідомлення про операції за рахунками; консультації фахівців банку в режимі он-лайн (on-line); оплата послуг операторів мобільного зв'язку; грошові перекази; внутрішньобанківські та міжбанківські перекази на рахунки фізичних і юридичних осіб. Трансформація традиційної банківської діяльності зумовлює появу нових організаційних форм ведення банківського бізнесу. В більшості розвинених країн спостерігається тенденція переходу від класичної філіальної моделі банку до моделі дистанційного обслуговування на базі Інтернет-банкінгу.

Така еволюція зумовлена низкою об'єктивних особливостей економічного і соціального середовища, в якому функціонують банки, і в першу чергу – суттєвими змінами у способі життя людей, впровадженням у повсякдення нових інформаційних технологій, а також автоматизацією банківських операцій. Подолання населенням технологічних бар'єрів та психологічних стереотипів зумовлює підвищення попиту на новий вид банківського дистанційного обслуговування, перетворює наявність Інтернет-послуг на одну з найактуальніших конкурентних переваг банку. Крім того, доступ до Інтернету дозволив споживачам швидше отримувати необхідну

інформацію і тим самим значно підвищив цінність електронних банківських послуг для потенційних клієнтів. Іншими нововведеннями стали покращені пошукові системи, розширений асортимент продуктів, персоніфіковані і конкурентоспроможні ціни на всі фінансові послуги.

При цьому традиційні конкурентні переваги банків – багатопланові, довготривалі контакти з клієнтами і розвинена філіальна мережа – частково втрачають своє значення. Сучасні мультимедійні засоби забезпечують віртуальне інтерактивне спілкування банку з клієнтом, яке поступово витісняє особисте спілкування. Відтак з'явилася нова категорія клієнтів, які охоче користуються послугами Internet-banking, отже характер спілкування банку з цими клієнтами суттєво відрізняється від традиційного. Технології у режимі on-line, забезпечуючи прозорість ринку, дозволяють клієнтам без особливих витрат сил і часу вибирати найбільш вигідні для них пропозиції послуг, що скорочує для банків можливості «цінового маневру». На основі нових технологій послуги, подібні банківським або навіть безпосередньо банківські (наприклад, переказ платежів), можуть надавати й установи, які не є банками, зокрема телекомунікаційні фірми. Останні, як правило, орієнтуються не на проведення окремих операцій, а пропонують індивідуальний пакет послуг для кожного клієнта.

Хоча нові технології дають банкам додаткові можливості розвитку, разом з тим їм притаманні певні ризики. По-перше, нові технології, змінюючи характер взаємин банку з клієнтом, значно спрощують процедуру зміни клієнтом обслуговуючого його банку. Віртуальний банк несе в собі ризик деперсоналізації відносин «банк – клієнт». Пов'язані з цим ризики для обох сторін ще не вивчені і поки неідентифіковані. По-друге, непередумана стратегія впровадження нових технологій може спричинити серйозні негативні наслідки. Перехід до дистанційної форми банківського обслуговування призводить до неминучих організаційних і кадрових змін у банку, таких як скорочення зайнятих, числа підрозділів, перенавчання фахівців та ін. Використання стратегій конкретних банків не дає гарантії успіху іншим банкам, які стали на шлях розвитку дистанційного обслуговування.

Переважає більшість експертів вважає Інтернет одним із найефективніших інструментів просування банківських продуктів, що зумовлене як

значним розширенням кола користувачів самої системи, так і активною позицією самих банків. Дистанційна система має переваги як для клієнта, так і для банку. Так, клієнт веде переговори лише з комп'ютером, через який передає накази про проведення різних операцій. Що стосується банку, то він отримує подвійну вигоду. По-перше, рівень витрат у дистанційного банку нижчий, ніж у традиційного. По-друге, дистанційна система є дуже ефективним інструментом продажу і маркетингу послуг. Вона дозволяє зробити контакти банку з клієнтами частішими (в середньому 2–3 рази на місяць); точно розрахувати прибутковість операцій з кожним клієнтом за кожним окремим продуктом або послугою; передбачити запити клієнтів і дуже швидко адаптувати пропозицію послуг і ціни на них відповідно до попиту. Крім того, аналіз бази даних дистанційних банків використовується для прогнозування своєї діяльності, розроблення і впровадження нових продуктів і послуг, які будуть потрібні клієнтам у майбутньому.

Отже, актуальність дослідження Інтернет-банкінгу зумовлена двома основними чинниками: це стрімке зростання кількості користувачів та збільшення кількості банків, що надають послуги дистанційного обслуговування.

Впровадження Інтернет-банкінгу проходить у три основні етапи. На першому етапі передбачається доступ клієнтів до банківських рахунків і проведення операцій по телефону або через Інтернет. На другому етапі використовуються послуги оплати рахунків у режимі он-лайн та інформування про стан рахунку клієнта. На третьому етапі пропонуються такі функції управління особистими фінансами, як можливість кредитування, здійснення безпечних торговельних операцій і оформлення страховок.

Таким чином, з розвитком ринку електронних послуг у клієнтів зникає потреба відвідувати банк, оскільки вони отримують змогу відкривати рахунок, перераховувати гроші, оплачувати товари і послуги безпосередньо із будинку, офісу чи магазину, використовуючи для цього персональний комп'ютер або термінал для прийому карток, а готівку отримувати у банкоматі [6]. Для більшості користувачів банківських послуг у режимі он-лайн вирішальним чинником є економія часу, а також можливість цілодобової роботи з рахунком, постійного контролю рахунку, зокрема з мобільного телефону і ноутбука. Управління ра-

хунком через Інтернет не тільки дозволяє значно економити час, а й дає змогу отримати значні фінансові переваги. За оцінками експертів, надання електронної послуги Інтернет-банкінгу може знизити собівартість банківських операцій у середньому в 16 разів [9].

Використання Інтернет-технологій значно спрощує роботу банків, оскільки уможливорює автоматизацію роботи касирів і операціоністів, що особливо важливо для великих фінансових установ, де проводиться значна кількість трансакцій, до того ж використання он-лайн технологій дає змогу банкам збільшувати клієнтську базу. Сучасні Інтернет-технології дозволяють банкам істотно прискорити і спростити документообіг, скоротивши обсяг паперової роботи. Система Інтернет-банкінгу, яка є найбільш прогресивною серед систем дистанційного банківського обслуговування, охоплює низку програмних продуктів і включає: системи управління рахунками клієнтів (системи «Інтернет-клієнт»); платіжні і розрахункові системи, у яких Інтернет використовується тільки як середовище передачі інформації; системи карткового процесингу, які є частиною платіжної системи; системи торгівлі цінними паперами в режимі он-лайн [9].

Автоматизація банківських роздрібних послуг має на меті оптимізацію мережі віддалених банківських терміналів, автоматизацію споживчого кредитування, можливість замовлення пластикових карт у режимі реального часу, надання доступу до біржових торгів. «Мобільні термінали» як підсистеми Інтернет-банкінгу набувають все більшої популярності серед фізичних осіб та корпоративних клієнтів. Системи Інтернет-банкінгу надають можливість управляти станом рахунку в режимі реального часу, переказувати кошти, отримувати виписки з рахунку, а корпоративні клієнти отримують додаткові можливості з управління корпоративними фінансами, отримання інформації про стан рахунку, підготовки бухгалтерського балансу, управління платежами, обміну валюти.

У цьому зв'язку слід звернути увагу, що донедавна ринок іноземної валюти залишався однією з найконсервативніших сфер банківської діяльності, де для ухвалення торгових заявок від клієнтів традиційно використовуються телефони або розроблені власними силами комп'ютерні програми. Для здійснення операцій з іноземною валютою банківські установи почали використовувати Інтернет-технології з 2000 р. і зараз ак-

тивно працюють у цьому сегменті. Це наочно підтверджує проникну дію Інтернет-технологій [8].

Комп'ютерна мережа Інтернет стала головним інформаційним середовищем для мільйонів людей усього світу, швидкий розвиток інформаційних технологій вимагає змін у всіх сферах економічної діяльності, і зокрема у банківській діяльності. В Україні перспективи Інтернет-економіки враховують найвищі урядовці через ухвалення відповідних документів, в яких відзначається, що розвиток мережі Інтернет у нашій країні – справа державного значення [7].

Висновки

Головним рушійним механізмом та каталізатором змін у глобалізованому світі став розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), широке застосування яких слід визнати пріоритетним напрямом суспільного розвитку. Серед інформаційно-комунікаційних технологій безперечно лідерство належить глобальній мережі Інтернет. Серед усього спектра інновацій, які стрімко проникають у банківську сферу, провідні позиції належать Інтернет-технологіям. Глобалізація спонукає банківські установи використовувати у своїй діяльності мережу Інтернет для здійснення широкого спектра банківських операцій та надання фінансових послуг. Як наслідок, спостерігається тенденція переходу від класичної філіальної моделі банку до моделі дистанційного обслуговування на базі Інтернет-банкінгу.

Список використаних джерел

1. Важинський Ф.А. Механізм регулювання інвестиційної діяльності в регіоні / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.7. – С. 138–143.

2. Важинський Ф.А. Сутність банківського іпотечного кредитування / Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України : зб. наук.-техн. праць. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.2. – С. 151–156.

3. Колодійчук А.В. Інформація як фактор інноваційного розвитку економіки / А.В. Колодійчук // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №5/1(132). – С. 58–62.

4. Колодійчук А.В. Сутність інновацій, структура та основні етапи інноваційного процесу / А.В. Колодійчук, В.М. Пісний, Ж.В. Семчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С. 191–196.

5. Копилук О.І. Стан банківської системи України в сучасних умовах господарювання / О.І. Копилук, А.В. Колодійчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.11. – С. 190–196.

6. Офіційний сайт Видавничого дому «Коммерсантъ-Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kommersant.ua.

7. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні : Указ Президента України від 31.07.2000 р. № 928/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>

8. The Impact of Internet Technologies on the Forex Market [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idc.com/>

9. Wolters Kluwer Financial Services [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wolterskluwerfs.com/>

В.Д. МУСІЄНКО,
к.т.н., доцент, Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана Криворізький економічний інститут
А.С. ЦЕРБАКОВА,
магістрант, Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана Криворізький економічний інститут

Інноваційний розвиток національної економіки як основа формування соціально-економічного напрямку

У статті розглянуто взаємозв'язок між інноваційним розвитком національної економіки та соціально-економічними факторами розвитку національної економіки країни.

Ключові слова: національна економіка, соціально-економічні показники, інноваційний розвиток, інноваційний потенціал.

В.Д. МУСИЕНКО,
к.т.н., доцент, Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана Криворожский экономический институт
А.С. ЦЕРБАКОВА,
магистрант, Киевский национальный экономический университет
имени Вадима Гетьмана Криворожский экономический институт

Інноваційне розвиток національної економіки як основа формування соціально-економічного напряму

В статті розглянуто взаємозв'язок між інноваційним розвитком національної економіки і соціально-економічними факторами розвитку національної економіки країни.

Ключевые слова: національна економіка, соціально-економічні показники, інноваційне розвиток, інноваційний потенціал.

V. MUSIENKO,
Candidate of Technical Sciences, Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman Krivoy Rog Economic Institute
A. SHCHERBAKOVA,

Graduate student, Kyiv National Economic University
named after Vadym Hetman Krivoy Rog Economic Institute

Innovative development of the national economy as the basis for the formation of the socio-economic direction

The article deals with the relationship between the innovative development of the national economy and the socio-economic factors of the development of the national economy of the country.

Keywords: national economy, socio-economic indicators, innovative development, innovative potential.

Постановка проблеми. Інноваційність є визначальною характеристикою сучасних науково-технічних, виробничих, соціально-економічних та усіх суспільних процесів. Від оволодіння інноваційними механізмами розвитку залежить доля України: чи рухатиметься вона в напрямі входження до числа розвинених країн, чи залишиться стагнуючою країною на узбіччі науково-технічного і соціального прогресу. Це пов'язано з загальними закономірностями суспільного розвитку, згідно з якими у світі відбувається перехід від переважно відтворювального до інноваційного типу розвитку.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблеми інноваційного розвитку національної економіки було досліджено в працях таких науковців: Г.О. Андросчук, О.С. Богма, О.В. Болдуєва, Е.І. Гусейнова, І.Б. Жилиєв, П.Н. Завлін, І.М. Кобушко, І.В. Ховрак, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко, А.Ю. Юданов та інші. Все ж багато питань залишаються не вирішеними, зазначені науковці не розкривали тему інноваційного розвитку національної економіки у зв'язці з соціально-економічними чинниками розвитку

економіки країни, тому ця тема потребує подальшого дослідження та обґрунтування.

Метою статті є дослідження стану інноваційного розвитку національної економіки як основи формування соціально-економічного напрямку.

Виклад основного матеріалу. В останні десятиріччя проблеми формування та реалізації інноваційної політики дедалі більше привертають увагу не тільки науковців. Вплив інновацій на соціально-економічний розвиток може призвести до радикальних структурних змін в економіці та суспільстві і значно вплинути на весь ланцюжок створення вартості – від постачальників до кінцевих користувачів.

Водночас інноваційна політика залежить від різних підсистем загальної соціально-економічної системи, чиї структурні характеристики та механізми управління впливають на політичні процеси і відповідні результати. Це означає, що в будь-якій державі необхідно розробити послідовний міждисциплінарний гнучкий набір політичних інструментів у сфері інновацій та пов'язаної з ними діяльності. Розвинені країни світу активно використовують інновації у конкурентній боротьбі на світових ринках.

Україна сьогодні також належить до країн, які декларують важливість інновацій для вирішення нагальних соціально–економічних проблем країни. Водночас структурно–технологічні зрушення, що відбулися в роки незалежності, значною мірою мали стихійний характер, а основні механізми зростання продовжують концентруватися в групі галузей, чия конкурентоспроможність в основному залежить від використання екстенсивних факторів виробництва і потребує відносно невисокого рівня інноваційної активності, ґрунтуючись на експорті сировинних товарів і продукції нижчих виробничих переділів, що обумовлює низьку конкурентоспроможність економіки, нееквівалентний обмін та значне відставання країни в соціально–економічному розвитку.

Перехід України до інноваційної моделі розвитку національної економічної системи є єдиним шляхом підвищення економічного та соціального благополуччя країни. Аспекти інноваційного розвитку відображені в ряді нормативно–правових документів, а саме: Законах України «Про наукову та науково–технічну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності», «Про інститути спільного інвестування», «Про фінансовий лізинг», «Про цінні папери та фондовий ринок», нормах Цивільного, Господарського, Митного та Податкового кодексів. Перехід до інноваційного типу розвитку відкриє не тільки великі перспективи, а й створить значні ризики для стабільності і збалансованості самого інноваційного розвитку. Тому важливо забезпечити надійність роботи всіх суспільних механізмів інноваційного розвитку, безпечність функціонування всієї соціально–економічної системи.

Актуальність проблеми, що розглядаються у представленій статті, визначається необхідністю якнайшвидшого переведення національної економіки на стадію інноваційного розвитку. Сучасна криза продемонструвала всю небезпеку і безперспективність орієнтації на експортно–сировинну модель розвитку та використання переваг, пов'язаних із відносно низькою вартістю робочої сили. Подолання наслідків кризи і перехід до стійкого зростання напряму залежить від ефективності зусиль держави та бізнесу в контексті розгортання процесів диверсифікації економіки, підвищення рівня її інноваційності та створення умов для реалізації креативних здібностей населення.

Такий шлях обумовлює необхідність істотних перетворень в інституційному середовищі ведення бізнесу в Україні, формування сприятливого інноваційного клімату, активізації досліджень і розробок, здійснення прориву у сфері використання сучасних інформаційних і комунікаційних технологій. Україні належить подолати значне відставання за рівнем інноваційної активності підприємств порівняно з розвиненими країнами світу і, насамперед, своїми сусідами – країнами ЄС. В Україні цей показник не перевищує 20% (за даними обстежень інноваційної діяльності), тоді як середній показник по ЄС становить 44%. Не відповідають інноваційному курсу і низькі витрати на дослідження і розробки, особливо у промисловості України.

Стан інноваційної діяльності в Україні важко вважати задовільним. Незважаючи на наявність значного наукового потенціалу та досвід створення технологічно складної продукції, країна з року в рік втрачає свої позиції на ринках високотехнологічних товарів і послуг, що у сучасному світі розвиваються більш динамічно. Ідея економіки, заснованої на знаннях, рушійною силою котрої є інновації, в українському суспільстві була значною мірою дискредитована через неефективні та непослідовні дії влади й анонсування заходів, які так і не було втілено в життя. Одне з нагальних завдань полягає у тому, щоб подолати розриви з європейськими країнами: йдеться про формування взаємоузгодженої промислової, технологічної та інноваційної політики з урахуванням потреб розвитку внутрішнього і зовнішніх ринків.

Механізми реалізації інноваційної політики в Україні, як правило, потерпають через недостатню увагу державної влади саме до інноваційного напрямку розвитку. Законодавчі акти щодо підтримки інновацій у багатьох випадках мають більш низький пріоритет порівняно з деякими іншими нормативними актами держави. Це призводить до блокування інноваційних ініціатив. Такий несприятливий розвиток подій створив розрив між наукою, освітою та економікою.

В Україні функціонують інноваційні центри, науково–навчальні центри, інноваційні бізнес–інкубатори, центри інновацій і трансферу технологій, центри комерціалізації інтелектуальної власності, регіональні центри науки, інновацій та інформатизації, інноваційно–технологічні кластери, консалтингові фірми, венчурні фонди.

ІННОВАЦІЙНО–ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА

Аналіз світового досвіду свідчить, що найбільш популярними організаційними заходами ефективного впровадження у господарську практику результатів інноваційної діяльності є створення й ефективне функціонування за державної підтримки мережі технологічних (наукових) парків та інноваційних (технологічних) бізнес-інкубаторів. Був розроблений прогноз кількості технопарків на період 2012–2018 рр. при збереженні існуючих загальних тенденцій їх діяльності, який засвідчив про зменшення технопарків в Україні в майбутній перспективі [1, 2].

Інвестиційна активність комерційних банків в Україні в цілому низька, особливо стосовно інноваційних проектів. В українському законодавстві взагалі не задекларовано такий тип банківської установи, як інвестиційний банк. Тобто спеціалізовані банки, діяльність яких спрямована на фінансове забезпечення інноваційної діяльності, в Україні не представлені як повноцінний сегмент фінансового ринку. Класичної банківської установи, що спеціалізувалася б на підтримці процесів інноваційного розвитку економіки, так і не було створено, хоча фахівцями Інституту економіки та прогнозування НАН України надавалися відповідні пропозиції в органи влади і управлінські структури.

Венчурний капітал в Україні розвинений слабо, жоден з венчурних фондів не інвестує у розвиток технологій шостого технологічного укладу. Вітчизняне законодавство не приділяє достатньої

уваги венчурному капіталу, законопроект «Про основні засади формування та регулювання ринку венчурного капіталу в Україні» на сьогодні остаточно не розроблено, робота з заснування національної венчурної компанії призупинена [3].

Інноваційні процеси в економіці не набули вагомих масштабів, кількість підприємств, що впроваджують інновації, зменшується з кожним роком і становить зараз 12–14%, що менше в 3–4 рази, ніж в інноваційно-розвинутих економіках. Наукоємність промислового виробництва знаходиться на рівні 0,3%, що на порядок менше від світового рівня. При цьому майже третина коштів, що витрачаються на інноваційну діяльність припадає на закупівлю обладнання, в той час як на придбання прав на нову інтелектуальну власність або на проведення НДДКР витрати на порядок менші. Майже половина з інноваційних підприємств взагалі не фінансують проведення наукових досліджень в інтересах свого виробництва.

Аналіз таблиці 1 показав, що інноваційна активність суб'єктів національної економіки по рокам розподілена не рівномірно, що говорить про циклічний розвиток інноваційних процесів, які дуже чутливі до негативних економічних явищ, що відбуваються в економіці країни (зокрема криза 2008–2009 рр.).

Низький рівень наукоємності вітчизняного виробництва визначається не тільки дефіцитом грошей або браком стимулів і пільг. Фунда-

Таблиця 1. Інноваційна активність суб'єктів національної економіки

Показники		Роки						
		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
ВВП, млрд. грн.		1083	1317	1409	1455	1567	1979	2383
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	млрд. грн.	33,7	42,4	36,2	35,8	25,6	23,1	–
	в % до загального обсягу	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	–
Обсяг реалізованої інноваційної продукції за межі України	млрд. грн.	13,7	12,6	13,3	16	7	10,8	–
	в % до загального обсягу	40,7	29,8	36,9	44,8	29,1	37,4	–
Кількість інноваційно-активних підприємств	Одиниць	1462	1679	1758	1715	1609	824	834
	в % до загальної кількості	13,8	16,2	17,4	16,8	16,1	17,3	18,9
Кількість підприємств, що впроваджували інновації	Одиниць	1217	1327	1371	1312	1208	723	735
	в % до загальної кількості	11,5	12,8	13,6	12,9	12,1	15,2	16,6
Освоєно виробництво інноваційних видів продукції	найменувань	2408	3238	3403	3138	3661	3136	4139
	з них нових видів техніки	663	897	942	809	1314	966	1305
Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності	млрд. грн.	8	14,3	11,5	9,5	7,7	13,8	23,2

Джерело: розроблено за даними [4]

ментальне значення має структура економіки. В українській економіці домінують низько технологічні галузі виробництва, які природно відносяться до мало наукоємних галузей: добувна і паливна – 0,8–1%; харчова, легка промисловість, агропромисловість – 1,2%. У цілому в Україні домінує відтворення виробництва 3-го технологічного укладу (гірнична металургія, залізничний транспорт, багатотоннажна неорганічна хімія та ін.). Відповідно майже 95% вітчизняної продукції належить до виробництв 3-го та 4-го технологічних укладів. Зростання ВВП за рахунок введення нових технологій в Україні оцінюється всього в 0,7–1% [5].

Якщо ж відобразити графічно кількість інноваційно-активних підприємств та кількість підприємств, що впроваджували інновації з даних таблиці 1 протягом 2010–2016 рр., то спостерігається негативна тенденція до зменшення цих показників, які прямо пропорційно впливають на розвиток інноваційної активності держави та, зокрема, залежать від розвинутості національної економіки взагалі (рис. 1).

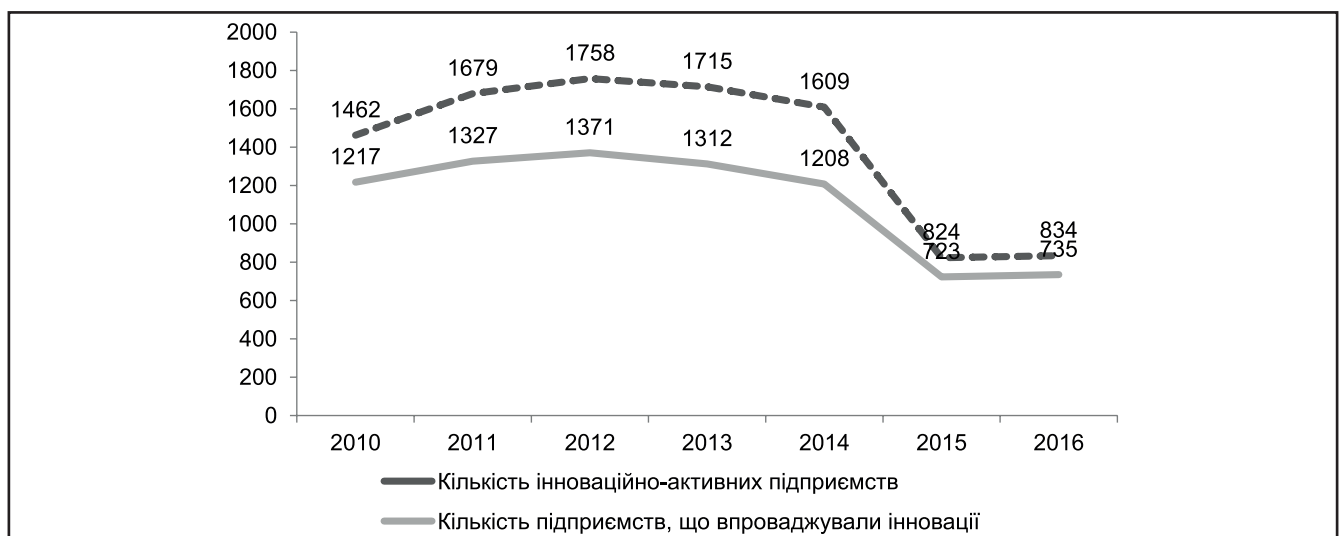
З метою вирішення проблемних питань, що стоять перед Україною в напрямі інноваційного розвитку економіки, необхідно визначити галузі-драйвери, які могли б швидко інтегруватися в сучасний глобальний світ. З одного боку, це буде підвищувати національну конкурентоспроможність, а з іншого боку, дасть можливість отримувати нові технології і ноу-хау, що дозволить значно підвищити продуктивність праці. Серед галузей-драйверів можна виокремити такі, які вже

мають потенціал до зростання ВВП. Це сільське господарство, харчова промисловість, допоміжне сільському господарству (сільськогосподарське машинобудування, хімія та будівництво) [6].

Аналіз стану інноваційної діяльності потребує спеціального аналітичного дослідження, яке передбачає визначення індикаторів інноваційної діяльності для аналізу, проведення самого аналізу та виявлення основних трендів розвитку. Викликає значний інтерес вивчення досвіду країн світу щодо моніторингу індикаторів інновацій, оскільки цей процес дуже динамічний і перебуває під впливом нових тенденцій розвитку: глобалізації, формування економіки знань, відкритих інновацій.

Одним із найбільш широко вживаних індексів інновацій є Глобальний індекс інновацій (Global Innovation Index – GII), розроблений в співробітництві фахівцями швейцарської бізнес-школи (Business School for the World – INSEAD), Всесвітньої організації інтелектуальної власності (World Intellectual Property Organization – WIPO), Корнельським університетом (Cornell University). У ньому розглядається 81 показник розвитку інновацій в найширшому їх розумінні – від стану інфраструктури до ситуації в політичному середовищі, бізнесі та освіті.

Найвищий інноваційний індекс визначено за Швейцарією. За нею йдуть Швеція, Голландія, США і Великобританія. У розділ «Лідери інновацій» за регіонами (серед країн з рівнем доходу нижче середнього) потрапили три країни: В'єтнам, Україна і Монголія. Україна зайняла 50-е місце з 127 країн світу, піднявшись на

Рисунк 1. Динаміка кількості інноваційно-активних та підприємств, що впроваджували інновації

Джерело: розроблено за даними [4]

шість рядків в порівнянні з 2016 роком. Сусідами України по рейтингу є такі країни, як Чорногорія, Катар, Таїланд і Монголія.

Сильними для України індикаторами є «Коефіцієнт ефективності інновацій» (11), «Людський капітал і дослідження» (41), «Освіта» (30), співвідношення студент–вчитель (2). За індексом «Знання та технологічні результати» Україна займає 32 місце, показниками «Створення знань» –16, «Патенти» –18, «Патентні заявки РСТ» –37, «Корисні моделі» –1 [7].

Окрім глобального індексу інновацій існує також рейтинг країн за Індексом інноваційної ефективності, який розраховується шляхом рейтингування відношення Інноваційного вихідного індексу до Інноваційного вхідного індексу.

Індекс інноваційної ефективності характеризує створення сприятливих умов для інноваційної результативності. За цим показником у 2017 р. Україна на 11 місці, що на одну позицію вище, ніж у 2016 р. Це свідчить про зростання ефективності інноваційної діяльності в країні.

З аналізу BOIB World Intellectual Property Report Breakthrough Innovation and Economic Growth [8] можна зробити висновок, що Україна входить до 20 країн–лідерів за кількістю патентів у сфері революційних технологічних інновацій: 3–D друку (11 місце) і робототехніки (17 місце).

Найбільш слабкими показниками для України є: «Політичне середовище» (122), «Політична стабільність та безпека» (124), «Інститути» (101); «Інфраструктура» (90); «Стан розробки кластерів» (114) «Створення ІКТ та бізнес–моделі»

(112). Щодо останнього показника, то тут також виникає питання. Адже за підрахунками аудиторської компанії – Pricewaterhouse Coopers, Україна входить до топ–20 найбільших експортерів ІТ–послуг в світі. Понад 70% експорту ІТ–послуг України становить розробка програмного забезпечення на замовлення.

Також постає питання визначення інноваційності національної економіки на основі використання показників інфляції та безробіття. Ці показники здаються не зв'язаними з інноваціями, але в реаліях вони досить інформативні саме в зазначеному контексті. Це пояснюється тим, що чим інноваційніша економіка, тим більший випуск продукції, що збільшує пропозицію і пригнічує інфляцію. З іншого боку, чим більш інноваційніша економіка, тим більше потрібно виробничих потужностей для нарощування випуску корисної продукції. Це також повинно викликати зниження безробіття і посилення урбанізації. Рівень безробітного населення у віці 15–70 років в Україні протягом 2010–2016 рр. зображено на рис. 2.

Також потрібно звернути увагу на двоїсту природу цих же процесів, що викликаються інноваціями. По–перше, поява інновації повинна викликати зростання цін саме на інноваційну продукцію: справжня інновація, будучи надзвичайно корисною і привабливою, одночасно є і молодю монополією. По–друге, саме інноваційні процеси викликають руйнування застарілих виробництв і, відповідно, витіснення працівників – зростання безробіття. З цього випливає, що ці процеси (інфляція і безробіття), не будучи підтри–

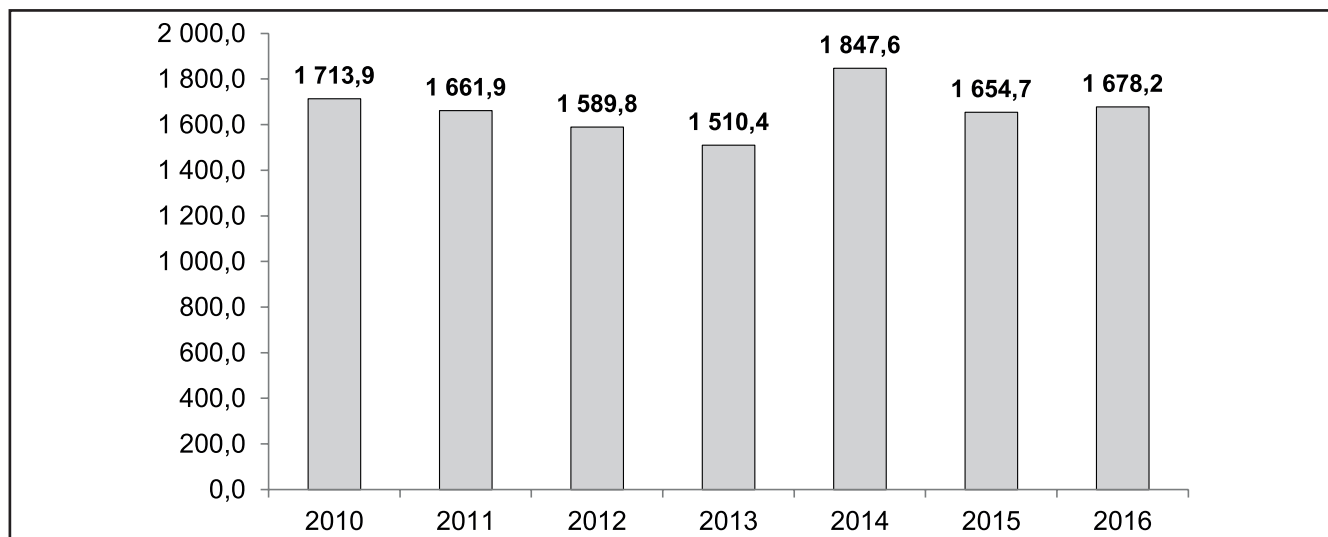

Рисунок 2. Безробітне населення (за методологією МОП) у 2010–2016 рр. (тис. осіб)

Джерело: розроблено за даними [4]

мані інновацією, не можуть самостійно врівноважити одне одного.

При низькому рівні інноваційності економіки можна впевнено прогнозувати високі процентні ставки, які слід трактувати як реакцію економіки на відсутність інновацій. При високому рівні інноваційності, навпаки, економіка буде сигналізувати низьким рівнем інфляції з одночасним низьким рівнем процентних ставок. Інфляцію буде зменшувати пропозиція ефективних (інноваційних) товарів, завдяки чому монетарну політику можна буде послабити до низьких значень ставок відсотка, без ризику зростання інфляції і безробіття.

Висновки

Отже, Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні новачки у вигляді ідей, наукових розробок, патентів, однак при цьому вона має слабкий механізм впровадження їх у сферу економічної діяльності. У зв'язку з цим, у першу чергу, необхідно розробити дієвий механізм впровадження результатів інноваційної діяльності та створити ефективне інституціональне середовище, яке забезпечить підвищення рівня життя населення та покращення економічного становища в країні. Тобто, безальтернативною для України є переорієнтація на високотехнологічний шлях подальшого інноваційного розвитку економіки.

Список використаних джерел

1. Мусієнко В.Д. Діяльність технопарків – запорука ефективності розвитку інноваційних процесів / В.Д. Мусієнко, Н.А. Молозіна, Е.В. Терлецький //

Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 6. – С. 82–86.

2. Мусієнко В.Д. Перспективи впровадження бізнес–інкубатора як одного з найефективніших організаційних структур виконання етапів інноваційного процесу / В.Д. Мусієнко, Н.А. Молозіна, А.Ю. Шахно // В зб. наукових праць: «Вісник Криворізького економічного інституту КНЕУ», Кривий Ріг, КЕІ ДВНЗ КНЕУ, 2009. – № 1 (17). – С. 13–18.

3. Мусієнко В.Д. Венчурний капітал – перспективне джерело фінансування інноваційної діяльності в Україні / В.Д. Мусієнко, К.О. Заставна // Актуальні проблеми і прогресивні напрямки управління економічним розвитком вітчизняних підприємств: всеукр. наук–практ. конф., 21–22 травня 2009 р.: тези доп. Кривий Ріг: КЕІ КНЕУ, 2009. – Том 1. – С. 363–365.

4. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

5. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / Г.О. Андрощук, І.Б. Жилиєв, Б.Г. Чижевський, М.М. Шевченко. – К: Парламентське вид-во, 2009. – 632 с.

6. Ключові основи активізації інноваційного розвитку України / О.М. Вільчинський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 6. – С. 75–77.

7. Global Innovation Index 2017 Innovation Feeding the World Author(s): Cornell University, INSEAD, WIPO | Publication year: 2017 [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2017.pdf.

8. World Intellectual Property Report Breakthrough Innovation and Economic Growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_944_2015.pdf.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

О.С. ІГНАТЕНКО,

аспірант; Київський національний університет технологій та дизайну

Організація підготовки фахівців з фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств

У науковій праці викладено результати дослідження з проблем організації підготовки фахівців з фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств. Обґрунтовано доцільність розширення обсягів підготовки таких фахівців. Вказано на перспективи розширення застосування інструментів кредитування сільськогосподарських підприємств, через що мають розширюватися обсяг відповідних спеціальних професійних дисциплін, що вивчаються здобувачами вищої освіти.

Ключові слова: вища освіта, підготовка фахівців, фінанси, фінансування, кредитування, сільськогосподарське підприємство.

А.С. ИГНАТЕНКО,

аспирант; Киевский национальный университет технологий и дизайна

Организация подготовки специалистов по финансированию и кредитованию сельскохозяйственных предприятий

В научной работе изложены результаты исследования по проблемам организации подготовки специалистов по финансированию и кредитованию сельскохозяйственных предприятий. Обоснована целесообразность расширения объемов подготовки таких специалистов. Указано на перспективы расширения применения инструментов кредитования сельскохозяйственных предприятий, из-за чего должен расширяться объем соответствующих специальных профессиональных дисциплин соискателями высшего образования.

Ключевые слова: высшее образование, подготовка специалистов, финансы, финансирование, кредитование, сельскохозяйственное предприятие.

A.IGNATENKO,

postgraduate; Kiev National University of Technology and Design

Organization of training professionals from financing and crediting of agricultural enterprises

The scientific work presents the results of research on the organization of training specialists in financing and crediting rural power enterprises. The expediency of expanding the scope of training of such specialists has been substantiated. The prospects for expanding the use of lending instruments for agricultural enterprises are indicated, which should increase the volume of the corresponding special professional disciplines studied by applicants of higher education.

Key words: higher education, training of specialists, finance, financing, lending, agricultural enterprise.

Постановка проблеми. В банківському секторі України вживаються заходи, спрямовані на стабілізацію роботи банківської системи, банків, на повернення довіри до банківських інструментів. Одним із ключових сегментів банківського кредитування є організація надання кредитів (позик) сільськогосподарським підприємствам. Вказані підприємства як позичальники мають низку особливостей, пов'язаних із сезонністю виробництва, проблемним фінансовим станом, недостатньою капітальною базою тощо. Тому кредитування сільськогосподарських підприємств потребує підвищеної уваги різних служб банківської установи, що вимагає від фахівців високого професіоналізму. На жаль, нині не вистачає фахівців з багатьох аспектів банківської справи, у тому числі і з питань кредитування сільськогосподарських підприємств. Тому необхідно провести дослідження, спрямовані на вивчення засад та особливостей організації підготовки фахівців з фінансування кредитування сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток питань, пов'язаних з підготовкою економічних кадрів, зробили І.Грищенко, С.Захарін, В.Луговий, С.Натрошвілі та інші науковці [1–6; 8]. Проте, в наукових дослідженнях ще не знайшло достатнього відображення обґрунтування напрямів оптимізації процесів підготовки кадрів з питань фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств.

Залишаються без належного наукового осмислення проблеми підготовки кадрів з питань фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств в межах наявних навчальних планів та програм. Окрім того, потребують наукового осмислення проблеми підготовки зазначених кадрів з урахуванням інтеграції системи вищої освіти України до освітнього простору ЄС. Недостатньо проаналізовані проблеми ухвалення керівництвом вищих навчальних закладів управлінських рішень щодо запровадження спеціалізації з фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств в межах вже існуючих спеціальностей (на різних рівнях вищої освіти).

Мета статті – визначити перспективи розширення обсягів підготовки кадрів з фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу. Проблема належного кадрового забезпечення банківських установ залишається вельми значущою. Не се-

кредит, що кредитні фахівці мають володіти специфічними професійними інструментами. Кредитний фахівець, обов'язки якого полягають у безпосередньому консультуванні клієнта і укладення з ним договору, повинен володіти не тільки низкою професійних навичок, а й багатьма людськими якостями, такими як чесність, бажання працювати на результат, вміння логічно мислити, здатність інтуїтивно визначати потенційного клієнта, відповідальність, стресостійкість, вміння знаходити з кожним клієнтом спільну мову, комунікабельність, компетентність [2]. Кредитний фахівець, обов'язки якого кардинально відрізняються від функцій менеджера і інспектора, не займається пошуком клієнтів, а укладає договір і супроводжує займ до самого його закриття з вже існуючими клієнтами. Для більшої рентабельності банку пошук потенційних клієнтів серед юридичних і фізичних осіб здійснюється спеціальним відділом.

Кредитний фахівець повинен також володіти достатнім рівнем самоконтролю, що може знадобитися в непередбачених ситуаціях [8]. Підготовка фахівців у даній банківській галузі мають можливість працювати люди, які закінчили фінансовий чи економічний факультет. Багато банківські установи на цю посаду беруть працівників лише з дипломом про вищу освіту.

Посадові обов'язки кредитного спеціаліста увазі постійне спілкування між банківським працівником і позичальником. Підготовка та перепідготовка фахівців цієї сфери здійснюється нерідко безпосередньо самою фінансовою установою [1]. Багато банків для більш якісної роботи поділяють кредитних фахівців на підгрупи. Тобто за кожним співробітником закріплена окрема категорія клієнтів (в межах окремих галузей), на якій він спеціалізується. Певні кредитні спеціалісти працюють виключно зі споживчими позиками на товари та послуги, інші займаються тільки автокредитуванням. Також існують спеціалісти з іпотечного кредитування, кредитування промислових підприємств, кредитування сільськогосподарських підприємств. Поділ фахівців по виду кредитування здійснюється з метою поліпшення якості їх роботи [4]. Адже кожен з них повинен володіти не тільки загальними поняттями, що стосуються цієї області, але й досконало володіти нормативно-правовими аспектами.

Кредитний фахівець, обов'язки якого також полягають у веденні угоди, при необхідності повинен

зібрати і підготувати всі необхідні документи для видачі будь-якого виду позики. Основним таким документом є кредитний договір, який заповнюється позичальником і банківською установою.

Актуальним є завдання організації підготовки фахівців з кредитування сільськогосподарських підприємств. На наш погляд, вказане пов'язане також і з тим, що в найближчі роки сільськогосподарські підприємства будуть нарощувати свій економічний потенціал, що дозволить їм ширше використовувати банківські (у тому числі кредитні) інструменти підтримки своєї діяльності. Внаслідок проведеного реформування будуть створені додаткові можливості для інвестиційного (довгострокового) кредитування сільськогосподарських підприємств.

В останні роки внесено багато змін до нормативно-правової бази з питань кредитування, у тому числі кредитування сільськогосподарських підприємств. Відповідно, у програми дисциплін, які пов'язані з вивченням теорії, методології та практики кредитування («Фінанси, гроші та кредит», «Основи кредитування», «Економічна оцінка позичальника», «Кредитування юридичних осіб», «Кредитне адміністрування» та ін.) необхідно вносити суттєві зміни, що спрямовані на опанування та вивчення новел, внесених у законодавче поле.

Складність вирішення цього завдання обумовлюється наступними чинниками [1; 3; 8]:

- повна відсутність навчальної, методичної та інструктивної літератури,
- фрагментарність практики кредитування сільськогосподарських підприємств в багатьох банківських установах,
- велика кількість правових новел,
- наявність у документах різного рівня окремих прогалин, які утруднюють розуміння певних методологічних засад системи правового регулювання у сфері кредитування,
- незавершеність аграрної реформи,
- відсутність суспільного консенсусу з питань розвитку ринку землі,
- несприйняття кредитних відносин частиною суспільства.

Вказані чинники, в свою чергу, обумовлюють виникнення певних труднощів при викладанні дисциплін, які пов'язані з вивченням теорії, методології та практики кредитування сільськогосподарських підприємств.

Підготовка фахівців з кредитування сільськогосподарських підприємств, на наш погляд, має

здійснюватися спільно вищими навчальними закладами та банками-партнерами (майбутніми роботодавцями). Банки-партнери мають брати участь у формуванні навчальних планів та програм, забезпечувати проходження студентами виробничої, економічної та переддипломної практики, а також брати безпосередню участь у формуванні компетентностей майбутнього фахівця (зокрема, шляхом організації проведення лекційних та семінарських занять банківськими фахівцями з досвідом роботи).

Підготовка фахівців з кредитування сільськогосподарських підприємств має здійснюватися у магістратурі на базі здобутої освіти за спеціальністю «Фінанси і кредит» або «Фінанси, облік та оподаткування», але в межах відповідної спеціалізації. Здобувач за фахом «Фінанси і кредит» із спеціалізацією «Фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств» має бути готовий до професійної роботи у фінансових органах державного, регіонального і муніципального рівнів, банках, біржах, страхових компаніях, інвестиційних фондах, економічних службах підприємств і організацій всіх форм власності [6].

Навчання технологіям кредитування сільськогосподарських підприємств дасть студентам ґрунтовні знання з економічної теорії, теорії фінансів і банківської справи, світової економіки і міжнародних економічних відносин, менеджменту, маркетингу, прогнозування і планування в умовах ринку, ціноутворення, статистики, бухгалтерії і аудиту, економічного аналізу, особливостей сільськогосподарського виробництва, окремих ринків сільськогосподарської продукції [5]. Це дозволить майбутнім фахівцям оволодіти практичними прийомами і методами управління фінансами сільськогосподарських підприємств, установами фінансового сектору, знати сучасну систему оподаткування та фінансове право, проводити оцінку вартості майна і бізнесу, складати та аналізувати інвестиційні проекти, діагностувати фінансовий стан підприємства і здійснювати антикризове управління.

В процесі підготовки фахівців з кредитування сільськогосподарських підприємств здобувач має не лише глибоко оволодіти навичками фінансового рахівництва, а й опанувати знання з особливостей організації сільськогосподарського виробництва, чітко розуміти економічні процеси, що спостерігаються у агропромисловому секторі (зокрема, як на аграрному, так і на суміж-

них ринках). Виходимо з того, що кредитну систему необхідно сформувати таким чином, щоб вона спонукала створенню в країні інвестиційно-інноваційної економіки – стимулювання розвитку переробних галузей економіки орієнтованих на внутрішній ринок за рахунок експортноорієнтованих підприємств.

Фахівці з кредитування сільськогосподарського виробництва мають знати основні особливості фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств. Ці особливості обумовлені технологічними та економічними процесами, що панують у сільському господарстві взагалі. Підприємства сільського господарства відчувають [7; 10]:

- уповільнену оборотність на виробничій стадії у зв'язку з тривалим технологічним процесом у рослинництві й тваринництві;
- необхідність створення у великих розмірах виробничих запасів, що вимагає залучення значних коштів;
- вплив несприятливих кліматичних умов, які приводять до створення страхових запасів;
- поступове і нерівномірне нарощування витрат, яке в кінці виробничого циклу завершується поверненням коштів у формі виручки від реалізації продукції, через це сезонні витрати сільськогосподарським товаровиробникам доцільніше покривати за рахунок кредиту, ніж власними ресурсами, оскільки останні вимагають значних залучень накопичень з обігу;
- значна питома вага внутрішнього обороту – це переважна частина засобів, що відтворюються в самому господарстві (наприклад, корми, насіння, молодняк великої рогатої худоби, а їхня вартість не проходить товарної і грошової стадії кругообігу).

Банківські кредити сільськогосподарським підприємствам на поточні потреби включають кредити на покриття сезонних витрат, а саме: заготівлю кормів, добрив, робочу силу та пальне, а також на купівлю тварин. Кредитами на сезонні витрати найчастіше користуються сільськогосподарські підприємства, оскільки в них зростання витрат відбувається в один період року, а надходження доходів – в інший.

Особливістю кредитування сільськогосподарських підприємств є те, що банки повинні кредитувати весь кругообіг коштів позичальника. Лише у цьому випадку може бути впевненість, що банківські кошти не будуть «заморожені» на якійсь стадії виробництва.

Забезпеченням позичок можуть слугувати (крім звичайних видів майна) врожай та сільськогосподарська техніка.

Потреба в кредиті визначається як різниця між запасами матеріальних цінностей та виробничими витратами, які не перекриті виходом продукції, з однієї сторони, та власними оборотними коштами сільськогосподарського підприємства та кредиторською заборгованістю, з іншої сторони.

Короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств здійснюється, як правило, з використанням кредитної лінії, що відкривається на тривалий період (до одного року). Надання сільськогосподарського кредиту проводиться шляхом оплати з позичкового рахунку розрахункових документів за товарно-матеріальні цінності і послуги, що купують сільськогосподарські підприємства. Погашення кредиту відбувається з поточного рахунку сільськогосподарського підприємства в розмірах і строки, зазначені в кредитному договорі. Строки погашення позичок встановлюються на ті квартали, в яких вихід продукції за планом перевищує планові витрати та приріст залишків матеріальних цінностей. Ці квартали визначаються на основі розрахунку сільськогосподарського підприємства, в якому відображається потреба в короткострокових кредитах. Сільськогосподарським підприємствам, що мають фінансові ускладнення в результаті загибелі сільськогосподарських культур та тварин, а також недобору продукції через стихійні лиха, може надаватися відстрочка погашення заборгованості.

Сільськогосподарським підприємствам, які, крім виробничої діяльності, займаються ще й заготівельною, може надаватися авансовий кредит, тобто кредит готівкою для розрахунків з громадянами за куплену у них сільськогосподарську продукцію, а також для покриття заготівельних витрат.

Розмір авансового кредиту розраховується на кожний місяць або квартал, виходячи з одноденної потреби в готівкових грошах для розрахунків з громадянами, господарських витрат у готівковій формі, пов'язаних з веденням цих закупок та потреби в готівкових грошах у днях. Ця потреба залежить від умов ведення заготівель, віддаленості заготівників від банку. Її розмір устанавлюється, як правило, в межах 1–7 днів.

Крім того, сільськогосподарським підприємствам може надаватися кредит на оплату худоби та птиці, які вирощені в приватних господарствах

на договірних умовах. Ці кредити також можуть видаватися в готівковій формі або шляхом пере-рахування грошей на поточні рахунки майбутніх здавачів сільськогосподарської продукції. Розмір кредиту визначається в процентах (як правило, це 50% від суми укладених договорів).

Надається цей кредит у вигляді грошових авансів на придбання інвентаря, матеріалів, засобів малої механізації, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції на договірній основі [10].

Сільське господарство будь-якої країни за всіх часів було і залишається основною продовольчою сферою національної економіки, стан якої залежить від обсягів фінансування. Висока економічна активність діяльності підприємств аграрного сектору є запорукою їхнього стабільного розвитку та досягнення високих виробничих результатів. У найближчому майбутньому прибуткові сільськогосподарські підприємства можуть бути активними учасниками кредитного ринку. Дослідження фінансового стану сільськогосподарських підприємств свідчить про те, що вони в основному функціонують за рахунок власних фінансових ресурсів, які нині за питомою вагою хоча і є значними, однак недостатніми для самофінансування. Обмеженість власних коштів змушує сільськогосподарські підприємства сподіватися на підтримку з боку держави, органів регіонального рівня, але й зумовлює необхідність розвивати як банківські, так і партнерські інструменти кредитування. Кредит для сільськогосподарського підприємства є одним із найважливіших зовнішніх джерел фінансування економічної (зокрема, інвестиційної та інноваційної) діяльності. Характерні особливості сільськогосподарського виробництва (у першу чергу сезонність та цінові коливання) більшою мірою вимагають залучення довгострокових (інвестиційних) банківських кредитів. Однак слід розуміти, що будь-яке кредитування може бути джерелом лише тієї частини діяльності, яка найбільше відповідає банківським стандартам (вимогам банківської системи). При цьому не виключається використання короткострокового банківського кредитування як джерела фінансування як поточної, так і перспективної (інвестиційної) діяльності сільськогосподарського підприємства. Переважна більшість промислових підприємств має сприятливіші, аніж сільськогосподарські підприємства,

економічні умови для організації кредитування (кредитного обслуговування).

У структурі кредитів, наданих банківськими установами суб'єктам господарювання за видами економічної діяльності, найбільшу питому вагу мають кредити у сферу торгівлі, побутове обслуговування та виготовлення предметів особистого вжитку. Кредити, видані сільськогосподарським підприємствам, мають незначну частку у загальній структурі кредитування, і коливаються протягом 2014–2016 рр. від 2,7% до 10,6%.

Однак ми вважаємо, що у найближчі роки кредитна активність сільськогосподарських підприємств збільшиться. На нашу думку, значні перспективи розвитку мають аграрно-промислові підприємства, які як позичальники є доволі привабливими. Замкнений цикл виробничого процесу у таких видах сільськогосподарських підприємств сприяє тому, що за рахунок диверсифікації виробництва ризик, пов'язаний із сезонними особливостями аграрної сфери, значно нижчий. Поряд із цим в аграрно-промисловому підприємстві зменшуються труднощі, пов'язані із реалізацією виробленої продукції, оскільки такі підприємства, переважно, мають власну мережу збуту виробленої продукції або налагоджені стійкі договірні відносини з торговельними структурами. До того ж, в аграрно-промисловому підприємстві передача продукції на переробку є складовою технологічного процесу, що здійснюється без участі посередників, напряму, і дає змогу зменшити втрати при виробництві та збільшити доходи. Крім того, більш розширена сфера діяльності аграрно-промислового підприємства, що поєднує процес виробництва, переробки і реалізації продукції, сприяє тому, що в такому підприємстві за рахунок наявності сучасного обладнання, будівель, споруд знижується ризик відсутності у позичальників ліквідного забезпечення кредитів. При цьому такі підприємства в змозі при потребі виступати поручителем і одержувати гарантії через стабільніший фінансовий стан. Таким чином, аграрно-промислові підприємства мають більше можливостей одержати кредит, ніж сільськогосподарські підприємства інших організаційно-правових форм [7].

Складною для всіх сільськогосподарських підприємств нині залишається проблема їхньої недостатньої прибутковості. Значна частина (40%) сільськогосподарських підприємств демонструє

збитковість, у тому числі обумовлену невчасно поверненими кредитами. Дається взнаки і нерациональна структура джерел формування обігових коштів на сільськогосподарських підприємствах (від 60 до 80% сформовано завдяки зовнішнім джерелам фінансування).

Слід також пам'ятати, що у розвинутих державах використовуються гнучкі інструменти кредитування сільськогосподарського виробництва. В аграрному виробництві практично усіх країн із розвинутою ринковою економікою діє спеціалізована система сільськогосподарського кредиту. Сільське господарство є кредитомісткою сферою національного господарства, а тому її нормальне функціонування без кредитних ресурсів практично неможливе. Це зумовлено специфікою сільського господарства, зокрема: низькою фондовіддачею, нестачею вільних фінансових коштів; високою капіталомісткістю, високою тривалістю виробничих циклів, сезонністю виробництва, залежністю від природно-кліматичних умов (через що збільшується ризик отримання позитивного результату операційної діяльності).

Тому у країнах із розвинутою ринковою економікою діють кредитні системи для сільських господарств із високим рівнем державної підтримки, кооперативними принципами функціонування. Зарубіжний досвід свідчить, що в економічно розвинутих країнах функціонує добре розгалужена кредитна система, яка стимулює ефективний розвиток кредитних відносин і кредитного забезпечення. До країн із найвищою питомою вагою позичкових коштів в аграрному капіталі належать Англія і Німеччина – близько 50%, Франція – понад 40, Італія та Бельгія – понад 30%. У країнах Європейського Союзу 40% господарств повністю залежать від залучення позичкових коштів і лише 25% фермерських господарств обходиться без банківських кредитів. Цікавим є і досвід організації клієнтського кредитування. У США від 40 до 80% сукупних виробничих витрат фермерів покривається за рахунок кредитів (з них більшість – пільгові), частка позичкового капіталу становить при купівлі нерухомості до 70%, машин та устаткування – від 40 до 70%, худоби – близько 50%; причому понад 70% усіх сільськогосподарських машин американський фермер купує за лізингом у кредит строком на 5–8 років із річною ставкою 3–5%. У Німеччині кредити надаються на строк 6, 10,

15, 20 років під 8–9% річних. Товаровиробник має досить широкий вибір різних видів пільгових кредитів і банків–кредиторів [7].

В процесі вивчення дисциплін, пов'язаних з кредитуванням сільськогосподарського виробництва, здобувачі мають сформувати уявлення про шляхи подальшого розвитку кредитних інструментів для сільськогосподарських підприємств. Зокрема, ефективним інструментом підвищення доступності кредитних ресурсів для сільського господарства є створення механізму часткового або повного державного гарантування повернення позик. Вказане дозволить вирішити проблему забезпечення кредиту, підвищити кредитоспроможність позичальників – сільськогосподарських підприємств, а також перерозподілити кредитні ризики. З іншого боку, в нинішніх умовах банківські установи мають стати активними учасниками і партнерами у кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників, у тому числі аграрно–промислових підприємств. Відтак, форми та методи короткострокового кредитування повинні максимальною мірою враховувати особливості сільськогосподарського виробництва.

Удосконаленню кредитування сільськогосподарських підприємств може сприяти диференціація умов їхнього кредитування та застосування диференційованих відсоткових ставок за користування кредитом. У такий спосіб банківський сектор може впливати на поліпшення в підприємствах показників їхньої діяльності, таких як, наприклад, дебіторська та кредиторська заборгованість, які впливають на фінансовий стан [7].

Таким чином, в процесі навчання за спеціалізацією, пов'язаною із кредитуванням сільськогосподарських підприємств, доцільно вивчити зазначені особливості організації та фінансування сільськогосподарського виробництва.

Висновки

Доцільно створити навчальні програми та плани підготовки фахівців з кредитування сільськогосподарського виробництва. Таких фахівців слід готувати на магістерському рівні (у магістратурі) на базі спеціальностей «Фінанси та кредит» або «Фінанси, облік та оподаткування». Розробку відповідних спеціалізацій мають провести вищі навчальні заклади у партнерстві з банківськими установами (які виступатимуть майбутніми роботодавцями зазначених фахівців).

Банки–партнери мають брати участь у формуванні навчальних планів та програм, забезпечувати проходження студентами виробничої, економічної та переддипломної практики, а також брати безпосередню участь у формуванні компетентностей майбутнього фахівця (зокрема, шляхом організації проведення лекційних та семінарських занять банківськими фахівцями з досвідом роботи).

Необхідність підготовки фахівців з кредитування сільськогосподарських підприємств обумовлена тим, що у найближчі роки сільськогосподарські підприємства будуть нарощувати свій економічний потенціал, що дозволить їм ширше використовувати банківські (у тому числі кредитні) інструменти підтримки своєї діяльності. Внаслідок проведеного реформування будуть створені додаткові можливості для інвестиційного (довгострокового) кредитування сільськогосподарських підприємств.

В останні роки внесено багато змін до нормативно–правової бази з питань кредитування, у тому числі кредитування сільськогосподарських підприємств. Відповідно, у програми дисциплін, які пов'язані з вивченням теорії, методології та практики кредитування («Фінанси, гроші та кредит», «Основи кредитування», «Економічна оцінка позичальника», «Кредитування юридичних осіб», «Кредитне адміністрування» та ін.) необхідно вносити суттєві зміни, що спрямовані на опанування та вивчення новел, внесених у законодавче поле.

У подальшому слід провести дослідження, спрямовані на підвищення якості вищої освіти з питань кредитування сільськогосподарських підприємств, а також розробити методики інтеграції наукових та освітніх програм у сфері кредитування сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел

1. Грищенко І.М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: Монографія. – К.: Грамота, 2014. – 384 с.
2. Грищенко І.М. Вища освіта в системі досліджень економічних процесів// Економіка і управління. – 2011. – №1 (49). – С.36–41.
3. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / за ред. акад.НАПНУ В.П. Андрущенко. – К.: Педагогічна преса, 2006. – 208 с.
4. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні [монографія] / за ред. чл.–кор. НАПНУ І.М. Грищенко. – Хмельницький: ХНУ, 2010. – 478 с.
5. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / за ред. акад. НАПНУ В.І. Лугового. – К.: Педагогічна преса, 2009. – 384 с.
6. Захарін С.В. Аналітичне оцінювання організаційно–економічних та фінансових умов розвитку системи вищої освіти України / Економічний вісник університету. – 2013. – № 20/2. – С. 157–165.
7. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності [Електронний ресурс]. – Доступний з: works.com.ua/work/7261_Kredityvannya_silskogospodarskih_pidpriemstv_yak_efektivne_dжерело_investiciinoi_diyalnosti.html
8. Натрошвілі С. Г. Організація інноваційної діяльності установ вищої освіти / С.Г. Натрошвілі // Економіка і управління. – 2014. – № 1. – С. 21–25.
9. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів на початок 2016/17 навчального року: статистичне видання. – К.: Держстат, 2017. – 109 с.
10. Сільськогосподарський кредит [Електронний ресурс]. – Доступний з: <https://books.br.com.ua/47812>.

УДК 685.2

Л.М. ЗАКРЕВСЬКА,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій
К.В. ДЯЧУК,
магістрант, Національний університет харчових технологій

Концепція формування системи управління майновим потенціалом підприємства

Стаття присвячена проблемам формування ефективної системи управління майновим потенціалом підприємства. Визначено ключові елементи майнового потенціалу, до складу якого окремим елементом запропоновано включити нематеріальні активи. На основі узагальнення існуючих наукових положень сформовано систему управління майновим потенціалом, яка повинна функціонувати на основі принципів, підходів, методів щодо формування та використання даного потенціалу, а також пріоритетних напрямів його розвитку.

Ключові слова: потенціал, майно, майновий потенціал, система управління, ресурси.

Л.М. ЗАКРЕВСКАЯ,

к.э.н., доц., Национальный университет пищевых технологий

К.В. ДЯЧУК,

магистрант, Национальный университет пищевых технологий

Концепция формирования системы управления имущественным потенциалом предприятия

Статья посвящена проблемам формирования эффективной системы управления имущественным потенциалом предприятия. Определены ключевые элементы имущественного потенциала, в состав которого отдельным элементом предложено включить нематериальные активы. На основе обобщения существующих научных положений сформирована система управления имущественным потенциалом, которая должна функционировать на основе принципов, подходов, методов по формированию и использованию данного потенциала, а также приоритетных направлений его развития.

Ключевые слова: потенциал, имущество, имущественный потенциал, система управления, ресурсы.

L. ZAKREVSKA,

Candidate of economic sciences, National University of Food Technologies

K. DYACHUK,

Graduate student, National University of Food Technologies

The concept of forming a system for managing the property potential of an enterprise

The article is devoted to the problems of forming an effective system for managing the enterprise's property potential. The key elements of the property potential have been identified, including intangible assets. The system of managing the property potential has been formed, which should function on the basis of principles, approaches, methods for the formation and use of this potential.

Key words: potential, property, property potential, management system, resources.

Постановка проблеми. Для здійснення господарської діяльності суб'єкти господарювання повинні формувати та використовувати виробничі ресурси – персонал, обігові кошти, основні засоби тощо. Проте, для ефективного управління сучасними суб'єктами ринку, їх успішного функціонування та економічної стійкості слід використовувати найважливіший стратегічний ресурс – майновий потенціал підприємства. Лише глибоке вивчення принципів, методів, підходів щодо формування та використання даного ресурсу дозволить підприємству віднайти значні резерви для досягнення успіху не лише у конкурентній боротьбі, але й власного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичні основи формування та ефективного використання потенціалу підприємства і окремих його видів досліджували такі науковці, як: Бутинець Ф. Ф., Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І., Кузнецов В., Михайленко О., Борисов А. Б., Азрилиян А. Н. тощо. Проблеми управління майновим потенціалом підприємства розкрито у працях Добикіної О. К., Денисюка О. Г., Волкова А. І. тощо.

Більшість науковців вважають, що майновий потенціал підприємства характеризує можливість ефективно використовувати майно, яке перебуває у користуванні. Недостатньо дослідженими залишаються питання формування ефективної системи управління майновим потенціалом, яка б враховувала потенційні можливості суб'єктів господарювання щодо подальшого розвитку.

Метою статті є сформулювати систему управління майновим потенціалом, яка здатна забезпечити розвиток суб'єктам господарювання в ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу. Більшість сучасних економічних шкіл та науковців, які досліджують проблему формування і використання майна суб'єктів господарювання, по-різному тлумачать сутність майнового потенціалу підприємства. Для формування системи управління цією науковою категорією варто визначитись з ключовими положеннями, що визначають сутність «потенціалу» та «майна» і запропонувати авторське визначення дефініції «майновий потенціал».

Етимологічне значення терміну «потенціал» походить від латинського та означає «приховані можливості», які завдяки праці у господарській практиці можуть стати реальністю. Потенціал підприємства можна охарактеризувати як систему можливостей підприємства використовувати та залучати ресурси (матеріальні, трудові, фінансові, інформаційні, управлінські та ін.) для виробництва продукції, забезпечення його сталого функціонування та розвитку, досягнення поточних і стратегічних завдань діяльності на ринку.

Аналіз літературних джерел щодо трактування сутності поняття «майно» свідчить про певне різноманіття поглядів науковців (табл. 1).

Узагальнивши визначення науковців, ми дійшли висновку, що майно підприємства являє собою сукупність його матеріальних і нематеріальних цінностей, а також пов'язаних з ними майнових прав.

Важливим для подальшого дослідження є тлумачення сутності поняття «майновий потенціал» (табл. 2).

Узагальнивши дослідження провідних науковців сучасності, нами було сформульовано авторське визначення поняття «майновий потенціал підприємства», який являє собою сукупність матеріальних, нематеріальних ресурсів, які перебувають у розпорядженні підприємства у матеріальній, нематеріальній та фінансовій формах, використання яких впливає на формування результатів господарювання та забезпечення розвитку підприємства на ринку.

Для формування системи управління майновим потенціалом варто оцінити його структуру. Структура майнового потенціалу підприємства ґрунтується на системному підході, який дає можливість відобразити майновий потенціал як комплекс взаємопов'язаних підсистем, об'єднаних спільними цілями, розкрити його інтегровані властивості, внутрішні та зовнішні зв'язки. Тому, на наш погляд, майновий потенціал господарюючої системи формується під впливом чотирьох груп факторів: пропозиції, попиту, ефективності та якості зовнішньої та внутрішньої

Таблиця 1. Сутність дефініції «майно»

Зміст поняття	Автор, джерело
Майно підприємства включає в себе: 1) матеріальні цінності, речі, які знаходяться у володінні юридичних та фізичних осіб (розрізняють майно рухоме, яке можна переміщувати, і нерухоме – у вигляді землі та прикріплених до неї об'єктів; 2) майнові права та зобов'язання юридичних і фізичних осіб, наприклад, спадкове майно, яке знаходиться на балансі підприємства.	Бутинець Ф. Ф. [2]
Майно підприємства – сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей і боргових прав підприємства, джерелами формування яких є грошові та матеріальні внески засновників, доходи від цінних паперів; одержані кредити; капітальні вкладення і дотації з бюджетів; надходження від роздержавлення, у т. ч. приватизації власності; придбання майна в інших підприємств, організацій; благодійні внески та ін.	Мочерний С. В., Ларіна Я. С., Устенко О. А., Юрій С. І. [4]
Майно – будь-які активи, матеріальні чи нематеріальні, рухомі та нерухомі, виражені в речах чи в правах, а також юридичні документи чи акти, які підтверджують право власності на такі активи чи інтерес в них	Кузнецов В., Михайленко О. [8]

Джерело: складено автором на основі [2, 4, 8]

Таблиця 2. Зміст поняття «майновий потенціал»

Зміст поняття	Автор, джерело
Майновий потенціал визначається як сукупність ресурсів, які контролюються підприємством в результаті минулих подій, функціонують у матеріальній, нематеріальній, фінансовій формах та використовуючи які підприємство очікує отримати економічні вигоди у майбутньому як результати господарської діяльності у формі чистого доходу, доданої вартості та чистого прибутку.	Денисюк О. Г. [5]
Майновий потенціал характеризується величиною, складом і станом активів (перш за все, довгострокових), якими володіє і розпоряджається комерційна організація для досягнення своєї мети.	Добикіної О. К. [6]
Майновий потенціал як сукупність мобілізованих та евентуальних виробничих активів, готових до випуску конкурентоспроможної продукції із використанням доступних технологій, які забезпечують створення доданої вартості.	Волков А. І. [3]

Джерело: складено автором на основі [3, 5, 6]

економічної політики. Її основними складовими елементами є: оборотні, необоротні активи та результати господарської діяльності (рис. 1).

На думку М. О. Кизима, до ресурсів підприємства входять необоротні та оборотні активи. На наш погляд, до елементів майнового потенціалу варто включити, як окрему важливу складову, нематеріальні активи, без ефективного використання яких підприємство втрачає конкурентні позиції. Варто також чітко зазначити, що результатом господарської діяльності підприємства, який визначає формування його майнового потенціалу, може бути як чистий дохід/прибуток, так і додана вартість. Додана вартість створюється як ефект діяльності господарюючих суб'єктів, в свою чергу, чистий прибуток розраховується власниками з використанням визначених державою нормативів. Реальний чистий прибуток підприємств можливо визначати лише після їх ліквідації шляхом порівняння одержаних і вкладених активів. Елементами доданої вартості є нарахowana амортизація, доходи персоналу, чистий прибуток, податки та обов'язкові платежі (витрати на соціальні гарантії).

Всі елементи майнового потенціалу забезпечують відповідні стадії процесу господарської діяльності підприємства. Основні засоби та виробничі запаси створюють основу для виробництва продукції (товарів, робіт, послуг); готова продукція та товари – забезпечують процес відносин з покупцями; дебіторська заборгованість характеризує частину майнового потенціалу, яка залучена іншими суб'єктами господарювання, тобто на певний проміжок часу вилучена з процесу господарювання даного підприємства. Грошові кошти є узагальнюючим результативним активом, за допомогою якого суб'єкт господарювання може поповнити основні засоби та виробничі запаси.

Ринкові суб'єкти господарювання, які представлені потенційними партнерами та інвесторами, велику увагу приділяють вартості і складу нематеріальних активів підприємства. Вони можуть включати:

1. Людський капітал, який зосереджується в працівниках у вигляді досвіду та знань, кваліфікації, культури управління і є основою успішності будь-якого підприємства.

2. Технологічний (структурний) капітал, який являє собою технічне і програмне забезпечення, патенти, торговельні марки, зв'язки.

3. Клієнтський капітал, включаючи ділову репутацію та зв'язки із споживачами, який характеризується такими якостями, як ступінь проникнення, розповсюдження, постійність, упевненість у тому, що споживачі і надалі віддаватимуть перевагу цьому підприємству [4].

Для формування ефективної системи управління майновим потенціалом слід дотримуватись двох правил: забезпечення економного використання усіх наявних ресурсів; забезпечення оптимального співвідношення витрат і доходів.

Процес формування та використання майнового потенціалу потребує системного управління. Система управління майновим потенціалом підприємства є частиною загальної системи управління підприємством, від якої залежить загальний результат діяльності підприємства, його конкурентоспроможність, стійкість економічного зростання [9, с. 104].

Систему управління майновим потенціалом можливо представити як сукупність визначених принципів, підходів, методів щодо формування та використання даного потенціалу, а також пріоритетних напрямів його розвитку (рис. 2).

Таким чином, для ефективного формування та використання майнового потенціалу слід враховувати результат управління не тільки необоротними і оборотними активами, але і принципи, методи та підходи, які застосовуються для формування і використання трудового, інноваційного, інформаційного, маркетингового, фінансового потенціалів. Усі вони залежать від впливу чинників зовнішнього середовища. Тому проблема формування та ефективного використання майнового потенціалу суб'єкта господарю-

Рисунок 1. Структура майнового потенціалу підприємства

Джерело: складено автором на основі [7]

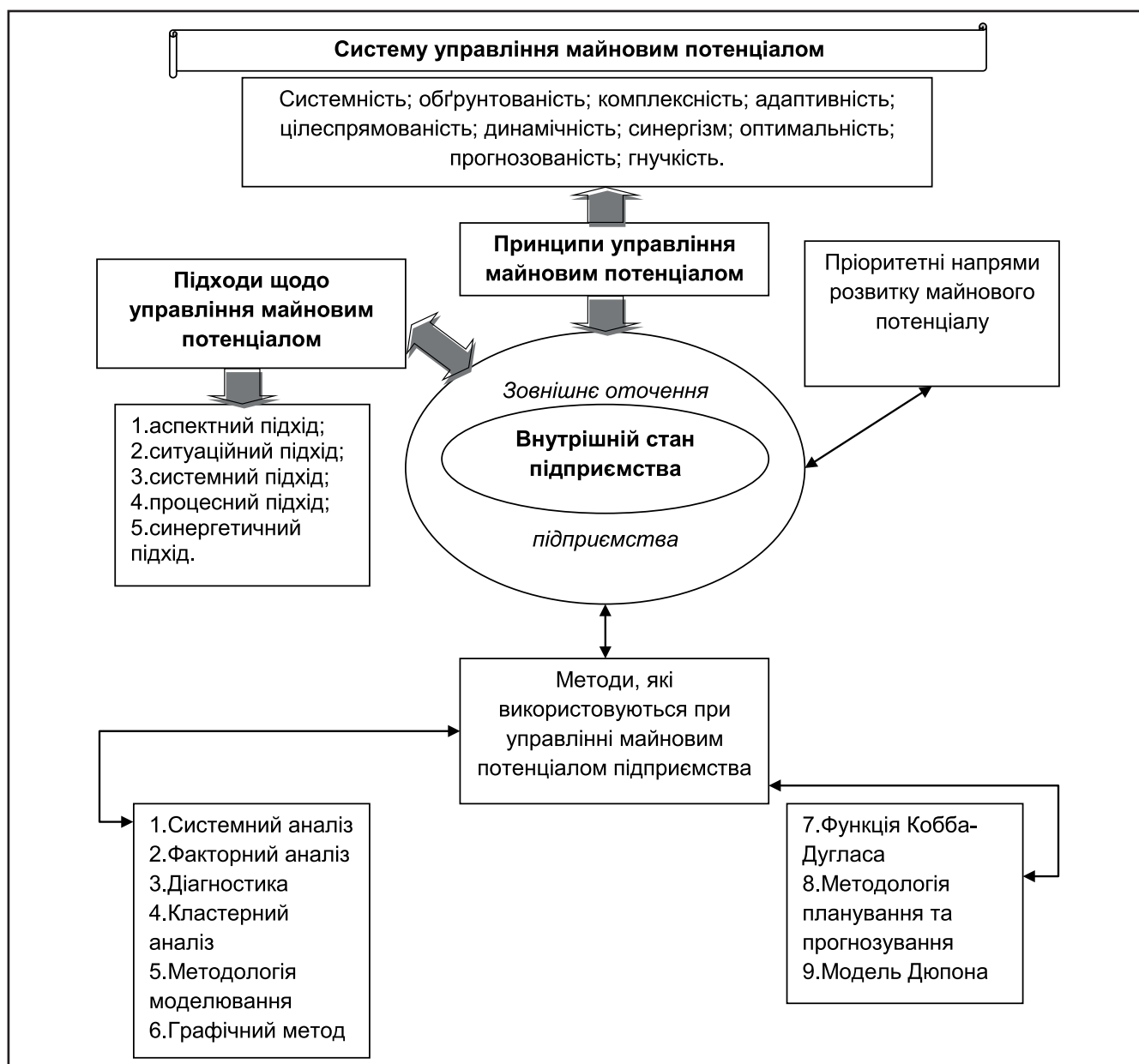

Рисунок 2. Система управління майновим потенціалом підприємства

Джерело: складено автором

вання має вирішуватись шляхом впровадження в практику господарювання системи планування потенціалу підприємства як системного процесу управління підприємством.

Планування діяльності підприємства може стати тим самим дієвим інструментом ефективного управління його майновим потенціалом. Саме планування є найважливішим організаційним чинником інтенсифікації виробництва та основою інноваційного розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання. Воно дає можливість пов'язати ресурсні можливості підприємства, весь його потенціал із попитом на ринку, його вимогами. Під час планування майнового потенціалу, його ви-

користання варто пам'ятати, що майновий потенціал підприємства – це складна система, яка включає в себе різні складові, їх пересічні характеристики, причому останні можуть тією чи іншою мірою заміщати один одного; його не можна сформувати на основі механічного додавання елементів, оскільки діє закон синергії його елементів; складові потенціалу повинні бути адекватними вимогам ринку; елементи потенціалу мають функціонувати одночасно і в сукупності за оптимально збалансованого співвідношення їх характеристик; усі елементи потенціалу повинні бути об'єктивно пов'язані з функціонуванням і розвитком підприємства, при цьому кожен з еле-

ментів повинен підпорядковуватися досягненню загальних цілей підприємства тощо.

Дослідження системи управління майновим потенціалом мають бути сфокусовані на побудові адекватної сучасним економічним умовам моделі оцінки його ефективності й адаптивності щодо пристосування до різних економічних змін.

Ефективна система управління майновим потенціалом повинна забезпечувати: своєчасне забезпечення підприємства джерелами відтворення майна на основі фінансового прогнозування та планування; забезпечення безперервного й упорядкованого руху інформації між суб'єктами виконання рішення; підвищення кваліфікації персоналу підприємства; упровадження в діяльність підприємства новітніх технологій; використання новітніх інструментів маркетингу; забезпечення енергозбереження та екологічної безпеки; упровадження оптимальних структур управління підприємством; формування позитивного ставлення до змін у масштабі підприємства.

Висновки

Майновий потенціал підприємства є важливою складовою сукупного потенціалу підприємства. Як ресурсна складова, майновий потенціал підприємства лежить в основі будь-якого виду потенціалу, оскільки всі сфери діяльності підприємства більшою чи меншою мірою вимагають залучення майнових цінностей. Проте, для формування ефективної системи управління майновим потенціалом, особливу увагу слід приділяти дослідженню величини і складу нематеріальних активів, як основної стратегічної складової майнового потенціалу. Формування ефективної системи управління майновим потенціалом підприємства сприятиме посиленню його фінансової конкурентоспроможності, соціально-економічному розвитку, інвестиційній привабливості, що, в результаті, призведе до стабільного розвитку в майбутньому. Для формування ефективної системи управління майно-

вим потенціалом слід забезпечити економне використання усіх наявних ресурсів та оптимальне співвідношення витрат і доходів.

Список використаних джерел

1. Бойчик І.М. Економіка підприємства: навч. посібник / Бойчик І.М. – вид. 2-ге, доповн. і переробл. – К.: Атака, 2006. – 528 с.
2. Бутинець Ф.Ф. Бухгалтерський словник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 224 с.
3. Волков А.И. Управление имуществом потенциалом машиностроительных предприятий на основе стоимостного подхода: автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05 / А.И. Волков; Институт управления, бизнеса и технологий. – М., 2011. – 24 с.
4. Горяча О.Л. Управление виробничим потенціалом промислових підприємств: Автореф. дис. канд. экон. наук. – К.: Національний аграрний університет Кабінету міністрів України, 2006. – 16 с.
5. Денисюк О.Г. Майновий потенціал підприємства: сутність, відтворення, управління : автореф. дис. канд. экон. наук : 08.00.04 / О.Г. Денисюк ; Укр. н.-д. ін-т продуктивності АПК. – К., 2010. – 21 с.
6. Добикіна О.К. Потенціал підприємства: формування та оцінка : навчальний посібник / О.К. Добикіна, В.С. Рижиков, С.В. Касьянюк, М.Є. Кокотько, Т.Д. Костенко, А.А. Герасимов. – К. : Центр навчальної літератури, 2007. – 208 с.
7. Кизим М.О. Великомасштабні економіко-виробничі системи: організація і господарювання. – Х. : Бізнес Інформ, 2008. – 228 с.
8. Мочерний С.В. Основи підприємницької діяльності : [навчальний посібник] / С.В. Мочерний, О.А. Устенко, С.І. Чеботар. – К. : Видавничий центр «Академія», 2005. – 280 с.
9. Справочник бухгалтера и аудитора / Под. ред. д-ра экон. наук, проф. Е.А. Мизиковского, канд. экон. наук, доц. Л.Г. Макаровой. – М. : Юрист, 2001. – 992 с.
10. Тарасюк Г.М. Планова діяльність як системний процес управління підприємством: монографія / Г.М. Тарасюк. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2006. – 469 с.

С.В. ВАСИЛЬЧАК,
д.е.н., професор, Львівський державний університет внутрішніх справ
О.В. ФУРСІНА,
к.е.н., ст. викладач, Львівський інститут економіки і туризму
О.М. ВІВЧАРУК,
к.е.н., в.о. доцента, Львівський інститут економіки і туризму

Механізми формування економічної безпеки підприємств готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів

У статті викладено механізм забезпечення економічної безпеки підприємств готельного бізнесу, який складається із 3-х блоків, а саме: загальнотеоретичних засад, формування практичних передумов та практична реалізація заходів забезпечення системи економічної безпеки підприємства готельного бізнесу. Досліджено внутрішні та зовнішні чинники загроз економічній безпеці підприємств готельного бізнесу. Визначено основні інструменти забезпечення економічної безпеки готельного підприємства.

Ключові слова: маркетинг, економічна безпека підприємств, готельний бізнес, інструменти.

С. В. ВАСИЛЬЧАК,
д.э.н., профессор, Львовский государственный университет внутренних дел
О. В. ФУРСИН,
к.э.н., ст. преподаватель, Львовский институт экономики и туризма
О. Н. ВИВЧАРУК,
к.э.н., и.о. доцента, Львовский институт экономики и туризма

Механизмы формирования экономической безопасности предприятий гостиничного бизнеса на основе маркетинговых инструментов

В статье изложен механизм обеспечения экономической безопасности предприятий гостиничного бизнеса, который состоит из 3-х блоков, а именно: общетеоретических основ, формирование практических предпосылок и практическая реализация мер по обеспечению системы экономической безопасности предприятия гостиничного бизнеса. Исследованы внутренние и внешние факторы угроз экономической безопасности предприятий гостиничного бизнеса. Определены основные инструменты обеспечения экономической безопасности гостиничного предприятия.

Ключевые слова: маркетинг, экономическая безопасность предприятий, гостиничный бизнес, инструменты.

S. VASYLCHAK,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Lviv state University of Internal Affairs
O. FURSINA,
Ph.D., Art. Teacher, Lviv Institute of Economics and Tourism
O. VIVCHARUK,
Ph.D., acting director assistant professor, Lviv Institute of Economics and Tourism

Mechanisms of formation of economic security of hotel business enterprises on the basis of marketing tools

The article provides a mechanism for providing economic safety of hotel business enterprises consisting of 3 blocks, namely: general theoretical principles, formation of practical prerequisites and practical implementation of measures for ensuring the system of economic security of the hotel business enterprise. The internal and external factors of threats to the economic security of hotel business enterprises are investigated. The main tools of ensuring the economic safety of the hotel company are determined.

Key words: marketing, economic security of enterprises, hotel business, tools.

Постановка проблеми. Одним з найбільш важливих завдань, що стоять перед готельними підприємствами, є забезпечення економічної безпеки. Зокрема це важливо в тих господарюючих суб'єктів, які мають проблеми із просуванням готельних послуг (їх реалізації) та не за-

ймаються рекламою і промоцією. Необхідність забезпечення в таких підприємствах економічної безпеки та одночасно економічної ефективності діяльності полягає у вдосконаленні маркетингових методів управління та застосування маркетингових технологій в контексті забезпечення конкурентоспроможності готельних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженню механізмів формування економічної безпеки підприємств готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів присвячені праці зарубіжних та вітчизняних вчених: Д. Бодді, В. Бахотського, А. Вайсмана, Ф. Котлера, Ж.–Ж. Ламбена, А. Томпсона, А. Стрікланда. Однак, в сучасних умовах певні питання механізмів формування економічної безпеки підприємств готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів залишаються далекими від вирішення, що робить актуальним потребу подальших досліджень цієї сфери.

Метою статті є дослідження механізмів формування економічної безпеки підприємств готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів.

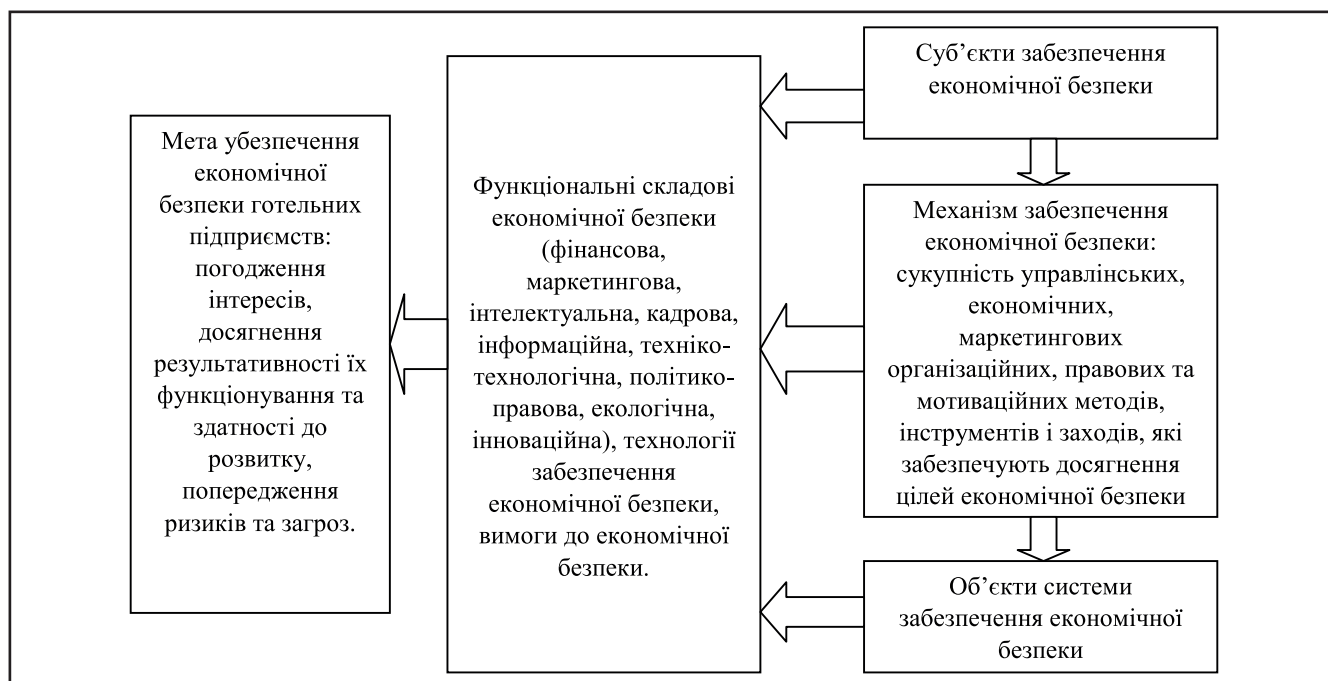
Виклад основного матеріалу. В час трансформаційних процесів у державі, коли формується основне нормативно-правове законодавство діяльності суб'єктів господарювання, з'являються фактори багато з яких набувають

негативного змісту (рейдерські захвати бізнесу, зниження інвестиційного клімату та конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання, наростання рівня криміналізації, збільшення проявів корупції в національній економіці тощо.), як наслідок виникає потреба у підвищенні економічної безпеки із сторони держави.

Заперечливе фінансово-економічне становище значної кількості суб'єктів господарювання, яке погіршується через відсутність налагоджених систем логістики і інфраструктури готельного бізнесу, постійно невдалими реформами і відсутністю прийнятної державної допомоги, актуалізує реальну необхідність утворення функціональних для нашого середовища організаційно-економічних механізмів, котрі б функціонували на основі новітніх маркетингових інструментів фінансового захисту суб'єктів готельного бізнесу із метою задіяння:

- внутрішнього ресурсу;
- нарощення ринкової вартості готельних комплексів;
- підвищення конкурентоспроможності;
- піднесення бізнесу у майбутньому періоді.

Основні організаційно-функціональні задачі, які необхідно вирішувати за допомогою організаційно-економічного механізму системи економічної безпеки на базі маркетингових інструментів зображено на рис 1. Однак, ми вважаємо, що він потребує значної конкретизації із

Рисunek 1. Організаційно-економічний механізм формування економічної безпеки суб'єктів готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

врахуванням впливу різного роду факторів внутрішнього і зовнішнього середовища механізмів нейтралізації і керування ризиками фінансово-економічної діяльності.

Беззаперечно, організаційно-економічний механізм системи економічної безпеки суб'єктів готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів є надзвичайно комплексним та масштабним, а відтак повинен включати складові, котрі за своєю основою сутністю мають вагоме значення як для розвитку готельного бізнесу, так і для розвитку усього суспільства. Нами мається на увазі, екологічна та інноваційна складові, котрі повинні відображатися у організаційно-економічному механізмі системи економічної безпеки суб'єктів готельного бізнесу, так як без них не буде комплексності на багатьох рівнях захисту і мінімізації впливу екзогенних і ендогенних ризиків. Як відзначають експерти, держава, що у змозі стратегічно вирішити проблеми інноваційної безпеки у сфері готельного бізнесу формує основу для власного економічного розвитку у довгостроковій перспективі.

Для ефективного забезпечення системи економічної безпеки підприємств готельного біз-

несу необхідно використовувати системний підхід, котрий передбачає комплексне врахування умов і чинників їх діяльності. Враховуючи запропоноване можливо розглядати наступний, більш комплексний механізм забезпечення економічної безпеки готельних підприємств (рис. 2).

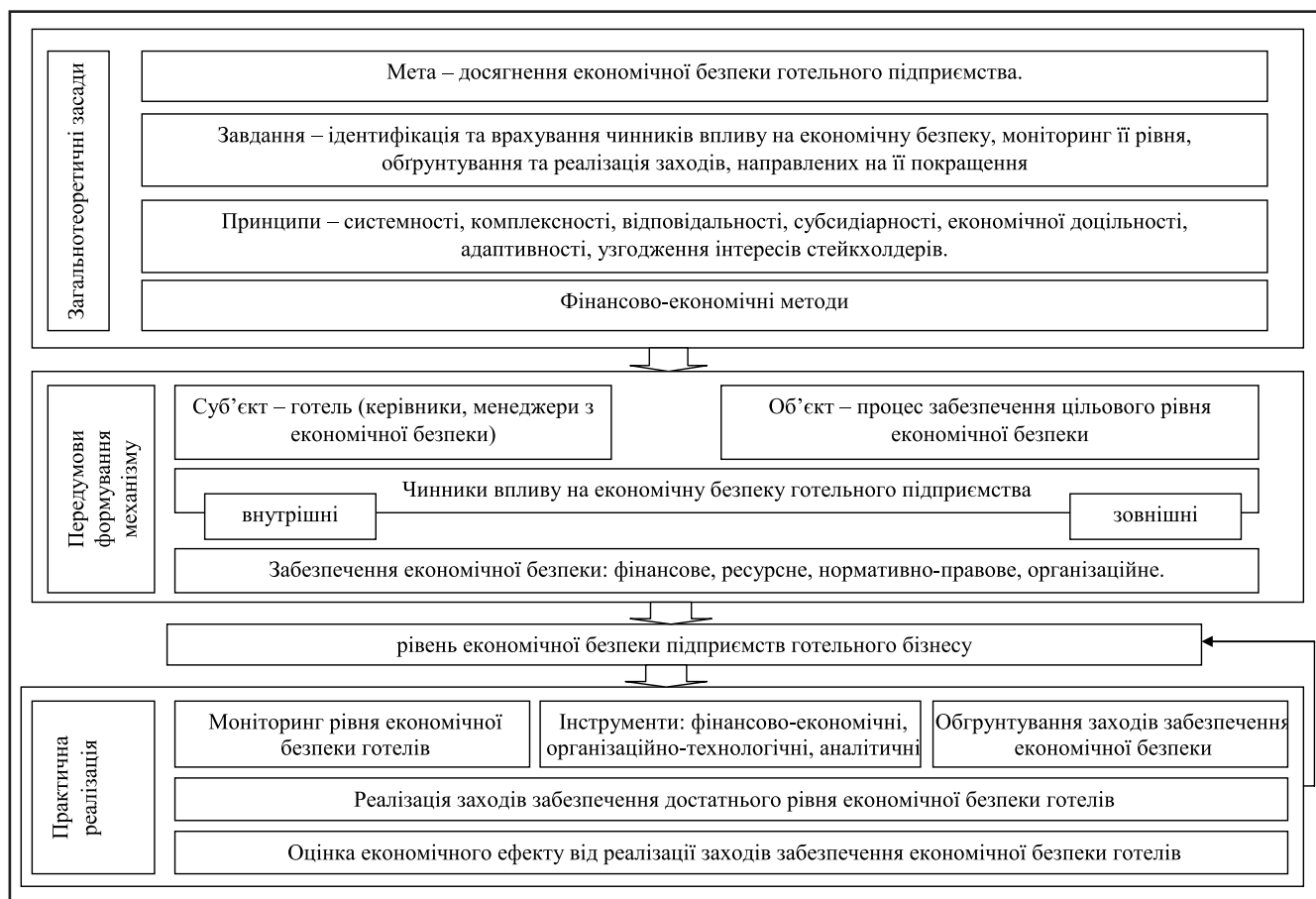
Структурно даний механізм складається із 3 блоків:

- формування загальнотеоретичних засад;
- формування практичних передумов;
- практична реалізація заходів забезпечення економічної безпеки підприємств готельного бізнесу.

Перший етап визначає мету, завдання, принципи і методи формування механізму.

Метою запропонованого механізму є забезпечення цільового рівня економічної безпеки готельних підприємств, який надасть підприємствам, з одного боку, можливість формування необхідного її рівня, а з іншого – дозволить досягнути економічної ефективності та розвитку.

Найважливішими завданнями сформованого механізму забезпечення економічної безпеки, виконання яких дозволить реалізувати його

Рисunek 2. Механізм забезпечення економічної безпеки підприємств готельного бізнесу

функції, є: ідентифікація чинників впливу на економічну безпеку готельного підприємства, моніторинг її рівня, обґрунтування та реалізація заходів щодо забезпечення цільового рівня безпеки, визначення ефективності заходів з метою коригування управлінських дій.

У характеристиці основних елементів (складових) механізму убезпечення економічної безпеки готельних підприємств необхідно враховувати принципи управління економічною безпекою того чи іншого суб'єкта господарювання, його цілі та фінансові ресурси.

Основу механізму складають базові принципи забезпечення економічної безпеки. Принцип (лат. *principium* – начало, основа) – це твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, невідмінне або, принаймні, бажане [2]. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення.

На другому етапі формування механізму визначаються практичні передумови. Суб'єктом визначено готельне підприємство в особі його керівників та менеджерів з економічної безпеки, а об'єктом є процес забезпечення цільового рівня економічної безпеки.

Сформований механізм є відкритою, динамічною системою, що враховує сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників впливу на економічну безпеку.

До внутрішніх чинників загроз за результатами досліджень автора віднесено такі: людські, управлінські, техніко технологічні, форс мажорні, ресурсні, а до зовнішніх – ринкові, стейкхолдерські, владні, природні, інфраструктурні. Крім того, на рівень економічної безпеки готельних підприємств впливає уся сукупність чинників, що має вплив на його діяльність загалом.

Важливими складовими механізму забезпечення економічної безпеки є фінансове (наявність необхідного обсягу коштів для проведення заходів забезпечення економічної безпеки), інформаційне (наявність інформаційно комунікаційних засобів для вчасного і повного отримання інформації), кадрове (наявність персоналу відповідної кваліфікації та компетенції), нормативно правове (наявність регламентів, інструкцій, наказів, законів, що регулюють управління ЕБ на підприємстві та в державі), організаційне (відповідність організаційної

структури потребам забезпечення цільового рівня економічної безпеки) забезпечення.

На третьому етапі відбувається практична реалізація механізму забезпечення економічної безпеки шляхом застосування відповідних інструментів, які є його ключовими елементами. Класифікація інструментів забезпечення може здійснюватись за багатьма ознаками. Для реалізації сформованого механізму важливим є поділ інструментів за змістом (напрямом, характером впливу на об'єкт) та часовою ознакою.

За змістом інструменти забезпечення економічної безпеки готельного підприємства виділено такі:

- фінансово економічні (спрямовані на оперативне покращення фінансових показників діяльності підприємства готельного бізнесу за рахунок оптимізації цінової політики, покращення використання фінансових ресурсів, скорочення витрат, інкасації дебіторської заборгованості, оптимізації руху грошових потоків тощо);

- організаційно технологічні (спрямовані на підвищення ефективності використання наявних ресурсів за рахунок організаційних впливів (оптимізації технологічних процесів, удосконалення оргструктури, зміни кадрової політики тощо).

- аналітичні (спрямовані на попередження реалізації ризиків шляхом постійного моніторингу показників діяльності готельних підприємств).

За часовим спрямуванням впливу інструменти поділяються на превентивні (ті, які вживаються до настання події, що негативно впливає на економічну безпеку готельних підприємств та має на меті її недопущення) та реактивні (ті, які здійснюються після настання події, що негативно вплинула на рівень економічної безпеки готельних підприємств, та метою яких є ліквідація наслідків такої події).

Висновки

Реалізація відповідних заходів, що знаходяться в межах зазначених інструментів, здійснюється з урахуванням результатів моніторингу ключових показників діяльності і приводить до отримання готельними підприємствами економічного ефекту.

Також, механізм економічної безпеки повинен віддзеркалювати цільові показники досягнення стратегічної рівноваги, що включатиме виробничу стійкість, ринкові важелі досягнення конкурентоздатності готельних послуг на вітчизняних та зовнішніх ринках готельних послуг, реалізацію соціально-економічної складової, що базуються на захисті

розвитку готельного сектору національної економіки, ефективну державну підтримку готельного бізнесу як пріоритетної галузі національної економіки, інноваційно-інвестиційне забезпечення, ефективне використання трудового потенціалу тощо.

Список використаних джерел

1. Бодді Д. Основи менеджменту. – СПб.: Пітер, 2002. – С. 174.
2. Бухалков М. Маркетинг. Підручник. – М: Маркетинг, 2005.
3. Вайсман А. Стратегія менеджменту: 5 кроків до успіху. Пер. з нім. – М.: АТ Інтерексперт, 2003.
4. Дібб С., Симкин Л., Бредлі Дж. Практичне керівництво по маркетинговому плануванню. – СПб.: Пітер, 2001. – 256 с.
5. Завгородня О.О., Ямпільська Д.О. Маркетингове планування. – СПб.: Пітер, 2002. – 352 с.
6. Котлер Ф. Основи маркетингу: Пер. з англ. – М.: «Ростінтер», 2006.
7. Ламбен Жан-Жак. Стратегічний маркетинг. Санкт-Петербург, Наука, 2006.
8. Томпсон А.А., Стрікланд А. Дж. Стратегічний менеджмент: Мистецтво розробки та реалізації стратегії: Підручник для вузів / Пер. з англ. Під ред. Л.Г. Зайцевої, М.І. Соколовою. – М.: Банки і біржі, ЮНИТИ, 2009.

УДК 316.42

О.І. ВОЛОТ,

к.е.н., доцент, Чернігівський національний технологічний університет

Генеза наукової думки у становленні теоретичних засад інформаційного суспільства

В статті розглянуто сутність підходів до визначення поняття «інформаційне суспільство», наведено основні індикатори, за якими можна характеризувати процес становлення інформаційного суспільства.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, постіндустріальне суспільство, інформаційне суспільство, інформація, знання.

Е.И. ВОЛОТ,

к.э.н., доцент, Черниговский национальный технологический университет

Генезис научной мысли в становлении теоретических основ информационного общества

В статье рассмотрены сущность подходов к определению понятия «информационное общество», приведены основные индикаторы, по которым можно охарактеризовать процесс становления информационного общества.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, постиндустриальное общество, информационное общество, информация, знания.

O. VOLOT,

Ph.D., Associate Professor of Accountancy
Chernihiv National University of Technology

Genesis of scientific thought in the formation of the theoretical foundations of the information society

The article discusses the essence of approaches to the definition of the concept of «information society», provides the main indicators that can characterize the process of formation of the information society.

Key words: information and communication technology, post-industrial society, information society, information, knowledge.

Постановка проблеми. Найважливішою відмінною рисою розвитку цивілізації в ХХІ ст., безумовно, є процес все більшої глобалізації суспільства. Він обумовлений, перш за все, глобалізацією

світового інформаційного простору, яке в останні роки стрімко перетворюється в результаті розвитку і поширення засобів інформатики і нових інформаційних технологій. Процеси інформати-

зації і комп'ютеризації докорінно змінюють сутнісні характеристики самого суспільства, воно дістало назву інформаційного, головною ознакою якого є отримання, обробка, розповсюдження та зберігання інформації, кількість та швидкість зміни якої все наростає. Саме тому, розгляд поняття «інформаційне суспільство» та основних ознак є необхідним та актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Ідея інформаційного суспільства з'явилась у дослідженнях 60–70-х рр. XX століття. Винахід терміна «інформаційне суспільство» приписують Ю. Хаяші, професору Токійського технологічного інституту. Концепція постіндустріального суспільства як загальносоціологічна та філософська теорія розвитку досить глибоко розроблена закордонними дослідниками, серед яких: Д. Белл, Дж. Гелбрейт, Е. Тоффлер, М. Кастельс, І. Масуда, Д. Рісмен. З сучасних українських та російських вчених привертають увагу праці Т. Артамонова, В. Гавловського, А. Гальчинського, Н. Гендіна, М. Делягіна, В. Іноземцева, А. Колодюка, Р. Калюжного, А. Ракітова, І. Чухно., В. Цимбалюка та інших. Незважаючи на широке розповсюдження терміна «інформаційне суспільство», вчені та спеціалісти не прийшли до єдиного розуміння його основного змісту. Одні вважають, що це суспільство, в якому забезпечується легкий та вільний доступ до інформації по всьому світу, інші – що це суспільство, в якому основними об'єктами та результатами праці більшості є інформація та знання.

Метою статті є аналіз та узагальнення існуючих підходів до трактування поняття «інформаційне суспільство».

Виклад основного матеріалу. Термін «інформаційне суспільство», на думку Д. Белла, відображає нову назву постіндустріального суспільства, де інформація є основою соціальної структури. «В наступающем столетии решающее значение для экономической и социальной жизни, для способов производства знания, а также для характера трудовой деятельности человека приобретет становление нового социального уклада, зиждущегося на телекоммуникациях» [1]. Синонімічними щодо інформаційного суспільства є терміни «посткапіталістичне суспільство» (Д. Дарендорф, П. Дрюкер), «постекономічне суспільство» (В. Іноземцев, І. Канн), «технотронне суспільство» (З. Бжезінський), «постмодерністське

суспільство» (Б. Турен, Б. Старт), «постіндустріальне суспільство» (Д. Белл, Т. Стоуньер). Концепція інформаційного суспільства є різновидом теорії постіндустріального суспільства, основи якого заклали І. Масуда, Д. Белл, О. Тоффлер.

Поняття «інформаційне суспільство» було використано у працях таких японських дослідників, як М. Махлуп, Т. Умесао, Т. Сакайя, в дослідженнях провідних американських та європейських теоретиків, а саме: У. Дайзард, З. Бжезінський, М. Понятовський, Ж. Елльоль, Р. Коен, К. Ясперс, А. Турен, Г. Кан, Ф. Уебстер, А. Дракер, Е. Гідденс, Ч. Хенді, Л. Туроу, Дж. Гелбрайт, М. Макклуюн, М. Порат, Т. Стоуньер, Р. Катц, які підкреслювали значення інформаційного розвитку суспільства як нової історичної віхи цивілізації. Саме в їхніх фундаментальних працях 1970–1990-х рр. було визначено основні риси концепції інформаційного суспільства, які змінили концепцію індустріального та постіндустріального суспільства. Аналіз праць цих авторів дозволить найточніше визначити поняття «інформаційне суспільство» з позиції соціальної філософії і виокремити його сутнісні особливості (див. таблицю).

Зважаючи на вищезазначене, можна відзначити складність аналізу підходів і визначень інформаційного суспільства різних авторів через їхню надзвичайну різнобічність, але, очевидно, що всі автори вважають інформацію, інформаційно-комунікаційні зв'язки ключем до розуміння сучасного суспільства.

Узагальнюючи існуючі підходи до трактування поняття «інформаційне суспільство», можна сказати, що нині в соціальній філософії під таким мається на увазі [12]:

- суспільство нового типу, що формується в результаті нової соціальної революції, породженої вибуховим розвитком та конвергенцією інформаційних і комунікаційних технологій;

- суспільство знань, тобто суспільство, у якому головною умовою добробуту кожної людини та кожної держави стає знання, здобуте завдяки безперешкодному доступу до інформації й умінню працювати з нею; інформація в такому суспільстві є найважливішим соціальним і економічним ресурсом, основним джерелом продуктивності праці та влади, умовою добробуту людини і держави;

- глобальне суспільство, у котрому обмін інформацією не матиме ні часових, ні просторових, ні політичних меж; яке, з одного боку, сприяє вза-

Сутність трактування підходів до визначення поняття «інформаційне суспільство»

Джерело	Трактування категорії «інформаційне суспільство»
1	2
А. Даф	Виокремлює три способи розуміння інформаційного суспільства: з погляду інформаційно-економічного підходу, підходу з позиції інформаційних потоків і інформаційно-технологічного підходу [2]
Е. Тоффлер	Свою думку висловив у метафорі: світ поступово формується трьома хвилями технологічних інновацій, які, як високий приплив, не можна зупинити. Першою була сільськогосподарська революція, другою – промислова. Тепер на нас насувається третя хвиля – інформаційна революція, яка провіщає новий спосіб життя [298]. Якщо сила є підставою розвитку доіндустріальної епохи, то гроші – індустріальної, а знання – сучасного суспільства [3]
Д. Белл	Людство вступає в інформаційне суспільство, де більшість зайнятих працюють в інформаційній сфері. Зниження зайнятості у сфері виробництва і збільшення зайнятості у сфері послуг розглядається Д. Беллом як заміщення фізичної праці працею «білокомірцевою». Оскільки «сировиною» для нефізичної праці є інформація (вона протиставляється фізичній силі, навичкам ручної праці і її «машинним» характеристикам), істотне збільшення частки праці в інформаційній сфері може розглядатися як виникнення інформаційного суспільства [4]. Термін «інформаційне суспільство» відображає нову назву постіндустріального суспільства, де інформація є основою соціальної структури
М. Кастельс	Становлення інформаційного суспільства чи епохи «інформаціонального капіталізму» свідчить про виникнення «нового суспільства», у якому пріоритетне значення мають інформаційні потоки. Це глобальне мережеве суспільство, у якому мережі пронизують усю соціальну й економічну структуру та призводять до глобальних культурних і соціально-економічних наслідків [5]
П. Дракер	Сучасна епоха – це епоха радикальних змін основ суспільного устрою – трансформації капіталістичного суспільства в суспільство, основане на знаннях (knowledge society) [6]. Перехід до «суспільства, побудованого на знанні» принципово змінює владну структуру суспільства – влада і контроль поступово переходять від власників капіталу до тих, хто має знання, інформацію й ефективні технології його використання. Причому цей перехід не нівелює значення капіталу – зазвичай капітал перерозподіляється, а точки концентрації знання й інформаційних технологій стають одночасно і точками керування фінансовими потоками. Так суспільство з капіталістичного трансформується в посткапіталістичне [6].
Й. Масуда	Розглядає інформаційне суспільство переважно в економічному аспекті. Фундаментом нового суспільства стане, на думку вченого, комп'ютерна технологія, головну функцію якої вбачає в заміні або значно – му посиленні розумової праці людини. Провідною галуззю економіки в інформаційному суспільстві буде інтелектуальне виробництво, продукція якого акумулюватиметься і поширюватиметься за допомогою нових комунікаційних технологій. В інформаційному суспільстві національні інформаційні ресурси перетворяться на найбільше потенційне джерело багатства Інновації в інформаційній технології – це прихована сила соціальної трансформації, що виявляється в радикальному збільшенні кількості та якості інформації, а також у зростанні обсягів обміну інформацією [7].
Г. Шиллер	Зміг пояснити провідну роль інформації й інформаційних технологій, одночасно посиляючись на історію капіталізму та розглядаючи інформацію як важливий фактор історичного розвитку. Вважає, що для сучасного стану капіталізму інформація і комунікація мають особливе значення, оскільки вони тісно пов'язані зі стабільністю і добробутом цієї економічної системи: виробництво, основане на інтелекті, стає, на думку Шиллера, ключовим фактором для розвитку суспільства у XX і XXI ст. [8].
Ю. Хабермас	Концепцію інформаційного суспільства пов'язує з маніпулятивними технологіями в публічній сфері. Основою його концепції є скептичне ставлення до інформації, адресованої широкій публіці. Ю. Хабермас вважає, що значна частина інформації, яка циркулює в суспільстві, – це дезінформація, створена, щоб відвернути, розважити чи приховати справжній стан речей. За створенням такої дезінформації, на думку вченого, стоять певні політичні й економічні групи, які переслідують свої цілі. Хабермас підсумовує, що публічна сфера звужується в інформаційному суспільстві порівняно з публічною сферою XIX – початку XX ст. [9].
Е. Гідденс	Вважає, що в сучасному суспільстві відбулася «інформатизація» соціальних зв'язків, але це не означає настання нової епохи. «Хоча звичайно припускають, – відзначає він, – що ми тільки вступаємо в епоху інформації, насправді сучасне суспільство було «інформаційним» із самого свого початку». У концепції Гідденса глобальне відстеження чи збільшення обсягу інформації, що виникли як елемент рефлексивної модернізації, розглядається як засіб підвищення організованості і керованості суспільства. При цьому сам факт становлення інформаційного суспільства пов'язується з формуванням національних держав [10].
Ф. Уебстер	Аналізуючи різні підходи до визначення інформаційного суспільства, Ф. Уебстер відзначає існування ще одного визначення, кардинально відмінного від попередніх; воно виходить не з того, що у наш час стало більше інформації, а з того, що характер цієї інформації змінив спосіб нашого життя. Ця дефініція передбачає, що в основі нашої поведінки сьогодні лежить теоретичне знання і інформація, а отже, спирається не на кількісні критерії, що важко піддаються обліку, як попередні визначення, а на якісні, що є переконливим аргументом на його користь. Розглядає зміни, що відбуваються в постіндустріальному суспільстві, не тільки крізь призму становлення інформації, а комплексно, інтегруючи зміни в декількох сферах. На його думку, інформаційне суспільство можна охарактеризувати лише в сукупності, розглянувши п'ять його аспектів – технологічний, економічний, професійний, просторовий і культурний. Нинішні перетворення кожної з них демонструють значний рух суспільства вперед, однак тільки розглянуті разом вони переконують у дійсно значущих перетвореннях. «Глобальне мережеве суспільство, у якому ми нині опинилися, – повніше втілення, чи, якщо завгодно, трансмутація, добре відомих принципів капіталістичного суспільства» [11]

ємопроникненню культур, а з іншого – відкриває кожному співтовариству нові можливості для самоідентифікації.

Отже, основним об'єктом людської діяльності стає обмін інформацією. Вільна циркуляція інформації в суспільстві дозволяє їй стати найважливішим фактором економічного, національного та особистого розвитку. «Інформаційне суспільство» може існувати лише за умови високо розвинутих телекомунікаційних інформаційних технологій. Інформація та інформаційно-комунікаційні технології є ресурсами комунікаційного й інформаційного суспільства. Інформаційно-комунікаційні технології сприяють швидкому розповсюдженню, накопиченню та використанню інформації як продукту виробництва. В. Скалацький, досліджуючи інформаційне суспільство, виділяє основні індикатори, за якими можна характеризувати процес становлення інформаційного суспільства [13]:

- система індикаторів технологічної оснащеності: її основне призначення полягає в тому, щоб вимірювати та оцінювати стан розвитку інформаційних та комунікаційних технологій у різноманітних країнах. При цьому, з одного боку, розглядаються засоби, що безпосередньо забезпечують всі необхідні операції з обробки, передачі чи використання інформації, а з іншого – стан ресурсів, які уможливають ці дії, у першу чергу – людські ресурси;

- друга система індикаторів носить назву «індикатор прозорості комунікацій». Ця система призначена для оцінки ступеня використання інформаційних та комунікаційних технологій у процесах взаємодії усіх категорій населення, бізнесу, підприємців та влади між собою та в межах кожної з окремих категорій. Цю систему індикаторів можна використати і для оцінки ступеня просування до електронного уряду, тому інколи цей показник називають «індикатором прозорості управління». Цей індикатор значною мірою залежить від попереднього індикатора, що відображає ступінь технологічної оснащеності суспільства засобами інформаційно-комунікаційних технологій;

- третя система індикаторів, що називається індикатором стану інформаційного суспільства, або індексом інформаційного суспільства (Index – ISI). Система досліджує стан інформаційно-комунікаційних технологій і відображає темпи зростання діяльності у сфері створення, розповсюдження та використання інформаційних

технологій загалом. Індекс інформаційного суспільства є характеристикою, що дозволяє оцінити ступінь інтеграції будь-якої країни світу в глобальну інформаційну систему.

За допомогою індексів можна оцінити прогрес країн на шляху до інформаційного суспільства і сприяти просуванню компаній до перспективних ринків. У структурі Індексу інформаційного суспільства взагалі враховуються двадцять три змінні, які, у свою чергу, поділені на чотири групи: комп'ютерна інфраструктура, інформаційна інфраструктура, інтернет-інфраструктура, соціальна інфраструктура [13].

Підсумовуючи вищевикладене і ґрунтуючись на власному баченні інформаційного суспільства, можемо стверджувати, що інформаційне суспільство – це прогресивне суспільство, що має інтенсивний розвиток у всіх сферах діяльності, які взаємопов'язані між собою та активізують зростання інформатизації і ролі інформаційних технологій у суспільних та господарських відносинах, що передують створенню більш глобального інформаційного простору, який забезпечуватиме ефективну інформаційну взаємодію людей та задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг з урахуванням можливості доступу до світових інформаційних ресурсів.

Висновки

Інформаційне суспільство – нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація і знання [14]. Використовуючи поняття «інформаційне суспільство», важливо врахувати комплексні і різноспрямовані зміни практично у всіх сферах людської життєдіяльності. Інформаційне суспільство – це цивілізація, в основі розвитку якої знаходиться інформація, яка має властивість взаємодії як з духовним, так і з матеріальним світом людини. Інформація формує матеріальне середовище життя людини, виступаючи в ролі інноваційних технологій, комп'ютерних програм, телекомунікаційних протоколів, і разом з тим служить основним засобом міжособистісних взаємин. Інформація одночасно визначає і соціокультурне життя людини, і його матеріальне існування.

Список використаних джерел

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества / Д. Белл // Новая технократическая вол-

на на Западе / под ред. П.С. Гуревича. – М., 1998. – С. 27–45.

2. Даніліян В.О. Деякі проблеми та особливості розвитку інформаційного суспільства в Україні / В.О. Даніліян // Гуманітарний часопис : збірник наукових праць. – Х. : ХАІ, 2005. – № 3. – С. 74–78

3. Тоффлер Э. Метаморфозы власти / Э. Тоффлер ; пер. с англ. – М. : АСТ, 2002. – 669 с.

4. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл ; пер. с англ. – М. : Academia, 1999. – 956 с.

5. Кастельс М. Информационная эпоха: общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.

6. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе: Антология. – М. : Academia, 1990. – С. 70–98.

7. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society. – Washington: World Future Soc., 1983. – P. 45.

8. Schiller Herbert I. et al. (1992). The Ideology of International Communications. – New York : Institute of Media Analysis, 1992. – 170 p.

9. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность / Ю. Хабермас ; пер. с нем. – М. : А.О. «КАМІ», 1995. – 245 с.

10. Гидденс Э. Ускользающий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс. – М. : Весь мир, 2004. – 116 с.

11. Узбестер Ф. Теории информационного общества / Ф. Узбестер ; пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Мальхиной ; под ред. Е. Л. Вартановой. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

12. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе / М. С. Вершинин. – СПб. : Изд-во Михайлова В.А., 2001. – 253 с.

13. Скалацький В. М. Інформаційне суспільство: сучасні теорії та моделі (соціально-філософський аналіз) [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 / Скалацький Вячеслав Миколайович ; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – 17 с. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/content/266318.html>.

14. Реальний сектор економіки України в умовах становлення інформаційного суспільства: монографія / С.М. Шкарлет, М.П. Бутко, О.І. Волот. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – 288 с

УДК 378.016:002.1]:004

П.В. ДРОК,

к. і. н., ст. викладач кафедри документознавства Фінансово-гуманітарного факультету ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький ДПУ імені Григорія Сковороди»

Використання технічних засобів у навчанні студентів документознавців

Предметом дослідження є теоретичний аспект використання технічних засобів у навчанні студентів документознавців.

Метою дослідження є пошук методів вдосконалення вітчизняних технічних засобів у навчанні студентів документознавців.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Визначено особливості реалізації вітчизняної інформаційної діяльності та методів вдосконалення вітчизняних технічних засобів у навчанні студентів документознавців.

Галузь застосування результатів роботи. Сфера документознавства.

Висновки. Розвиток технічних засобів у навчанні студентів документознавців – це постійні нововведення в діяльність навчально-виховних закладів та сферу документознавства, в навчально-виховний процес – є тією нагальною потребою, без задоволення якої вона втратить взаємозв'язок з життям, загубить свій творчий потенціал, перетвориться в рутинну справу, не потрібну ні суспільству, ні особистості. Життя вимагає інтенсифікації пошуку, експериментування, введення новітніх технологій, застосування нових засобів навчання. Разом з тим, реалізація цих вимог не може здійснюватись хаотично, безсистемно, непродумано й без урахування того педагогічного досвіду, який в минулому приводив до відомих, а в багатьох випадках і до видатних педагогічних успіхів. У ряді підходів цей досвід не втратив свого значення ще й сьогодні. Зрозуміло,

що інновації мають розгортатись з урахуванням минулого досвіду, а не ігноруючи його. В основі інноваційного розвитку освіти мають знаходитись педагогічна, ширше – соціогуманітарні науки (філософія, політологія, соціологія тощо), які як і в інших галузях суспільного виробництва, прокладають дорогу практиці. Зважаючи на це ми й обрали проблему інноваційного розвитку у якості об'єкта самостійного теоретичного аналізу

Ключові слова: технічні засоби у навчанні студентів документознавців інновації, інформаційно–технологічні засоби, освітня діяльність, інформаційна діяльність, сфера документознавства.

П.В. ДРОК,

к.и.н., ст. преподаватель кафедры документоведения Финансово–гуманитарного факультета
ГВНЗ «Переяслав–Хмельницкий ГПУ имени Григория Сковороды»

Использование технических средств в обучении студентов документоведов

Предметом исследования является теоретический аспект использования технических средств в обучении студентов документоведов.

Целью исследования является поиск методов совершенствования отечественных технических средств в обучении студентов документоведов.

Методы исследования. В работе применена совокупность научных методов и подходов, в том числе системный, структурный, сравнительный, факторный, что позволило реализовать концептуальное единство исследования.

Результаты работы. Определены особенности реализации отечественной информационной деятельности и методов совершенствования отечественных технических средств в обучении студентов документоведов.

Область применения результатов работы. Сфера документоведения.

Выводы. Развитие технических средств в обучении студентов документоведов – это постоянные нововведения в деятельность учебно–воспитательных учреждений и сферу документоведения, в учебно–воспитательный процесс – является тем насущной необходимостью, без удовлетворения которой она потеряет взаимосвязь с жизнью, потеряет свой творческий потенциал, превратится в рутинное дело, не нужное ни обществу, ни личности. Жизнь требует интенсификации поиска, экспериментирования, введение новейших технологий, применение новых средств обучения. Вместе с тем, реализация этих требований не может осуществляться хаотично, бессистемно, необдуманно и без учета того педагогического опыта, который в прошлом приводил к известным, а во многих случаях и к выдающимся педагогическим успехам. В ряде подходов этот опыт не потерял своего значения и сегодня. Понятно, что инновации должны разворачиваться с учетом прошлого опыта, а не игнорируя его. В основе инновационного развития образования должны находиться педагогическая, шире – соціогуманітарні науки (філософія, політологія, соціологія и т.д.), как и в других отраслях общественного производства, прокладывают дорогу практике. Несмотря на это мы и выбрали проблему инновационного развития в качестве объекта самостоятельного теоретического анализа

Ключевые слова: технические средства в обучении студентов документоведов, инновации, информационно–технологические средства, образовательной деятельности, информационной деятельности, сфера документоведения.

P. DROK,

Senior vikladach CHAIR dokumentoznavstva Finansovo–gumanitarnogo fakulteta

DVNZ «Pereiaslav–Khmelnytskyi DPU imeni Grigoriya Skovoroda»

Use of techniques in teaching students of documentates

The subject of the study is the theoretical aspect of the use of technical means in the training of students of document sciences.

The aim of the study is to find methods for improving the domestic technical means in the training of students of document sciences.

Research methods. The paper uses a set of scientific methods and approaches, including systematic, structural, comparative, factorial, which allowed to realize the conceptual unity of research.

Results of work. The peculiarities of realization of domestic informational activity and methods of improvement of domestic technical means in the training of students of document sciences are determined.

The field of application of the results of work. Scope of Documentation.

Conclusions. The development of technical means in the training of students of document sciences is a constant innovation in the activities of educational institutions and the field of document science, in the educational process – is the urgent need, without which it will lose the connection with life, lose its creative potential, turn into routine business, neither society nor personality is needed. Life requires an intensification of search, experimentation, introduction of the latest technology, the use of new learning tools. At the same time, the implementation of these requirements can not be chaotic, unsystematic, ill-considered and without taking into account the pedagogical experience that in the past led to known, and in many cases, outstanding pedagogical successes. In a number of approaches, this experience has not lost its significance even today. It is clear that innovation should be deployed in the light of past experience, and not ignoring it. At the core of the innovation development of education should be pedagogical, more broadly – socio-humanities (philosophy, political science, sociology, etc.), which, like in other areas of social production, pave the way to practice. In view of this we have chosen the problem of innovative development as an object of independent theoretical analysis

Key words: technical means in the training of students of document sciences innovations, information and technological means, educational activity, informational activity, sphere of document science.

Постановка проблеми. Невід'ємними складовими сучасних уявлень про світ стали поняття «технічне забезпечення інформаційної діяльності», «інформація», «інформатика», «інформаційна діяльність». Без них не можлива діяльність сучасних навчальних закладів і галузі освіти в цілому. В нашому дослідженні ми будемо досліджувати важливість вдосконалення їх на сучасному ринку праці, як результату освітньої діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою обґрунтування теоретичних концепцій розвитку інформаційної діяльності займаються такі всесвітньовідомі вчені як: Н.В. Туленков, Кузьмін І.І., Т.І. Туркот Хедоурі Ф., Грейсон Дж., Ю.П. Сурмін, Котлер Ф., Красильников С.А., Романов А.Н. та ін. Однак проблема розвитку використання технічних засобів у навчанні студентів документознавців в специфічних умовах ведення бізнесу в Україні залишається актуальною і малодослідженою.

Предметом дослідження є теоретичний аспект використання технічних засобів у навчанні студентів документознавців.

Метою дослідження є пошук методів вдосконалення вітчизняних технічних засобів у навчанні студентів документознавців.

Методи дослідження. У роботі застосовано сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурний, порівняльний, факторний, що дозволило реалізувати концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. Визначено особливості реалізації вітчизняної інформаційної діяльності та методів вдосконалення вітчизняних технічних засобів у навчанні студентів документознавців.

Технологія передбачає мистецтво володіння процесом використання технічних засобів у навчанні студентів документознавців, певну послідовність операцій з використанням необхідних засобів (матеріалів, інструментарію та алгоритму дій), тобто у процесуальному розумінні технологія має дати відповідь на запитання: «Як досягти результату діяльності (з використанням чого і якими засобами)?». Тлумачний словник С.І. Ожегова визначає технологію як сукупність виробничих процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис засобів виробництва. Поняття технології відображає спрямованість досліджень (у тому числі і педагогічних) на радикальне вдосконалення діяльності людини, підвищення її результативності, інструментальності, технічності.

Технології в галузі навчання і виховання принципово відрізняються від промислових технологій. Основна відмінність полягає у більшій гнучкості перших, центром ваги яких, вихідним і кінцевим результатом, є людина, а основним параметром виміру виступає рівень її розвитку.

Освітні технології, як найбільш загальні утворення, характеризують загальну стратегію розвитку освіти і освітнього середовища (єдиного освітнього простору).

Основне призначення освітніх технологій – прогнозування розвитку освітніх систем, їх проектування, планування та визначення факторів, які відповідають освітнім цілям.

Ю. П. Сурмін та Н. В. Туленков розглядають освітні технології як особливим різновид соціальних технологій – як складні і відкриті системи певних прийомів і методик, концептуально об'єднаних пріоритетними освітніми цілями, а також пов'язаних між собою завданнями і змістом, формами і методами організації навчально-виховного процесу, де кожен елемент ЦІС системи накладає відбиток на всі інші елементи. На сучасному етапі суспільного розвитку підґрунтям освітніх технологій постає гуманістична концепція освіти [4].

У структурному відношенні освітні технології (вважає Т. І. Туркот) містять декілька послідовно виконуваних блоків-операцій:

- маркетинг і прогноз суспільних та особистих потреб в отриманні професійних знань;
- діагностика об'єктів навчання і виховання;
- формування навчально-виховних цілей і завдань;
- визначення змісту і методів навчально-виховного процесу;
- перевірка ефективності отриманих результатів;
- корекція і упровадження освітніх технологій в реальну педагогічну практику [2].

Якщо освітні технології – це відбиток стратегії освіти в сфері документознавства, то педагогічні технологи призначені втілювати тактику її реалізації. Наразі нараховують понад 300 визначень поняття «педагогічна технологія». На нашу думку, найбільш повне визначення сутності педагогічної технології запропонувала С. О. Сисоєва, яка розглядає її як створену адекватно до потреб і можливостей особистості і суспільства теоретично обґрунтовану навчально-виховну систему соціалізації, особистісного і професійного розвитку і саморозвитку, яка внаслідок упорядкованих

професійних дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль всіх учасників освітнього процесу, гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога.

С. С. Вітвицька стверджує, що кожна педагогічна технологія має відповідати основним методологічним вимогам, критеріям технологічності:

- концептуальності, тобто мати підґрунтям певну концепцію, що містить філософське, психологічне, дидактичне та соціально-педагогічне обґрунтування освітніх цілей;
- системності (мати всі ознаки системи);
- логічності, цілісності та взаємозв'язку усіх елементів системи;
- керованість, тобто можливість цілепокладання, проектування процесу навчання і виховання, поетапної діагностики, варіювання методами та засобами навчання і корекції знань та вмінь;
- відтворюваності, тобто можливості застосування в інших однотипних умовах та іншими суб'єктами;
- єдності змістової та процесуальної частин, їх взаємообумовленості;
- ефективності, тобто оптимальності зусиль для отримання гарантованого запланованого результату – певного стандарту навчання [3].

Навчальна (дидактична) технологія – поняття близьке, але не тотожне поняттю «педагогічна технологія». Навчальна технологія окреслює шляхи засвоєння конкретного навчального матеріалу в межах навчальної дисципліни, теми, проблеми. Дидактична технологія потребує чіткого визначення цілей навчання, спеціального структурування навчального змісту, адекватних йому форм і методів навчання. За означенням ЮНЕСКО технологія навчання в загальному розумінні – це системний метод створення, застосування і визначення усього процесу навчання і засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти [1].

Реалізуються дидактичні технології засобами педагогічної техніки, яку слід розглядати як комплекс знань, умінь і навичок, необхідних педагогу для чіткої й ефективної організації навчальних занять, ефективного застосування на практиці методів педагогічної взаємодії в системі «Викладач/Вчитель – Студент/Учень».

При вивченні педагогічної літератури звертає на себе увагу використання у деяких випадках понять «методика викладання» та «технологія навчання» як ідентичних. В основу дидактичної технології покладено ідеї проектування та відтворення навчального циклу, а також забезпечення оптимального зворотного зв'язку. В.О. Сластьонін підкреслює, що поняття технологія навчання слід розглядати як педагогічну діяльність, котра реалізує науково-обґрунтований проект дидактичного процесу й має більш високий ступінь ефективності, надійності та гарантованості результатів, ніж це має місце при традиційних методиках навчання [5].

Слід зазначити, що у вищій школі протягом століть традиційно домінувала спочатку лекційна, а потім лекційно-практична методика навчання.

Традиційна система навчання більш чи менш задовольняла суспільні потреби, однак кінець ХХ – початок ХХІ століття ознаменувалися революційними соціально-економічними, інформаційними змінами, які вимагали кардинальних змін в освітньому середовищі.

У цей період:

- освіта перетворюється в одну з ключових сфер суспільства, у якій формується його майбутнє інтелектуальне багатство, у тому числі і основні ресурси;

- освіта найактивніше діє на оновлення і розвиток усіх галузей суспільного життя, що сприяє підвищенню рівня освіти в найбільш розвинених країнах світу і активізує проблему переходу до загальної вищої освіти населення;

- відбувається швидке зростання об'ємів інформації, що потребує швидкого оновлення змісту, форм, методів і засобів навчання, подовження термінів навчання, утвердження принципу неперервності освіти впродовж усього життя, всебічної технологізації освітнього процесу.

Якщо у традиційному навчанні увага акцентувалася на запам'ятовуванні і відтворенні інформації, то у нових умовах виникла потреба розвитку творчого (продуктивного) мислення студента, формування його комунікативних умінь та практичної підготовки до активної життєдіяльності у постійно мінливому соціальному середовищі. Слід зважати на особливість сучасної системи вищої освіти в Україні, де має місце співіснування традиційних та інноваційних технологій навчання з яскравим нахилом у бік традиціоналізму, що

повною мірою не забезпечує сучасних вимог до випускників ВНЗ. Отже, постає нагальна потреба широкого упровадження інновацій у навчальний процес [8].

Педагогічна інновація – це введення нового в цілі, зміст методи і форми навчання і виховання, в організацію діяльності педагога.

Характерною рисою інноваційних педагогічних і, зокрема, дидактичних технологій є особистісно-орієнтована освіта. Інноваційні технології відрізняються від традиційних перш за все місцем і роллю основних учасників навчального процесу – викладача і студентів, їх взаємовідносинами, характером і змістом освітньої діяльності. І якщо в традиційному навчанні яскраво виражена підсистема «суб'єкт-об'єкт», у якій тільки викладач відіграє роль суб'єкта, котрий визначає зміст, методи навчання та стиль взаємовідносин, то в інноваційному навчальному процесі зникає жорсткий розподіл ролей між викладачем і студентом. Студент у цьому варіанті перетворюється у важливий освітній суб'єкт, залучаючись до активного спілкування з викладачем і використанням знань, отриманих у процесі самостійної роботи з різними джерелами інформації. Спрямованість на суб'єкт-суб'єктну, діалогічну взаємодію закономірно приводить до необхідності реалізувати навчально-виховний процес як через традиційні, так і через інноваційні форми у їх гармонійному поєднанні [7].

Забезпечення неперервності підготовки майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності до професійної діяльності повинне відповідати таким викликам нового тисячоліття: антропоорієнтованому, який заснований на усвідомленні внутрішньої потреби і одночасно об'єктивній необхідності мобільного саморозвитку, умінні адекватно і динамічно контактувати з навколишніми і з самим собою. У сукупності це знаходить своє відображення в активній життєвій і професійній позиції майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, направлених на забезпечення інформаційно-комунікаційних потреб населення, інтенсивності і продуктивності особистісного саморозвитку; інтелектуальному, який полягає в усвідомленні необхідності постійного росту інтелектуального потенціалу, оволодіння способами та інструментами пізнання світу, розвитку самостійної пізнавальної активності, які є основою самоосвіти, професійного саморозвитку май-

бутих фахівців з документознавства та інформаційної діяльності, їх готовності до професійної діяльності; інформаційному, який вимагає уміння цілеспрямовано знаходити і ефективно переробляти необхідну інформацію, що вимагає високо розвинутих когнітивних здібностей майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності; соціальному (комунікативному), як можливості позитивного набуття досвіду громадянського становлення, який є основою для формування професійної компетентності майбутніх фахівців з документознавства та інформаційної діяльності [10].

У рамках нової освітньої парадигми інтелектуалізація полягає в тому, що професійна освіта, поряд з пізнавальною функцією, повинна виконувати психологічну функцію, яка полягає в розвитку інтелектуального потенціалу студента з врахуванням унікальності і цінності його психологічних можливостей. Інтелектуалізація професійної освіти реалізується через форми проблемного, активного, розвиваючого навчання, в діяльнісному підході та інших суміжних з ними формах навчальної діяльності, яка має методичний базис, визначений пріоритетом стимулювання інтелектуальної діяльності майбутніх фахівців.

Висновки

Інновації в розвитку технічних засобів у навчанні студентів документознавців є постійними новинками у діяльності всіх галузей промисловості, в життєвому процесі – це нагальна потреба, без якої вона втратить зв'язок з життям, втратить свій творчий потенціал, перетвориться на рутину бізнесу, ані потреби у суспільстві чи особистості. Життя вимагає посилення пошуків, експериментів, впровадження новітніх технологій, застосування нових засобів розвитку міста та країни в цілому. Проте реалізація цих вимог не може бути хаотичною, несистематичною, поганою, і без урахування досвіду, що в минулому призвело до відомих, а в багатьох випадках і видатних досягнень. За багатьма підходами цей досвід не втратив свого значення і сьогодні. Зрозуміло, що інновації повинні бути розгорнуті в світлі минулого досвіду, а не ігнорувати його. В основі інноваційного розвитку повинні бути всі науки (економіка, філософія, політологія, соціологія тощо), які, як і в інших галузях суспільного виробництва, прокладають шлях до практики. З цією метою ми обра-

ли проблему інформаційних систем у розробці та розробці програми e-city як об'єкт незалежного теоретичного аналізу.

Список використаних джерел

1. Баранов А. А. Информационная инфраструктура: проблемы регулирования деятельности : монография / А. А. Баранов. – Киев : Видав. дім Дмитра Бурого, 2012. – 352 с.
2. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання. К.: Центр учбової літератури, 2012. – 240 с.
3. Войтюшенко Н. М. Інформатика та комп'ютерна техніка. К.: Академія, 2006. – 367 с.
4. Гороль П. К. Методика використання технічних засобів навчання К.: Освіта України, 2007, – 256 с.
5. Дибкова Л. М. Інформатика і комп'ютерна техніка К.: Академвидав, 2011, – 464 с.
6. Даніліян В. О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз) / В. О. Даніліян. – Х. : Право, 2008. – 184 с.
7. Іванов В. Г. Основи інформатики та обчислювальної техніки : підручник / В. Г. Іванов, В. В. Карасюк, М. В. Гвозденко. – Х. : Право, 2012. – 312 с.
8. Інформатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. І. Пушкаря. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 704 с. (Альма-матер)
9. Ловцов Д. А. Информационные системы в профессиональной деятельности : учеб.-метод. комплекс / Д. А. Ловцов, А. В. Зайцев, Е. С. Бурмистрова. – М. : РАП, 2008. – 14 с.
10. Хмельницький О. О. Інформаційна культура: підготовка кадрів до інформаційної роботи К.: КНТ, 2007. – 193 с.

References

1. Baranov A. A. Information Infrastructure: Problems of Regulation of Activity: Monograph / A. A. Baranov. – Kyiv: Published. House of Dmitry Burago, 2012. – 352 pp.
2. Buynitskaya O.P. Information technologies and technical means of training. K.: Center for Educational Literature, 2012. – 240 p.
3. Voytyushenko N.M. Computer science and computer technology. K.: Academy, 2006. – 367s.
4. Golov P.K. Methodology of the use of technical means of teaching K.: Education of Ukraine, 2007, – 256 p.
5. Dibkova L.M. Computer Science and Computer Engineering: Academic Edition, 2011, – 464 pp.

6. Danylyan V.O. Information society and prospects of its development in Ukraine (socio-philosophical analysis) / V.O. Danylyan. – X.: Right, 2008. – 184 p.

7. Ivanov V.G. Fundamentals of Informatics and Computer Engineering: Textbook / V.G. Ivanov, V.V. Karasyuk, M.V. Gvozdenko. – X.: Right, 2012. – 312 p.

8. Informatics: Computer engineering. Computer Technology: Textbook for Students of Higher Educational

Institutions / Ed. O.I. Pushcharya. – K.: Publishing Center «Academy», 2002. – 704s. (Alma Mater)

9. Lovtsov D.A. Information systems in professional activity: study method. Complex / D. A. Lovtsov, A. V. Zaitsev, E. S. Burmistrov. – M.: RAP, 2008. – 14 p.

10. Khmel'nitsky O.O. Information culture: training of personnel for informational work K.: CST, 2007. – 193 p.

УДК 005.511

С.О. АРЕФ'ЄВ,
д.е.н., професор
В.А. ПОЦЕЛУЙКО,
магістр гр. MrMBAec – 16

Бізнес-процеси підприємства: сутність та класифікація

В статті розглянуто підходи до визначення бізнес-процесів підприємства, наведено визначення вітчизняних та закордонних науковців та систематизовано їх за різними підходами. Проаналізовано підходи до класифікації бізнес-процесів підприємства та наведено авторську класифікацію, яка достатньо широко розкриває можливі види бізнес-процесів на підприємстві.

Ключові слова: бізнес-процес, підприємство, сутність, класифікація, підхід, визначення.

С.А. АРЕФЬЕВ,
д.э.н., профессор
В.А. ПОЦЕЛУЙКО,
магистр гр. MrMBAec – 16

Бизнес-процессы предприятия: сущность и классификация

В статье рассмотрены подходы к определению бизнес-процессов предприятия, приведены определения отечественных и зарубежных ученых и систематизированы по разным подходам. Проанализированы подходы к классификации бизнес-процессов предприятия и приведено авторскую классификацию, которая достаточно широко раскрывает возможные виды бизнес-процессов на предприятии.

Ключевые слова: бизнес-процесс, предприятие, сущность, классификация, подход, определение.

S. AREFEV,
doctor of sciences, professor
V. POTSEULUIKO,
graduate student

Business processes of the enterprise: essence and classification

The article deals with approaches to the definition of business processes of the enterprise, defines the definition of domestic and foreign scientists and systematized them according to different approaches. The approaches to the classification of business processes of the enterprise are analyzed and the author's is given classification, which broadly reveals the possible types of business processes at the enterprise.

Key words: business process, enterprise, essence, classification, approach, definition.

Постановка проблеми. Бізнес-процеси постійно існували в діяльності підприємства, але об'єктами аналізу і, відповідно, управління вони стали нещодавно. Це пояснюється неоднозначністю їх трактування як економічної категорії, складністю формалізованого опису та моделювання. Управління

бізнес-процесами підприємства на сьогодні є актуальною темою. Саме тому спостерігається зростання ролі використання та впровадження сучасних методів удосконалення бізнес-процесів підприємства

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління бізнес-процесами на під-

приємстві найшли своє відображення у працях вітчизняних та закордонних науковців, зокрема: Б. Андерсена, О. Віноградової, К. Івлева, Е. Зіндера, П. Кутельова, А. Масаловича, М. Портера, Д. Харрінгтона, М.Хаммера.

Не зважаючи на велику кількість публікацій з проблематики управління бізнес-процесами, відсутнє єдине визначення сутності бізнес-процесу підприємства та системний підхід до класифікації бізнес-процесів підприємства.

Мета статті. Основною метою дослідження є аналіз теоретичних положень щодо визначення поняття бізнес-процесу та обґрунтування комплексного підходу до їх класифікації.

Виклад основного матеріалу. Підприємство являє собою певну систему, усередині якої протікає безліч взаємозв'язаних процесів, які своїм функціонуванням визначають стан всієї організаційної системи в цілому.

У науковій літературі не існує загальноприйнятого визначення поняття бізнес-процесу, науковці подають його тлумачення по-різному. Аналіз підходів до визначення поняття «бізнес-процес» наведено в таблиці.

На підставі наведених визначень, можна стверджувати, що бізнес-процес розглядається в різних аспектах, але при цьому прослідковується три схожі між собою підходи, а саме: сукупність видів

Аналіз підходів до визначення поняття «бізнес-процес» [систематизовано автором]

№	Автор / стандарт	Визначення	Підхід
1	2	3	4
1	Відповідно до стандарту ISO 9000:2000 [1]	сукупність різних видів діяльності, у рамках якої «на вході» використовуються один чи більше видів ресурсів, а в результаті цієї діяльності на «виході» створюється продукт, що становить цінність для споживача	СУКУПНІСТЬ ВИДІВ діяльності
2	М. Хаммер [2]	сукупність різних видів діяльності, у межах якої «на вході» використовуються один або більше видів ресурсів, та в результаті цієї діяльності «на виході» створюється продукт, що має цінність для користувача	
3	М. Портер [3]	сукупність різних видів діяльності, у межах якої на вході використовується один або більше видів ресурсів і в результаті цієї діяльності на виході створюється продукт, який має цінність для споживача	
4	А. В. Шеєр [4]	пов'язаний набір повторюваних дій (функцій), які перетворюють вхідний матеріал і/або інформацію в кінцевий продукт (послугу) у відповідності із заздалегідь встановленими правилами	ПОСЛІДОВНІСТЬ дій
5	Д. Харрінгтон [5]	логічний, послідовний, взаємопов'язаний набір заходів. Він споживає ресурси, створюючи цінність для споживача	
6	Б. Андерсен [6]	ланцюг логічно взаємопов'язаних, повторюваних дій, в результаті яких використовуються ресурси підприємства для переробки об'єкта (фізично або віртуально) з метою досягнення певних вимірюваних результатів або продукції для задоволення внутрішніх або зовнішніх споживачів	ПОСЛІДОВНІСТЬ дій
7	К. Івлев [7]	горизонтальна ієрархія внутрішніх та взаємозалежних функціональних дій, кінцевою метою яких є збут продукції / послуг	
8	А. Масалович [8]	потік дій (функцій), що мають цінність для клієнтів, які переходять від одного виконавця до іншого, а стосовно більших бізнес-процесів – від одного структурного підрозділу до іншого	
9	Е. Зіндер [9]	логічні серії взаємозалежних дій, які використовують ресурси підприємства для створення або одержання в доступному для огляду чи вимірному передбачуваному майбутньому корисного для замовника виходу, такого як продукт або послуга	
10	Г. Калянов [10]	пов'язана сукупність функцій, у ході виконання якої споживаються певні ресурси і створюється продукт, що є цінністю для споживача.	СУКУПНІСТЬ функцій (дій)
11	О. Віноградова [11]	циклічна сукупність взаємопов'язаних завдань (дій), що мають певні входи (необхідні ресурси) і виходи (результат), які є цінністю для споживача (внутрішнього або зовнішнього)	
12	П. Кутельов [12]	згруповані функції господарської діяльності, що взаємодіють та орієнтовані на конкретного користувача	

діяльності, послідовність дій та сукупність функцій (дій, операцій, заходів) для отримання результату.

Бізнес-процеси підприємства неоднорідні. По суті, організаційна діяльність підприємства – це сукупність взаємозалежних бізнес-процесів, які відображають реалізацію окремих функцій підприємства.

Управління бізнес-процесами спроможне забезпечити оперативне та адекватне реагування на зміни зовнішнього середовища та внутрішнього стану підприємств, що дозволить узгодити взаємодію підрозділів і підвищити ступінь скоординованості виконання операцій, знизити витрати підприємства, підвищити продуктивність праці та якість обслуговування споживачів продукції.

Для узагальнення бізнес-процесів та об'єднання їх у групи застосовують низку підходів до їх класифікації. Серед авторів підходів до класифікації бізнес-процесів слід згадати Е.А. Уткіна, К.Е. Цайнінгера, В.А. Івлева [7], І.В.Мельника, М.С. Дороніну, В.В.Рєпіна[13], О.В. Виноградову[11]. Критерії до класифікації бізнес-процесів також визначено у міжнародній системі ISO 9001:2000 та ISO/MEK/TO 15504 [1].

Проаналізувавши існуючі підходи до класифікації бізнес-процесів підприємства, запропонуємо власну удосконалену класифікацію, яка поєднує в собі різні підходи (див. рисунок).

Відносно підприємства бізнес-процеси можна розділити на вхідні та вихідні бізнес-процеси. Вхід-

ні бізнес процеси – це процеси, які мають вхід поза межами підприємства, а вихідні, відповідно, – вихід.

За споживачами бізнес-процеси поділяють на зовнішні та внутрішні. Якщо замовники бізнес-процесу підприємства лежать поза його межами, то процес називають зовнішнім, а бізнес-процеси, замовники і виконавці яких знаходяться у межах підприємства, називають внутрішніми.

За видами бізнес-процеси поділяють на керуючі, операційні та підтримувальні. Керуючі – основоположні бізнес-процеси, що керують функціонуванням системи. Операційні – бізнес-процеси, що в сукупності становлять основну діяльність підприємства і спрямовані на основний потік прибутків підприємства. Таким бізнес-процесами можуть бути забезпечення ресурсами, виробництво та реалізація продукції (послуг), маркетинг тощо. Операційні бізнес-процеси безпосередньо підпорядковані керуючим, адже перші крок за кроком реалізують стратегічні цілі підприємства. Підтримувальні – це бізнес-процеси, що забезпечують безперервність та ефективність попередніх двох груп бізнес-процесів. Вони покликані забезпечувати внутрішню діяльність підприємства.

За спеціалізацією підприємства виділяють локальні та інтеграційні бізнес-процеси. Локальні (фрагментовані) бізнес-процеси процеси, що характерні для традиційних підприємств з вузькою спеціалізацією, та підприємств де переважає управління за функціями. Інтеграційні бізнес-

Класифікація бізнес-процесів підприємства [побудовано автором на основі: 1;2;7;11;13]

процеси – процеси, направлені на зв'язування диференційованих частин процесу та функцій організації в одне ціле, або процеси, що призводять до такого стану.

Вивчення теорії і практики процесного підходу до управління дає можливість стверджувати про існування двох основних варіантів ідентифікації бізнес–процесів на підприємстві: узгодження бізнес–процесів з існуючою функціонально–ієрархічною структурою [13] та виділення наскрізних процесів, не пов'язаних з межами структурних підрозділів підприємства [2].

За рівнем складності бізнес–процеси поділяють на прості та складні. На рівень складності впливають розміри об'єкту дослідження та ступінь деталізації при виділенні бізнес–процесів, пов'язана з широтою обсягів задач, які необхідно вирішити, що впливає також і на кількість взаємозв'язків між самими процесами [16, с. 117].

За результатами діяльності розрізняють: ключові бізнес–процеси – процеси, які найбільше (навіть вирішальним чином) впливають на досягнення головної мети організації і відображають зовнішні по відношенню до організації дії (результати). Ці процеси можуть бути визначені за допомогою ранжування процесів в залежності від ступеня їх впливу на результативність через аналіз чинників задоволеності споживачів, впливу на акціонерну вартість капіталу, збільшення продажу, розширення ринку реалізації продукції, зменшення витрат тощо; критичні бізнес–процеси – процеси, неналежне виконання яких може представляти фактичну або потенційну небезпеку для забезпечення якості продукції, що є віддзеркаленням внутрішніх дій підприємства. З різних причин у число критичних процесів може потрапити будь–який процес, що можна виявити в ході поточної діяльності підприємства [14, с. 20].

За видами організаційної структури управління на підприємстві бізнес–процеси поділяють на горизонтальні та вертикальні. Горизонтальні бізнес–процеси – сукупність взаємопов'язаних інтегрованих (у функціональну структуру) процесів, які забезпечують кінцеві результати, що відповідають інтересам (цілям) підприємства і становлять послідовний ланцюжок споживачів, коли кожний наступний процес визначає вимоги до попереднього. Горизонтальні процеси, що виконуються у декількох функціональних підрозділах – міжфункціональні (наскрізні) бізнес–процеси [17, с. 15]

Вертикальні (функціональні) бізнес–процеси процеси, що відображають діяльність підприємства по вертикалі, проходять у відповідності з його структурою у рамках функціональних підрозділів і є формою взаємодії керівників функціональних підрозділів (відображають взаємодію керівництва організації, її підрозділів та робітників).

За функціями управління бізнес–процеси поділяють на процеси: планування діяльності – функції планування основної діяльності та показників ефективності бізнес–процесу організації в цілому; здійснення діяльності – процеси, що мають «входи» від всіх інших груп процесів; реєстрація фактичної інформації – група функцій з реєстрації фактичної інформації щодо здійснення бізнес–процесу підприємства; аналіз і контроль – функції контролю та аналізу виконання планових показників, відповідно оперативного, тактичного та стратегічного планування; прийняття управлінського рішення – функції прийняття управлінських рішень в межах бізнес–процесу організації [18, с. 22].

За рівнем деталізації вивчення виокремлюють бізнес–процеси верхнього рівня, детальні та елементарні. Бізнес–процеси верхнього рівня (або крос–функціональні процеси) відображають сукупність його функцій без деталізації на окремі підпроцеси. Складовими елементами бізнес–процесів верхнього рівня є підпроцеси або детальні бізнес–процеси, що є згрупованою частиною функцій, які беруть участь у формуванні їх кінцевих результатів. Підпроцеси мають власні атрибути, однак спрямовані на досягнення цілей основного бізнес–процесу підприємства. У свою чергу детальні бізнес–процеси складаються з елементарних, тобто окремих операцій, що не здатні самостійно створювати кінцеві результати і не підлягають поділу. Окремі операції (функції) самого нижнього рівня декомпозиції діяльності підприємства виконуються окремими працівниками.

В залежності від напрямку діяльності розрізняють: типові бізнес–процеси, процеси які характерні для будь якої організації в незалежності від галузі та специфіки роботи об'єкту дослідження та специфічні бізнес–процеси – характерні тільки для об'єкту дослідження бізнес–процеси, що відображають специфіку роботи в залежності від розміру, етапу життєвого циклу, ситуативних вимог підприємства [15, с. 40].

За характером продукту розрізняють: виробничі бізнес–процеси – процеси, продуктом діяльності яких є виробництво товарів та послуг, що споживають зовнішні клієнти; адміністративні бізнес–

процеси – серія послідовних заходів по виконанню адміністративних задач, продуктом діяльності яких є надання послуг по координації узгоджених дій організаційної структури та всіх бізнес-процесів підприємства [16, с. 133; 6, с.3].

За результативністю бізнес-процеси поділяють на основні, допоміжні, обслуговуючі, управління та розвитку: основні бізнес-процеси, спрямовані на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг у результаті чого зростає цінність для споживача (постачання, виробництво, збут) і формується дохід підприємства; допоміжні – підтримують перебіг основних (матеріально-технічне забезпечення, управління інфраструктурою, управління персоналом); обслуговуючі – необхідні для функціонування основних, не створюють цінності, однак вимагають затрат (промислова безпека і охорона праці, охорона навколишнього середовища, енергозабезпечення і т.п.); бізнес-процеси управління є також забезпечуючими, оскільки охоплюють всі функції управління підприємством в цілому як бізнес-системи (кадрове, фінансово-облікове забезпечення діяльності підприємства і т.п.); бізнес-процеси розвитку, які також носять обслуговуючий характер, пов'язані з удосконаленням діяльності підприємства (бізнес-процеси аналізування та поліпшення).

Висновки

Таким чином, не існує стандартного переліку бізнес-процесів підприємства і як показує бізнес – аналіз відсутня єдина їх класифікація. Кожен суб'єкт господарювання залежно від розміру, ринкової спрямованості діяльності, широти та завдань дослідження повинен визначати притаманний тільки йому набір бізнес-процесів.

Список використаних джерел

1. ISO. The ISO 9000:2000 guidance modules – Guidance on the Terminology used in ISO 9001:2000 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iso.org/>
2. Хаммер М. Реінжиніринг корпорації: манифест революції в бізнесі : пер. с англ. / М. Хаммер, Дж. Чампи. – СПб. : Изд-во СПбУ, 1997. – 332 с.
3. Porter M.E. How Information Gives You Competitive Advantage / M.E. Porter, V.E. Millar // Harvard Business Review. – 1985. – № 85 (July–August). – P. 149.
4. Август–Вильгельм Шеер «Бизнес-процессы. Основные понятия. Теория. Методы». Издание 2-е, переработанное и дополненное. / Пер. с англ. Михайлова Н.А. – М.: Весть – МетаТехнология, 1999. – 151 с.

5. Харрингтон Дж. Оптимизация бизнес-процессов. Документирование, анализ, управление, оптимизация / Дж. Харрингтон, К.С. Эсселинг, Х.В. Нимвеген. – СПб.:Азбука, 2002. – 238 с.
6. Андерсен Б. Анализ основной причины. Упрощенные инструменты и методы / Б. Андерсен, Т. Фагерхорд. – ASQ Quality Press, 1999. – 156 с.
7. Ивлев В.А., Попова Т.В. Процессная организация деятельности предприятия [Электронный ресурс] / В.А.Ивлев, Т.В.Попова. – Режим доступа к тексту: <http://quality.eup.ru/DOCUM/podp.htm>
8. Масалович А. Повышение конкурентоспособности предприятий с помощью средств оперативно-стратегического управления [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.marketing.spb.ru/conf/2002-12-ram/rozn_6.htm
9. Зиндер Е.З. Новое системное проектирование: ИТ и бизнес-реинжиниринг / Е.З. Зиндер // Системы управления базами данных. – 1996. – № 1. – С.42
10. Кальянов Г.Н. Основы консалтинга при автоматизации предприятий и учреждений / Г.Н. Кальянов. – Академия Ай-Ти, 1998. – С.124.
11. Виноградова О.В. Особенности моделирования бизнес-процесов организации на принципах реинжиниринга / О.В. Виноградова // Вісн. ТАНГ. – 2005. – № 2.
12. Кутелев П.В. Организационный инжиниринг: технология реинжиниринга бизнеса / П.В. Кутелев, И.В. Мисиурова. – Ростов н/Д : Феникс, 2003. – 224 с.
13. Репин, В. В. Бизнес-процессы : построение, анализ, регламентация [Текст] / В. В. Репин. – М. : РИА «Стандарты и качество» 2007. – 240 с.
14. Ефимов В.В. Описание и улучшение бизнес-процессов: учеб. пособие / В.В. Ефимов; ред. Н.А. Евдокимова; Ульяновский государственный технический ун-т. – Ульяновск: Изд. УлГТУ, 2005. – 84с.
15. . Економічне обґрунтування реінжинірингу бізнес-процесів виробничих підприємств: [монографія / авт. тексту Біловодська О.А. та ін.; заг. ред. Л.М. Таранюка]. – Суми: Мрія-1, 2010. – 440с.
16. Управление крупным предприятием: [монография / А.В. Козаченко, А.Н. Ляшенко, И.Ю. Ладыко и др.; под общ. ред. Н.А. Будагьянца]. – К.: Либра, 2006. – 384с.
17. Ареф'єва О.В. Бізнес-процеси підприємств сфери послуг: фактори, формування, конкурентноспроможність: [монографія] / О.В. Ареф'єва, Т.В. Луцька; Європейський ун-т. – К.: Вид. Європейського ун-ту, 2009. – 96 с.
18. Лепейко Т.І. Реінжиніринг бізнес-процесів: навч.-практ. посіб. у схемах і табл. / Т.І. Лепейко, А.В. Котлик; Харківський національний економічний ун-т. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2009. – 80с.

Роль вищої освіти в інноватизації економіки України

Стаття присвячена питанням інтеграції функцій держави, університетів, бізнесу в реалізації інноваційних пріоритетів в рамках моделі «потрійної спіралі» Г.Іцковіца. Університети розглядаються як провідні постачальники інтелектуального капіталу, які в розвинених країнах посідають важливе місце у забезпеченні соціально-економічного розвитку. Доведено, що рівень освіти без створення сприятливого інституціонального середовища для імплементації знань в практичну діяльність, не в змозі самостійно визначати перспективи економіки знань та напрямів розбудови постіндустріального суспільства. Наголошено на необхідності реформування вищої освіти в Україні як важливого фактора забезпечення економічного зростання. Зважаючи на обмеженість фінансових ресурсів для інвестування в сферу вищої освіти, в якості стабільного джерела інноватизації вищої освіти обґрунтовано необхідність формування фондів цільового капіталу (ендавменту) в дослідницьких університетах. Рекомендовано підвищити якість та результативність вищої освіти, актуалізувати та розширити тематику науково-технічних досліджень і розробок у контексті забезпечення інноваційного розвитку галузей національної економіки.

Ключові слова: національна економіка вища освіта, інтелектуальний капітал, економіка знань, інновації, цільовий капітал, ендавмент-фонд.

О.В. МАГУТА,

аспірант інститута економіки промисловості НАН України

Роль высшего образования в инноватизации экономики Украины

Статья посвящена вопросам интегрирования функций государства, университетов, бизнеса в реализации инновационных приоритетов в рамках модели «тройной спирали» Г.Ицковича. Университеты рассматриваются как основные поставщики интеллектуального капитала, которые в развитых странах занимают важное место в обеспечении социально-экономического развития. Доказано, что уровень образования без создания благоприятной институциональной среды для имплементации знаний в практическую деятельность, не в состоянии самостоятельно определять перспективы экономики знаний и создания постиндустриального общества. Подтверждена необходимость реформирования высшего образования в Украине как важного фактора обеспечения экономического роста. Учитывая ограниченность финансовых ресурсов, которые инвестируются в сферу высшего образования, в качестве стабильного источника инноватизации высшего образования обоснована необходимость формирования фондов целевого капитала (эндавмента) в исследовательских университетах. Рекомендовано повысить качество и результативность высшего образования, активизировать и расширить тематику научных исследований и разработок в контексте обеспечения инновационного развития отраслей национальной экономики.

Ключевые слова: национальная экономика высшее образование, интеллектуальный капитал, экономика знаний, инновации, целевой капитал, эндавмент-фонд.

O. MAGUTA,

postgraduate student, Institute of the Industrial Economics
of the National Academy of Sciences of Ukraine

The role of higher education in innovation of the Ukrainian economy

The paper studies the issues of integration of the functions of the state, universities, and business in order to implement innovational priorities within Henry Etzkowitz's model of «triple helix». Development of higher education accompanied with evolution of most developed countries towards knowledge economy in processes of globalization and internationalization of education challenge countries to adapt to new conditions. It has been shown, that such level of education cannot distinguish the prospects of economy of knowledge and the concepts of developing postindustrial society without the creation

of positive institutional background for knowledge implementation. An important factor of economic growth in Ukraine is the necessity of reforming of higher education. Taking into account the limited funding of higher education, it has been grounded that to provide a stable source of innovation in higher education, endowment capital funds should be formed. It is recommended to improve the quality and the effectiveness of higher education, to update and expand the topics of scientific and technological research and development in terms of innovative development of industrial sector of national economy.

Key words: *national economy, higher education, intellectual capital, knowledge economy, innovation, target capital, endowment fund.*

Постановка проблеми. Процес розбудови інноваційної економіки України безпосередньо залежить від якості освіти та результативності системи передачі знань в сферу виробництва та послуг, що комплексно впливає на стан конкурентоспроможності національної економіки та позиції України в світовому поділі праці. Особливою прикметою сучасності є зростання ролі знання в економічному розвитку країн світу, що за своєю важливістю випереджає значущість засобів виробництва та природних ресурсів. За оцінками Світового банку, фізичний капітал в сучасній економіці формує 16% загального обсягу багатства кожної країни, природний – 20%, а людський – 64%. У Японії та Німеччині частка людського капіталу складає до 80% національного багатства [1]. Посилення знаннєвої функції освіти привносить кардинальні зміни в соціально-економічні відносини, сприяє переходу виробництва матеріальних благ і послуг із суто матеріального стану в інноваційний вимір. Важливим є те, що інноваційне виробництво характеризує таку особливість виробничої діяльності, за якої центральна роль у виробничому процесі зміщується з механічного використання інформації до інтелектуалізації праці [2].

Метою статті є дослідження впливу вищої освіти на інноваційний розвиток економіки України та посилення її ролі в інтелектуалізації інноваційних процесів.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання інноваційного розвитку економіки впродовж тривалого часу досліджували науковці різних країн: Й. Шумпетер, Б. Санто, П. Друкер, І. Ансофф, Б. Твісс. Серед українських науковців питанням інноваційного розвитку приділяють багато уваги в своїх працях О. Амоша, А. Гальчинський, В. Геець, Ю. Бажал, О. Лапко, О. Кузьмін, І. Петрович та ін. Дослідження інтелектуалізації та інноватизації національної економіки знайшли своє відображення в таких працях відомих зарубіжних і вітчизняних

науковців, як Я. Базиліук, Д. Белл, І. Галюк, О. Діба, П. Друкер, Я. Жаліло, В. І. Ноземцев, І. Одотюк, М. Петрина, Л. Федулова, Ф. Хайек.

Виклад основного матеріалу. Світовий досвід показав, що перехід до інноваційної економіки можливий лише за умови ефективного використання інтелектуального потенціалу, розвитку інституту інтелектуальної власності, широкомасштабного впровадження в господарській обіг результатів творчої праці [3], що можна забезпечити на базі постійного отримання сучасних знань.

Зростання ролі освіти та знань у процесі соціально-економічного розвитку будь-якої країни є беззаперечною. Сучасне суспільство, як зазначають А. Тоффлер і Х. Тоффлер – це цивілізація третьої хвилі, де інформація й знання стають універсальним субститутами сировини, праці й інших ресурсів [4, с. 19–29]. Найбільш важливими ознаками створення цивілізації знань (інформаційної цивілізації) є:

- перетворення знань у виробничий ресурс, коли знання стають основним індикатором економічного розвитку і суспільного добробуту. Уміння продуктивного використання цього ресурсу стає потужним чинником конкурентної переваги на світових ринках;

- зростання ролі науки та освіти, коли наука виступає потужним фактором продуктивної діяльності, що полягає в генеруванні знань. Одночасно надається велике значення системі освіти як сфері створення інтелектуального потенціалу, необхідного для використання знань;

- розвиток інформаційних технологій (у тому числі інформаційних і телекомунікаційних), які стають необхідною складовою всіх інших технологій;

- зміни у виробничій діяльності всіх секторів економіки на основі інтелектуалізації праці.

Із цього можна зробити висновок, що ключовим активом інноваційного розвитку економіки є знання – знання як потенційна можливість розвитку, знання як джерело інновацій. Тому пе-

ретворення освіти і науки у фактор виробництва стає базовим пріоритетом розвитку суспільства, де ключове значення відіграють процеси нагромадження знань, забезпечення їх безперервного трансферу, комерціалізації в техніці, нових технологіях, товарах і послугах. Завдяки освіті та новим знанням в останні десятиліття XX ст. відбулися масштабні зміни розвитку науки і техніки, які справили величезний вплив на характер світової господарської системи. Перетворення зачепили різні галузі матеріального виробництва та сфери послуг, позначилися на ключових характеристиках технологічних процесів. Ключовим є те, що вони вплинули на процеси отримання та передачі знань, а також накопичення і використання різної інформації. Це в свою чергу підвищило роль інформації та професійних знань в XXI ст. як головної рушійної сили світового економічного розвитку, підвищення конкурентоспроможності й інноваційності різних країн.

У процесі отримання нових знань особливе значення належить вищій освіті та її основним суб'єктам – сучасним вищим навчальним закладам, які виступають осередками освітньої, наукової та інноваційної діяльності. Система вищої освіти забезпечує формування інноваційного потенціалу країни, котрий поєднує потенціал освоєння знань, потенціал генерування знань, потенціал поширення знань і потенційний попит на знання [5]. Тому рівень розвитку освіти та стан людського капіталу є вирішальними факторами, що впливають на формування соціально-економічних можливостей держави в контексті реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України [6].

У наукових дослідженнях підтверджено, що на протигагу традиційним «однозначним» факторам виробництва – землі, праці, капіталу – інформація та знання є доволі диверсифікованими – «багатозначними» факторами [7]. Якщо традиційні фактори виробництва (земля, капітал) слугують, здебільшого, індикаторами фізичної сили людини, то інформація та знання реалізують та примножують її якісний (розумовий) потенціал, стимулюють інтелектуалізацію виробництва та праці, породжують нові взаємопов'язані поняття – «інтелектуальна власність», «інтелектуальний капітал» та «інтелектуальний продукт». Тому модернізація економіки можлива на основі використання нового (інтелектуального) фактору виробництва та зумовленої ним інтелектуалізації у якості умо-

ви для розвитку інновацій [8]. На думку експертів, ефективний розвиток суспільства може бути забезпечений лише за умов високого інтелектуального потенціалу нації. За підрахунками ЮНЕСКО достатнього рівня національного благополуччя нині та в майбутньому можуть досягти лише ті країни, в яких 40–60 % працездатного населення становитимуть особи з вищою освітою. Водночас визнано, аби будь-які соціально-економічні, політичні реформи набули незворотного характеру і були реалізовані якнайефективніше, необхідно принципово по-новому (за змістом, характером) перенавчити не менш, ніж 25% дорослого, працездатного населення [9].

Процес інтелектуалізації економіки, який набуває все більшої ваги та поширення у світі, зумовлює підвищення ролі вищої освіти у зростанні економіки (див. рисунок). Отримані під час навчання знання та навички є основою інтелектуального потенціалу суспільства, який є визначальним фактором створення інновацій в економіці знань [10].

Як свідчить логіка рисунка, інноваційний розвиток національної економіки передбачає використання нового (інтелектуального) фактору виробництва та зумовленої ним інтелектуалізації у якості умови для розвитку інновацій. Інтелектуалізація національної економіки означає, що наукові знання та спеціалізовані унікальні навички їхніх носіїв стають головним джерелом і вирішальним чинником розвитку матеріального та нематеріального виробництва, забезпечуючи необхідні умови для сталого економічного зростання [2].

Отже, в контексті забезпечення інноваційного розвитку країни основна увага повинна приділятися не лише організації інноваційному процесу та інноваційній діяльності, а, в першу чергу, формуванню передумов, потенційних можливостей, конкретних знань, якостей людини (суб'єктів економіки) для створення та впровадження інновацій. Інтелектуалізація вмінь та здібностей до інноваційної діяльності за допомогою вищої освіти створює базову основу для інноваційного процесу, який являє собою перетворення наукового знання, наукових ідей та досліджень, винаходів у фізичну реальність (нововведення) для якісної зміни суспільства.

Інноваційний розвиток є невід'ємною складовою задоволення широкого комплексу національних інтересів держави. У Законі України «Про інноваційну діяльність» [11] інноваційний розвиток розглядається як процес структурного

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

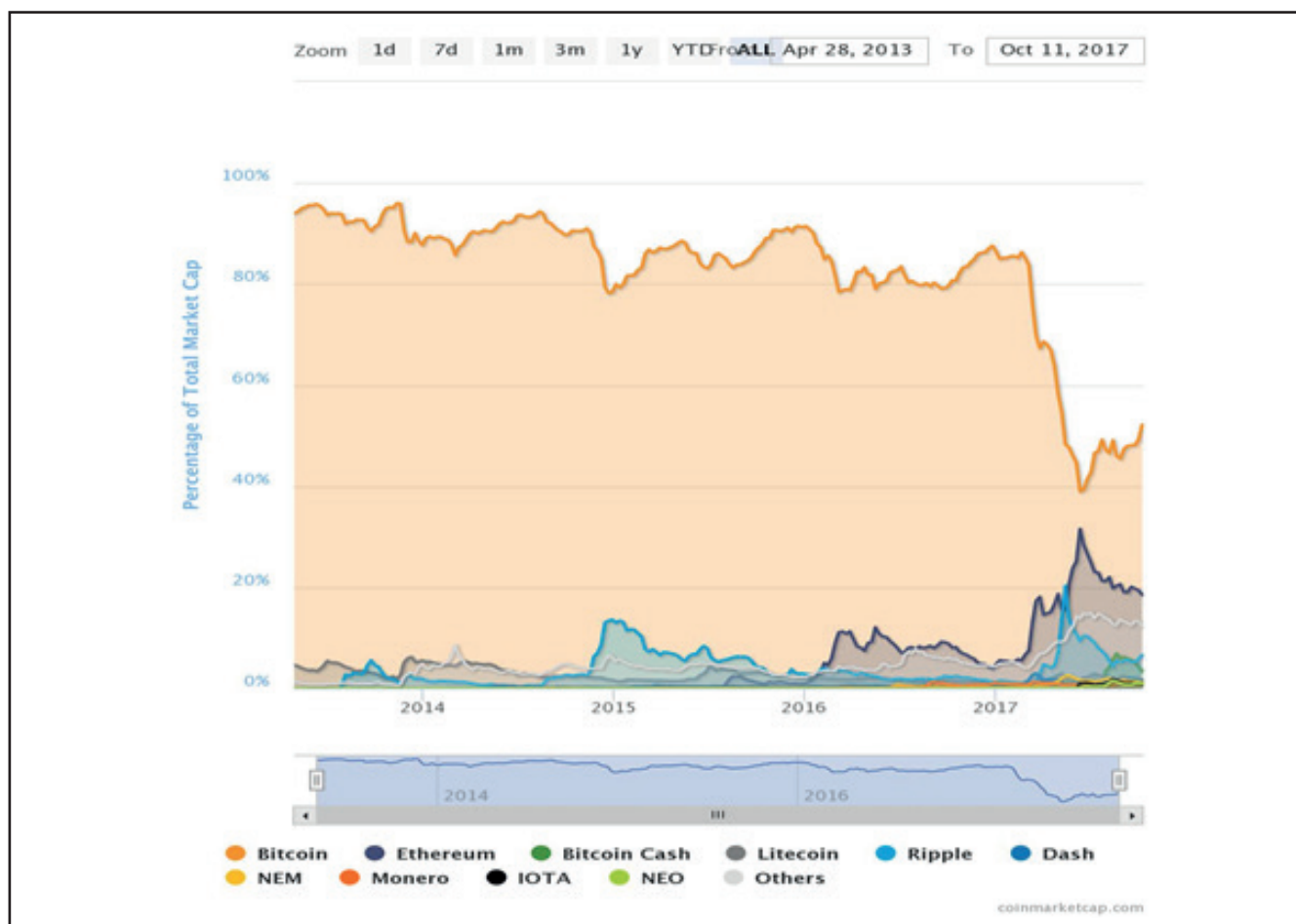
вдосконалення національної економіки, що досягається, переважно, за рахунок практичного використання нових знань для зростання обсягів суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві.

Основними завданнями сучасної вищої освіти у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки є: підвищення якості знань; підготовка висококваліфікованих фахівців, здатних до інноваційної діяльності; інтелектуалізація праці; створення сприятливих умов для науково-дослідницької роботи; посилення взаємодії із підприємницьким середовищем у розробці та впровадженні інновацій.

Виконання таких завдань багато в чому залежать від професійної взаємодії та співпраці між університетами, підприємствами і державою. У світі така модель отримала назву «потрійної спіралі» Генрі Іцковіца. Дана модель відображає перехід від домінуючого в індустріальному су-

спільстві партнерства бізнесу і держави до тристоронньої співпраці між університетами, бізнесом і державою в суспільстві знань [13, с. 239]. Для активізації спонукальних мотивів важливо усвідомити стратегічну функцію освіти в сучасному і майбутньому суспільстві, адже саме освіта, зокрема вища, є підґрунтям високорозвинутого інтелектуального потенціалу економіки, спроможного продукувати нові знання та трансформувати їх у виробництво як інновації. Саме тому актуальним для сучасної України є питання інноватизації вищої освіти як в середині системи, так і в частині посилення її зовнішнього впливу на інноваційний розвиток національної економіки.

У статті запропоновано 2-х рівневе групування показників (табл. 1, 2), які засвідчують необхідність інноватизації вищої освіти в її внутрішній системі та зовнішній. Головна ціль інноватизації вищої освіти полягає у створенні економічних, організаційних, наукових та інституційних умов для посилення її інтелектуального впливу на інноваційний розвиток економіки України.

Роль вищої освіти у забезпеченні інноваційного розвитку національної економіки

Джерело: узагальнено на основі [2; 7; 12]

Таблиця 1. Показники, що підтверджують необхідність інноватизації вищої освіти для посилення інтелектуального впливу на економіку України

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Інноваційний потенціал вищої освіти в національній економіці						
Частка зайнятих з вищою освітою серед штатних працівників, %	56,6	57,4	58,1	59,2	60,1	61,0
Частка дослідників сектору вищої освіти в загальній кількості дослідників наукових установ, %	46,1	44,9	43,7	42,7	41,5	40,9
Частка отриманих охоронних документів сектором вищої освіти на право інтелектуальної власності, %	70,0	70,8	74,1	75,2	72,9	67,8
Частка організацій, що здійснювали наукові дослідження і розробки, %						
– сектор вищої освіти	13,7	14,0	14,6	15,7	15,8	15,4
– підприємницький сектор	46,8	45,4	44,3	44,4	42,2	40,3
– державний сектор	39,4	40,5	41,0	39,9	42,0	44,3
Частка секторів у прикладних дослідженнях, % до загального обсягу						
– сектор вищої освіти України	14,2	13,3	15,6	14,2	13,7	12,0
– підприємницький сектор України	21,6	23,4	19,9	22,9	23,7	36,1
– державний сектор України	64,1	63,4	64,4	15,6	62,5	51,9
Структура фінансового забезпечення наукових досліджень і розробок						
Частка витрат на наукові дослідження і розробки, % в загальній структурі витрат						
– сектор вищої освіти України	6,5	6,6	6,9	6,1	5,7	5,4
– підприємницький сектор України	55,4	53,3	50,6	54,5	55,3	60,7
– державний сектор України	38,1	40,1	42,5	39,4	39,0	33,9
Частка витрат на наукові дослідження і розробки, % в загальній структурі витрат						
– сектор вищої освіти країн ЄС 28	24,3	23,5	23,6	23,4	23,4	23,2
– підприємницький сектор країн ЄС 28	61,8	63,1	63,3	63,5	63,8	64,0
– державний сектор країн ЄС 28	12,9	12,5	12,2	12,3	12,0	12,0
Частка витрат на наукові дослідження і розробки у ВВП, %						
– країн ЄС 28	1,93	1,97	2,01	2,03	2,04	2,03
– України	0,75	0,65	0,67	0,70	0,60	0,55
Інноваційний рейтинг економіки України						
Місце України в індексі глобальної конкурентоспроможності, у т. ч. за субіндексами:	89	82	73	84	76	79
– рівень технологічного розвитку	83	82	81	94	85	86
– інноваційний потенціал	63	74	71	93	81	54
Інноваційний розвиток національної економіки						
Частка промислових підприємств, які впроваджували інновації, %	11,5	12,8	13,6	12,9	12,1	15,2
Частка інноваційної продукції в обсязі реалізованої продукції, %	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4
Частка інвестицій в нематеріальні активи в структурі капітальних інвестицій, %	3,7	3,6	2,9	3,9	3,4	6,7
Індустріальний розвиток національної економіки						
Частка переробної промисловості:						
– в структурі валової доданої вартості, %	14,8	13,6	14,1	12,7	13,1	14,2
– в промисловому виробництві, % (рівень безпеки – не менше 70%)	68,6	66,3	67,7	66,8	68,4	64,6
Частка продукції машинобудування в промисловому виробництві, % (рівень безпеки – не менше 20%)	10,9	11,6	11,2	9,7	7,9	6,5

Джерело: розраховано за даними [3; 14; 15; 16]

Дані таблиці 1 свідчать, що вища освіта має достатньо високі потенційні можливості. Так, частка зайнятих з вищою освітою серед штатних працівників становить майже 60%, а частка дослідників сектору вищої освіти серед наукових установ, які включають окрім вищої освіти також наукові установи державного та підприємницького сектору, становить понад 40%. Із загальної кількості наукових установ, які здійснюють дослідження і розробки, на сектор вищої освіти припадає близько 16%, а в прикладних дослідженнях – 12%. Це досить високі показники, оскільки заклади вищої освіти займаються переважно своєю основною знанневою функцією – підготовкою спеціалістів.

Але якщо проаналізувати стан фінансового забезпечення наукових досліджень і розробок, які здійснюються вищою освітою, то можна зробити висновок про значну обмеженість фінансових ресурсів. Зокрема, на сектор вищої освіти із загального обсягу витрат на наукові дослідження і розробки припадає лише 5–7%, на державний сектор – 35–42%, підприємницький – 55–60%. Порівняння із структурою фінансового забезпечення наукових розробок і досліджень країн ЄС 28, показало, що частка підприємницького сектору України тільки на 5–7% менша, ніж в середньому ЄС, але значно відрізняють структурні пропорції фінансового забезпечення сектору вищої освіти та державного сектору. Якщо частка сектору вищої освіти в країнах ЄС 28 в обсягах фінансового забезпечення наукових досліджень і розробок становить 23–25%, то в Україні – лише 5–7%. На державний сектор у проведенні наукових досліджень в країнах ЄС 28 припадає 12–13%, в Україні – 34–40%.

Ураховуючи високі потенційні можливості сектору вищої освіти України можна зробити висновок про недостатність фінансування їх наукової діяльності та необхідність диверсифікації структури джерел фінансового забезпечення науково-дослідної діяльності в економіці, а також збільшення загального обсягу фінансування. Якщо в Україні витрати на наукові дослідження і розробки у 2015 році становили 0,55% ВВП, то в країнах ЄС 28 – 2,03%.

Групи показників, представлені в таблиці 1 демонструють явний дисбаланс між станом розвитку вищої освіти, її потенційними можливостями, фінансуванням та інноваційною динамікою економіки України. Зокрема, якщо за оцінкою вищої освіти та підвищення кваліфікації в індексі глобальної конкурентоспроможності за 2015 рік

Україна займала 34 місце, то за показником рівня технологічного розвитку – 86, інноваційного потенціалу – 54 місце. При цьому частка інноваційної продукції в загальному обсязі реалізованої продукції ставила лише 1,4%, в той час, як в європейських країнах – 50–70%, а кількість підприємств, що впроваджували інновації – лише 15%.

Не викликає сумніву, що на державному рівні необхідно посилити інтелектуальний вплив вищої освіти на інноваційний розвиток України. Вища освіта потребує суттєвого реформування, спрямованого, в першу чергу, на підвищення її віддачі, якості та відповідності сучасним інноваційним потребам, налагодження адекватного взаємозв'язку між структурою та змістом освіти, з одного боку, і реальними потребами економіки з іншого. За розрахунками науковців Інституту економіки промисловості НАНУ інновації в знаннях можна оцінити за індексом 29–30, а якість передачі знань – лише на рівні індексу 69–70 (табл. 2). Тобто отримані знання недостатнім чином імплементуються у виробничу систему, тому й Україна має слабкі інноваційні позиції в світі. У зв'язку з цим доцільно розробити заходи також в частині інноватизації вищої освіти безпосередньо в середині системи.

Як свідчить аналіз даних в таблиці 2, вища освіта України посідає високі місця в індексі глобальної конкурентоспроможності – 34 місце із 140 країн в загальній оцінці вищої освіти та підвищення кваліфікації. Але якість освіти з менеджменту бізнесу оцінена значно нижче – на рівні 87 місця.

Про необхідність інноватизації в середині вищої освіти свідчить полярність результатів, яка спостерігається в оцінці інновацій в знаннях – індекс 30–31, та якості передачі знань – індекс 70–71. Крім того, коефіцієнт перевищення кількості випущених студентів з вищою освітою над заявленою потребою роботодавців у фахівцях збільшився з 10 разів у 2010 році до 12 разів у 2013 році та 17 разів у 2015 році. Тобто спеціалістам з вищою освітою досить складно знайти роботу. Також як недостатній, з точки зору промислового розвитку, можна оцінити підготовку студентів в галузі знань «інженерія». Якщо в 2010 році частка студентів-інженерів складала 25%, то в 2015 році – близько 18%.

Як показали результати дослідження, вища освіта має гарні потенційні можливості здійснювати підготовку спеціалістів, а також займатися науковими дослідженнями і розробками в сфері створення та впровадження інновацій. Але та-

Таблиця 2. Показники, що підтверджують необхідність інноватизації в системі вищої освіти України

Показники	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Міжнародні оцінки вищої освіти						
Частка освіти в структурі доданої вартості, %	5,8	5,5	6,0	6,1	5,7	4,2
Індекс глобальної конкурентоспроможності, у тому числі за субіндексами:	89	82	73	84	76	79
– вища освіта та підвищення кваліфікації	46	51	47	43	40	34
– якість системи освіти в цілому	56	62	70	79	72	54
– якість освіти з менеджменту бізнесу	108	116	117	115	88	87
Підготовка спеціалістів з вищою освітою						
Інновації в знаннях, індекс	30	30	30	29	29	29
Якість передачі знань, індекс	70	70	70	70	69	69
Коефіцієнт перевищення кількості випущених студентів з вищою освітою над заявленою потребою роботодавців у фахівцях, разів	10,2	10,5	12,6	12,1	13,7	17,3
Частка студентів з галузі знань «інженерія», %	25,1	22,4	17,6	17,2	18,1	17,8
Потенційні можливості науковців сектора вищої освіти						
Кількість дослідників у загальній кількості виконавців наукових досліджень і розробок, тис осіб	133,7	130,4	122,1	115,8	101,4	90,2
в. т.ч. частка дослідників сектору вищої освіти, %	46,1	44,9	43,7	42,7	41,5	40,9
Отримані охоронні документи інтелектуальної власності, одиниць	7748	8757	8552	8432	7864	7334
– сектор вищої освіти	5419	6198	6335	6342	5736	4963
– підприємницький сектор	443	494	360	269	226	528
– державний сектор	1886	2065	1807	1821	1902	1843
Частка організацій, що здійснювали наукові дослідження і розробки, %						
– сектор вищої освіти	13,7	14,0	14,6	15,7	15,8	15,4
– підприємницький сектор	46,8	45,4	44,3	44,4	42,2	40,3
– державний сектор	39,4	40,5	41,0	39,9	42,0	44,3
Фінансове забезпечення вищої освіти						
Структура фінансування вищої освіти, %						
– приватні фірми та корпорації	2,0	1,6	1,6	1,6	1,3	1,5
– державний сектор	66,1	66,7	69,5	69,1	70,8	65,7
– домашні господарства	31,9	31,7	28,9	29,4	27,9	32,8
Розподіл обсягу фінансування наукових досліджень і розробок, %						
– підприємницький сектор	55,4	53,3	50,6	54,5	55,3	60,7
– сектор вищої освіти	6,5	6,6	6,9	6,1	5,7	5,4
– державний сектор	38,1	40,1	42,5	39,4	39,0	33,9
Частка витрат на вищу освіту в загальних витратах, %						
– перший етап вищої освіти	41,4	40,7	38,0	37,2	36,8	36,8
– другий етап вищої освіти	1,6	1,6	1,5	1,7	1,6	1,5

Джерело: розраховано за даними [3; 14; 15; 16]

кі завдання науковці сектору вищої освіти в змозі виконати в умовах налагодження та посилення зв'язків із реальним сектором економіки за схемою «освіта–наука–виробництво–інновації». Для цього необхідно посилити зацікавленість бізнес–структур у співпраці із вищою школою, як в підготовці необхідних для їхніх підприємств

спеціалістів, так і в сфері наукових досліджень і розробок. Але на даному етапі фінансова участь підприємництва у фінансуванні вищої освіти є мізерною – 1,5–2%. У проведенні ж досліджень і розробок підприємницький сектор вкладає значні ресурси, які в загальній структурі фінансування займають 55–60%.

Ураховуючи значний потенціал науковців вищої освіти підприємцям доцільно залучати їх для участі в різних проектах з метою створення та впровадження інновацій. Але для цього спочатку треба виділити відповідне фінансування. З огляду на досить значні ресурси, які задіяні з боку підприємців для науково-дослідних робіт, певну частину вони могли б спрямовувати в сектор вищої освіти на основі договору про спільну діяльність. Такі ресурси повинні мати предметне спрямування і в якості цільового капіталу використовуватися в забезпеченні інноваційних процесів.

Як вже зазначалося, така співпраця можлива в рамках моделі «потрійної спіралі», основна ідея якої полягає в тому, що потенціал для інновацій та економічного розвитку в суспільстві знань ґрунтується на визначальній ролі університету та поєднанні університетів, бізнесу і держави для створення нових інституційних форм продукування, трансферту та застосування знань [13, с. 241]. Слід звернути увагу, що Генрі Іцковіц запропонував три моделі функціонування «потрійної спіралі» – статичну, ліберальну, збалансовану. На наш погляд, найбільше завданням інноватизації економіки України відповідає збалансована модель, оскільки вона передбачає партнерство всіх інституційних утворень, але провідне місце в економіці знань відводить університетам. Важливим є те, що ця модель дає потужний синергетичний ефект. Дослідники Г. Іцковіц та М. Ранга розглядають збалансовану модель як цілісну систему складових (інституційне середовище університету, бізнесу і держави та їх учасники), взаємозв'язків між ними (співпраця, спільне лідерство, взаємозамінюваність та розбудова мережі) та функцій, характерних для кожного учасника співпраці (виробництво знань, продукування інновацій, забезпечення взаємодії) [13, с. 242, 244]. Реалізуючи модель «потрійної спіралі» вищі навчальні заклади отримують можливість, використовуючи власну матеріальну та фінансову базу, розвивати бізнес-інкубатори, навчальні підприємства з венчурним капіталом, наукові парки, консультаційні компанії тощо [17, с. 230]. Таке потрійне партнерство є взаємовигідним, оскільки університет отримує додаткові фінансові ресурси та практичну спрямованість своєї діяльності, підприємство – кваліфікованих фахівців і новітні технології, а держава – розвиток інноваційної економіки та зростання конкурентоспроможності на міжнародній арені [18, с. 34].

Потрійна взаємодія «університет–держава–бізнес» важлива для налагодження зв'язку освіти і ринку праці, принципові основи якої були визначені у стратегічних документах ЄЄ. Згідно з «Планом економічного та соціального оновлення для Європи до 2010 року» (Лісабонська стратегія) [19] інтенсивніше й активніше інвестування в людський капітал визначено одним з головних напрямів політики держав щодо налагодження взаємодії між ринком освітніх послуг і ринком праці Європи.

Слід підкреслити, що в розвинених країнах участь роботодавців у професійній освіті стимулюється низкою фінансових механізмів: встановленням обов'язкових внесків до фонду професійного навчання; наданням преференцій компаніям, які інвестують у людський капітал; наданням податкових кредитів. Важливим джерелом фінансування професійної підготовки є кошти самих підприємств – відрахування на підготовку та підвищення кваліфікації кадрів від 2% до 10% від фонду заробітної плати встановлені на підприємствах Франції, Великобританії, Італії. У Сполучених Штатах Америки бізнес взагалі є основним замовником освітніх і наукових послуг.

Як показали дослідження, на даному етапі участь роботодавців в Україні у розвитку професійної освіти доволі обмежена і фрагментарна. В першу чергу це можна продемонструвати даними з фінансування вищої освіти, де частка приватних компаній в структурі фінансування вищої освіти становить 1–2%.

З огляду на це, модель фінансового забезпечення інноватизації вищої освіти має передбачати:

- суттєве збільшення частки коштів підприємницького сектора для підготовки спеціалістів та проведення наукових досліджень і розробок;
- оптимізацію багатоканальної системи фінансового забезпечення закладів вищої освіти;
- диверсифікацію джерел фінансування сектору вищої освіти з дотриманням принципу фінансової автономії вузів;
- забезпечення достатнього державного фінансування вищої освіти;
- широке залучення ресурсів із всіх потенційних джерел;
- формування фондів цільового капіталу для інноватизації вищої освіти.

Така модель фінансового забезпечення спрямована на акумуляцію ресурсів (цільового капіталу) в системі відносин «роботодавець–вища освіта–ін-

Таблиця 3. Університети України, які мали статус дослідницьких університетів в 2009–2015 роках

Місто	Назва університету	Дата надання статусу
Київ	Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка	29 липня 2009
	Національний університет «Києво–Могилянська академія»	29 липня 2009
	НТУУ «Київський політехнічний інститут»	3 лютого 2010
	Київський національний економічний університет ім. Гетьмана	3 лютого 2010
	Національний авіаційний університет	3 лютого 2010
	Національний університет біоресурсів і природокористування	3 лютого 2010
Харків	НТУ «Харківський політехнічний інститут»	3 лютого 2010
	Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна	3 лютого 2010
	Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого	29 липня 2009
Львів	Львівський національний університет ім. І. Франка	29 липня 2009
	Національний університет «Львівська політехніка»	8 липня 2009
Дніпро	Національний гірничий університет України	23 вересня 2009
м. Острог	Національний університет «Острозька академія»	29 липня 2009
м. Сєверодонецьк	Східноукраїнський національний університет імені В. Даля	24 березня 2010

Джерело: офіційні сайти університетів

новатизація» для виконання конкретних пріоритетів освітньої, наукової та інноваційної діяльності.

Пропонується розпочати процес створення фондів цільового капіталу (ендаументу) в провідних університетах України, які в 2009–2014 роках мали статус дослідницьких (табл. 3). Зазначені університети мають вагомі наукові здобутки, здатні на високому рівні проводити дослідницьку та інноваційну діяльність, забезпечити інтеграцію освіти та науки з виробництвом, брати активну участь у реалізації міжнародних проектів і програм з метою підвищення ролі університетів як центрів освіти і науки, підготовки висококваліфікованих наукових і науково–педагогічних кадрів, а також упроваджувати в практику наукові досягнення, технічні та технологічні розробки.

Висновки

Проведене дослідження підтвердило необхідність інноватизації вищої освіти в двох напрямках – в середині самої системи та в зовнішньому середовищі з метою посилення інтелектуального впливу вищої освіти на інноваційний розвиток економіки. Для збільшення внеску вищої освіти в розвиток економіки необхідно налагодити взаємодію між державою, роботодавцями, бізнесом та вищими навчальними закладами. Збільшення частки фінансування з боку бізнесу та роботодавців в якості цільових ресурсів для інноватизації вищої освіти відповідає світовим тенденціям поступового перенесення тягаря фінансування

вищої освіти на приватних інвесторів. В Україні, як і в більшості європейських країн, частка державних коштів перевищує питому вагу приватних. Але кардинально низькою є участь бізнесу в фінансуванні освітньої діяльності. Якщо в Україні – це близько 1–3%, то в розвинених країнах – 10–30%. Збільшити участь підприємницького середовища у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку вищої освіти пропонується із застосуванням ідеї створення фондів цільового капіталу (ендаументу), ресурси яких мають бути спрямовані на розробку, створення та впровадження інновацій в галузях національної економіки із залученням науковців сектору вищої освіти, які мають високі потенційні можливості.

Список використаних джерел

1. Федулова Л. Стратегія управління інтелектуальною власністю в умовах інноваційної економіки [Електронний ресурс] / Л. Федулова // Персонал. – 2006. – № 11. – Режим доступу : <<http://www.personal.in.ua/article.php?id=399>>.
2. Шкурупій О. В. Інноватизація економіки: світовий досвід та уроки для України / О. В. Шкурупій, Н. Г. Базавлук // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг. – 2012. – Вип. 1(2). – С. 45–52. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/esprstp_2012_1
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : статистичний збірник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://ukrstat.gov.ua>>.

4. Тоффлер А. Построение новой цивилизации. Политика третьей волны / А. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М.: МИК, 1996. – 224 с.
5. Гончаренко О.Г. Вища освіта у системі факторів інноваційного розвитку / О.Г. Гончаренко, О.П. Демченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – 2011. № 1 (9). – С. 109–116.
6. Пігуль Н.Г. Роль вищої освіти у реалізації інноваційної моделі розвитку економіки України / Н.Г. Пігуль, О.В. Люта // Інноваційна економіка. – 2011 – № 1 (20). – С. 13–18.
7. Дива О.М. Інноватизація виробництва: теоретичні основи та прикладні аспекти / О.М. Дива // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 22. – С. 27–31.
8. Чухно А.А. Модернізація економіки та економічна теорія / А.А. Чухно // Економіка України. – 2012. – № 10. – С. 24–33.
9. Соболева С.М. Освіта як стратегічний ресурс інноваційного розвитку українського суспільства / С.М. Соболева // Зовнішня торгівля: право, економіка, фінанси. – 2012. – № 3. – С. 100–106.
10. Мельникова О.В. Інновації у вищій освіті як чинник формування національної економіки знань / О.В. Мельникова // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Економіка», 2014, вип. 14. – С. 16–27.
11. Закон України «Про інноваційну діяльність» (№ 40–IV від 04.07.2002 року); [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
12. Галюк І.Б. Теоретичні аспекти інноватизації як об'єктивного процесу розвитку економічних систем / І.Б. Галюк // Економічний вісник НГУ. – 2012. – № 3. – С. 12–17.
13. Ranga M., Etzkowitz H. Triple Helix Systems: An Analytical Framework for Innovation Policy and Practice in the Knowledge Society / M. Ranga, H. Etzkowitz. // Industry and Higher Education Special Issue «Innovation policy as a concept for developing economies: renewed perspectives on the Triple Helix system». – 2013. – № 27 (4). – Р. 237–262.
14. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К.: НІСД, 2015. – С. 684 с.
15. Діяльність суб'єктів господарювання: Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: – Доступний з: <http://ukrstat.gov.ua>
16. Статистичний щорічник України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]: – Доступний з: <http://ukrstat.gov.ua>
17. Теоретико-методологічне обґрунтування ефективних фінансово-економічних моделей розвитку вищої школи / монографія (рукопис); за заг. ред. чл.-кор. НАПН України, д-ра екон. наук., проф. І.М. Грищенка. – К., 2015. – 260 с.
18. Холявко Н.І. Сектор вищої освіти в системі інноваційного розвитку національної економіки / Н.І. Холявко. // Економіка і управління. – 2014. – №1. – С. 33–37.
19. Lisbon European Council – Presidency Conclusions: 23 and 24 march 2000 // European Parliament [Electronic resource]. – Access mode: http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm

УДК 339.977:(54)

В.В. ГАНЖА,

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

Реалізація експортного потенціалу будівельної галузі України

У статті розкрито сучасний стан розвитку будівельного сектору національної економіки України. Проаналізовано обсяги виконаних будівельних робіт, динаміку індексів будівельної продукції, капітальні інвестиції у житлове будівництво, індекси капітальних інвестицій у житлове будівництво України. Досліджено особливості зовнішньої торгівлі України послугами з будівництва. Виявлено стійкість підприємств будівельного сектору за регіонами України.

Ключові слова: будівельний сектор, житловий фонд, послуги з будівництва, зовнішня торгівля, капітальні інвестиції.

В.В. ГАНЖА,

Государственный научно-исследовательский институт информатизации и моделирования экономики

Реализация экспортного потенциала строительной отрасли Украины

В статье раскрыто современное состояние строительного сектора национальной экономики

Украины. Проанализированы объемы выполненных строительных работ, динамику индексов строительной продукции, капитальные инвестиции в строительство жилья, индексы капитальных инвестиций в строительство жилья Украины. Исследованы особенности внешней торговли Украины услугами по строительству. Выявлено устойчивость предприятий строительного сектора по регионам Украины.

Ключевые слова: строительный сектор, жилой фонд, услуги строительства, внешняя торговля, капитальные инвестиции.

V. GANZHA,

State Research Institute for Information and Modeling of Economy

Implementation of the export potential of Ukraine's construction industry

The article deals with the current trends of construction sector development in the national economy of Ukraine. Volumes of executed construction works, dynamics of construction products indices, capital investments in housing construction, indices of capital investments in housing construction of Ukraine are analyzed. Peculiarities of Ukrainian foreign trade in construction services are investigated. Stability of construction sector enterprises by regions of Ukraine is defined.

Key words: construction sector, housing stock, construction services, foreign trade, capital investments.

Постановка проблеми. Будівельна галузь є однією з найважливіших галузей народного господарства, від якої залежить ефективність функціонування всієї системи господарювання країни. Важливість цієї галузі для економіки будь-якої країни можна пояснити таким чином: капітальне будівництво створює велику кількість робочих місць та використовує продукцію багатьох галузей народного господарства. Економічний ефект від розвитку цієї галузі полягає у мультиплікативному ефекті коштів, вкладених у будівництво. Адже з розвитком будівельної галузі розвиваються: виробництво будівельних матеріалів і відповідного обладнання, машинобудівна галузь, металургія та металообробка, нафтохімія, виробництво скла, деревообробка і фарфорофаянсова промисловість, транспорт, енергетика тощо. Також будівництво сприяє розвитку підприємств малого та середнього бізнесу.

Розвиток будівельної галузі неминує викликає економічне зростання у країні та розв'язання багатьох соціальних проблем. На сучасному етапі досить складно говорити про будь-яку конкурентоспроможність цієї галузі. Якщо на регіональному рівні чітко простежується тенденція верховенства будівельних організацій центральних районів і великих міст-мільйонерів у зв'язку з їх значними потужностями й інвестиційною привабливістю, то на глобальному рівні будівельна галузь України значно відстає через брак необхідних фінансових та організаційних перетворень. Це обумовлює необхідність детально визначити коло проблем, з якими зіштовхується будівель-

на галузь України, та розробити пропозиції щодо їх розв'язання.

В умовах глобалізації та інтернаціоналізації світових господарських зв'язків одним з найбільш перспективних напрямів розвитку будівельної галузі є розширення вітчизняного експортного потенціалу у сфері послуг з будівництва. Вихід українських будівельних компаній на міжнародні ринки будівельних робіт сприятиме випереджаючому розвитку галузі, встановленню позитивного сальдо торгового балансу і розвитку торговельно-інвестиційних відносин України з країнами світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми розвитку будівельної галузі України знайшли відображення у працях низки вітчизняних вчених-економістів, зокрема В.В. Биби, Д.В. Ісаєнко, Т.П. Норкіної, В.К. Данилка, А.А. Парфьоновой, Г.В. Сліпенчука, І.В. Чорнухи, І.М. Малиша, Є.П. Морозової, І.П. Кривошеева, І.О. Компанійця, О.М. Стеця, М.Д. Пецовича, В.Г. Федоренко, В.В. Бузирьова, В.М. Новобранова, Т.В. Скрипничук, Є.В. Грицькова, С.Ю. Юр'євої, Д.А. Бесараба, Я.В. Богуцької, А.Ю. Бархаєвої, К.О. Басенка, А.О. Сосновського та ін. Напрацювання цих та ряду інших науковців становлять значну теоретичну і практичну базу з обраної теми дослідження. Віддаючи належне зазначеним напрацюванням, необхідно підкреслити, що недостатню увагу у наукових джерелах приділено сучасним особливостям реалізації експортного потенціалу будівельної галузі України. Це обумовлює актуальність необхідності проведення подальших наукових досліджень у даному напрямку.

Мета статті полягає у тому, щоб виявити сучасні тенденції та особливості реалізації експортного потенціалу будівельної галузі України.

Виклад основного матеріалу. Насамперед необхідно зазначити, що втілення експортного потенціалу вітчизняної будівельної галузі вимагає дослідження загальних і специфічних особливостей розвитку цієї галузі і умов її функціонування. Вітчизняна будівельна галузь функціонує в кризових умовах розвитку національної економіки, відтак протягом останніх років зазнавала негативних тенденцій, які переломилися посткризовим відновленням за підсумками 2015–2017 рр. (рис. 1).

Так, обсяги виконаних будівельних робіт скоротились до 61,2 млн. грн. у 2013 р. і до 51,1 млн. грн. у 2014 р. порівняно з 65,5 млн. грн. за підсумками 2012 р. У 2015 р. спостерігалось незначне відновлення вартісних обсягів будівельних робіт – до 57,5 млн. грн. При цьому індекс будівельної продукції за цей період склав всього 87,7, що свідчить про переважаючу роль інфляційного чинника у відновленні обсягів, а не про фактичний вихід галузі з кризи. Дійсні позитивні зміни відбулись у 2016 р., коли вартісний обсяг будівельних робіт сягнув 70,9, а відповідний індекс – 113,1 [2].

Водночас спостерігається випереджаюча динаміка зростання будівництва будівель над інженерними спорудами. Вартісні обсяги будівництва будівель протягом 2012–2016 рр. зросли з 29,2 до 36,3 млн. грн., індекс будівельної продукції щодо будівель у 2016 р. склав 115,2 (у 2015

р. – 91,9). Вартість побудованих інженерних споруд за останні п'ять років зменшилась з 36,3 до 34,6 млн. грн., а відповідних індекс для цих споруд у 2016 р. склав тільки 111,0 (у 2015 р. – 83,7).

З метою більш одержання більш детальної картини фактичних обсягів виконаних будівельних робіт проаналізуємо динаміку індексів будівельної продукції в Україні протягом останніх років. Одержані дані засвідчують про неухильне скорочення обсягів будівництва в Україні (рис. 2).

Так, у 2012 р. реальні обсяги будівельних робіт знизились на 7,3%, а до 2015 р. просіли майже удвічі. Обсяг виконаного будівництва у 2015 р. склав всього 56,9% від рівня 2011 р. Незначне зростання, яке спостерігалось у 2016 р. (на 13,1%) не дозволило вийти навіть на рівень 2014 р. Індекс будівельної продукції відносно 2011 р. у 2016 р. склав 64,4 проти 64,9 у 2014 р. Таким чином вітчизняна будівельна галузь перебуває у системній кризі, зростання якої пояснюється передусім низькою базою порівняння. Окремо зазначимо, що Нове будівництво, реконструкція та технічне переоснащення становили 80,9% від загального обсягу виконаних будівельних робіт, капітальний і поточний ремонт – 10,8% та 8,3% відповідно.

Розглянемо більш детально особливості розвитку житлового будівництва в Україні. Надзвичайно важливим для будь-якого будівництва залишається стабільний притік капітальних інвестицій. Капітальні інвестиції у житлові будівлі – інвестиції у будівництво житлових будівель, ре-

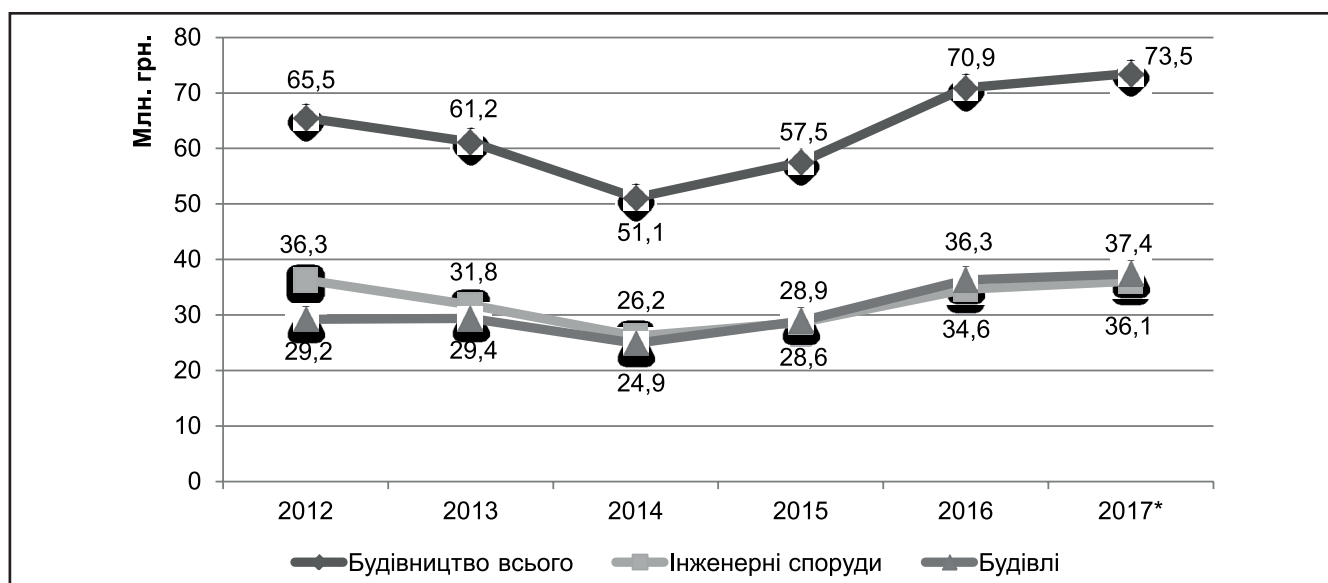
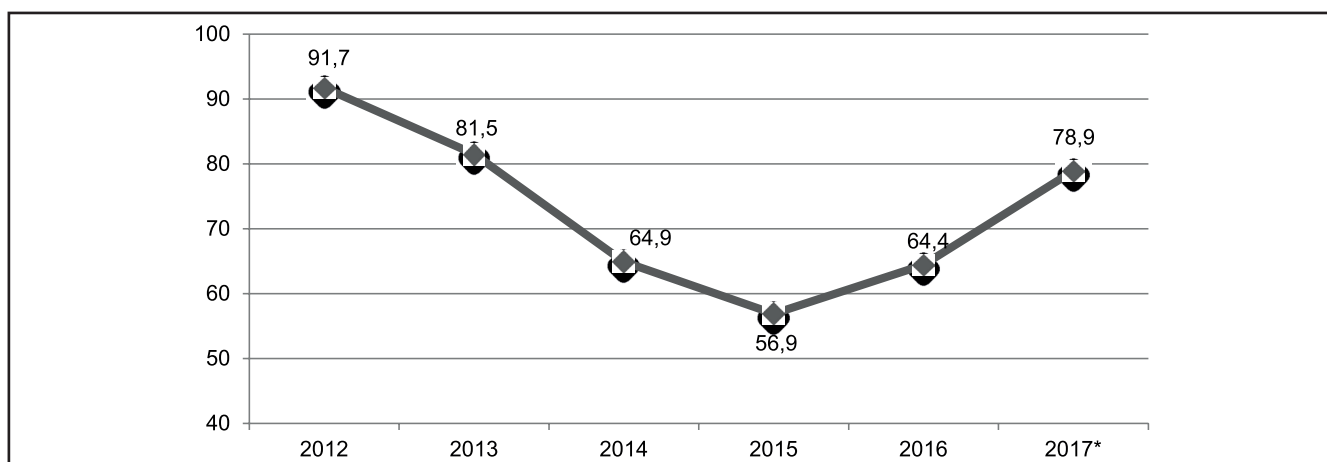

Рисунок 1. Обсяги виконаних будівельних робіт в Україні у 2012–2016 рр., млн. грн.

*Примітка: дані за січень–жовтень 2017 р.

Джерело: [1]

Рисунки 2. Індеси будівельної продукції в Україні у 2012–2017 рр., 2011 р. = 100

*Примітка: дані за січень–жовтень 2017 р. відповідно до аналогічного періоду 2016 р.

Джерело: [3]

конструкцію та капітальний ремонт діючих житлових будівель з урахуванням витрат на придбання та монтаж устаткування, що забезпечує їх функціонування, а також інвестиції у придбання нових житлових будівель, які не були у користуванні, їх окремих частин та незавершених будівництвом об'єктів житла. Притік капітальних інвестицій у житлове будівництво в Україні залишається доволі нестабільним (табл. 1; рис. 3).

З одного боку, в Україні спостерігається зростання капітальних інвестицій у житлове будівництво в фактичних цінах протягом 2010–2015 рр. з 25,7 до 45,6 млрд. грн. Їх частка у загальному обсязі капітальних інвестицій також демонструє тенденцію до зростання з 14,3% у 2010 р. до 16,7% у 2015 р. Разом з цим обсяги житлових капітальних інвестицій у розрахунку на душу населення за даний період зросли майже вдвічі – з 594 до 1068 грн. Однак, якщо брати за основу 2010 р., необхідно констатувати, що обсяги даних інвестицій у 2015 р. склали всього 94,2% обсягу 2010 р., про що свідчать індекси капітальних інвестицій у житлове будівництво.

Серед основних сучасних проблем будівельної галузі України слід виділити дисбаланс між попитом та пропозицією на ринку житла, зокрема, внаслідок неспроможності громадян із середнім рівнем доходу сплатити вартість будівництва або придбання житла за власні кошти. Відсутність платоспроможного попиту стримує розвиток житлового будівництва. Також варто відзначити такі складнощі розвитку будівельної галузі, що стримують розвиток в Україні будівництва та не сприяють здешевленню вартості житла:

- складність дозвільних і погоджувальних процедур у будівництві, особливо при вирішенні питань землевідведення,
- відсутність містобудівної документації в населених пунктах,
- додаткові навантаження на забудовників у вигляді різних обтяжень і відрахувань, у тому числі за рішеннями місцевих органів влади,
- низька інноваційна спрямованість будівельних організацій та виробників будівельних матеріалів.

Разом з цим, недосконалість механізмів залучення коштів у житлове будівництво та випад-

Таблиця 1. Капітальні інвестиції у житлове будівництво в Україні у 2010–2015 рр.

	У фактичних цінах, млн. грн.	У % до загального обсягу капітальних інвестицій	У грн. на душу населення	Індекс капітальних інвестицій, %	
				до попереднього року	до 2010 р.
2010	25754	14,3	594,0	x	100,0
2011	26582	11,0	615,4	86,3	86,3
2012	34256	12,5	795,2	116,2	100,3
2013	36129	14,5	840,8	103,6	103,9
2014	33177	15,1	774,6	83,5	86,8
2015	45610	16,7	1068,8	108,5	94,2

Джерело: [4]

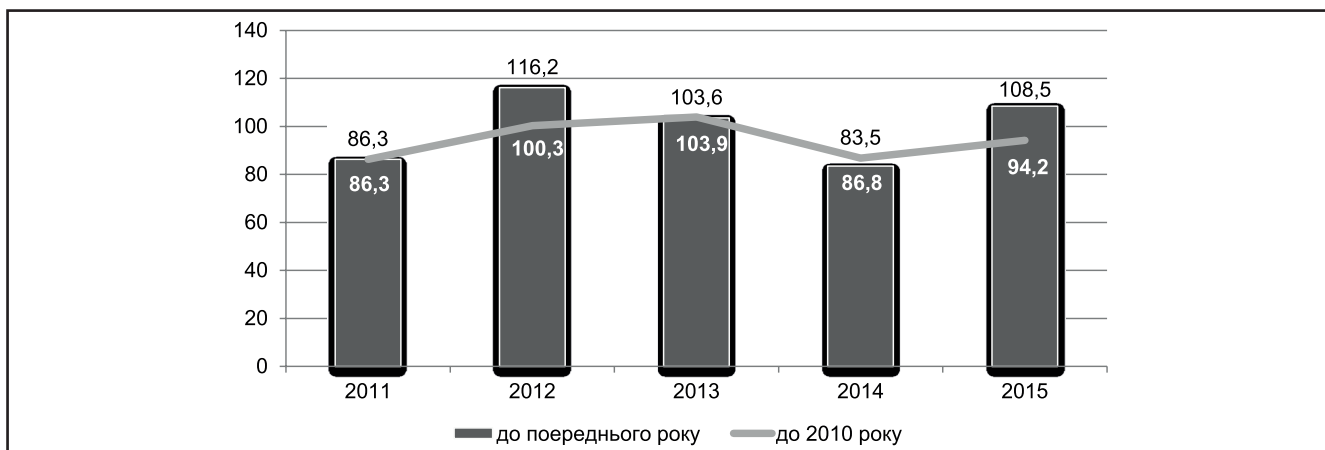

Рисунок 3. Індеси капітальних інвестицій у житлове будівництво в Україні у 2011–2015 рр.

ки невиконання забудовниками зобов'язань перед інвесторами підбивають довіру населення та банківських установ до забудовників, що також стримує притік інвестицій [5, с. 23].

Проблеми утримання житлового фонду, розвитку територій та комплексної забудови залежать від особливостей житлових будівель у містах України, їх кількісної та якісної характеристики. Велика кількість старих житлових будинків є власністю міста або становлять майно промислових підприємств. Більшість таких будинків класифіковано, як пам'ятки архітектури. Ця особливість розкривається в тому, що, якщо будинок зараховано до категорії пам'яток, вартість виконання ремонту може виявитися вищою, ніж вартість будівництва нових квартир [6, с. 74]. Значна частина житлових будинків характеризуються певними проблемами, такими, як корозією елементів з'єднання, необхідністю покращення термоізоляції зовнішніх стін. Також існує проблема у підвищенні інтенсивності будівельних робіт, що, зокрема, є неможливим без використання високопродуктивної техніки і передових технологій у будівництві.

Ще однією з найважливіших проблем є недостатня кількість кваліфікованих працівників. Частково це пов'язано з тим, що будівельні професії не є престижними серед молоді через недостатньо високу оплату порівняно з великим затратами праці. Поряд з тим тисячі кваліфікованих будівельників знаходять попит на свою працю поза межами нашої держави, а їхнє місце займають малокваліфіковані самоуки. Значною мірою залежить від спеціалістів, які здатні швидко і гнучко реагувати на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища. Для застосування нових принципів розвитку будівельного ринку важливе зна-

чення має світогляд персоналу, його прагнення та заохочення до нововведень, готовність та здатність до змін і ризику. Тому під час впровадження управлінських нововведень важливого значення набуває формування організаційної культури. Для цього необхідно постійно займатись підготовкою, перепідготовкою та вихованням спеціалістів усіх рівнів, удосконалювати систему мотивування творчої діяльності співробітників.

Отже, фінансовий механізм будівельного комплексу в Україні має ряд проблем, зокрема таких як: низька платоспроможність населення, скорочення кредитування, недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих працівників, неналежний рівень якості будівельної продукції, недосконалість системи законодавства. Ці проблеми потребують негайного вирішення з боку влади, задіявши при цьому нові джерела та форми фінансування будівельної галузі в країні, а також потрібно внести певні корективи до законодавства. Необхідно прискорити розвиток ринкових економічних відносин між учасниками будівельного процесу, провести ряд заходів, щодо формування раціональної регіональної структури, інфраструктури і спеціалізації учасників будівництва, структури капіталу галузі і рівня капіталізації, вдосконалити систему договірних відносин, формування вартості, ціни і прибутку учасників будівництва, достатніх для їхнього функціонування і розвитку в майбутньому.

Що стосується зовнішньої торгівлі будівельними послугами в Україні, то попри розгортання кризових явищ, обсяги вітчизняного експорту продовжують зростати, тоді як показники імпорту невпинно знижуються. У 2014 р. це призвело до позитивного сальдо торгівлі послугами з бу-

Таблиця 2. Динаміка зовнішньої торгівлі України послугами з будівництва у 2012–2017 рр.

Показники		2012	2013	2014	2015	2016	2017*
Експорт	тис. дол. США	219010,9	224803,7	231960,0	291640,9	389262,9	77291,1
	у % до поперед. року	–	102,6	103,1	125,7	33,5	–63,2
Імпорт	тис. дол. США	257783,5	262455,5	147985,0	40265,4	61458,2	25469,3
	у % до поперед. року	–	101,8	56,3	27,2	52,6	–22,3
Сальдо	тис. дол. США	–38772,6	–37651,8	83975,0	251375,5	327804,7	51821,8
	у % до поперед. року	–	97,1	223,0	169,0	30,4	–70,8
Коефіцієнт покриття імпорту експортом		0,84	0,84	0,85	1,56	7,24	6,33

*Примітка: дані за січень–вересень 2017 р.

Джерела: [7]; [8]

дівництва, яке у 2015 р. сягнуло 251 млн. дол. США (табл. 2; рис. 4).

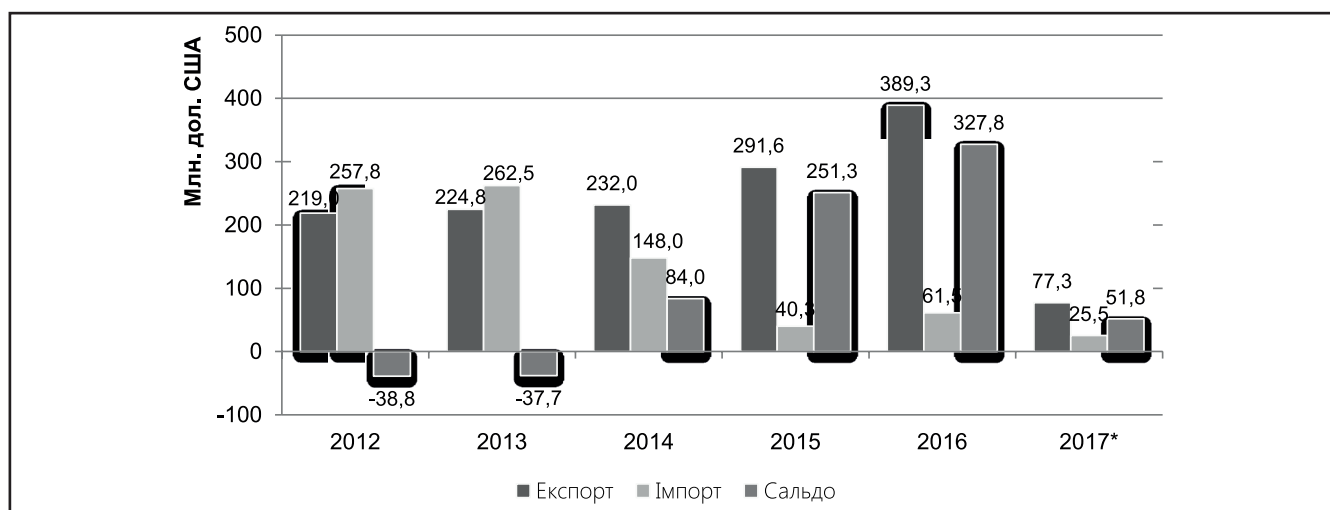
Експорт будівельних послуг з України зростає щороку впродовж 2012–2016 рр., в кінцевому підсумку зрісши на 33,9%, тоді як загальний експорт послуг при цьому впав на 26,6%. Водночас Україна відмовилась від значної частини іноземних будівельних послуг, чий імпорт скоротився на 76,8% – з 257,8 до 59,8 млн. дол. США.

У результаті аналізу ринків будівельних послуг основних країн – торговельних партнерів України визначено, що лідерами їх будівельного ринку є компанії Франції, Іспанії, Німеччини, Австрії, Швеції, Італії, Великої Британії загальний обсяг продажу яких складає 189,6 млрд. євро [9, с. 84].

Таким чином, найбільш активними на будівельному ринку є компанії Великої Британії (20% від загальної кількості підприємств), Іспанії (11%), Нідерландів (10%), Італії (9%), Франції (8%). Поряд з цим, у представленому рейтингу відсутні ві-

тчизняні підприємства, що свідчить про їх низькі можливості щодо реалізації міжнародних проєктів, залучення іноземних інвестицій, забезпечення відповідної співпраці та інтеграції у європейський ринок. Слід вказати, що у представленому рейтингу 100 європейських компаній представлені 5 російських підприємств. Тому, на сучасному етапі економічних перетворень необхідно створити умови для зростання обсягів реалізованої продукції у контексті участі у міжнародних будівельних проєктах та залучення іноземних інвестицій. Більш того, для виконання поставлених завдань можуть бути залучені відповідні вітчизняні будівельні підприємства.

Встановлено, що найбільш стійкими є будівельні підприємства, які представляють м. Київ та Київську область. Це свідчить про те, що найбільш динамічно в сучасних умовах розвиваються будівельні підприємства, які функціонують у відповідному регіоні. Така динаміка характеризує

Рисунок 4. Динаміка зовнішньої торгівлі України послугами з будівництва у 2012–2017 рр., млн. дол. США

*Примітка: дані за січень–вересень 2017 р.

Джерела: [7]; [8]

певні дисбаланси та диспропорції, які поширюються на будівельному ринку, де суттєво гальмуються суб'єкти господарювання, що функціонують у регіонах. Крім того, на позитивну динаміку будівельних підприємств м. Києва та Київської області впливає висока, порівняно з іншими регіонами, платоспроможність населення.

Посередньо стійкими є будівельні підприємства, які також, у значній мірі, представляють м. Київ та Київську область. Це свідчить про динамічний розвиток будівельної галузі представленим регіону. Проте, відсутність суттєвих зрушень у інших регіонах держави та потребує здійснення кардинальних дій щодо забезпечення розвитку будівельних підприємств у всіх регіонах. Зокрема, реалізація програм забезпечення житлом сільського населення «Власний дім», Комплексних регіональних програм розвитку житлового будівництва в областях, програм індивідуального житлового будівництва, Державної програми забезпечення молоді житлом, пільгового кредитування індивідуальних сільських забудовників, Державної цільової соціально-економічної програми будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 рр. та ін.

Отже, за рівнем стійкості більшість підприємств представляють столичний регіон, що обумовлено відповідними замовленнями на будівельну продукцію, платоспроможністю споживачів та рівнем реалізації будівельних проектів. З іншого боку, слід вказати на певні диспропорції, що виявлені на будівельному ринку, де значна частина будівельної продукції зосереджена на певних регіонах.

Висновки

Будівельний комплекс України на сучасному етапі зіштовхується з низкою проблем, зокрема таких як: низька платоспроможність населення, скорочення кредитування, недостатнє фінансування, нестача кваліфікованих працівників, неналежний рівень якості будівельної продукції, недосконалість системи законодавства. До цього додаються також негативні наслідки кризового стану української економіки в цілому, які підрива-

ють і без того незначний попит на житлові будівлі, інженерні споруди й об'єкти промислового призначення. Попри кризу на внутрішньому ринку, експорт будівельних послуг з України продовжує зростати, тоді як імпорт невпинно скорочується.

Список використаних джерел

- 1.Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції (за періоди з початку року) (щомісячна інформація) / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 2.Виконання будівельних робіт у 2016 році: Експрес-випуск / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 3.Індекси будівельної продукції (щомісячна інформація) / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 4.Житлове будівництво в Україні у 2010–2015 рр.: Статистичний збірник / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 5.Молчанов І.В. Уроки кризи і оновлене бачення будівництва / І.В. Молчанов, С.В. Дзюбенко // Інформаційно-аналітичний тижневик «Дзеркало тижня. Україна». – 2010. – №14. – С. 23–26.
- 6.Компанієць І.О. Будівельна галузь в Україні: проблеми і перспективи розвитку / І.О. Компанієць, О.І. Авраменко // Збірник наукових праць ЧДТУ. – 2011. – Вип. 27. – Ч. 1. – С. 72–75.
- 7.Структура експорту-імпорту за видами послуг / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 8.Структура зовнішньої торгівлі послугами (щоквартальна оперативна інформація) / Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- 9.Грицьков Є.В. Будівельна галузь: стан та напрями трансформації / Є.В. Грицьков // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – Вип. 7. – Ч. 1. – С. 82–84.

П.М. ДУДКО,

к. е. н., доцент кафедри підприємництва та бізнесу
Київський національний університет технологій та дизайну

Преваги та загрози від застосування методу QFD (структурування функції якості) на підприємстві

У статті розкрито сутність методу структурування функції якості (СФЯ), наведено його основні складові елементи та етапи його послідовного застосування. Визначено та розкрито сутність основних переваг від застосування СФЯ на підприємстві. Детально розкрито та обґрунтовано першопричини виникнення загроз при СФЯ, а також наведено ризики, з якими може зустрітись підприємство в процесі впровадження СФЯ.

Ключові слова: якість, метод структурування функції якості, будинок якості, виробничий процес, підприємство, споживач, потреба.

П.Н. ДУДКО,

к. э. н., доцент кафедры предпринимательства и бизнеса
Киевский национальный университет технологий и дизайна

Преимущества и угрозы от использования метода QFD (структурирование функции качества) на предприятии

В статье раскрыта сущность метода структурирования функции качества (СФК), приведены его основные составляющие элементы и этапы его последовательного применения. Определена и раскрыта сущность основных преимуществ от применения СФК на предприятии. Детально раскрыты и обоснованы первопричины возникновения угроз при СФЯ, а также приведены риски, с которыми может встретиться предприятие в процессе внедрения СФЯ.

Ключевые слова: качество, метод структурирования функции качества, дом качества, производственный процесс, предприятие, потребитель, потребность.

P. DUDKO,

Associate Professor of Entrepreneurship and Business
Kyiv National University of Technology and Design

The benefits and risks of QFD (quality function deployment) method implementation at enterprise

The article describes the essence of quality function deployment method (QFD), the main component elements and stages of its consecutive application are given. The essence of main advantages of its implementation at enterprise is defined and revealed. The primary causes and threats of occurrence during implementation of QFD are revealed and described, also the risks, which the enterprise can face during implementation of QFD are given.

Keywords: quality, method of quality function deployment, house of quality, process of production, enterprise, consumer, demand.

Постановка проблеми. Методи управління якістю являють собою способи та прийоми здійснення управлінської діяльності та впливу на керовані об'єкти для досягнення поставлених цілей в області якості.

Одним з ефективних методів управління якістю на підприємстві є метод QFD (структурування функції якості, надалі – СФЯ). СФЯ являється гнучким методом прийняття рішень та допомагає підприємству зосередити увагу на важливіших характеристиках нової чи вже існуючої продукції та послуг з точки зору окремого клієнта, сегменту ринку, компанії або технології розвитку.

Використання цього методу надає підприємству значні переваги, але й несе певні загрози.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління якістю продукції розглянуто в працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених як Беленький П.Ю., Гуткевич С.О., Каору І., Кане М.М., Кузьмін О.М., Маркіна І.А. та ін. Проте цими авторами не було розкрито в повній мірі питань

ня стосовно переваг та загроз, які несе з собою впровадження методу СФЯ на підприємстві.

Мета статті. Дослідити теоретичні концепції методу структурування функції якості (СФЯ), охарактеризувати основні переваги та загрози від впровадження СФЯ на підприємстві.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння концепції якості, треба в першу чергу звернути увагу на виробничу діяльність підприємства, так як зростання компанії напряму залежить від якості товарів та послуг, які вона виробляє чи надає. Невідповідність заявлених якості приведе до миттєвої втрати частини ринку і, як наслідок, до зменшення виробничої потужності та зниження росту компанії.

Наведемо декілька трактувань поняття якості продукції:

1) Якість – це бізнес-стратегія, яка ґрунтується на пошуку можливостей створення різних товарів та послуг, які здатні в повній мірі задовольнити потреби споживача та передбачити його очікування як приховані, так і явні [2].

2) Якість – це здатність продукту виконувати свої функції впродовж певного зумовленого терміну використання [3].

3) Якість – це загальна кількість характеристик продукту, відповідно до потреб та побажань [4].

Якість виробу або послуги можна визначити як загальну сукупність технічних, технологічних та експлуатаційних характеристик виробу або послуги, завдяки яким виріб або послуга буде відповідати вимогам споживача при їх експлуатації. Якість має бути запроектована та закладена у виробі. Без виконання даної вимоги усі заклики щодо забезпечення якості і проведення найре-

тельніших перевірок будуть безглуздими та безрезультатними.

Найважливішою метою більшості підприємств є постачання на ринок нового продукту раніше за своїх конкурентів, за більш дешевою ціною та кращої якості. Механізм досягнення цієї мети у японців називається структуруванням функції якості (СФЯ) – Quality Function Deployment (QFD), «методом будинків якості» або методом синхронного інжинірингу. Метод СФЯ був створений в Японії наприкінці 60-х років [6].

Метод структурування функції якості (СФЯ) базується на врахуванні вимог і побажань споживачів шляхом їх з'ясування та постійного уточнення і врахування [1].

Його ціллю є задоволення вимог споживачів при плануванні та проектуванні продукту, а також при проектуванні технології виробництва продукції підприємства. Реалізується СФЯ на стадії планування та проектування, що значно скорочує витрати на забезпечення якості.

Структурування функції якості (Quality Function Deployment, QFD) є одним з основних методів включення в процес розробки нового продукту конкретних вимог майбутнього клієнта [5].

Цей метод ґрунтується на використанні серії матриць, так званих «будинків якості» (Рис. 1), що дозволяють інтегрувати вимоги споживачів до рівня якості продукту.

Центральна частина будинку якості (3) – це таблиця, стовпці якої відповідають технічним характеристикам (2), а строки вимогам споживача (1). В клітинах визначається рівень залежності, якщо така існує. Дах будинку (5) представляють відомості про кореляцію між технічними ха-

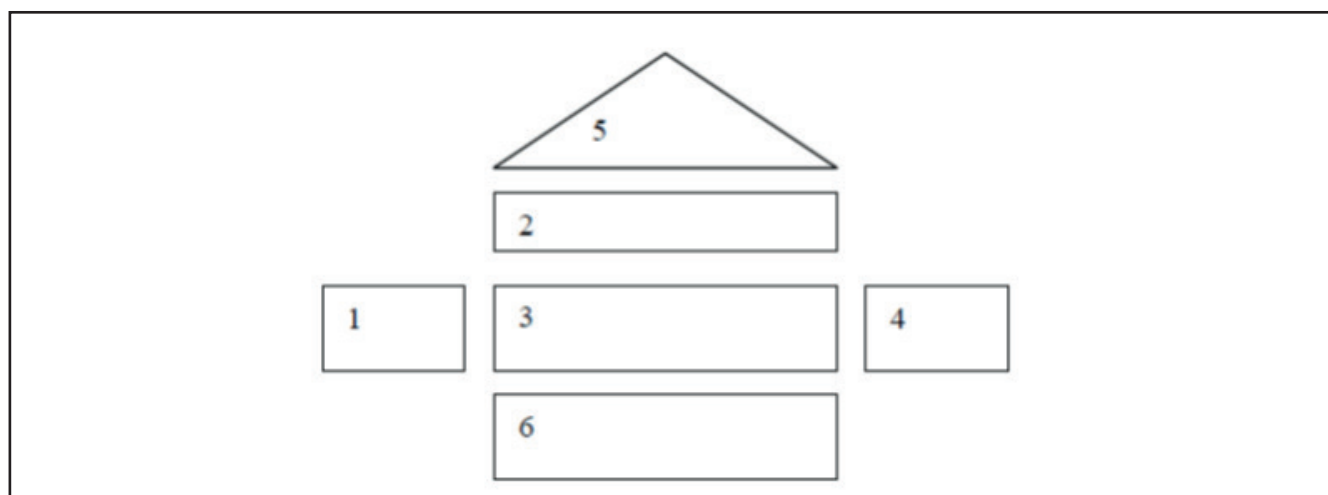

Рисунок 1. Структура Будинку якості

рактеристиками. Ліва кімната включає стовпець важливості вимог для споживача (1). Права кімната (4) включає оцінку виконання вимог (з точки зору споживача) для існуючих на ринку подібної продукції. Підвал будинку (6) містить результати аналізу технічних характеристик конкуруючої продукції, цільові значення технічних характеристик продукції, оцінки абсолютної та відносної важливості характеристик.

Метод структурування функції якості базується на декількох ключових елементах [7]:

1) Визначення потреб споживача. Як правило, споживач формує свої побажання в абстрактній формі. Ці абстрактні вимоги споживача називають «голосом споживача». Завдання виробника полягають в тому, щоб перетворити «голос споживача», який передає перелік його побажань, в інтегральну цінність продукції, яка може бути виміряна.

Після виконання даного виду роботи, виробник може відповісти на питання «що зробити?», щоб задовольнити очікування споживача. Наскільки вдалою буде виконання цієї задачі, залежить від розуміння виробником чого насправді потребує споживач від продукції та як дана продукція буде використовуватись споживачем.

2) Трансформація вимог споживача у загальні характеристики товарів та послуг, інакше кажучи, об'єднання вимог споживача з характеристиками якості продукції. На даному етапі необхідно знайти відповідь на питання «як втілити в життя список побажань споживача?».

3) Визначення тісноти зв'язку між відповідними компонентами «що» та «як». Сила зв'язку має залежність від того, наскільки значимий внесок вкладають характеристики продукції «як» у задоволення конкретної вимоги споживача «що».

4) Вибір цілі – вибір таких значень характеристик якості продукції, які, на думку виробника, будуть не тільки задовольняти очікування споживача, але й забезпечать конкурентоздатність створюваній продукції в заданому секторі ринку.

5) Встановлення за результатами опитування клієнтів рейтингу важливості компонентів «що» та на основі цього – визначення рейтингу важливості відповідних компонентів «як». Для того, щоб провести це перетворення, необхідно задати символам, які характеризують зв'язок, відповідну вагу. Присвоєння символу ваги (9 – сильний зв'язок, 3 – середній, 1 – слабкий зв'язок) надає значиму різницю між важливими та не дуже важливими компонентами зв'язків. Звичайно, може застосовуватись і інша система визначення ваги, що дає значиму відмінність.

Разом з рейтингом важливості технічних характеристик продукції для всіх колонок «як» вказують також рейтинг складності технічного втілення цільового значення параметра якості. Цей рейтинг призначають звичайно по 5-ти бальній шкалі і він враховується при проектуванні наступних етапів життєвого циклу продукції.

Процес вивчення «голосу споживача» за допомогою СФЯ виконується у кілька етапів (Рис. 2.)

Рисунок 2. Основні етапи проведення QFD (СФЯ) аналізу

Застосування СФЯ в проектах дозволяє впровадити вимоги замовника вже в процесі планування продукту. Під час виконання великих проектів доцільно робити уточнення вимог замовника протягом всієї роботи. Розробка функції якості буде ефективною за умови залучення до цих робіт всієї команди проекту. Основними перевагами розробки є те, що перетворення умов замовника проекту в функції якості може бути стартовою точкою при плануванні робіт проекту. Також цей інструмент допомагає взаємодії функціональних груп, що залучені до проекту.

Проаналізувавши досвід компаній, які на практиці використовували метод структурування функції якості, можна зробити висновок, що планування та своєчасне запровадження у діяльність підприємства методу QFD дозволяє організації отримувати величезну користь від роботи багатofункціональних груп працівників, які складаються з представників всіх служб та відділів підприємства, задіяних та зацікавлених в розробці нового продукту.

При вмілому застосуванні СФЯ компанія може економити від 30% до 50% ресурсів. Подібні результати можливі лише в компаніях, давно та вдало практикуючих СФЯ.

Спробуємо навести основні переваги від застосування методу QFD на підприємстві:

- Розгортання. Метою будь-якої організації є виробництво якісного товару або послуги. В сьогоднішньому конкурентному середовищі, якість – це вимога, задоволення якої очікують споживачі. СФЯ це критичний аспект політики контролю якості підприємства. Це процес перевтілення потреб споживача у виробничі стандарти. СФЯ є дуже потужним методом, який застосовується при розробці нового продукту, оскільки він об'єднує потреби споживача та параметри дизайну продукту таким чином, що кінцевий продукт буде краще спроектовано для задоволення очікувань споживача.

- Особливості СФЯ. Вимоги споживачів диктують різноманітні функції бізнесу, такі як: виробництво, виробничий маркетинг та продажі. Першочерговим завданням СФЯ являється переведення продукту в параметри, які будуть розглядатись потенційними споживачами як найбільш привабливими, примушуючи їх купувати відповідний продукт. Увага приділяється параметрам якості, які будуть об'єднані у точну групу інженерних стан-

дартів, яка забезпечить розрахунками виконання та моніторинг виробничого процесу.

- Керований клієнтом процес. Найголовнішою перевагою методу СФЯ є те, що він являє собою не технологічно-керований процес, а процес – керований клієнтом. СФЯ дозволяє точно визначити чого бажає ваш клієнт та як ці дані будуть використані в процесі розробки нового продукту.

- Важливий інструмент для планування. СФЯ є важливим інструментом планування для представлення нової продукції. З СФЯ, вимоги до кінцевого продукту є вже наявними, так технічна команда працює в зворотному напрямку щоб об'єднати технічні специфікації з дизайном. Це є планування продукту. Наступний крок – це планування процесу, який виявляє процеси, необхідні для отримання бажаного остаточного результату. Нарешті, СФЯ полегшує планування виробництва, установлюючи процесний контроль та технічну підтримку на всіх етапах виробництва.

- Покращує виробничу ефективність. Так як ви знаєте характеристики свого остаточного продукту, ви можете перевірити як відбувається виробничий процес, виконуючи позапланові перевірки. Це надасть вам можливість виявити проблеми на ранніх стадіях виробництва, суттєво підвищуючи виробничу ефективність. Збільшення ефективності виробництва зменшить загальні виробничі витрати, що може позитивно вплинути на формування ціни продукту для споживача.

- Ефективне застосування методу СФЯ вимагає командної роботи від колективу підприємства. Спочатку відділ маркетингу визначає основні очікування потенційних споживачів. Ці дослідження допомагають інженерній команді розробити технічний дизайн продукту, після чого остаточний продукт набирає своєї форми. Потім відділ маркетингу ознайомлює споживача з характеристиками продукту через рекламу та просування. СФЯ гарантує, що всі відділи підприємства будуть працювати разом, концентруючи свою увагу на одній спільній меті.

Застосування методу СФЯ на підприємстві може також нести певні ризики.

Розглянемо основні загрози, які можуть виникти при впровадженні методу структурування функції якості:

- СФЯ потребує правильного організаційного середовища підприємства. СФЯ не працює належним чином в дивізійних або матричних орга-

нізаційних структурах. Це все через те, що ефективне середовище застосування СФЯ вимагає інноваційності, ініціативності, командної роботи та розподілу інформації. Організаційні структури, які не створюють цих умов в підприємстві часто сприймають СФЯ як додаткову роботу, аніж шлях до виробництва продукції, яка задовольнить очікування споживачів. Для того щоб відчути впровадження СФЯ у повній мірі, підприємству необхідно спочатку провести повну реорганізацію.

– Ризики, спричинені споживачем. Ефективне СФЯ вимагає точного аналізу даних. Також голосування, опитування та анкетування споживачів не завжди відбивають істинні почуття клієнта. Така ситуація може спричинити труднощі при об'єднанні потреб споживача з особливостями та характеристиками продукту. Крім того, некоректний аналіз може призвести до накопичення занадто великої кількості інформації, що в свою чергу значно ускладнить виявлення пріоритетів в уподобаннях споживача.

– Менш адаптивна до зміни попиту. Система СФЯ та спосіб мислення можуть зробити адаптацію до змін потреб споживача більш дорожчою, важкою та комплексною. Процес збору, документування та поєднання потреб споживача з продуктом віднімає дуже багато часу і, в разі початку виробничого процесу, його вже нелегко змінити. Завдяки тому, що потреби споживача можуть змінюватись дуже швидко та без будь-яких попереджень, СФЯ має потенціал залишити бізнес з продуктами, які вже не будуть відповідати побажанням споживача і будуть погано продаватись.

– Обмежене зосередження. ФСЯ зосереджується виключно на тому, що необхідно зробити бізнесу, задля задоволення потреби споживачів. Найбільш значним недоліком від застосування методу СФЯ на підприємстві є те, що він нехтує іншими факторами, такими як: вартість, тривалість життєвого циклу продукції, довготерміновою стратегією, постійно зростаючими завдан-

нями та наявними ресурсами. Зосередження лише на ФСЯ та нехтування всіма перерахованими факторами, може призвести до негативних фінансових та операційних наслідків, які ставлять весь бізнес під загрозу.

Висновки

Автором розкрито сутність методу структурування функції якості (СФЯ), наведено його основні складові елементи та етапи його послідовного застосування. Визначено та розкрито сутність основних переваг від застосування СФЯ на підприємстві. Виявлені загрози, дають чітке уявлення щодо ризиків, з якими може зустрітись підприємство в процесі застосування методу СФЯ. Детально розкрито та обґрунтовано першопричини виникнення загроз при СФЯ.

Список використаних джерел

1. Кане М.М. Системы, методы и инструменты менеджмента качества / М.М.Кане, Б.В.Иванов, В.Н. Корешков. – СПб: Питер, 2008. – 560
2. Tenner, R. Arthur, D. Toro, and J. Irving, Total quality management: Three steps to continuous improvement, Addison-Wesley, cop, 1992.
3. H. David, Quality systems Handbook, Boston: Butterworth Heinemann, 1994.
4. P. S. Wilton, The quality system development handbook, NewYork: Prentice Hall, 1994.
5. Метод структурирования функции качества QFD [Електронний ресурс] – Режим доступу до журналу : <http://www.ya2b.ru/ya2b/articles/elements/20375/>.
6. Glenn, H. Mazur. Elicit Customer Needs: Using Software Engineering Tools: The Eighteenth Symposium on Quality Function Deployment / H. Glenn [Электронный ресурс]. – 2007. – Режим доступа: <http://www.mazur.net>
7. Глудкин, О.П. Всеобщее управление качеством / О.П. Глудкин, Н.М. Горбунов, Ю.В. Зорин. – М., 2001. – 449 с.

Використання освітніх стимулюючих функцій людського капіталу будівельних підприємств

У статті досліджено процеси використання людського капіталу (ЛК) на будівельних підприємствах (БП) та причини, які стримують його збереження і розвиток. Розглянуто методи регулювання підвищення якості робочої сили на БП. Визначено, що, зокрема для ефективного використання стимулюючих функцій ЛК необхідно на кожному БП визначити стратегічні напрями удосконалення якісних характеристик виробничого персоналу.

Ключові слова: стимулюючі функції, людський капітал, виробничий персонал, робоча сила, професійне навчання, інвестиції, роботодавці.

А.С. ЗАЕЦЬ,

соискатель Киевский национальный университет строительства и архитектуры

Использование образовательных стимулирующих функций человеческого капитала строительных предприятий

В статье исследованы процессы использования человеческого капитала (ЛК) на строительных предприятиях (СП) и причины, которые сдерживают его сохранение и развитие. Рассмотрены методы регулирования повышения качества рабочей силы на СП. Определено, что для эффективного использования стимулирующих функций ЧК необходимо на каждом СП определить стратегические направления усовершенствования качественных характеристик производственного персонала.

Ключевые слова: стимулирующие функции, человеческий капитал, производственный персонал, рабочая сила, профессиональная учеба, инвестиции, работодатели.

O. ZAYETS,

postgraduate student of the Kiev National University construction and architecture

Use of stimulating educational functions of the human capital of construction enterprises

The article studies the processes of using human capital (LC) in construction enterprises (JV) and the reasons that restrain its preservation and development. Methods for regulating the improvement of the quality of the labor force in the joint venture are considered. It is determined that for effective use of the stimulating functions of the Cheka, it is necessary at each SP to have strategic directions for improving the quality characteristics of production personnel.

Key words: stimulating functions, human capital, production personnel, labor, vocational training, investments, employers.

Постановка проблеми. Досягнення стратегічних цілей БП, пов'язаних із конкурентними перевагами на ринку збуту будівельної продукції та послуг, можливе лише за умов ефективного та своєчасного використання усіх видів ресурсів, і в першу чергу ЛК.

Людський капітал — це не просто сукупність навичок, знань, здібностей, якими володіє людина. Він ефективно використовується особистістю в тій або іншій сфері суспільного життя, забезпечує зростання продуктивності праці та підвищує ефективність виробництва. Відтворення ЛК у вигляді високопродуктивної діяльності закономірно призводить до

зростання доходів працівників та їх зацікавленості вкладати свої кошти в здоров'я, освіту, культуру та ін., накопичувати новий запас навичок, знань і мотивацій, щоб надалі його знову ефективно застосувати на підприємствах будівельної галузі.

Необхідно зазначити, що в нових умовах господарювання підприємств будівельній галузі значно зросли вимоги до конкурентоспроможності та ефективності їх функціонування. Це стало однією із передумов для підвищення рівня організації технологічного циклу при будівництві об'єктів різного призначення на основі використання сучасних принципів і методів управління ЛК.

Однією із основних вимог, що висуваються до БП у вітчизняних умовах розвитку ринкової економіки, є гнучкість і можливість швидкої і адекватної адаптації до умов мікро- і макросередовища. Саме це викликає необхідність формування нової стратегії розвитку БП, визначальне місце в реалізації якої займає використання ЛК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наукових виданнях України і зарубіжних джерелах досить широко висвітлюються питання підвищення професійного рівня виробничого персоналу, управління знаннями в умовах інноваційного розвитку економіки [1, 4, 6, 8, 9]. Особлива увага приділяється взаємозв'язку підвищення якості робочої сили і використання стимулюючих функцій ЛК.

Мета статті полягає в аналізі впливу якості робочої сили на ефективне використання стимулюючих функцій ЛК БП.

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку світової економіки, який характеризується зростанням конкуренції, еколого-соціально-економічна ефективність діяльності підприємств стає вирішальною передумовою подальшого розвитку національної економіки.

Конкурентні переваги функціонування БП першочергово зумовлені властивостями персоналу, ефективністю використання наявного на підприємстві інтелектуального капіталу. В результаті од-

ним із основних напрямів інвестування в будівельну компанію, чи інвестиційний проект, має стати неперервне навчання. Практично всі провідні світові компанії створюють у себе розвинену систему розвитку персоналу, його навчання і підвищення кваліфікації, яка виступає критерієм розмежування між успішними будівельними підприємствами та підприємствами – аутсайдерами. З часом навчання персоналу стає самостійним фактором формування сприятливого соціального клімату на підприємстві, створює передумови для адаптації до змін зовнішнього середовища та загалом підвищує конкурентоспроможність БП у відповідності із затвердженою стратегією розвитку.

Реалізація стратегії БП значною мірою залежить від професійного складу виробничого персоналу, в основі якого є навчання як в професійно-технічних, вищих навчальних закладах I–II та III–IV рівнів акредитації, так і на виробництві. Слід відмітити, що статистичні дані щодо кількості осіб які навчались за різними формами навчання засвідчують їх зменшення (табл. 1). Така ситуація викликає глибоке занепокоєння щодо фахової підготовки спеціалістів різних рівнів. Особливо це стосується підготовки кваліфікованих робітників, де в 2015/2016 навчальному році їх було підготовлено лише 68,7% у порівнянні із 2011/2012.

Зменшення кількості осіб, які навчались за різними формами навчання свідчить, зокрема, про низь-

Таблиця 1. Кількість осіб, які навчались у навчальних закладах на початок навчального року, тис. осіб

Показники	Роки					
	2011/ 2012	2012/ 2013	2013/ 2014	2014/ 2015	2015/ 2016	2015/2016 до 2011/2012, %
Усього	7013	6815	6648	5762	5692	81,2
У професійно-технічних навчальних закладах	409	423	391	316	304	74,3
У навчальних закладах I–II рівнів акредитації	357	345	329	251	230	64,4
III–IV рівнів акредитації	1955	1825	1724	1438	1375	70,3
На 10,0 тис. населення (осіб)						
У професійно-технічних навчальних закладах	90	93	86	73	71	78,9
У вищих навчальних закладах I–II рівнів акредитації	78	76	72	58	53	67,9
III–IV рівнів акредитації	428	401	380	335	322	75,2
Випущено кваліфікованих робітників, тис.	240,1	202,1	227,3	182,0	165,0	68,7

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: [2]

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

кий рівень життя населення, яке повинно платити за навчання своїх дітей, а з іншої сторони – зниження видатків державного бюджету на освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток (табл. 2).

Динаміка видатків Зведеного бюджету України за період 2012–2016 рр. засвідчила, що впродовж даного періоду видатки на фундаментальні та прикладні дослідження знизились з 0,3 в 2012 р. до 0,1% в 2016 р., охорону навколишнього середовища відповідно з 1,1 до 0,7%, житлово-комунальне господарство з 4,1 до 2,1%, охорону здоров'я з 11,9 до 9,0%, духовний та фізичний розвиток з 2,8 до 2,0%, освіту з 20,6 до 15,5%. Видатки Зведеного бюджету на соціальний захист та соціальне забезпечення збільшились з 25,4 до 30,9%.

Це свідчить про те, що в цей період в цілому відбувалось звуження відтворення ЛК, тобто спостерігався процес неефективного використання ЛК внаслідок зниження державного забезпечення розвитку основних його функцій. В таких умовах посилюється актуальність навчання і підвищення кваліфікації на виробництві.

Слід відмітити, що в цілому по Україні щорічно проходять професійне навчання: незайняте населення – 7,3%, працівники підприємств – 22%. Підвищують кваліфікацію: незайняте населення – 2,6%, працівники підприємств – 3,4%.

Стагнація професійного навчання персоналу на виробництві була зумовлена як тривалим спадом виробництва, незначними обсягами витрат на

його здійснення, скороченням чисельності працівників служби управління персоналом, так і відсутністю належної зацікавленості керівників організацій щодо підготовки персоналу.

Недостатня заінтересованість роботодавців БП щодо вкладання коштів у професійне навчання персоналу зумовлена такими причинами:

- більшість роботодавців (особливо малих підприємств) працює на ринку впродовж відносно короткого часу й тому намагається максимально заощаджувати на робочій силі й фізичному капіталі;
- роботодавці неохоче спрямовують інвестиції в людський капітал, оскільки працівники, які одержали підготовку з професій широкого профілю, можуть легко перейти на роботу до іншого роботодавця, а отже власник організації втратить свої кошти;
- у багатьох випадках негативну роль щодо розвитку персоналу відіграє відсутність у роботодавця достатніх коштів для професійного навчання персоналу безпосередньо на виробництві або за межами підприємства в професійно-технічних чи вищих навчальних закладах тощо.

Найменше працівники БП іноді також недостатньо заінтересовані вкладати особисті кошти у свою професійну підготовку, перепідготовку або підвищення кваліфікації через брак для цього достатніх матеріальних і моральних стимулів. Ця обставина викликана такими причинами:

- вищий рівень професійної майстерності не завжди супроводжується в організації збільшенням розміру заробітної плати працівникам;

Таблиця 2. Структура соціальних видатків Зведеного бюджету України за 2012–2016 рр.

	2012	2013	2014	2015	2016	Зміна 2016/2012 + збільшення, – зменшення (відсоткові пункти)
Усього видатків	100	100	100	100	100	
у тому числі						
Фундаментальні та прикладні дослідження	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	–0,2
Охорона навколишнього природного середовища	1,1	1,1	0,7	0,8	0,7	–0,4
Житлово-комунальне господарство	4,1	1,5	3,4	2,3	2,1	–2,0
Охорона здоров'я	11,9	12,2	10,9	10,4	9,0	–1,5
Духовний та фізичний розвиток	2,8	2,7	2,7	2,4	2,0	–0,8
Освіта	20,6	20,9	19,1	16,8	15,5	–3,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,4	28,7	26,4	25,9	30,9	+5,5

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

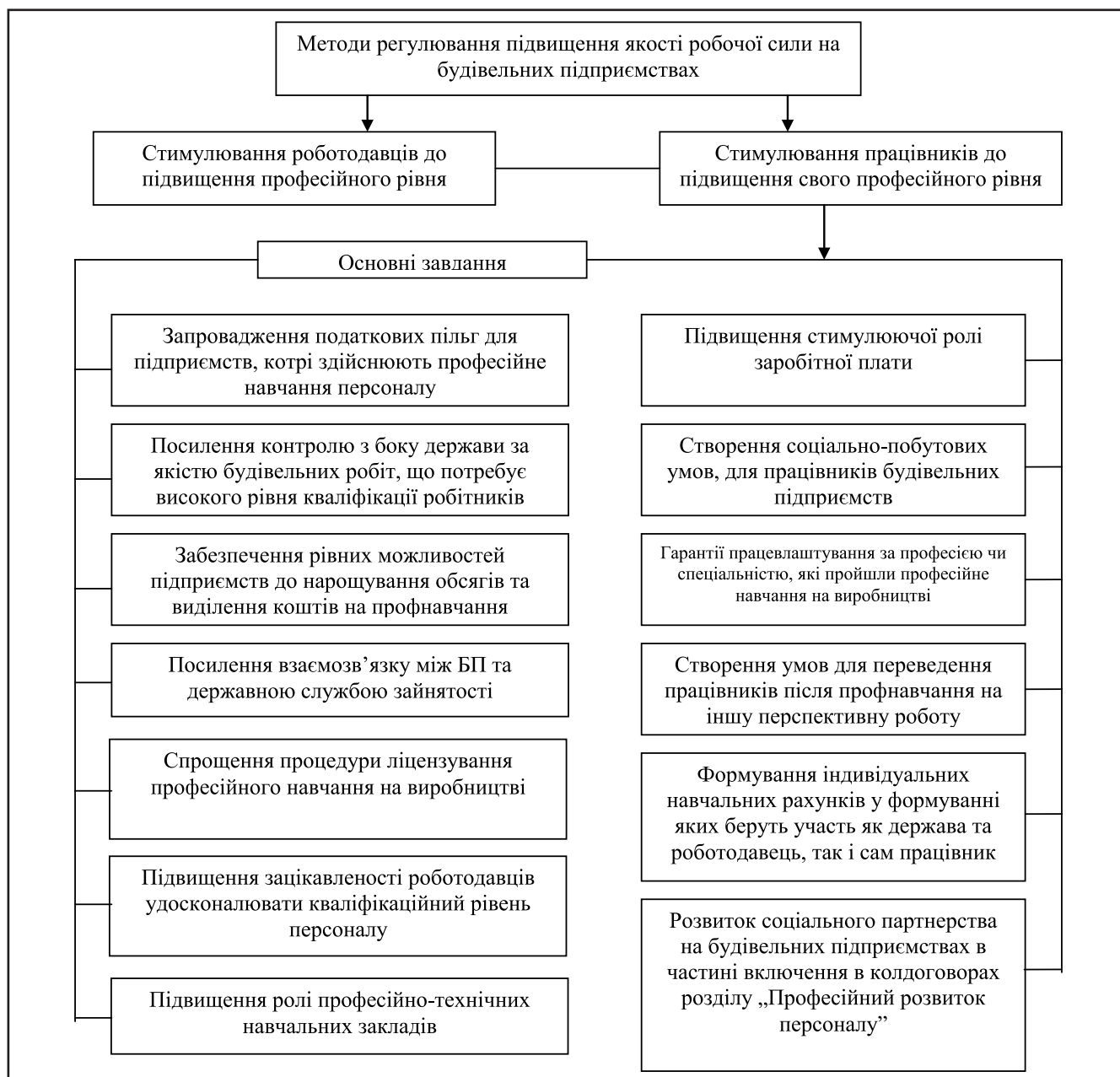
Джерело: [3]

– вкладання коштів працівників для одержання вищого рівня професійної майстерності може не принести йому належної економічної вигоди чи морального задоволення внаслідок відсутності в організації відповідного вакантного робочого місця;

– наймані працівники не мають достатніх гарантій того, що їхні власні інвестиції в дорогу професійну освіту не будуть даремно витрачені ними внаслідок втрати свого робочого місця в результаті скорочення чисельності персоналу в разі складного фінансового стану організації, економічного спаду тощо;

– наймані працівники у ряді випадків не мають достатніх коштів для того, щоб з власної ініціативи пройти підвищення кваліфікації за опанованою професією чи здійснити професійну перепідготовку за іншою професією.

Істотну роль відіграє також брак належного нормативно-правового, інформаційного та навчально-методологічного забезпечення профнавчання персоналу БП на виробництві. У сучасних умовах професійне навчання на виробництві не має системного планомірного характеру і його організація відбувається лише в разі термінової потреби.

Заходи щодо підвищення організації стимулювання роботодавців і працівників до підвищення професійного рівня персоналу БП

Джерело: розроблено автором

До найбільш важливих питань, які в найближчі роки потрібно вирішити з метою підвищення професійного рівня працюючих на БП, слід віднести розробку та впровадження дієвих важелів щодо посилення зацікавленості роботодавців у підвищенні професійного рівня персоналу та стимулювання працівників, які підвищують свою кваліфікацію (див. рисунок).

Так, наприклад, необхідним є запровадження податкових пільг для БП, котрі здійснюють професійне навчання персоналу. Доцільно у новому Податковому кодексі України та Законі України «Про професійний розвиток персоналу працівників» обґрунтувати порядок установаження верхньої межі вартості навчальних послуг для персоналу БП. У межах цих лімітів підприємства будівельної галузі матимуть право проводити професійне навчання в загальних закладах освіти чи безпосередньо на виробництві й зменшувати свої податки на прибуток, одержувати компенсацію податкових зобов'язань у разі перевищення навчальних витрат БП.

З метою посилення контролю з боку держави за якістю будівельних робіт, що потребують високого рівня класифікації, доцільно розробити механізм, який би передбачав санкції для БП у разі виготовлення ними низької якості будівельної продукції через недостатню кваліфікацію працівників, а також застосування стимулів при систематичному підвищенні якості будівельних робіт (зокрема, підвищення заробітної плати висококваліфікованим робітникам і фахівцям, премії, доплати за високу якість будівельних робіт). Це передбачає запровадження ефективної системи оцінки персоналу для забезпечення його професіоналізму відповідно до вимог міжнародного стандарту ISO серії 9000–2000, ISO серії 9001–2000, поширення практики обов'язкової та добровільної сертифікації персоналу на БП.

Важливим напрямом стимулювання роботодавців до підвищення кваліфікаційного рівня персоналу через механізм фінансування повинно бути посилення взаємозв'язку між БП та державною службою зайнятості, що передбачає збільшення обсягів підготовки незайнятого населення на БП за направленням служби зайнятості; забезпечення службою зайнятості направленого незайнятого населення на навчання на БП достатніми коштами для відтворення робочої сили на якісній основі; надання БП гарантій

службі зайнятості щодо працевлаштування незайнятого населення.

Слід зазначити, що на відміну від професійно-технічних і вищих навчальних закладів, на виробництві здійснюється професійне навчання за значно більшою кількістю професій, мають місце вузькопрофільні і вузькогалузеві робітничі професії. Це ускладнює ліцензування освітніх послуг і робить неможливими організацію і здійснення своєчасного професійного навчання персоналу. Тому з метою стимулювання роботодавців до підвищення кваліфікаційного рівня персоналу БП необхідно:

- спростити процедуру ліцензування підготовки кадрів на виробництві за робітничими професіями: потрібно ліцензувати не окремі професії, а цілий напрям навчання;
- здійснювати ліцензування професійного навчання персоналу за заявкою БП;
- передбачити видачу ліцензій БП на проведення професійного навчання персоналу на виробництві без визначення ліцензованого обсягу та видів підготовки;
- забезпечити продовження строку дії ліцензії БП на основі надання висновків експертної комісії, котра під час експертизи на БП повинна провести відповідну роботу;
- зменшити витрати БП на ліцензування освітніх послуг; розмежувати розмір плати за видачу ліцензій і розмір плати при продовженні терміну дії ліцензії на освітні послуги.

Також одним із важливих напрямів стимулювання роботодавців до розвитку професійного навчання персоналу має стати підвищення ролі професійно-технічних навчальних закладів, що передбачає: розробку механізму відррахувань коштів БП на розвиток ПТНЗ до місцевих бюджетів, введення системи податкових пільг для БП, котрі здійснюють відррахування у місцеві бюджети на професійне навчання.

Важливим стимулюючим чинником підвищення свого професійного рівня є заробітна плата, яка в будівельній галузі дещо нижча у порівнянні із середнім значенням по Україні (2016 р. – 4731 грн, або 91,3% від середнього значення по Україні).

Внаслідок інфляційних процесів рівень реальної заробітної плати впродовж 2012–2016 рр. відставав від рівня номінальної заробітної плати як по Україні, так і в будівельній галузі, тобто життєвий рівень населення знижувався і спостеріга-

Таблиця 3. Динаміка змін номінальної і реальної заробітної плати в Україні у будівельній галузі за 2012–2016 рр.

Показники	Одиниця вимірювання	Роки						
		2012	2013	2014	2015	2016	Зміни	
							до середнього рівня по економіці	2016/2012, %
Середньомісячна номінальна заробітна плата по Україні	грн	3041	3282	3480	4195	5183	100	171,3
Індекс номінальної заробітної плати по Україні	%	114,9	107,9	106,0	120,5	123,6	x	x
Середньомісячна номінальна заробітна плата в будівельній галузі	грн	2543	2727	2860	3351	4731	91,3	188,0
Індекс номінальної заробітної в будівельній галузі	%	110,8	107,2	104,9	117,2	141,2	x	x
Індекс споживчих цін (грудень до грудня попереднього року)	%	100,6	100,5	124,9	143,3	113,9	x	x
Індекс реальної заробітної плати по Україні	%	114,2	107,4	84,9	84,1	108,5	x	x
Індекс реальної заробітної плати в будівельній галузі	%	110,1	106,7	84,0	81,8	124,0	x	x

* дані наведені без урахування тимчасово окупованої території АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Джерело: розраховано автором за даними [2].

лось негативне явище щодо поширення бідності серед працюючих (табл. 3).

Одним із таких стимулюючих чинників щодо підвищення професійного рівня працівників БП є сертифікація персоналу. Сертифікація персоналу матиме широке поширення на БП за умови забезпечення вагомих переваг працівників, які своєчасно проходять сертифікацію, перед несертифікованим персоналом при професійному просуванні та одержанні більш складних і більш високо оплачуваних робіт. Сертифіковані працівники мають відчувати на собі повагу та довіря з боку керівників підприємств. Це посилить їх впевненість у своїх знаннях, навиках і вміннях, прагнення до подальшого професійного розвитку.

Сертифікація персоналу дасть можливість з одного боку, посилити відповідальність керівників БП за належне відношення до проблем підготовки персоналу на виробництві, з іншого боку, стане стимулом до підвищення професійного рівня робочої сили.

Перспективним напрямом стимулювання професійного розвитку найманих працівників є створення індивідуальних навчальних рахунків, у перерахуванні коштів в яких беруть участь як

держава та роботодавець, так і сам працівник. Таким чином, має місце як спільна зацікавленість, так і відповідальність за досягнуті результати, що є більш справедливим, ніж коли витрати несе одна сторона, а переваги отримують усі. Формування індивідуальних навчальних рахунків сприяє підвищенню відповідальності працівників за свій професійний розвиток, є більш ефективним порівняно з урядовими заходами щодо стимулювання навчання персоналу на виробництві.

Вирішення проблеми стимулювання працівників до підвищення кваліфікаційного рівня персоналу має ґрунтуватись на розвитку соціального партнерства на БП шляхом включення в коледжові та виконання розділу «Професійний розвиток персоналу».

Висновки

Таким чином, для ефективного використання освітніх стимулюючих функцій ЛК необхідно на кожному БП розробити та реалізувати стратегічний напрям щодо удосконалення якісних характеристик виробничого персоналу і його компетентнісних ознак, матеріального стимулювання та соціального захисту працюючих.

Працівник, який постійно розвиває виробничі здібності, стає здатним здійснювати високопрофесійно функціональні обов'язки із застосуванням сучасних більш досконалих, прогресивних прийомів, способів та методів. Тому актуальною стає розробка комплексу заходів щодо забезпечення необхідної якості процесу відтворення професійних здібностей ЛК БП. Такий процес має здійснюватися при певних умовах, що сприятимуть удосконаленню формування компетентності високої якості, тобто тих професійних характеристик персоналу, що є дійсно необхідними для отримання кінцевого результату БП. Це потребує вдосконалення системи професійної підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації персоналу підприємств. Порушена система підготовки та підвищення кваліфікації працівників БП, істотні зміни на ринку праці, що обумовлюють нові вимоги до його учасників, а також демографічний спад призвели до нестачі професійно-компетентного персоналу на багатьох підприємствах будівельної галузі. Тому виникла необхідність швидкого генезису й навчання існуючих кадрів, що для БП означає підвищення якості підготовки працівників, які пов'язують свою професійну діяльність із цілями і завданнями самого підприємства, що в свою чергу, веде до зростання продуктивності праці і зниження плінності кадрів. Якість навчання персоналу є однією з умов, що впливає на якість отриманих знань і як наслідок – на ефективність використання професійних характеристик ЛК.

Список використаних джерел

1. Лич В.М. Актуальні питання розвитку людського потенціалу України / В.М. Лич. – Наукове видання «Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми». Монографія за ред. д.е.н. М.М. Якубовського. – НДЕУ Міністерства економіки України. – К.: 2005. – 407 с.
2. Матеріали сайту Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Матеріали сайту Міністерства фінансів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>
4. Тройнікова О.М. Економіко-фінансова діяльність будівельних організацій. Видання 2-е виправлене та доповнене / О.М. Тройнікова. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 159 с.
5. Геець В.М., Семіноженко В.П. Інноваційний перспективи України / В.М. Геець, В.П. Семіноженко. – Харків: Константа, 2000. – 2006. – 272 с.
6. Мариничева М. Днсять общепринятых заблуждений об управлении знаниями (KnowledgeManagement) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://referaty.com.ua/ukr/details/20837/>
7. Мильнер Б.З. Обучающиеся организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.management.com.ua>
8. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – К.: «Основа», 2006. – 592 с.
9. Колективна монографія. Проблеми та перспективи соціального розвитку / За ред. Т.М. Кір'ян. – К.: 2011. – 367с.

О.А. ЗОРИНА,

доктор економічних наук, професор, Національна академія статистики, обліку та аудиту

Аналіз фінансового потенціалу підприємства: теоретичний аспект

В статті розглянуто сутність фінансового потенціалу підприємства та завдання його аналізу. Визначено основні структурні елементи аналітичного забезпечення та надано рекомендації щодо побудови методики аналізу.

Ключові слова: аналіз, фінансовий потенціал, фінансовий стан, показники.

Е.А. ЗОРИНА,

доктор экономических наук, профессор, Национальная академия статистики, учета и аудита

Анализ финансового потенциала предприятия: теоретический аспект

В статье рассмотрена сущность финансового потенциала предприятия и задачи его анализа. Определены основные структурные элементы аналитического обеспечения и даны рекомендации по построению методики анализа.

Ключевые слова: анализ, финансовый потенциал, финансовое состояние, показатели.

O. ZORINA,

Doctor of Economics, professor, National Academy of Statistics, Accounting and Audit

Analysis of financial potential of a enterprise: theoretical aspect

In the article the essence of financial potential of a enterprise is considered and the tasks of its analysis. The basic structural elements of analytical support are defined and recommendations on construction of the analysis method are given.

Key words: analysis, financial potential, financial status, indicators.

Постановка проблеми. Підвищення рівня відповідалності в прийнятті управлінських рішень є одним з головних пріоритетів розвитку сучасного підприємства, а забезпечення стійкості фінансового стану відноситься до першорядних стратегічних завдань, які стоять сьогодні перед управлінцями. У зв'язку з цим формування і оцінка ресурсної бази, найважливішою складовою якої є фінансовий потенціал, стає однією з актуальних проблем, які потребують термінового вирішення. В умовах перетворень, які характеризуються нестабільністю економіки, мінливістю кон'юнктури ринків збуту, перманентними змінами вартості факторів виробництва та цін фінансових ресурсів, змінами в конкурентному середовищі та іншими макро- і мікро-економічними факторами, однією з першочергових задач керівництва підприємства є формування його фінансового потенціалу, який являє собою найпотужніший потенціал для оперативного й стратегічного впливу на виробничо-господарську діяльність та економічний розвиток підприємства [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми формування та оцінки фінансового потенціалу підприємств характеризуються різноманітністю аспектів і досліджуються багатьма вченими і фахівцями, серед яких: В.Г. Бикова, О.Е. Бурдіна, О.Г. Денисюк, Н.В. Касьянова, В.О. Кунцевич, О.І. Маслак, О.В. Парацій, Ю.М. Ряснянський, М.К. Старовойтов, Д.О. Троць, В.В. Турчак, П.А. Фомін та інші.

Мета статті. Розглянути сутність фінансового потенціалу підприємства та дослідити методику здійснення аналізу фінансового потенціалу.

Виклад основного матеріалу. В сучасних умовах розвитку економічних відносин для підтримки рівня конкурентоспроможності підприємств необхідно застосовувати такі фінансово-економічні механізми, які б сприяли забезпеченню їхньої економічної стабільності. Одним із

таких інструментів може бути аналіз фінансового потенціалу підприємства, тобто відносини, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого фінансового результату за умови [1]:

1) наявності власного капіталу, достатнього для виконання умов ліквідності та фінансової стійкості;

2) можливості залучення капіталу, в обсязі необхідному для реалізації ефективних інвестиційних проектів;

3) рентабельності вкладеного капіталу;

4) наявності ефективної системи керування фінансами;

5) забезпечення прозорості поточного та майбутнього фінансового стану.

Термін «потенціал» походить від латинського слова «*potentia*», що в перекладі означає «приховані можливості». У загальному розумінні «потенціал» розглядається як «засоби, запаси, джерела, які є в наявності й можуть бути мобілізовані для досягнення певної мети, здійснення плану, вирішення якого-небудь завдання; можливості окремої особи, суспільства, держави в певній області» [3].

Великий економічний словник трактує термін «потенціал» як «сукупність наявних засобів, можливостей в певній області...» [4, с. 705].

Економічна енциклопедія вказує, що потенціал – це наявні в економічного суб'єкта ресурси, їхня оптимальна структура та вміння раціонально використати їх для досягнення поставленої мети. В енциклопедії виокремлюється та тлумачиться позичковий потенціал банківської системи, виробничий, експортний, інтелектуальний, інформаційний, природний потенціал [5, с. 13].

У Великому тлумачному словнику української мови «потенціал» подано як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил, що можуть бути використані у певній сфері, галу-

зі, ділянці; запас чого—небудь, резерв; приховані здатності, сили якої—небудь діяльності, що можуть виявлятися за певних умов [6, с. 902].

На підставі систематизації визначень поняття «фінансовий потенціал підприємства», наведеної автором Н. М. Левченко [2], та проведених теоретичних досліджень нами запропоновано визначення аналізу фінансового потенціалу, під яким розуміємо сукупність прийомів, способів та методів оцінки фінансових ресурсів, спрямованих на реалізацію і нарощування економічного потенціалу, з метою досягнення максимально можливого фінансового результату.

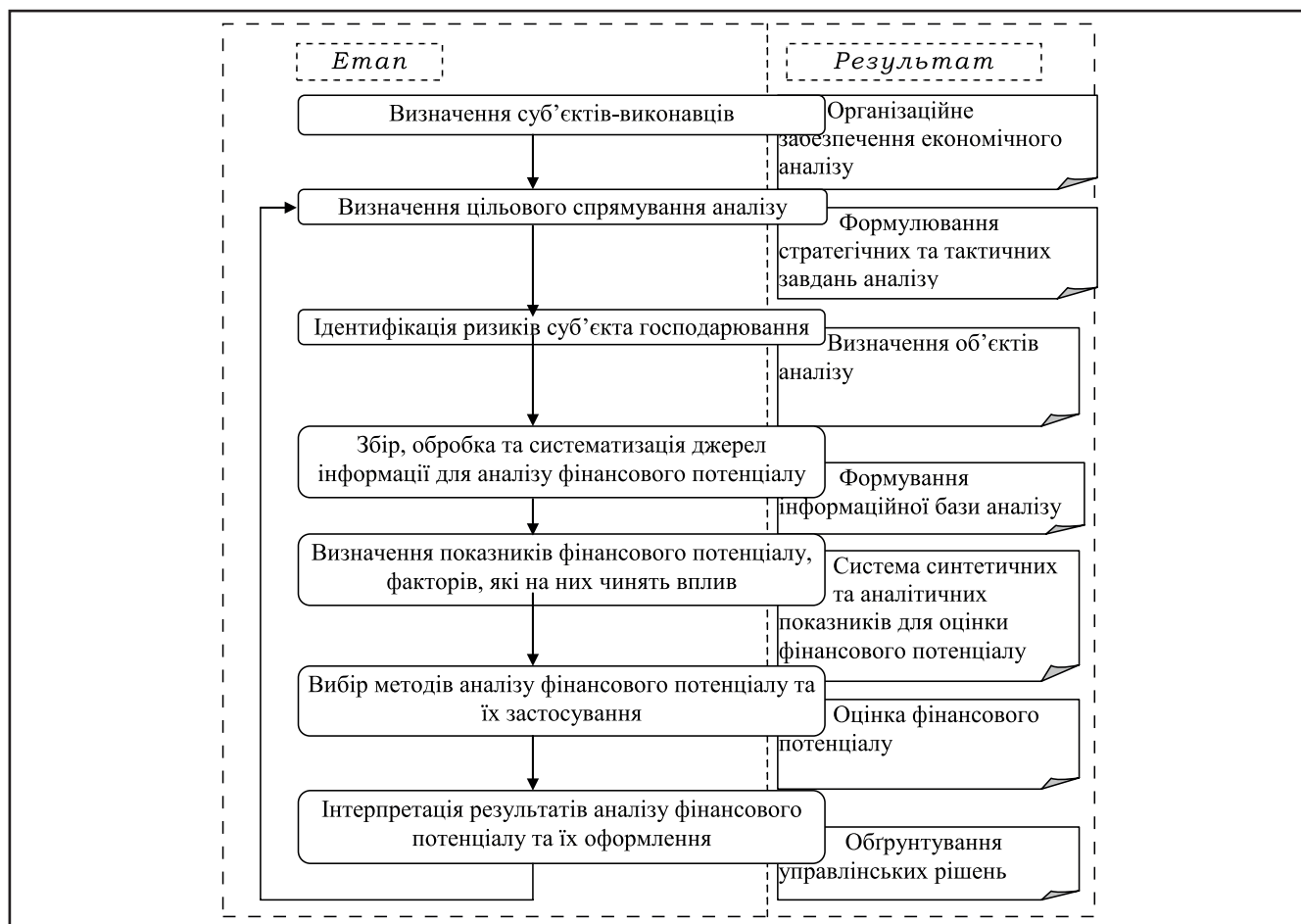
Для визначення рівня фінансового потенціалу підприємства застосовується наступна методика, що включає такі етапи [1]:

1. Визначення рівнів фінансового потенціалу підприємства та їх характеристика.
2. Оцінка фінансового потенціалу підприємства за результатами фінансових показників.
3. Оцінка фінансового потенціалу підприємства за критерієм «можливість залучення додаткового капіталу».

4. Оцінка фінансового потенціалу підприємства за критерієм «наявність ефективної системи керування фінансами».

5. Здійснення комплексної оцінки фінансового потенціалу підприємства, проведеної експертним шляхом на підставі значимості кожної складової.

Усі чинники, що так чи інакше впливають на фінансовий потенціал підприємства, можна умовно поділити на дві групи: об'єктивні та суб'єктивні. До об'єктивних чинників відносять такі, що не залежать безпосередньо від суб'єктів прийняття рішень: інфляція, конкуренція, політичні та економічні кризи, екологія, мита, наявність режиму найбільшого сприяння, можлива робота у зоні вільного економічного підприємництва тощо. До суб'єктивних чинників відносять ті, котрі характеризують суб'єкт прийняття відповідних рішень: виробничий потенціал, технологічне забезпечення, рівень предметної та технологічної спеціалізації, організація праці, ступінь кооперативних зв'язків, рівень техніки безпеки, рівень компетентності та інтелектуальний потенціал суб'єкта прийняття рішень, вибір типу контрактів з інвестором чи замовником тощо.

Загальна схема аналізу фінансового потенціалу

Системність та комплексність дослідження фінансового потенціалу зумовлена побудовою методики аналізу, визначення змісту та взаємозв'язків її елементів. Загальна схема аналізу фінансового потенціалу, яка стала основою для визначення основних структурних елементів аналітичного забезпечення та побудови методики аналізу, відображена на рисунку.

Розглянемо детальніше кожен з етапів. Залежно від фінансових можливостей, обсягів діяльності, розгалуженості організаційної структури можлива організація роботи з аналізу фінансового потенціалу у децентралізованій та централізованій формі. У сучасних умовах господарювання, пов'язаних з обмеженістю ресурсів, гостро постають питання ресурсозбереження, у тому числі, і в контексті формування фонду оплати праці, тому створення відокремленого структурного підрозділу для здійснення аналізу фінансового потенціалу з цих позицій може бути невиправданим. При наявності у структурі управління підприємства департаменту економічного аналізу функції з аналізу фінансового потенціалу, на наш погляд, повинні бути включені до компетенції працівників такого департаменту (централізована форма). При децентралізованій формі обов'язки з проведення економічного аналізу фінансового потенціалу можуть бути розподілені між наступними суб'єктами-виконавцями: фінансова служба на чолі з фінансовим директором, головний бухгалтер та працівники бухгалтерії, аналітичний відділ, аналітики. При наявності у організаційній структурі підприємства окремих

бізнес-одиниць питання організації аналізу вирішуються відповідно до їх потреб з подальшим узагальненням для управління діяльністю.

Суб'єктів аналізу фінансового потенціалу доцільно класифікувати за наступними ознаками: відносно підприємства (зовнішні та внутрішні), за характером участі (користувачі та виконавці). Перша ознака має значення для аналізу фінансового потенціалу, насамперед, через характер доступу до джерел інформації для здійснення аналізу, для зовнішніх суб'єктів доступ має обмежений характер (як правило, тільки до загальнодоступної інформації – фінансової звітності), що зумовлює й обмеженість методичного інструментарію, підвищує питому вагу застосування якісних методів. Внутрішні суб'єкти обмежені у доступі до інформації тільки у межах посадових прав та обов'язків, тому їх можливості щодо вибору методів для аналізу значно розширюються, що зумовлює комплексне використання кількісних та якісних методів аналізу фінансового потенціалу. Суб'єкти, які входять до груп заінтересованих осіб також можуть бути класифіковані за вказаними ознаками: власники (акціонери), управлінці та працівники, покупці, контрагенти, державні органи, громадська спільнота, банки (кредитори) та інші (ЗМІ, неурядові організації, конкуренти тощо). Виділення суб'єктів аналізу фінансового потенціалу важливе з точки зору визначення цілей, у табл. 1 визначені базові цільові установки різних груп заінтересованих осіб.

Відповідно до цільового спрямування групи заінтересованих осіб уточнюються та формалізуються

Таблиця 1. Запити груп заінтересованих осіб до інформації за аналізом фінансового потенціалу

Група заінтересованих осіб	Цільове спрямування аналізу ризиків
Власники (акціонери)	Уникнення або мінімізація негативних факторів, виявлення потенційних загроз приросту фінансових результатів, дивідендів та збільшенню вартості підприємства
Управлінський персонал	Обґрунтування управлінських рішень щодо управління фінансовим потенціалом за всіма аспектами діяльності
Працівники підприємства	Отримання впевненості у стабільності роботи підприємства, збереженості робочих місць, забезпеченості стабільного рівня оплати та умов праці
Державні органи	Безперервність діяльності підприємства, як основа стабільності надходжень до бюджету
Банківські установи, кредитори	Визначення стратегії і тактики співпраці, оцінка загроз виконання зобов'язань
Покупці та замовники	Забезпечення стабільності у задоволенні своїх потреб, повне та своєчасне виконання договірних зобов'язань
Місцева громада	Створення умов для стабільного функціонування соціальних інститутів
Інші (ЗМІ, неурядові громадські організації)	Використання результатів аналізу фінансового потенціалу підприємства у своїй професійній діяльності

зуються базові завдання аналізу фінансового потенціалу та визначаються об'єкти аналізу фінансового потенціалу.

Одним з найважливіших етапів методики економічного аналізу є формування інформаційної бази, яка визначає можливість та ефективність застосування того чи іншого методу аналізу фінансового потенціалу. Формування інформаційної бази передбачає ідентифікацію та систематизацію інформаційних об'єктів.

Створення раціональної інформаційної бази, інтеграції зовнішніх та внутрішніх інформаційних потоків є основою побудови системи показників, які характеризують ефективність процесу управління фінансовим потенціалом на основі аналізу. Інформація, що використовується для управління фінансовим потенціалом, є підґрунтям рішень, за допомогою яких суб'єкт управління впливає на об'єкт управління (фінансовий потенціал). Кожне тактичне і стратегічне рішення, що приймається керівництвом, повинно бути точно і своєчасно доведено до осіб, які безпосередньо впливають на об'єкти управління. У свою чергу, сигнали знизу повинні швидко надходити нагору для своєчасного реагування на них і оперативного коригування управлінських рішень.

В загальному вигляді джерела інформації для здійснення аналізу фінансового потенціалу можна представити у такому вигляді (табл.2)

Формування інформаційної бази для аналізу фінансового потенціалу процес трудомісткий, який вимагає обізнаності зі всіма аспектами діяльності підприємства (внутрішніми чинниками)

та умовами зовнішнього середовища (зовнішніми факторами).

У питаннях інформаційного забезпечення, зовнішні суб'єкти, на відміну від внутрішніх суб'єктів, як правило, обмежені загальнодоступною інформацією публічного характеру, виключення складають випадки, коли власники та управління підприємством заінтересовані у здійсненні аналізу фінансового потенціалу зовнішніми суб'єктами і самотійно надають необхідну інформацію (наприклад для отримання кредитів, залучення додаткових інвестицій тощо). Фінансова звітність як джерело інформації для аналізу фінансового потенціалу має першочергове значення для управління активами та пасивами суб'єкта господарювання, оскільки саме їх склад та структура визначають параметри фінансового стану, аналіз їх співвідношення дає можливість оцінити та прогнозувати фінансовий стан підприємства. Не зважаючи на інформативність фінансової звітності, слід враховувати її недоліки, основний з яких статичність наведеної інформації. Для зовнішніх заінтересованих осіб у якості складової інформаційної бази важливе значення мають статистичні дані через свою доступність та відображення динамічних характеристик.

Формування аналітичної інформації для обґрунтування управлінських рішень здійснюється на основі системи показників. Слід зауважити, що серед зарубіжних і вітчизняних учених немає єдиної думки щодо конкретизації критеріїв та показників аналізу фінансового потенціалу господарюючого суб'єкта. Технологія побудови системи показ-

Таблиця 2. Складові інформаційної бази для аналізу фінансового потенціалу

Група джерел інформації	Склад інформаційних джерел
Нормативні	Формують нормативне поле для аналізу: Міжнародні стандарти, нормативні документи Міністерств та відомств України, галузеві методичні рекомендації з економічного аналізу
Планові	Стратегічний план діяльності, бюджети всіх рівнів, кошториси, бізнес-плани, плани санації, інвестиційні проекти
Облікові	Інформація, яка формується у системі бухгалтерського обліку: дані первинних документів, рахунків бухгалтерського обліку, облікових регістрів, внутрішня управлінська звітність, фінансова та консолідована звітність, податкова звітність
Статистичні	Статистичні дані, дані статистичних збірників та регіональних відділів статистики, статистична звітність
Інші	Установчі документи, проспект емісії акцій чи інших цінних паперів, свідоцтво про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів, перелік афілійованих осіб АТ та належних їм акцій, договори, рішення судових органів, результати податкових перевірок, аудиторські висновки, результати попередніх аналітичних досліджень, курси валют, фондові індекси, кредитні історії, технічна документація, спеціальні обстеження, ділове листування, рекламні матеріали, преса, ЗМІ, Інтернет-мережа тощо

ників, варіанти і моделі їх використання у зарубіжній практиці об'єднані під загальним терміном «performance measurement», що означає «оцінка результатів». Показники, які найчастіше використовуються у аналітичній роботі, наведені у табл. 3.

У цих трактуваннях відсутні ознаки, що дозволяють однозначно ідентифікувати показники у частині співвідношення з відповідною функцією управління. Проте показники не існують поза їх цільовим призначення щодо відповідної функції управління. Відповідно, у межах кожної з представлених груп показники можна класифікувати за двома критеріями: 1) об'єктивні, що відображають природу і зміст економічного показника і зумовлені змінами зовнішнього середовища та інституційними змінами; 2) суб'єктивні, на які впливають управлінські рішення.

Інтегрованість усіх ланок системи управління підприємства у єдиний інформаційний простір обумовили значну варіативність процедурної сторони аналізу фінансового потенціалу, що здійснюється за наступними етапами: визначення об'єктів, що підлягають аналізу, його мети та завдань, складання плану аналітичної роботи та розробка системи показників, які характеризують об'єкт дослідження; аналіз інформаційної бази, оцінка її об'єктивності та відповідності обліковим даним; отримання показників результатів діяльності суб'єкта господарювання та їх порівняння з базовим рівнем (показниками плану, фактичними даними за попередні періоди та з прогнозними показниками бізнес-плану); визначення впливу факторів на результати господарювання та виявляються невикористані резерви підвищення ефективності виробництва. оформлення результатів аналітичного дослідження, розробка заходів щодо їх впровадження, контроль ефективності.

Наведені етапи деталізовано у табл. 4.

Слід зазначити, що аналітики й управлінські консультанти у розвинених країнах інтенсивно розробляють нові методики аналізу й оцінки фінансового потенціалу, що поєднують аналіз фінансового стану та фінансових результатів з оцінками стратегічних можливостей і перспектив, використовуючи основні положення та інструменти сучасної теорії фінансів як доповнення до оцінки активів підприємств.

Заключним етапом аналізу фінансового потенціалу є оформлення результатів та їх інтерпретація. Для забезпечення процесу управління фінансовим потенціалом результати аналізу фінансового потенціалу запропоновано оформлювати у вигляді «Внутрішнього звіту з аналізу фінансового потенціалу».

Ділова репутація, інвестиційна привабливість суб'єкта господарювання, його привабливість як учасника ділових відносин визначається ступенем інформаційної прозорості, достатністю інформації для визначення тактики та стратегії взаємовідносин. На практиці зовнішні суб'єкти (контрагенти, рядові акціонери, засоби масової інформації, зацікавлені соціальні групи тощо) не володіють інформацією для адекватної оцінки фінансового потенціалу, що ускладнює прийняття рішень. Разом з тим, інформація про фінансовий потенціал підприємства та ступінь його контрольованості управлінським персоналом, впевненість у подальшому безперебійному функціонуванні підприємства виступає домінуючим чинником рівня зацікавленості зовнішніх суб'єктів у ділових стосунках.

Таблиця 3. Система показників аналізу фінансового потенціалу

Показники	Зміст показників
Економічні	величини, критерії, рівні, вимірники, що характеризують стан економіки країни, регіону, підприємства, домогосподарства, їх економічний розвиток
Облікові	нормативна, законодавчо встановлена система показників для реєстрації процесів руху капіталу підприємства за фактами їх здійснення
Планові	показники змістовної характеристики цілей, які повинні бути досягнуті підприємством
Нормативні	показники, встановлені щодо кількості та якості ресурсів з метою їх ефективного використання у процесі досягнення мети
Статистичні	показники кількісної оцінки властивостей явища, що вивчається, з урахуванням єдності якісної та кількісної сторін
Контрольні	показники оцінки виконання управлінських рішень, використання та формування резервів економічного потенціалу
Аналітичні	показники, що відображають обсяг, рівень та економічну ефективність виробничих, фінансових і господарських процесів як всієї діяльності підприємства, так і окремих її сторін

Таблиця 4. Складові методики аналізу фінансового потенціалу

Номер етапу	Назва етапу	Характеристика етапу
1	Постановка завдання	Визначення завдань аналізу
		Розробка програми та плану аналітичних робіт
2	Формулювання мети розв'язання проблемної ситуації	Визначення напрямів виконання завдань аналізу
		Визначення джерел інформації
		Підготовка матеріалів для аналізу
3	Виявлення чи вироблення альтернатив досягнення мети	Визначення і групування альтернативних чинників зміни показників діяльності підприємства
		Розробка макетів аналітичних таблиць, методичних вказівок щодо їх заповнення, методів оформлення матеріалів аналізу
4	Характеристика можливого стану зовнішнього економічного середовища	Збирання інформації та визначення додаткових джерел її отримання
		Аналітична обробка інформації
5	Виявлення можливих результатів дій	Попередня оцінка результатів аналізу
		Аналіз причин зміни показників при можливих альтернативах дій
6	Характеристика та оцінка результатів реалізації альтернатив у конкретних умовах зовнішнього економічного середовища	Виявлення зв'язків між реалізацією альтернатив і зовнішнім середовищем
		Виявлення невикористаних можливостей для позитивних змін показників діяльності в умовах впливу факторів зовнішнього економічного середовища
7	Добір критеріїв оцінки відповідно до результатів дії поставленої мети	Здійснення аналізу на основі ранжованих показників оцінки залежно від поставленої мети
		Оцінка результатів шляхом моделювання процесів через встановлення алгоритмів зв'язку між різними показниками з урахуванням реальних зв'язків
8	Оцінка відповідності результатів дії поставленої мети	Формування оціночної системи узагальнюючих (синтетичних) і аналітичних показників, шляхом встановлення взаємозв'язків між показниками
		Визначення рівнів значень відповідності
9	Оцінка очікуваного ефекту дії	Обґрунтування параметрів ефективності дії
		Порівняльний аналіз концепції і очікуваного ефекту дій
10	Порівняння окремих альтернатив за очікуваним ефектом і вибір найкращого	Розробка алгоритму порівняння прогнозних альтернатив
		Розробка альтернатив розвитку та підвищення ефективності діяльності підприємства
11	Прийняття рішень	Розробка висновків за результатами аналізу
		Розробка конкретних дій та заходів

Висновки

Таким чином, ефективна взаємодія підприємства з зовнішніми заінтересованими особами, інтеграція у зовнішнє середовище передбачає підвищення інформаційної прозорості діяльності підприємства. З цією метою, ми пропонуємо розкривати інформацію про фінансовий потенціал для зовнішніх заінтересованих осіб. Одним із аргументів на користь необхідності розкриття інформації про фінансовий потенціал для зовнішніх заінтересованих осіб є той факт, що при відсутності такої інформації, в умовах невизначеності та інформаційного вакууму, останні змушені довіритись експертам. Слід зазначити, що далеко не завжди методи оцінки фінансового потен-

ціалу зовнішніми експертами застосовуються на достатньому професійному рівні. Необхідно розуміти, що будь-яка, навіть і непрофесійна, оцінка, особливо якщо вона повторюється засобами масової інформації, формує у населення та контрагентів певні сподівання і, відповідно, впливає на поведінку суб'єктів ринку, що далеко не безпечно, може спричинити паніку, ажіотаж, завищені сподівання тощо, а, це, у свою чергу негативно позначиться на господарській діяльності. Тому суб'єктам господарювання доцільно упередити виникнення спекулятивних настроїв або зняти напругу у суспільстві шляхом досягнення транспарентності у питаннях політики управління фінансовим потенціалом.

Список використаних джерел

1. Касьянова Н.В. Потенціал підприємства: Формування та використання: Оцінка фінансового потенціалу підприємства / Н.В. Касьянова, Д.В.Солоха, В.В. Морева, О.В. Белякова, О.Б.Балакай: [Електронний ресурс]. –Режим доступу:http://pidruchniki.com/1151051354119/ekonomika/otsinka_finansovogo_potentsialu_pidpriyemstva.

2.Левченко Н.М. Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики / Н.М. Левченко // Інвестиції: практика та досвід. – К.: Економіка, 2012.– №2. – 114 с.

3. Управление организацией: Энцикл. слов. – М.:Издательский дом ИНФРА»М, 2001. – 822 с. [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://yas.yuna.ru>

4. Большой экономической словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – 4»е изд. доп. и перераб. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1248 с.

5. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ...СВ. Мочерний (відп. ред) та ін. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 952 с.

6. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад, і голов, ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ»Перун», 2002. – 1440 с.

УДК 331.4:658:69

М.М. ЗИНЧЕНКО,

здобувач Київського національного університету будівництва і архітектури

Інтелектуальний капітал підприємства: сутність та особливості формування в будівництві

У статті розглядаються сучасні підходи до визначення та класифікації інтелектуального капіталу будівельного підприємства. Виокремлено рівні сутності інтелектуального капіталу. Проаналізовано основні етапи та фази формування інтелектуального капіталу підприємства. Дано характеристику елементам які формують інтелектуальний капітал підприємства.

Ключові слова: інтелектуальний капітал, нематеріальні ресурси, будівельне підприємство, економіка знань, знання, інформація.

М.М. ЗИНЧЕНКО,

соискатель Киевского национального университета строительства и архитектуры

Интелектуальный капитал предприятия: сущность и особенности формирования в строительстве

В статье рассматриваются современные подходы к определению и классификации интеллектуального капитала строительного предприятия. Выделены уровни сущности интеллектуального капитала. Проанализировано основные этапы и фазы формирования интеллектуального капитала предприятия. Дана характеристика элементам которые формируют интеллектуальный капитал предприятия.

Ключевые слова: интеллектуальный капитал, нематериальные ресурсы, строительное предприятие, экономика знаний, знания, информация.

M. ZINCHENKO,

postgraduate student of the Kiev National University construction and architecture

Intellectual capital of the enterprise: the essence and particularities of formation in the construction

The article deals with modern approaches to the definition and classification of intellectual capital of a construction company. Singularly the levels of the essence of intellectual capital. Analyzed the basic stages and phase of formation of intellectual capital of the enterprise. The characteristic of elements forming the intellectual capital of the enterprise is given.

Key words: intellectual capital, non-material resources, construction enterprise, economy of knowledge, knowledge, information.

Постановка проблеми. Інтелектуальний капітал для будь-якого суспільства є його багат-

ством, однією з найвищих цінностей, запорукою лідерства у світовому господарстві, конкуренто-

спроможності економіки, розвитку інноваційних процесів, прогресивності тощо. Процес його накопичення, як правило, триває протягом всього життя людини. На його обсяги можуть і впливають різні фактори: охорона здоров'я, демографічна ситуація, освіта та її якість, економічні показники, екологічне середовище та ін.

Інтелектуальний капітал складається з інтелектуальних ресурсів людей підприємств, фірм та організацій (знання, уміння, талант, творче мислення, освітньо-кваліфікаційний рівень, об'єкти інтелектуальної власності, машини, устаткування, інноваційні розробки тощо), які є результатами попередньої діяльності людини і використовуються суб'єктами господарської діяльності для виконання поставлених завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Аспекти сутності інтелектуального капіталу висвітлено у роботах таких науковців, як Т. Стюарт, Л. Едвінсон, М. Мелоун, Е. Брукінг, В. Лич, Е. Амманн, Ю. Гутарева, Ю. Канигін, В. Куценко, Н. Ушенко, Б. Малицький, В. Прошак, К. Ковтуненко, Ю. Юрченко, Я. Шаповал та ін.

Але скільки б не було суперечок щодо визначення терміну «інтелектуальний капітал», більшість дослідників погоджуються з тим, що це поняття розглядається як сукупність нематеріальних активів підприємства, більшість розглядає це поняття як «колективний мозок», який виконує накопичувальну, відтворювальну, виробничу, стимулюючу, конкурентоспроможну, забезпечувальну та інші функції.

Мета статті. Визначення сутності та особливостей формування інтелектуального капіталу будівельних підприємств.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасних ринкових відносин, аналіз конкурентних переваг та лідерства підприємств, які засновані на ефективному використанні унікальних нематеріальних чинників, що приводять у дію механізми інноваційного розвитку все це та інше стало поштовхом введення у науковий вжиток поняття «інтелектуальний капітал».

Термін «інтелектуальний капітал» один із перших використав Т.Стюарт в своїй роботі «Інтелектуальний капітал», де він визначив його як суму знань всіх робітників компанії, яка забезпечує її конкурентоздатність [1, с. 7]. На перший погляд, зміст понять «знання» і «інтелектуальний капітал» здаються однаковими, але Т.Стюарт й інші дослідники даної проблеми вірно зазначають,

що лише знань працівників іще недостатньо для підвищення прибутковості. Окрім знань потрібні відповідна організація праці, інфраструктурна підтримка (системи передачі й зберігання інформації), наявність попиту на знання, що є в наявності в компанії. Т.Стюарт виокремив дві іпостасі існування інтелектуального капіталу. «Насамперед, це напівпостійна сукупність знань, що виростає навколо деякої задачі, людини або організації і інструменти, за допомогою яких можна збільшити сукупність знань» [1, с. 119–120].

Інтелектуальний капітал варто відрізняти від такого поширеного у вітчизняній науковій літературі поняття як «інтелектуальний потенціал». Інтелектуальний потенціал – це сукупність знань, умінь і творчих обдарувань індивідів, їхній освітньо-кваліфікаційний рівень, які дають змогу засвоювати набуті та творити нові знання, тобто це здебільшого можливості, якими володіє особа [2].

Лич В.М. наголошує, що історичні особливості соціокультурних основ економіки інтелектуального капіталу пов'язані з необхідністю знаходження форм поєднання соціокультурних основ економічного розвитку при забезпечення свободи поєднання творчого різноманіття. Соціогенез передбачає ритмічне виникнення, розвиток, зміну та зникнення його елементів (індивідів, знарядь праці, соціальних груп, класів, суспільних відносин), тобто і розвиток, і деградацію, відносні прогрес і регрес культурно-цивілізаційних світів, які є невід'ємною частиною будь-якого періодичного процесу. У них дослідні школи виділяють, відповідно до своїх підходів і наукових завдань, різні етапи, фази, ритми, хвилі і цикли. [3, с.9].

Складовою економічного потенціалу підприємства будь-якої галузі є інтелектуальний потенціал, який формується за рахунок відповідних ресурсів. На рівні підприємства інтелектуальний потенціал є основою інноваційного розвитку. Джерелом формування інтелектуального потенціалу підприємства є інтелектуальні ресурси, а також фінансові ресурси їх формування, які підприємство має в своєму розпорядженні. Тобто, фінансові ресурси через фінансовий потенціал підприємства, реалізуючись в інтелектуальні ресурси, є основою й для формування інтелектуального капіталу підприємства. Раціональне вкладання коштів у програми розвитку персоналу, нематеріальні активи, витрати на інтелектуальну власність сприятиме зростанню інтелектуального капіталу, збільшен-

ню ринкової вартості підприємства та досягненню значного економічного ефекту.

Отже, в процесі життєдіяльності підприємства інтелектуальний потенціал тісно переплітається з фінансовим потенціалом підприємства, що веде до підсилення конкурентних переваг, підприємницьких і управлінських навиків інтелектуального капіталу. У розрізі часу й постійно змінних зовнішніх й внутрішніх факторів, що впливають на діяльність суб'єкта господарювання, можна виявити закономірну зміну фінансового потенціалу підприємства протягом всього циклу життєдіяльності. Інтелектуальний потенціал, розвиваючись на основі економічного потенціалу, в т.ч. фінансового потенціалу підприємства, вбирає в себе їх основні властивості. [4].

Отже, інтелектуальний капітал та інтелектуальний потенціал взаємодіють між собою і не можуть розвиватися окремо, тобто потенціал переходить в капітал і разом вони створюють інноваційні продукти, які в кінцевому результаті розвивають підприємство, підвищуючи його прибутковість, рентабельність, конкурентоздатність на ринку.

Інтелектуальний капітал, його основні складові та елементи трансформуються або конвертуються в процесі формування та розвитку самого інтелектуального капіталу. Формування інтелектуального капіталу здійснюється шляхом перегрупування та управління інтелектуальними ресурсами, конвертації інтелектуальних ресурсів на інші економічні ресурси. Цей процес сприяє зростанню та збільшенню цінності організації на ринку.

Е. Амманн [5, с.183–186] розглядає дев'ять основних варіантів форм конвертації інтелектуального капіталу:

- 1) перетворення індивідуальних компетенцій у індивідуальні компетенції;
- 2) перетворення індивідуальних компетенцій у зовнішню структуру;
- 3) перетворення зовнішньої структури в індивідуальні компетенції;
- 4) перетворення індивідуальної компетенції у внутрішню структуру;
- 5) перетворення внутрішньої структури в індивідуальні компетенції;
- 6) перетворення зовнішньої структури у зовнішню структуру;
- 7) перетворення зовнішньої структури у внутрішню структуру;
- 8) перетворення внутрішньої структури у зовнішню структуру;

9) перетворення внутрішньої структури у внутрішню структуру.

Конвертація зовнішньої структури в індивідуальну компетенцію — це передача знань найманим працівникам будівельних підприємств у формі нових ідей, практичного досвіду, технологій від постачальників, клієнтів або місцевої громади.

Розгляд процесу формування інтелектуального капіталу будівельних підприємств передбачає поєднання двох головних підходів — трансформації складових частин інтелектуального капіталу та типів знань організації, а саме стратегічного бачення нематеріальних ресурсів та їхньої конвертації, а також оперативного підходу до конвертації знань.

Ієрархічність формування інтелектуального капіталу будівельних підприємств включає: перехід по вертикалі зверху донизу — від трансформації ключових елементів інтелектуального капіталу до розташованих внизу загальних конвертованих знань та перехід по вертикалі знизу нагору — від первинних знань, їхньої індивідуальної конвертації до загальної конвертації знань підприємства. Такий перехід може характеризувати тісну взаємодію клієнтів та робітників будівельних підприємств або користування клієнтською інформаційною системою.

Згідно поглядів Е. Амманна, в процесі формування інтелектуального капіталу беруть участь як робітники з їхніми особливими компетенціями та нормами організаційної поведінки (з боку входу ресурсів), так і зовнішні структурні джерела — інформаційна система, процедура опитування клієнтів (на виході).

У результаті систематизації теоретико-методичних підходів нами визначено, що інтелектуальний капітал це сукупність знань, навичок, умінь людини, можливості сприйняття ними інформації, мислення та генерації ідей, що спрямовує зусилля на забезпечення зростання результативності й ефективності на основі його розширеного відтворення. В інформаційній складовій інтелектуального капіталу центральне місце займає людина. [6, с.115]

У структурно-функціональному розрізі Ю.О. Юрченко розкриває сутність і основні елементи системи управління інтелектуальним капіталом будівельних підприємств, яка створюється на основі системно-ситуаційного підходу до управління інтелектуальним капіталом. Визнання інтелектуального капіталу стратегічно важливим активом

будівельних підприємств, розширене відтворення якого базується на сукупності цілей, принципів, завдань і підсистем, дасть можливість розширити організаційні можливості, стимулювати інноваційну активність, підвищити якість і науковість будівництва у відповідності зі стратегією інноваційного розвитку будівельних підприємств. [7].

Лич В.М. звертає увагу, що наявність формальних ознак накопичення інтелектуального капіталу поєднується у вітчизняних умовах зі стагнацією організаційно-технічного рівня вітчизняних підприємств, збереженням їх низької конкурентоспроможності, згортанням інноваційної діяльності та руйнуванням національної інноваційної інфраструктури. За такої ситуації актуальними стають дослідження зв'язку відтворення інтелектуального капіталу і суспільного добробуту, причин і механізмів, що у вітчизняних умовах розірвали зв'язок між процесами примноження запасу знань, навичок, здоров'я та мотивації населення й зростання еколого-соціально-економічної ефективності національного виробництва. Враховуючи важливу роль будівельних організацій як сфери відтворення людського капіталу варто зазначити, що вагомі джерела поліпшення використання людського потенціалу вітчизняного суспільства містяться саме на мікрорівні. [6, с. 114]

Виокремлення фаз процесу формування інтелектуального капіталу є характерною рисою підходу, запропонованого Л. Едвінссоном. Стадії формування інтелектуального капіталу включають наступні фази: постановка цілі; вимірювання; керівництво; технологічний розвиток; капіталізація; футуризація [8].

Виокремлення перелічених стадій формування інтелектуального капіталу ґрунтується на досвіді фірми Skandia AFS, яка перша в світі у 1991 р. започаткувала функціональний підрозділ з інтелектуального капіталу, який очолив директор з інтелектуального капіталу.

Перша фаза формування інтелектуального капіталу будівельного підприємства означає визначення місії роботи підприємства з урахуванням внутрішніх особливостей та логіки розвитку інтелектуального капіталу. Необхідною умовою здійснення зазначених функцій є структурування та планування організаційної системи будівельного підприємства.

Друга фаза включає розробку контрольних функцій та їх підпорядкування системі обліку.

Третя фаза пов'язана з новим підходом до управління будівельним підприємством, заснованим на знаннях, визначенням орієнтирів розвитку на майбутнє, в першу чергу інноваційних.

Технологічна фаза – це розробка інструментів технологічного розвитку будівельного підприємства, способів утворення нових знань, комунікаційних технологій із метою більш швидкого обміну знаннями.

У фазі капіталізації відбувається «пакування організаційних технологій» з метою їх подальшого використання у виробничому процесі будівництва, а також виокремлення їх інтелектуальних властивостей.

Фаза футуризації – це зосередження діяльності будівельного підприємства на безперервному відновленні, розвитку та примноженні інноваційного капіталу, що було представлено започаткуванням на підприємствах Skandia AFS футуроцентрів.

Фази формування інтелектуального капіталу підпорядковані одна одній, тим не менш, у процесі діяльності будівельного підприємства вони мають впроваджуватися паралельно. Подальше управління сформованим інтелектуальним капіталом – це процес та структура, які використовують, щоб здійснювати два види діяльності: «створення вартості» та «використання вартості» на рівні будівельного підприємства.

Досвід управління знаннями та інтелектуальним капіталом дає підстави для визначення низки підходів до управління інтелектуальним капіталом будівельного підприємства:

- формулювання стратегічного бачення використання інтелектуального капіталу підприємства;
- запровадження моделей управління з метою інтенсифікації координації знань, а саме аудит інтелектуальної власності будівельного підприємства, каталогізація наявних інтелектуальних ресурсів шляхом створення «мапи знань», яка ґрунтується на структурі, пов'язаній з потребами та стратегічним баченням будівельного підприємства; впровадження політики ефективного формування знань, організації, структуризації, планування та нагромадження інтелектуального капіталу; створення в середині підприємства спільнот, метою діяльності яких є сприяння обміну та розповсюдженню великих масивів знань; заохочення навчання протягом життя та інноваційного способу мислення як джерела виявлення нових креативних шляхів впровадження сучас-

них економічних знань у практику діяльності будівельного підприємства; постійне вимірювання нових ідей та знань, визначення системи їхнього захисту та розвитку;

- використання переваг координації знань для оптимізації інноваційних процесів, створення нових товарів або послуг;

- розробка програм ліцензування, встановлення партнерських стосунків з метою максимізації бізнес-можливостей будівельного підприємства на основі ефективного використання інтелектуального капіталу з високою ринковою вартістю передбачає запровадження програм контролю та регулювання виконання контрактів; впровадження стратегій мінімізації податків; використання нормативно-правових програм підвищення здатності будівельного підприємства до визначення, захисту та використання інтелектуальних продуктів, прав заснованих на знаннях;

- бенчмаркінг як інструмент вимірювання ефективності управління інтелектуальним капіталом будівельного підприємства та постановки об'єктивних цілей зростання.

У формуванні інтелектуального капіталу підприємства беруть участь такі елементи:

- економічний потенціал – сукупність наданих та придатних до мобілізації основних джерел, засобів країни, елементів потенціалу цілісної економічної системи, що використовуються і можуть бути використані для економічного зростання й соціально-економічного прогресу;

- фінансові ресурси – власний, позичений та залучений грошовий капітал, який підприємство використовує для формування власних активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання доходу, прибутку;

- фінансовий потенціал – можливості підприємства одержувати й використовувати фінансові ресурси;

- інноваційний потенціал – сукупність природних і трудових ресурсів, організаційних та інформаційних компонентів, матеріальних умов, що функціонують як єдине ціле в умовах впливу факторів зовнішнього середовища з метою вирішення завдань інноваційної діяльності.

Невід'ємною частиною управління інтелектуальним капіталом будівельного підприємства є управління знаннями. Управління знаннями представляється і як потік, спосіб передачі, інструмент комунікацій із зовнішнім середовищем підприєм-

ства, тобто як механізм підсилення інтелектуального капіталу. Однак управління інтелектуальним капіталом будівельним підприємством це не лише управління знаннями, але й методика розповсюдження управління знаннями: управління нагромадженням знаннєвого потенціалу, підвищення цінності та вартісна оцінка інтелектуального капіталу. Для цього повинні бути прямі взаємозв'язки між роботодавцем різних форм власності (будівельним підприємством, фірмою) та навчальними закладами (професійно-технічне училище, коледж, вищий навчальний заклад), щоб будівельне підприємство безпосередньо приймало участь у «виращуванні» спеціалістів, які найбільше затребувані у будівельній галузі. Тому управління інтелектуальним капіталом слід розглядати як процес, який складається з трьох рівнів. На основному рівні управління знаннями започатковує знаннєву основу розповсюдження інтелектуального капіталу шляхом асиміляції зовнішніх знань, інтеграції внутрішнього знання, створення нового знання. На експансіоністському рівні може бути здійснено підвищення вартості інтелектуального капіталу будівельного підприємства шляхом його експансії (розповсюдження), що в кінцевому випадку може призвести до підвищення цінності підприємства в цілому. На стратегічному рівні управління інтелектуальним капіталом будівельного підприємства, як підсистема загальної системи управління підприємством, має відповідати загальній стратегії розвитку підприємства та здійснювати відповідне регулювання напрямків діяльності згідно загальноприйнятій на підприємстві.

Стійкі конкурентні переваги та примноження цінності будівельного підприємства в економіці будь-якої держави у сучасному світі в першу чергу визначаються наявним інтелектуальним капіталом. Проте, не лише формування інтелектуального капіталу як запоруки ринкової стійкості є першочерговим завданням підприємства, але й управління ним, оскільки інтелектуальний капітал є базисом створення доданої вартості. Підприємства будівельної галузі, які використовують інтелектуальний капітал в якості провідного чинника виробництва, дотримуються основних принципів успішного управління ним, а також розробляють методики ідентифікації наявного інтелектуального капіталу, планування його впливу на всі напрями діяльності, безпосереднього управління та звітності залишаються конкурентноздатними на ринку будівництва.

Інтелектуальний капітал становить основу будівельного підприємства і є провідним капіталом на сучасному етапі розвитку будівельної галузі. Головна функція інтелектуального капіталу заключається у прирості маси прибутку за рахунок формування та реалізації необхідних будівельному підприємству систем знань, речей і відносин, які у свою чергу забезпечують його високоєфективну господарську діяльність. Конкурентною перевагою на ринку будівництва стає оновлення технологій виробництва і його продукції, саме завдяки інтелектуальному капіталу, який задає темп і характер розвитку на сучасному ринку будівництва відбуваються позитивні зміни в структурі організації, управління та використанні інноваційних продуктів, які в свою чергу дають можливість ефективно розвиватися будівельним підприємствам в сучасних складних економічних умовах.

Висновок

Отже, інтелектуальний капітал підприємства – економічна категорія, яка є відносно новим поняттям тому в економічній літературі немає узгодженості у визначенні цієї категорії. Дане поняття іноді ототожнюють з людським капіталом, людськими ресурсами, інтелектуальною власністю, інтелектуальними активами. На нашу думку, інтелектуальний капітал – це в першу чергу людина, яка володіє інтелектом, тобто розумово розвинена і здатна до сприйняття інформації, засвоює знання, аналізує і використовує отриманні знання ресурси в практичній діяльності, також це особистість, яка може і хоче постійно займатися самоосвітою та переймати досвід інших індивідів.

Стійкі конкурентні переваги та примноження цінності будівельного підприємства на сучасному етапі розвитку економіки в першу чергу визначаються наявним інтелектуальним капіталом. Будівельні підприємства, які використовують інтелектуальний капітал в якості провідного чинника виробництва, дотримуються основних принципів

успішного управління ним, розробляють методики ідентифікації наявного інтелектуального капіталу завжди будуть конкурентноспроможними на сучасному будівельному ринку.

Список використаних джерел

1. Stewart T.A. The Intellectual Capital. The New of Organizations. N.-Y.-L., 1997. – 270p.
2. Прошак В. Концепція інтелектуального капіталу у сучасній економічній теорії [Текст] / В. Прошак // Вісник Львівського ун-ту.: серія економічна. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2003. – Вип. 32. – С. 598.
3. Лич В.М. Продуктивні соціокультурні основи економіки інтелектуального капіталу. Монографія. Економіка інтелектуального капіталу: сутність та особливості формування в будівництві / За редакцією доктора економічних наук, професора В.М. Лича. – К.: КНУБА, 2017. – 196 с.
4. Ковтуненко К.В., Гутарева Ю.В., Шаповал Я.В. Особливості формування інтелектуального капіталу підприємства // Підприємництво. Менеджмент. Маркетинг. Логістика №3–4(4–5), 2012. – С.78–83
5. Eckhard, Ammann A. Hierarchical Modelling Approach to Intellectual Capital Development // Electronic Journal of Knowledge Management. – Volume 8. – Issue 2. – 2010. – [Електронний ресурс]. – Access mode: <https://books.google.com.ua/books?id=xQL>.
6. Лич В.М. Інтелектуальний капітал будівельних підприємств: сутність і проблеми відтворення. Монографія. Економіка інтелектуального капіталу: сутність та особливості формування в будівництві / За редакцією доктора економічних наук, професора В.М. Лича. – К.: КНУБА, 2017. – 196 с.
7. Юрченко Ю.О. Управління інтелектуальним капіталом будівельних підприємств в умовах інноваційного розвитку (автореферат дис.) канд.е.н. 08.00.04, Київ –2012.
8. Edvinsson, L. Developing intellectual capital Scandia // Long Range Planning. – Vol. 30. – №. 3. – 1997. – P. 366–373.

Г.Г. ОСАДЧА,

к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту Національного університету харчових технологій

В.О. КОЗАЧЕНКО,

студентка Національного університету харчових технологій

Методологічні аспекти обліку дебіторської заборгованості на виробничих підприємствах

У статті досліджено сутність обліково-аналітичного забезпечення та його значення для контролю за дебіторською заборгованістю підприємства. Здійснено огляд класифікації зобов'язань, інформаційного забезпечення обліку операцій з дебіторською заборгованістю. За допомогою системи аналітичних показників було розглянуто методологію аналізу дебіторської заборгованості на підприємстві.

Ключові слова: зобов'язання, дебіторська заборгованість, обліково-аналітичне забезпечення, інформаційне забезпечення, критерії, метод нарахування резерву сумнівних боргів, аналітичні показники, ефективність, ризики.

А.Г. ОСАДЧАЯ,

кандидат экономических наук, доцент кафедры учёта и аудита

Национального университета пищевых технологий

В.А. КОЗАЧЕНКО,

студентка Национального университета пищевых технологий

Методологические аспекты учета дебиторской задолженности на производственных предприятиях

В статье исследована сущность учетно-аналитического обеспечения и его значение для контроля за дебиторской задолженностью предприятия. Осуществлен обзор классификации обязательств, информационного обеспечения учета операций с дебиторской задолженностью. С помощью системы аналитических показателей были рассмотрены методология анализа дебиторской задолженности предприятия.

Ключевые слова: обязательства, дебиторская задолженность, учетно-аналитическое обеспечение, информационное обеспечение, критерии, метод начисления резерва сомнительных долгов, аналитические показатели, эффективность, риски.

Н. OSADCHA,

Candidate of economic sciences Associate Professor of Department of Accounting and Auditing National university of food technologies

V. KOZACHENKO,

Student National university of food technologies

Methodological aspects of accounts receivable at production enterprises

This article explores the essence of accounting and analytical software and its importance for the control of the receivables business. Done overview of the classification of obligations, information support operations account receivable. With the help of analytical indicators examined the methodology of analysis of accounts receivable at the company.

Key words: liabilities, receivables, accounting and analytical support, information, criteria and method of calculating the allowance for doubtful accounts, analytical performance, efficiency, risk.

На даний момент, ситуація в країні не дозволяє адекватно спрогнозувати зміни зовнішнього і внутрішнього економічного середовища, особливо, для здійснення господарської діяльності, що призводить до виникнення непередбачуваних загроз. Даний фактор

може впливати на появу кризового стану в бізнесі, а в деяких випадках – банкрутства немалої частини учасників господарських відносин.

Постановка проблеми. Дебіторська заборгованість є важливою частиною звичайної діяльності підприємства, стан якої значно впливає на

структуру і обсяги грошових коштів та ефективність їх використання. Для забезпечення безперервного виробничого процесу та підтримання високих показників реалізації виробники допускають реалізацію з відстроченою оплатою. Якщо дебіторська заборгованість стрімко зростає, то це може вказувати на непродуману політику стосовно покупців в аспекті кредитних відносин, а також на можливу неплатоспроможність чи банкрутство значної частини контрагентів. З іншого боку – це може свідчити про збільшення обсягу продажів і розвитку підприємства. Бутинець Ф.Ф. стверджує, що великі обсяги дебіторської заборгованості суттєво знижують платоспроможність підприємства [1, с. 351].

Вирішення проблем управління обсягами та своєчасністю повернення дебіторської заборгованості відіграє важливе значення для управління грошовими коштами та їх потоками. Для уникнення небажаних ризиків та оптимізації господарської діяльності підприємства повинні правильно обліковувати та аналізувати дані стосовно розрахунків з покупцями та постачальниками.

Об'єктом дослідження виступає дебіторська заборгованість підприємства. Предметом дослідження є визначення обліково-аналітичного забезпечення дебіторської заборгованості для розробки ефективної системи її контролю та управління.

Метою статті є дослідження впливу обліку та економічного аналізу на ефективність управління дебіторською заборгованістю підприємств харчової промисловості.

Завданням дослідження даної теми є визначення економічної сутності дебіторської заборгованості та показників ефективності управління дебіторською заборгованістю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питаннями обліково-аналітичного забезпечення обліку дебіторської заборгованості на підприємствах займалися такі вчені: Чорненька О. Б., Безродна Т. М., Бутинець Ф.Ф., Герасимович А.М., Костирко Р. О., Пасінович І. І., Лівовшко Т.В., Кручак Л.В., Ганусич В.О., Гурська І.В. тощо.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтерський облік – це фундамент інформаційного забезпечення управління підприємством. Інформаційна функція, яка являється основною, надає необхідні дані зацікавленим зовнішнім та внутрішнім користувачам (акціонерам, керівникам, державним органам).

Іншою складовою інформаційного забезпечення виступає економічний аналіз. Симбіоз двох складових утворює обліково-аналітичне забезпечення управління господарською одиницею, яке відповідає за інтерпретацію та надання необхідної якісної інформації зацікавленим користувачам.

Метою обліково-аналітичного забезпечення дебіторської заборгованості є поєднання процедур бухгалтерського обліку та економічного аналізу для формування інформації з приводу впливу даного сектору на результати діяльності підприємства та прийняття ефективних управлінських рішень.

Завданнями обліково-аналітичного забезпечення системи дебіторської заборгованості є:

- аналіз рівня і динаміки дебіторської заборгованості;
- оцінювання складу та структури дебіторської заборгованості за класифікацією;
- визначення періоду обороту дебіторської заборгованості, її оборотності та вплив даних показників на операційну діяльність підприємства;
- вивчення структури простроченої дебіторської заборгованості;
- оцінка питомої ваги дебіторської заборгованості в активах підприємства;
- оцінювання впливу дебіторської заборгованості на ефективність діяльності підприємства [3].

Задля отримання правдивої та незалежної інформації, що може впливати на прийняття управлінських рішень, існує необхідність ефективної організації обліку та аналізу дебіторської заборгованості.

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про дебіторську заборгованість та її розкриття у фінансовій звітності визначаються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» (далі – П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість»). Крім того, при відображенні в обліку та фінансовій звітності дебіторської заборгованості необхідно враховувати вимоги інших П(С)БО: Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 14 «Оренда», Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід», Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів», Положення (стандарту) бух-

галтерського обліку 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін», а також, Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій.

Дебіторська заборгованість – це сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Дебітори – юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів [4].

Як і до інших активів підприємства, до дебіторської заборгованості національними стандартами висувається вимоги:

- можливість достовірної визначеності грошової оцінки дебіторської заборгованості;
- отримання в майбутньому певних економічних вигод.

Дебіторська заборгованість зараховується на баланс за історичною собівартістю (вартість придбаних дебітором активів, наприклад, товарів, нематеріальних активів, виконаних робіт, наданих послуг, коштів).

З визнанням в обліку дебіторської заборгованості за продукцію, роботи, товари, послуги, П(С) БО 10 «Дебіторська заборгованість» встановлює одночасне визнання доходу. Тому, для визначення даного виду дебіторської заборгованості необхідно, щоб виконувались також критерії визнання доходу відповідно до Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 15 «Дохід».

Також, одночасно з зарахуванням дебіторської заборгованості, її класифікують за певними критеріями:

- 1) термін погашення та зв'язок з нормальним операційним циклом;
- 2) об'єкти щодо яких виникла дебіторська заборгованість ((наданими позиками, фінансовою орендою, товари/роботи/послуги, розрахунками з бюджетом і т.д.);
- 3) своєчасність погашення.

Дебіторська заборгованість поділяється на довгострокову та поточну згідно критерія терміну погашення.

Поточна дебіторська заборгованість – виникає в ході нормального операційного циклу або буде погашена протягом 12 місяців з дати балансу.

Довгострокова дебіторська заборгованість – не виникає в ході нормального операційного циклу і буде погашена після 12 місяців з дати балансу.

Для довгострокової дебіторської заборгованості передбачений синтетичний рахунок 18 «Довгострокова дебіторська заборгованість».

Поточна дебіторська заборгованість обліковується на рахунках 3 класу та складається з таких видів: Рахунок 34 «Короткострокові векселі одержані», Рахунок 36 «Розрахунки з покупцями та замовниками», Рахунок 37 «Розрахунки з різними дебіторами», Рахунок 38 «Резерв сумнівних боргів».

Для списаної дебіторської заборгованості протягом 3 років передбачений позабалансовий рахунок 071 «Списана дебіторська заборгованість». Даний рахунок створений для можливості стягнення списаної заборгованості у разі зміни фінансового положення дебітора [5].

Накопичена інформація про дебіторську заборгованість на певну дату відображається у Балансі (Форма 1) за встановленою формою, з попереднім узагальненням даних з синтетичних рахунків у відповідні статті.

Первинними документами з обліку дебіторської заборгованості є накладні, видаткові накладні, акти прийому виконаних робіт (наданих послуг), податкові накладні, товарно-транспортні накладні, товарні накладні, вантажно-митні декларації, платіжні доручення, видаткові касові ордери.

Інформація стосовно дебіторської заборгованості накопичується в спеціальних відомостях та узагальнюється в Журналі 3.

Якщо ж говорити про своєчасність сплати, то дебіторська заборгованість поділяється на:

- строкова дебіторська заборгованість, термін сплати якої ще не настав;
- прострочена дебіторська заборгованість (не сплачена в строк).

Прострочена дебіторська заборгованість, в свою чергу, поділяється на сумнівну та безнадійну.

Сумнівний борг – поточна дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги щодо якої існує невпевненість її погашення боржником.

Безнадійна дебіторська заборгованість – поточна дебіторська заборгованість щодо якої існує впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

Класифікація дебіторської заборгованості відіграє важливе значення для забезпечення правильності обліку та аналізу даного сектору, а також – для прогнозування майбутніх ризиків і можливостей підприємства.

Для передбачення ризиків і можливих фінансових втрат та рівномірного розподілу витрат у зв'язку зі списанням дебіторської заборгованості, підприємства створюють резерв сумнівних боргів.

Класифікація дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги за строками непогашення використовується саме при обчисленні даного резерву та відображається у примітках до фінансової звітності.

Як говорить методологія, підприємства самостійно можуть обирати і використовувати метод нарахування резерву сумнівних боргів та визначення його величини, що фіксується в обліковій політиці, а саме:

1) метод застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості;

2) метод застосування коефіцієнта сумнівності.

Найчастіше, невеликі підприємства надають перевагу методу застосування абсолютної суми сумнівної заборгованості, так, як він є простішим у використанні (на підставі аналізу платоспроможності окремих дебіторів визначається величина резерву).

При використанні методу застосування коефіцієнта сумнівності, величина резерву розраховується як добуток коефіцієнта сумнівності на суму дебіторської заборгованості на початок звітного періоду.

Основним джерелом для економічного аналізу дебіторської заборгованості є баланс підприємства та дані аналітичного обліку.

Аналіз розпочинають з оцінки рівня дебіторської заборгованості та його динаміка у порівнянні з попереднім періодом. Для визначення цього рівня, здійснюється розрахунок частки дебіторської заборгованості у загальній сумі оборотних активів підприємства за формулою:

$$D_a = \frac{ДЗ}{ОбА}, \quad (1)$$

де D_a – частка дебіторської заборгованості у загальній сумі оборотних активів підприємства; ДЗ – дебіторська заборгованість, тис. грн.; ОбА – загальна сума оборотних активів підприємства, тис. грн.

Наступним показником, що характеризує ефективність кредитного контролю і показує розширення чи зниження комерційного кредиту підприємства являється коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, що розраховується за формулою:

$$K_{одз} = \frac{ЧД_p}{ДЗ}, \quad (2)$$

де, $K_{одз}$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості, кількість оборотів (рази); $ЧД_p$ – чистий дохід від реалізації, тис.грн.; ДЗ – дебіторська заборгованість середня за період.

Далі визначають скільки приблизно днів потрібно підприємству для погашення дебіторської заборгованості за формулою:

$$T_{пдз} = \frac{T}{K_{одз}}, \quad (3)$$

де $T_{пдз}$ – тривалість періоду погашення дебіторської заборгованості, кількість днів; Т – звітний період в днях; $K_{одз}$ – коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості.

Якісну характеристику дебіторської заборгованості забезпечує показник питомої ваги сумнівної заборгованості у складі загальної дебіторської заборгованості, що розраховується так:

$$ПВ_{сдз} = СЗ/ДЗ \quad (4)$$

де $ПВ_{сдз}$ – питома вага сумнівної заборгованості в складі дебіторської заборгованості, %; СЗ – сумнівна заборгованість, тис. грн.; ДЗ – середня дебіторська заборгованість за період, тис. грн. [6, с. 287–289].

Наступним кроком доцільно побудувати таблицю складу та динаміки дебіторської заборгованості, визначити частку кожного виду дебіторської заборгованості у її загальному обсязі, а також – провести ранжування за окремими «віковими» групами.

Найрозповсюдженішим способом групування є: 0–30, 31–60, 61–90, 91–120, 120–150, 150–180, більше 180 та 360 днів. Ці дані є наочні і допомагають усвідомлювати загальну картину в даному секторі [7].

Далі оцінюють ймовірність виникнення безнадійних боргів та їх розмір. Використовуючи систему групування, наведену в попередньому кроці, визначається сума безнадійних боргів для кожної групи. Чим вища вікова група, тим більший відсоток цієї суми. Підприємство може використовувати стандартну шкалу розрахунків або розробити власну, яка буде більш точнішою і враховуватиме особливості галузі і діяльності, проте, для цього потрібні дані за декілька років та аналіз дебіторської заборгованості, який на більшості підприємств – відсутній. Оцінивши ймовірність виникнення даного виду боргів, підприємство матиме змогу прогнозувати розміри безнадійної заборгованості в майбутніх періодах та необхідну суму створення резерву по безнадійних боргах.

Висновки

Правильно організований облік та ефективно проведений економічний аналіз допомагає знизити ризики та саму частку простроченої дебіторської заборгованості, економити час та ресурси підприємства, ефективніше використовувати оборотні засоби, прогнозувати поведінку контрагентів та можливі сценарії розвитку подій, таким чином, збільшуючи фінансові результати підприємства.

Список використаних джерел

1. Бутинець Ф.Ф., Герасимович А.М. Бухгалтерський фінансовий облік: Підручник / Ф.Ф. Бутинець, Ф.М. Герасимович / За ред. Ф.Ф. Бутинця. – 7-е вид., доп. і перероб. – Ж.: Рута, 2006. – 832 с.
2. Безродна Т.М. «Обліково-аналітичне забезпечення управління підприємством: визначення сутності поняття» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.academia.edu/11291300>

3. Чорненко О.Б. «Основні аспекти обліково-аналітичного забезпечення управління заборгованістю підприємства» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nz.uad.lviv.ua/static/media/1-52/29.pdf>.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість» / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua>

5. Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

6. Фінансовий аналіз: Навч. посібник. // Костирко Р. О. – Х.: Фактор., 2007. – 784 с.

7. Слав'юк Р.А. Фінанси підприємств Бердар М.М. Фінанси підприємств. Навчальний посібник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/12210605/finansy/finansoviy_analiz_debitorskoyi_zaborgovanosti

УДК 339.138

О.В. КУДЕНКО,

аспірант кафедри маркетингу, ДВНЗ КНЕУ імені Вадима Гетьмана

Дослідження рівнів сегментування ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет

В статті досліджено рівні сегментації українського ринку збуту комп'ютерних пристроїв із функцією мережевого підключення, що дало можливість схематично зобразити сегменти ринку пристроїв для виходу в мережу Інтернет та пристроїв зі схожими (суміжними) функціями, а також зобразити сегменти пристроїв, які були витіснені з ринку вищезазначеними та виокремити три визначених рівні сегментування ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет.

Ключові слова: сегментування ринку, матриця БКГ, розумні годинники, смартфони, мобільні пристрої.

О.В. КУДЕНКО,

аспірант кафедри маркетингу, ДВНЗ КНЕУ імені Вадима Гетьмана

Исследование уровней сегментирования рынка мобильных устройств с функцией выхода в сеть Интернет

В статье исследованы уровни сегментации украинского рынка сбыта компьютерных устройств с функцией сетевого подключения, что позволило схематично изобразить сегменты рынка устройств для выхода в сеть Интернет и устройств со схожими (смежными) функциями, а также изобразить сегменты устройств, которые были вытеснены с рынка вышеуказанными и выделить три определенных уровня сегментирования рынка мобильных устройств с функцией выхода в сеть Интернет.

Ключевые слова: сегментирование рынка, матрица БКГ, умные часы, смартфоны, мобильные устройства.

О. KUDENKO,

post-graduate student Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Investigation of segments of the market of mobile devices with the function of access to the Internet

In the article the levels of segmentation of the Ukrainian market of computer devices with

the function of network connection are investigated, which allowed to schematically depict the segments of the device market for accessing the Internet and devices with similar (related) functions, as well as depicting the segments of devices that were driven out of the market by the above and allocated three distinct levels of market segmentation of mobile devices with the function of access to the Internet.

Keywords: market segmentation, BCG matrix, smart watches, smartphones, mobile devices.

Постановка проблеми. На сьогодні ринок комп'ютеризованих пристроїв має надзвичайно складну структуру, що передбачає високу значущість результатів сегментування і вибору цільового ринку для забезпечення конкурентоспроможності і ефективності діяльності підприємств. Зокрема, на даному ринку виділяють наступні підсегменти: десктопні комп'ютери, ноутбуки, нетбуки, ультрабуки, планшети та смартфони.

Проблеми в галузі, як вважають аналітики, викликані не тільки триваючим економічним спадом, але і кардинальними змінами в структурі споживчого попиту. Споживачі стали частіше надавати перевагу планшетним комп'ютерам замість настільних ПК і ноутбуків. замість заміни раніше використовувалися настільних і мобільних ПК аналогічними пристроями багато користувачів вважали за краще купити планшетні комп'ютери. За підсумками року лідерство зберегла компанія HP, яка поставила на глобальний ринок у 2016 р. ПК 56,5 млн. пристроїв (на 6,7% менше, ніж у 2015 році). Кількість користувачів мобільних пристроїв з функцією виходу в Інтернет зростає та загалом аудиторія цих користувачів дорослішає. Найбільш вживаними пристроями є смартфон та планшетний ПК. Кількість цих пристроїв у загальній масі продажів мобільних пристроїв та ПК зростає, для планшетних ПК в першу чергу за рахунок нетбуків та ноутбуків; для смартфонів, за рахунок мобільних телефонів без функції виходу в мережу Інтернет. Відбувається незначна конкуренція між виокремленими пристроями. Тому визначення рівнів сегментування ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет являється актуальною проблемою.

Метою статті являється: виокремити рівні сегментування ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет та охарактеризувати їх. Побудувати матриці БКГ на ринку продажу ПК у розрізі сегментів для однорідної групи підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найнижчий рівень сегментації ринку мобільних

пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет України, це сегмент ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет. Цей рівень відповідає визначеному у багатьох авторів рівню масового маркетингу, або фактично не сегментованого ринку [1]. Даний рівень підтримується масовими рекламними та маркетинговими мікропідприємствами, що звертаються до загальної аудиторії. Роботу, що виконують компанії з цією групою споживачів помітно в рекламних банерах розташованих у метрополітені, на білбордах та масових типових рекламних кампаніях в мережі Інтернет. Такі акції проводять здебільшого крупні вендори та ритейлери.

Сутність таких маркетингових дій націлена значною мірою на популяризацію бренду виробника, супермаркету електроніки або інтернет магазину що виробляє, або продає цілий спектр пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет. [2].

Цілком виправдано просування такої великої товарної групи як мобільні пристрої з функцією виходу в мережу Інтернет засобами масового маркетингу саме для великих компаній. Компаній, що розповсюджують або виробляють різні пристрої з суміжними функціями. Окремо слід зазначити, що використовуючи термін «масовий маркетинг» ми лише акцентуємо увагу на окремих ознаках роботи компаній на несегментованому ринку, що найбільш притаманні узагальненому розумінню терміну «масовий маркетинг». Тому що існують автори, які деталізують значення терміну зводячи його лише до одного з проявів масового маркетингу, а саме використанню однакових засобів просування, реклами та продажу одного товару для різних груп споживачів [3].

Так само є лише приватним випадком масового маркетингу просування товарів однієї цінової категорії [4]. Особливо акцентуємо увагу на цих вузьких твердженнях, тому що в літературі, особливо російськомовній, дуже часто зустрічаються випадки подання приватних випадків як узагальнюючих, що може призвести до плутанини в поняттях та визначеннях.

Саме з цієї причини ми використовуємо термін «найнижчий рівень сегментації», визначаючи цим, що сегментація відбулась, але за елементарною, очевидною ознакою товарної групи, а саме мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет. Ця група товарів орієнтована на широкий сегмент (групу) споживачів, водночас їй притаманні велика розбіжність в ціні серед пристроїв (що входять в означену групу) та дуже різноманітний функціонал. Проте, варто зазначити, що в цій групі товарів обов'язково впроваджені дві головні функції, а саме мобільність і функція виходу в Інтернет.

Слід зазначити, що маркетингові програми в цьому сегменті націлені в основному на популяризацію образу життя з можливістю комунікації через мережу Інтернет будь-де та будь-коли, а також просуванню окремих брендів, які мають повний спектр пристроїв з названими ознаками, як було показано вище.

Гарний приклад масового маркетингу показують мобільні оператори, що просувають і популяризують в першу чергу свої послуги зв'язку, але створюють дуже гарний медійний фон для виробників та продавців мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет. Саме тому періодично з'являються рекламні кампанії, що сумісно проводять мобільний оператор та виробник означених пристроїв.

Слід зазначити, що розважально-медійна функція передбачає використання екрану більшого розміру та, зазвичай, потужнішого центрального процесора. Названий рівень сегментації зустрічається в літературі під назвою «сегментований маркетинг» [5]. Зауважимо, що зазвичай автори, які використовують термін «сегментований маркетинг» однотайно використовують однаковий підхід до визначення груп споживачів та використовують приклади чіткого розділення сегменту за потребами споживачів [6] на відміну від невизначених позицій, які ми бачили в авторів, що пишуть про масовий маркетинг.

Для обох названих груп споживачів виробники та реалізатори використовують схожі техніки просування продукту та популяризації способу виходу в мережу Інтернет з мобільного пристрою. Цікавою особливістю є те, що хоча обидві групи пристроїв і є субститутами традиційних рішень (мається на увазі мобільні телефони та домашні ПК), рекламні кампанії нечасто представляють такий варіант споживачам. Зазначимо, що

це, на нашу думку, відбувається по причині використання інструментів масового маркетингу, хоча сегменти споживачів певною мірою розділені.

До речі підкреслимо, що до останнього часу сегменти ПК та мобільних телефонів не мали спільної межі, тому конкуренції між пристроями не спостерігалось і лише з появою смартфонів та планшетних ПК з'явилась лінія дотику в до того розділених сегментах.

Третій рівень сегментування розділяє пристрої означених вище груп на вузькоспеціалізовані категорії. Цей рівень сегментування ринку України мобільних пристроїв з функцією виходу в Інтернет ближче всього до категорії, яку більшість дослідників визначають як «нішевий маркетинг» [7] або, як визначають деякі автори спосіб продажів, що передбачає таке влаштування ринкових сегментів, при якому потрібно використовувати стратегії максимальної орієнтації на клієнта [8].

Але на відміну від загально прийнятого ставлення до нішевого рівня сегментації як до області роботи малих підприємств і вузькоспеціалізованих товарів [9], в нашому випадку спостерігаємо стрімкий розвиток сегменту та вихід в нього від початку потужних технологічних міжнародних компаній. Означена нами особливість, має відношення до сегменту планшетних ПК а не смартфонів.

Виклад основного матеріалу. На рис.1 представлена динаміка загальних обсягів продажу ТОВ Компанія Ліана (далі ТОВ1) та ТОВ «ЛЕНОВО ЮКРЕЙН»(далі ТОВ2), ТОВ Навігатор (далі ТОВ3) та ТОВ Квазар-Мікро (далі ТОВ4) та Самсунг Електронікс Україна Компані (далі ТОВ5) за 2011–2016 рр. в тис. грн.

Відносну ринкову частку ТОВ будемо рахувати як відношення ринкової частки найбільшого конкурента до ринкової частки ТОВ.

В таблиці 1 представлені розрахунки середніх значень ринкової частки підприємства, відповідно ринкової частки найбільшого конкурента, також ріст ринку збуту з продажу ПК (декстопи, ноутбуки, нетбуки) для сегменту 1 за 2016 р.

Беручи до уваги те, що виробники концентруються переважно на одному з сегментів, в який крім означених пристроїв входять і ті яким вони прийшли на заміну, і виробляють пристрої й попереднього покоління. Мова йде про те, що виробники смартфонів зазвичай виробляють і мобільні телефони, а виробники планшетних ПК виробляють ноутбуки і ПК десктопні, а рекламу-

Рисунок 1. Динаміка загальних обсягів продажу ТОВ Компанія Ліана та ТОВ «ЛЕНОВО ЮКРЕЙН», ТОВ Навігатор та ТОВ Квазар-Мікро та Самсунг Електронікс Україна Компані за 2011–2016 рр. в тис. грн.

Таблиця 1. Сегмент 1. Економічні показники підприємств 2016 р. на ринку продажу ПК (декстопи, ноутбуки, нетбуки)

Назва ТОВ	Ринкова частка ТОВ, %.	Ринкова частка найбільшого конкурента, %.	Ріст ринку збуту, %.	Відносна ринкова частка ТОВ
ТОВ1	7,8	11	3	1,41025641
ТОВ2	8,4	11,5	5	1,36904761
ТОВ3	9,3	12	7	1,29032258
ТОВ 4	12,5	12,7	13	1,016
ТОВ5	16,4	13	16	0,79268292

вання товару, що має замінити попередній може знизити продажі.

На рис. 2 представлена Матриця Бостонської консалтингової групи (БКГ) на ринку продажу ПК (декстопи, ноутбуки, нетбуки) для підприємств за 2016 рік, як ілюстрація даних таблиці 2.

Зауважимо, що водночас в групі планшетних ПК виділилась додаткова гілка розвитку пристроїв з чітко визначеними ознаками, а саме гібридні планшетні ПК. Саме ця група товарів позиціонується більшістю виробників як достойна альтернатива ноутбукам та десктопним ПК. І по-

казники зростання у кількісному та грошовому вимірах цього сегменту ринку повністю підтверджують цю тезу. Можливо гібридні планшетні ПК в майбутньому не повторять результати компанії Documentum, досягнуті завдяки використанню стратегії нішевого маркетингу [28], але в будь-якому випадку вони впевнено займуть свою нішу, або стануть масовим продуктом, що витіснить з ринку сучасні ноутбуки та десктопні ПК.

В таблиці 2 представлені розрахунки середніх значень ринкової частки підприємства, відповідно ринкової частки найбільшого конкурента, також ріст ринку збуту з продажу ПК (планшетні, в тому числі гібридні) для сегменту 2 за 2016 р.

На рис. 3 представлена Матриця (БКГ) на ринку продажу ПК (планшетні, в тому числі гібридні) для підприємств за 2016 рік, як ілюстрація даних таблиці 3.

Наступний рівень сегментації українського ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в ме-

режу Інтернет, назовемо його «середній рівень сегментації» охоплює дві великі групи споживачів, що вирішують паралельні проблеми заміни мобільного телефону або заміни домашнього ПК. Як ми зазначали в середині цього розділу, ключовими функціями пристроїв на цьому рівні на додачу до мобільності та виходу в мережу стають можливість ведення телефонних розмов в одному випадку та розважально-медійна функція в другому випадку.

В таблиці 3 представлені розрахунки середніх значень ринкової частки підприємства, відповідно ринкової частки найбільшого конкурента, також ріст ринку збуту з продажу смартфонів для сегменту 3 за 2016 р.

У випадку менш вираженого цього сегменту в групі смартфонів, маються на увазі, так звані, смартфони «всюдиходи», що мають додатковий захист від пилу бруду та вологи. Або, смартфони з розширеним функціоналом певного напрямку, наприклад, такі пристрої, які представлені з двома камерами, які

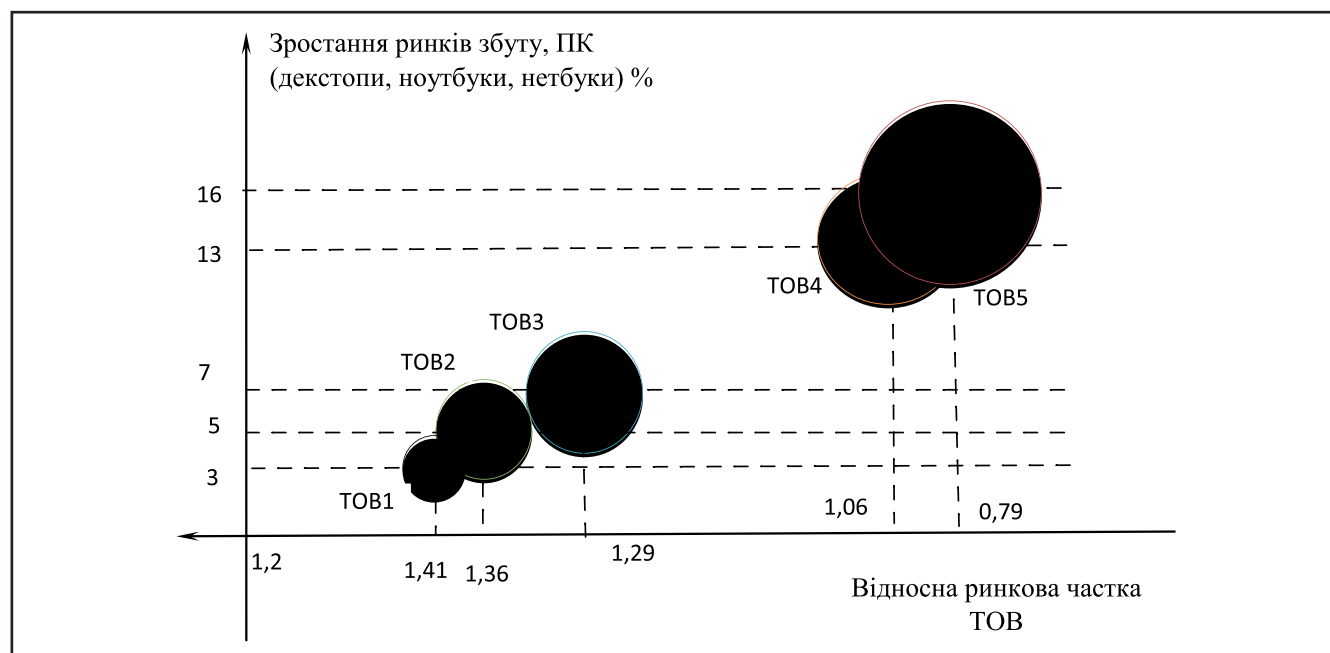

Рисунок 2. Матриця БКГ на ринку продажу ПК (десктопи, ноутбуки, нетбуки) для підприємств за 2016 р.

Таблиця 2. Сегмент 2. Економічні показники підприємств 2016 р. на ринку продажу ПК (планшетні, в тому числі гібридні)

Назва ТОВ	Ринкова частка фірми, %.	Ринкова частка найбільшого конкурента, %.	Ріст ринку збуту, %.	Відносна ринкова частка фірми
ТОВ1	8,1	11,5	3	1,4197530
ТОВ2	9,2	11,8	5	1,2826086
ТОВ3	11,2	13,5	7	1,2053571
ТОВ 4	13,7	14,2	13	1,0364963
ТОВ5	18,5	15	16	0,8108108

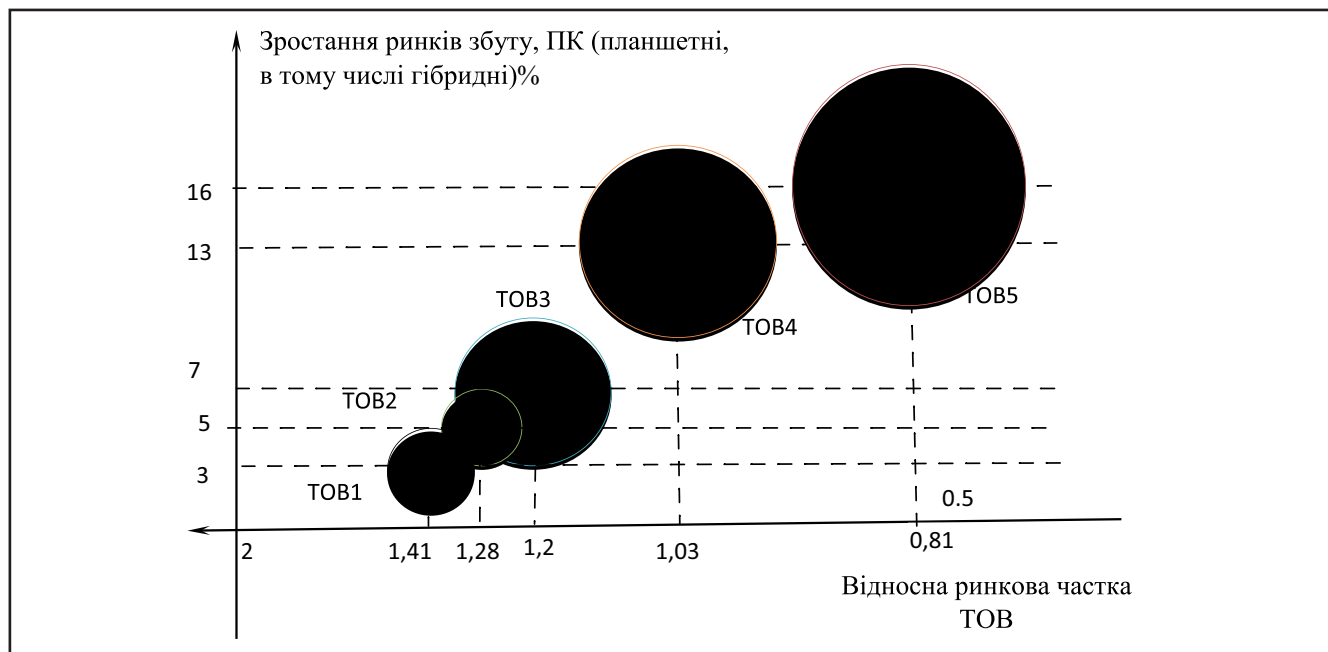

Рисунок 3. Матриця БКГ на ринку продажу ПК (планшетні, в тому числі гібридні) для підприємств за 2016 р.

Таблиця 3. Сегмент 3. Економічні показники підприємств 2016 р. на ринку продажу смартфонів

Назва TOB	Ринкова частка фірми, %	Ринкова частка найбільшого конкурента, %	Ріст ринку збуту, %	Відносна ринкова частка фірми
TOB1	8,2	10,1	3	1,231707317
TOB2	9,5	11,2	5	1,178947368
TOB3	11,7	12,5	7	1,068376068
TOB 4	13,9	13,2	13	0,949640288
TOB5	19,3	16,4	16	0,849740933

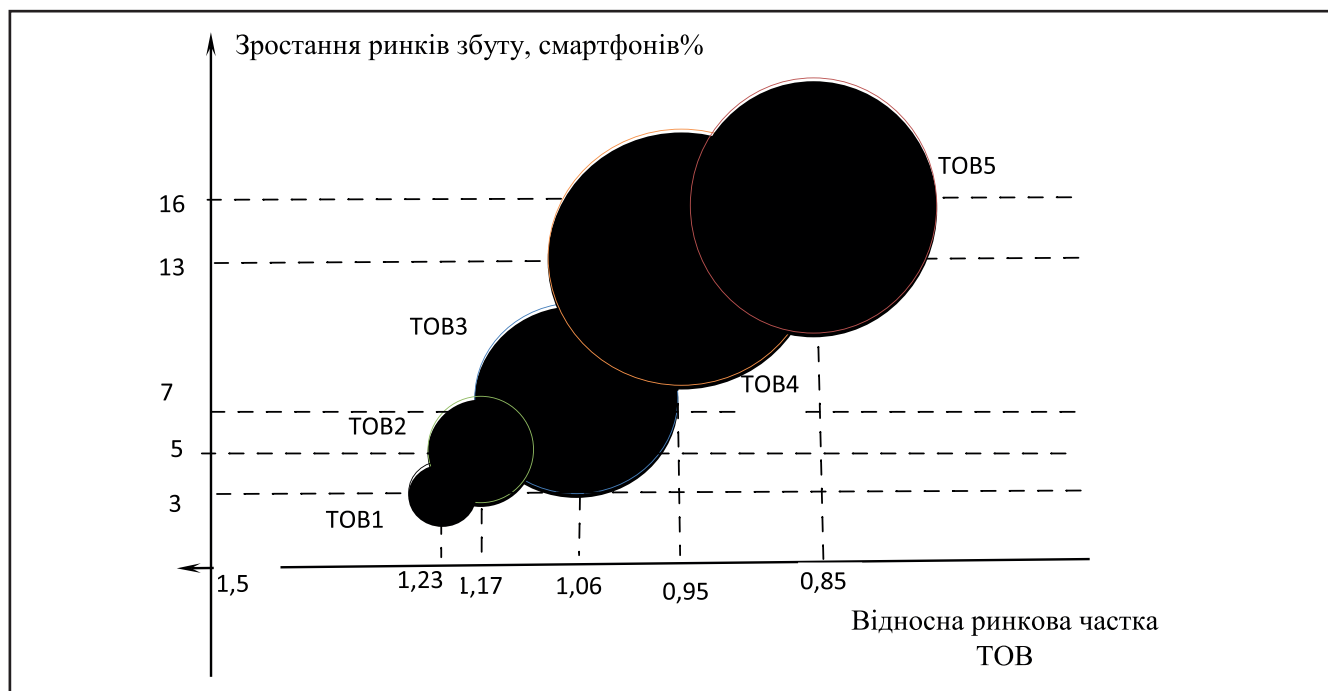

Рисунок 4. Матриця БКГ на ринку продажу смартфонів для підприємств за 2016 р.

Таблиця 4. Сегмент 4. Економічні показники підприємств 2016 р. на ринку продажу мобільних телефонів

Назва ТОВ	Ринкова частка фірми, %.	Ринкова частка найбільшого конкурента, %.	Ріст ринку збуту, %.	Відносна ринкова частка фірми
ТОВ1	8,16	11,3	3	1,384803922
ТОВ2	9,3	11,5	5	1,23655914
ТОВ3	11,6	13,7	7	1,181034483
ТОВ 4	13,8	14,7	13	1,065217391
ТОВ5	18,7	16,3	16	0,871657754

являються по суті вузько нішевими продуктами, та виробляються невеликими (не масовими) партіями й просуваються засобами нішевого маркетингу.

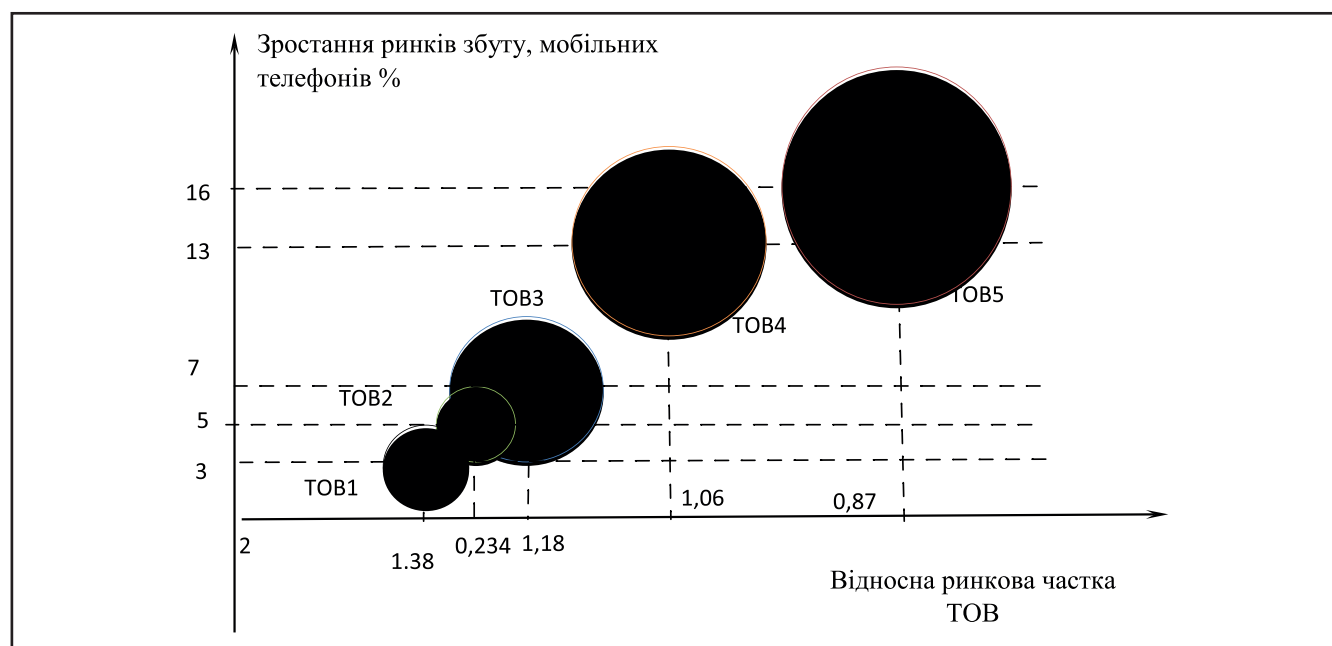
На рис. 4 представлена Матриця (БКГ) на ринку продажу смартфонів для підприємств за 2016 рік, як ілюстрація даних таблиці 4.

В таблиці 4 представлені розрахунки середніх значень ринкової частки підприємства, відповідно ринкової частки найбільшого конкурента, також ріст ринку збуту з продажу мобільних телефонів для сегменту 4 за 2016 р.

На рис. 5 представлена Матриця (БКГ) на ринку продажу мобільних телефонів для підприємств за 2016 рік, як ілюстрація даних таблиці 5.

В таблиці 5 представлені розрахунки середніх значень ринкової частки підприємства, відповідно ринкової частки найбільшого конкурента, також ріст ринку збуту з продажу розумних годинників для сегменту 5 за 2016 р.

На рис. 6 представлена Матриця (БКГ) на ринку продажу розумних годинників для підприємств за 2016 рік, як ілюстрація даних таблиці 5.

Рисунок 5. Матриця БКГ на ринку продажу мобільних телефонів для підприємств за 2016 р.**Таблиця 5. Сегмент 5. Економічні показники підприємств 2016 р. на ринку продажу розумних годинників**

Назва ТОВ	Ринкова частка фірми, %.	Ринкова частка найбільшого конкурента, %.	Ріст ринку збуту, %.	Відносна ринкова частка фірми
ТОВ1	7,2	10,4	3	1,444444444
ТОВ2	8,5	10,7	5	1,258823529
ТОВ3	10,3	12,5	7	1,213592233
ТОВ 4	12,7	13,2	13	1,039370079
ТОВ5	16,5	15,1	16	0,915151515

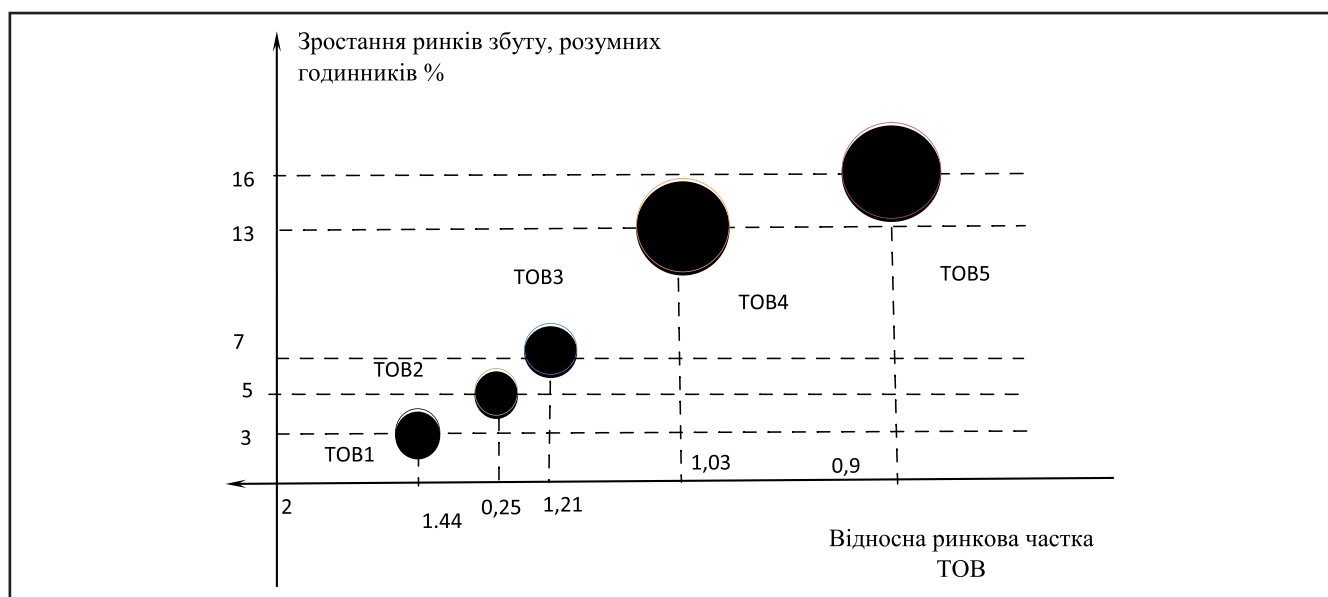

Рисунок 6. Матриця БКГ на ринку продажу розумних годинників для підприємств за 2016 р.

Отже, на українському ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет більшого сегментування, на даний момент, не відбувається, хоча зростання рівня забезпеченості населення, та з'явлення нових технологічних розробок, або переосмислення вже існуючих технологій може призвести до з'явлення нових ніш або рівнів сегментування означеної групи пристроїв.

Висновки

Таким чином, ми виділяємо три визначених рівні сегментування ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет, а саме:

1. Масовий сегмент ринку ПК та мобільних телефонів, що з загальної кількості комп'ютерних пристроїв та засобів зв'язку виділяє мобільні пристрої з функцією виходу в мережу Інтернет і, відповідно, категорію споживачів, що шукають саме такий пристрій і визначають інші функції як другорядні. На цьому рівні найефективніші, та як ми показали практично застосовувані засоби саме масового маркетингу.

2. Середній сегмент ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет, що містить дві категорії товарних груп розділених за додатковим параметром функціоналу, а саме функцією голосового мобільного зв'язку для однієї категорії та функції медійно-ігрового пристрою для другої, приходить на заміну або доповнення домашнього ПК. Як було показано, в цьому сегменті згруповані дві категорії споживачів, які вирішують відповідно проблему зв'язку або розважально-медійного центру, але з обов'язковою

наявністю в пристрою функції виходу в Інтернет та збереженням його мобільності. Найбільш дієвими маркетинговими засобами на цьому рівні залишаються засоби масового маркетингу.

3. Нішевий рівень сегментації ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет, включає з однієї сторони групи товарів категорії смартфонів, що мають специфічні функції, з іншої групи товарів планшетних ПК, серед яких найбільш яскраво виражена та має найвищу динаміку розвитку група товарів гібридних планшетних ПК. Споживачі цього сегменту шукають саме цей товар, тому логічно, що найбільш дієвими маркетинговими засобами є адресна реклама, а також нішевий та індивідуальний маркетинг.

Список використаних джерел

1. Методичні вказівки до виконання розрахунково-графічної роботи з дисципліни «Маркетинг» (для студентів усіх форм навчання напряму підготовки 6.030601 – Менеджмент) / Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова ; уклад. : Г. В. Запорожець, М. К. Гнатенко. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2016. – 34 с.
2. Зозулев А. В. Промышленный маркетинг : рыночная стратегия : учеб. пособие / А. В. Зозулев. – Київ : Центр навч. л-ри, 2010. – 576 с.
3. Корольчук О. П. Маркетинг. Ситуативні, творчі та контрольні завдання : практикум / О. П. Корольчук, Л. М. Шульгіна. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2003. – 259 с.
4. Маркетинг : підруч. [для студ. ВНЗ] / В. Рудея і ін. ; ред.-упоряд. О. І. Сидоренко, Л. С. Макарова. – вид. 3-

те. – Київ : Навч.-метод. центр «Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні», 2009. – 648 с.

5.Маркетинг: принципи і функції: Навч. посіб. для вищих навчальних закладів. – 3-є вид., перероб. і доп. / За ред. О. М. Азарян– Харків: Студцентр, 2002.

6.Палига Є.М. Основи сучасного маркетингу. Навчальний посібник / Є. М. Палига. – Л. : Українська академія друкарства, 2007. – 236 с.

7.Бест Роджер. Маркетинг от потребителя. Москва: Манн Иванов и Фербер, 2016. – 752 с.

8.Крайнікова Т. Профіль українського інтернет-користувача (аналіз вторинних соціологічних досліджень). Вісник Книжкової палати. 2014. № 2.–С.1–4.

9.Котлер, Ф., Келлер, К. Л., Павленко А.Ф. та ін. Маркетинговий менеджмент. Підручник. – К.: Видавництво «Хімджест», 2008. – 720 с.

Д.А. МАКАТЬОРА,

старший викладач кафедри прикладної механіки та машин,
Київський національний університет технологій та дизайну

Методика діагностики технологічного рівня виробничих процесів на підприємстві

В статті досліджено складові методики діагностики технологічного рівня виробничих процесів (ТРВП) підприємства. Визначено, що формування та використання методики діагностики ТРВП підприємства характеризується одночасно як універсальністю, так і унікальністю, залежно від галузевої специфіки, масштабів діяльності підприємства, надійності системи моніторингу ключових показників функціонування підприємства. Розглянуто сутність, та взаємозв'язок складових методики ТРВП підприємства, що спрямована на виявлення потреби підприємства у зміні існуючих та запровадженні нових виробничих технологій, прогресивного обладнання, використання прогресивної сировини та матеріалів.

Обґрунтовано діагностику складових ТРВП підприємства за такими напрямками, як: об'єкт діагностики, форма діагностики, інструменти та часовий інтервал діагностики, що сприяє використанню нових можливостей щодо фінансування та запровадження сучасних виробничих технологій з метою оновлення асортименту продукції, підвищення рівня якості продукції та отримання прибутку. Представлено графічну інтерпретацію методики діагностики ТРВП. Запропоновано матрицю вибору методу діагностики та матрицю вибору управлінських рішень (виробничих стратегій) залежно від технологічного рівня виробничих процесів та потреби запровадження їх на підприємстві.

Ключові слова: технологічний процес, інновація, виробничий потенціал, ключові показники, управлінське рішення, організаційно-економічний механізм, розвиток, ефективність, конкурентоспроможність.

Д.А. МАКАТЕРА,

старший преподаватель кафедры прикладной механики и машин,
Киевский национальный университет технологий и дизайна

Методика диагностики технологического уровня производственных процессов на предприятии

В статье исследованы составляющие методики диагностики технологического уровня производственных процессов (ТРВП) предприятия. Определено, что формирование и использование методики диагностики ТРВП предприятия характеризуется одновременно как универсальностью, так и уникальностью, в зависимости от отраслевой специфики, масштабов деятельности предприятия, надежности системы мониторинга ключевых показателей функционирования предприятия. Рассмотрены сущность и взаимосвязь составляющих методики ТРВП предприятия, направленная на выявление потребности предприятия в изменении существующих и внедрении новых производственных технологий, прогрессивного оборудования, прогрессивного сырья и материалов.

Обосновано диагностику составляющих ТРВП предприятия по таким направлениям, как: объект диагностики, форма диагностики, инструменты и временной интервал диагностики, способствует использованию новых возможностей по финансированию и внедрению современных

производственных технологий с целью обновления ассортимента продукции, повышение уровня качества продукции и получения прибыли. Представлено графическую интерпретацию методики диагностики ТРВП. Предложено матрицу выбора метода диагностики и матрицу выбора управленческих решений (производственных стратегий) в зависимости от технологического уровня производственных процессов и потребности введения их на предприятии.

Ключевые слова: технологический процесс, инновация, производственный потенциал, ключевые показатели, управленческое решение, организационно-экономический механизм, развитие, эффективность, конкурентоспособность.

D. MAKATORA,

Ph.D., associate professor, assistant professor of entrepreneurship and business,
Kyiv National University of Technology and Design

Testing method of precious technological processes enterprise

The article deals with the components of the methodology of diagnostics of the technological level of production processes (TRVP) of the enterprise. It is determined that the formation and use of the methodology of diagnostics of the company's SRTD is characterized both by its versatility and its uniqueness, depending on the industry specifics, the scale of the enterprise's activity, and the reliability of the monitoring system of key indicators of the operation of the enterprise. The essence and interconnection of the components of the technology of the company's TRVP, aimed at identifying the needs of the enterprise in changing existing and introducing new production technologies, progressive equipment, the use of progressive raw materials and materials, are considered.

The diagnostics of the components of the company's TRVP in such directions as: the object of diagnostics, the form of diagnostics, tools and the time interval of diagnostics, which promotes the use of new possibilities for financing and introduction of modern production technologies in order to update the product range, increase the level of product quality and profit, is substantiated. The graphical interpretation of the technique of diagnostics of TRVP is presented. The matrix of the choice of the diagnostic method and the matrix of the choice of managerial decisions (production strategies) depending on the technological level of production processes and the need for their introduction into the enterprise is proposed.

Key words: technological process, innovation, production potential, key indicators, managerial decision, organizational and economic mechanism, development, efficiency, competitiveness.

Постановка проблеми. Створення умов для реалізації ефективних перетворень в економіці на основі конкурентоспроможного функціонування суб'єктів господарювання обумовлює необхідність розробки методики діагностики технологічного рівня виробничих процесів підприємства (ТРВП). Використання зазначеної методики дозволить реалізувати інноваційно-технологічні перетворення на рівні підприємства, що сприятиме досягненню та збереженню бажаних конкурентних позицій в ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За умов глобальних ринкових відносин, що швидко змінюються, одним із основних напрямків підвищення конкурентоспроможності продукції є діагностика та управління виробничими процесами на підприємствах, теоретичні та практичні основи дослідження даної проблеми знайшли відображення як у працях зарубіжних та вітчиз-

няних вчених таких як: А.В. Гриньов [1], Л.І. Федулова [2], О.М. Мандзюк [3], Л.А. Квятковська [5], О.Є. Кузьмін [11], Н.Я. Петришин [11] та ін.

Наукова та практична значимість вивчення питань піднятої проблеми на сучасному етапі за умови недостатньої розробки їх у вітчизняній літературі обумовлюють актуальність дослідження щодо розробки методики діагностики та використання технологій виробничих процесів на підприємствах.

Мета статті полягає у дослідженні складових забезпечення технологічного рівня виробничих процесів (ТРВП) та розробці комплексної методики їх діагностики на підприємстві з метою досягнення запланованого рівня ефективності та конкурентоспроможності підприємства. Завдання дослідження полягає у розробці поетапного алгоритму оцінювання ТРВП з використанням системи показників [7, 8], нормативні значення та вагомість яких встановлюються керівництвом

підприємства при умові обґрунтування щодо доцільності зміни рівня технологій.

Виклад основного матеріалу. Входження України до світової економічної системи як рівноправного економічного партнера ставить перед вітчизняними промисловими підприємствами проблеми, створені як їх тривалою роботою за умов командно-адміністративної системи, так і необхідністю становлення сучасної ринкової економіки та зміною цільової орієнтації підприємств. Розв'язання вказаних проблем буде сприяти виробництву конкурентоспроможної продукції, яка відповідає вимогам міжнародних стандартів відповідності.

Якщо у попередні десятиріччя ефективність функціонування підприємств визначалась виконанням планових показників (щодо обсягів, матеріаломісткості, фондівіддачі тощо), то у системі ринкових відносин ефективність використання ресурсів визначається тим сегментом ринку, на якому реалізується продукція, з набором певних характеристик, що відповідають вимогам споживача.

Пріоритет споживача спонукає виробника орієнтуватися на індивідуальні потреби та реалізувати економію від масштабів виробництва за рахунок розширення ринків збуту на національному та міждержавному рівнях, що визначає необхідність вивчення витратної складової та її впливу на конкурентоспроможність продукції. Таким чином, діагностика технологічного рівня виробничих процесів на підприємстві набуває досить важливого значення в загальній системі управління.

Відповідно до мети дослідження, в статті особливу увагу приділено методиці діагностики ТРВП підприємства, що разом з іншими складовими забезпечує рівень розвитку організаційно-економічних процесів функціонування підприємства. Технологічний рівень виробничих процесів характеризує готовність підприємства до вирішення виробничих задач з метою виготовлення якісної продукції та формує реакцію підприємства на зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Методика комплексної діагностики технологічного рівня виробничих процесів (ТРВП) повинна будуватись з урахуванням результатів моніторингу зовнішнього середовища а саме враховувати вплив чинників таких як: ринкові, конкурентні, науково-технологічні, соціально-демографічні, політичні, зовнішньо-економічні, динамічність, турбулентність.

Запропонована методика діагностики складається з ряду взаємопов'язаних послідовних етапів, спрямованих на отримання кількісної та якісної оцінки ТРВП, вибору стратегічної та тактичної поведінки підприємства у виробничій сфері (див. рисунок).

Етап 1 «Планування». Комплексна діагностика технологічного рівня виробничих процесів починається з етапу планування, який передбачає комплексний інформаційний аналіз та постановку цілей. Постановка цілей потрібна для встановлення планових орієнтирів, досягнення яких забезпечує бажаний рівень функціонування підприємства, зокрема у виробничо-технологічному аспекті. При встановленні цілей та визначення планових показників ТРВП необхідно враховувати вплив дії чинників зовнішнього середовища, зокрема:

- галузеву специфіку формування виробничих процесів;
- наявні на ринку та доступні для підприємства виробничі технології– масштаби діяльності та конкурентну позицію підприємства;
- характеристики попиту споживачів (див. табл. 1)).

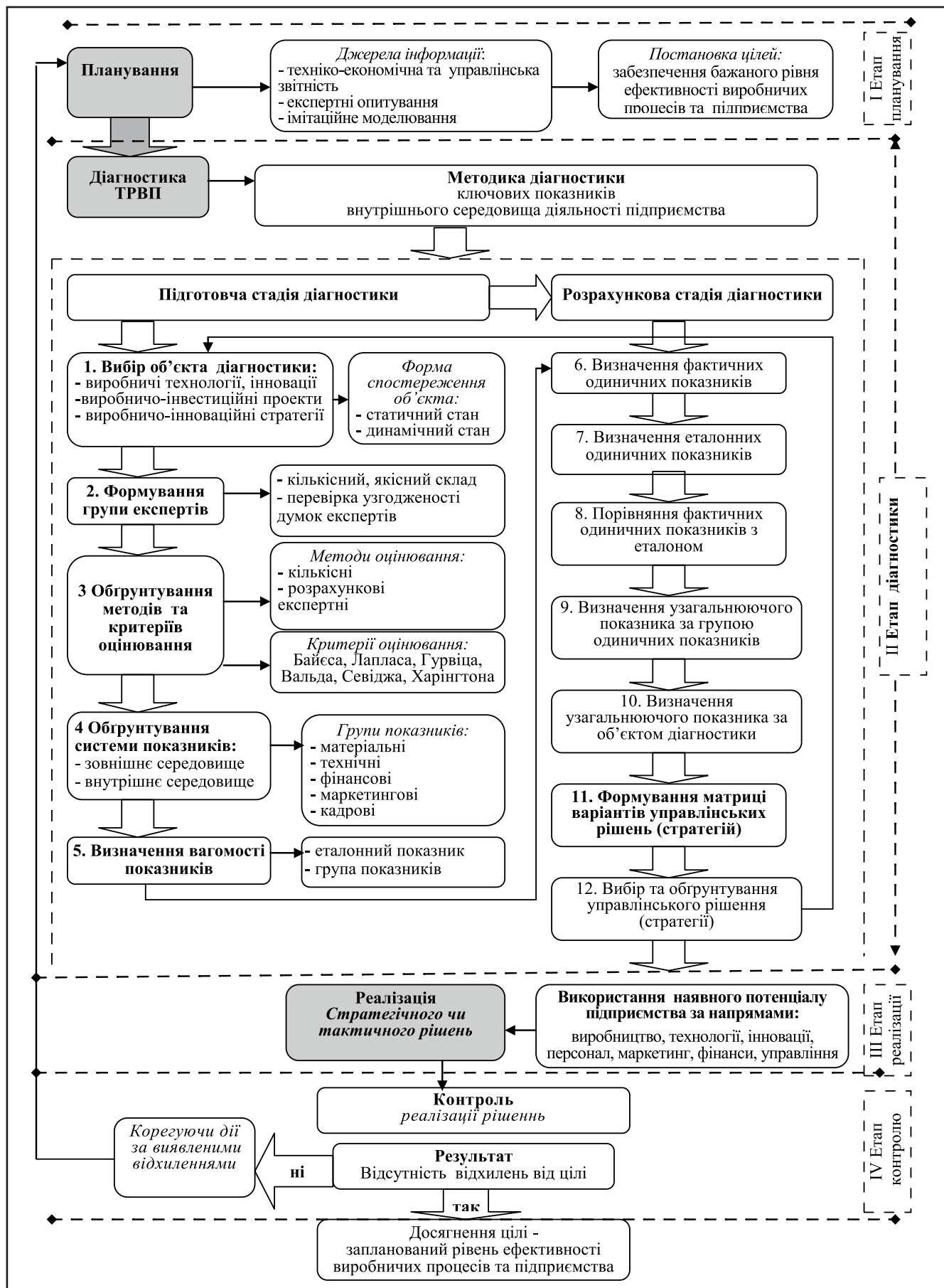
Аналіз зовнішнього середовища доцільно розглядати як попередній етап формування цілей, остаточне уточнення та корегування яких відбувається лише з урахуванням результатів діагностики внутрішнього середовища підприємства.

Джерелами інформації для внутрішньої діагностики ТРВП є: результати техніко-економічного аналізу; фахова експертна оцінка; імітаційне моделювання. При проведенні діагностики внутрішнього середовища діяльності підприємства особливу увагу слід приділяти таким напрямом:

- адекватність системи критеріїв оцінки ТРВП як основи для вибору формування виробничих стратегій;
- достовірність та надійність системи ключових показників функціонування підприємства у виробничому, інноваційному, фінансовому, кадровому, маркетинговому аспектах, як складових виробничого потенціалу підприємства.

Поєднання результатів оцінювання зовнішнього та внутрішнього середовища формує основу для вибору стратегічного чи тактичного рішення спрямованого на досягнення встановлених цілей

Етап 2 «Діагностика». Запропонована в статті методика діагностики технологічного рівня виробничих процесів (ТРВП) підприємства передбачає: підготовчу та розрахункову стадії діагностики.

Комплексна діагностика технологічного рівня виробничих процесів (ТРВП)

Підготовча стадія діагностики ТРВП реалізується шляхом послідовного виконання таких дій:

1. *Вибір об'єкта діагностики.* Об'єктами діагностики технологічного рівня виробничих процесів слугують окремі технології та інновації, програми запровадження технологій, виробничо-інноваційні проекти, виробничо-інноваційні стратегії.

2. *Формування групи експертів.* Даний етап передбачає підбір групи експертів за кількісним та якісним складом, що забезпечує узгодженість думок експертів.

3. *Обґрунтування методів та критеріїв оцінювання.* Отримання висновку про доцільність прийняття стратегічних чи тактичних рішень базується на використанні методів оцінювання (кількісні, якісні, розрахункові, експертні) та системи критеріїв, що відповідають меті дослідження (підвищення технологічного рівня виробничих процесів) та враховують особливості об'єкта діагностики (виробничий процес в цілому або його складова).

4. *Обґрунтування системи показників.* Діагностика ТРВП проводиться в аспекті зовнішнього та внутрішнього середовища за такими групами показників: матеріальні, технічні, фінансові, маркетингові, кадрові. Обґрунтування методу та критерію оцінювання обирається залежно від ситуації [7–9]:

- максимальний виграш у найгіршій ситуації забезпечує критерій Вальда. Він визначає альтернативу, яка максимізує максимальний результат для кожного стану можливої дійсності. Це критерій крайнього оптимізму. Найкращим визнається рішення, при якому досягається максимальний виграш, оскільки при його використанні як би передбачається, що від будь-якого рішення треба очікувати найгірших наслідків;

- мінімальний виграш у найкращій ситуації забезпечує критерій Севіджа; На відміну від попереднього критерію він орієнтований на мінімізацію витрат в частині прогнозованого прибутку. Допускає розумний ризик заради отримання додаткового прибутку. Користуватися цим критерієм для вибору рішення та моделювання поведінки в ситуації невизначеності можна лише тоді, коли є впевненість в тому, що випадковий збиток не приведе до повного банкрутства;

- застосування критерію Гурвіца дозволяє при виборі тактичного рішення спрямованого на досягнення встановлених цілей керуватися деяким середнім результатом, що характеризує стан між крайнім песимізмом і нестримним оптимізмом,

тобто даний критерій вибирає альтернативу з максимальним середнім результатом;

- при виборі стратегічного рішення спрямованого на досягнення встановлених цілей доцільно застосовувати критерій Байєса розрахунок якого базується на середньому результаті, що характеризує стан між крайнім песимізмом і нестримним оптимізмом, тобто критерій вибирає альтернативу з максимальним середнім результатом (при цьому діє негласне припущення, що кожне з можливих станів середовища може настати з рівною ймовірністю);

- коли наслідки прийнятих рішень невідомі, і можна лише приблизно їх оцінити необхідним в даній методиці є застосування критерію Лапласа. Це один з критеріїв прийняття рішень в умовах невизначеності. [9, С. 216, 248–252].

- приведення всіх визначених фактичних показників до єдиного безрозмірного стану і отримання комплексної оцінки з урахуванням впливу всіх чинників забезпечує використання критерію за функцією корисності Харінгтона [8, 10].

Ключовими виробничими показниками для оцінювання є:

- основні засоби (фондовіддача, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт придатності основних засобів, коефіцієнт використання виробничих потужностей, рентабельність основних засобів);

- оборотні засоби (показник оборотності запасів, коефіцієнт матеріаловіддачі, рентабельність оборотних засобів);

- інноваційна спрямованість виробничої діяльності (інноваційна активність підприємства на ринку, частка інвестицій на НДРДКР; питома вага інноваційної продукції в загальному обсязі виготовленої продукції, частка витрат на технологічні інновації, питома вага прогресивного устаткування).

Вимогами до формування системи показників, що характеризують технологічний рівень виробничих процесів підприємства є:

- взаємоузгодженість та співставимість на рівні одиничних та групових показників;

- визначення ключових показників;

- гнучкість показників, що означає можливість корегування значень величин показників залежно від рівня використання ресурсів і потенціалу підприємства;

- можливість одержання динамічного прогнозу зміни показників.

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Система критеріїв оцінки технологічного рівня виробничих процесів підприємства повинна відповідати таким критеріям, як надійність, реальність, достовірність. [7].

Визначення вагомості показників, відповідно до їх структури оцінюються в частках за такими варіантами: перший варіант – сума показників вагомості дорівнює одиниці; другий варіант – кожний окремих показник вагомості може наближатися або дорівнювати одиниці. Коефіцієнт вагомості показників визначається в залежності від його пріоритетності для технологічного рівня виробничих процесів.

Розрахункова стадія діагностики ТРВП передбачає послідовне виконання таких дій:

1. *Визначення фактичних одиничних показників*, які найбільш точно і якісно характеризують зміст кожної складової виробничих процесів. Скупність одиничних показників.

2. *Визначення еталонних одиничних показників* з використанням наявного інформаційного забезпечення або експертним методом. Еталонне або нормативне значення одиничного показника характеризує бажаний рівень характеристики, що оцінюється.

3. *Порівняння фактичних показників об'єкта діагностики з еталоном* з метою визначення ступеню відповідності фактичного значення показника запланованому рівню або нормативу. Такі порівняння відіграють важливу роль в аналізі досліджуваних явищ, адже будь-яке відхилення відносної величини від 1 чи 100% свідчить про

порушення оптимальності процесу. Для показників, які не мають визначеного еталона, базою порівняння може бути максимальне чи мінімальне значення або середній рівень.

4. *Визначення узагальнюючого показника за групою одиничних показників*. Одиничні показники, визначені на попередньому етапі діагностики групуються за критеріями вагомості з врахуванням особливостей виробничого процесу та особливостей діяльності підприємства.

5. *Визначення узагальнюючого показника за об'єктом діагностики*. Здійснюється на основі отриманих даних з використанням середньоарифметичної або середньогометричної згортки. Чим більше значення узагальнюючого показника за об'єктом діагностики буде наближуватись до одиниці, тим вищою буде оцінка технологічного рівня виробничих процесів. З використанням узагальнюючого показника діагностики здійснюється порівняльний аналіз технологічного рівня виробничих процесів.

6. *Формування матриці варіантів стратегічних чи тактичних рішень*. Результати діагностики технологічного рівня виробничих процесів є основою для контролю та оцінювання ефективності технологічного рівня виробничих процесів (табл. 1.).

7. *Обґрунтування стратегічних чи тактичних рішень* за результатами оцінювання об'єкта дослідження [11] (табл. 2).

Етап 3 «Реалізація». Використання виробничого потенціалу підприємства. Вплив зовнішніх

Таблиця 1. Матриця варіантів управлінських рішень щодо забезпечення технологічного рівня виробничих процесів на підприємстві

Рівень потреби підприємства у зміні технологічної складової	Варіанти управлінських рішень (виробничих стратегій)				
	Повні зміни технологій виробничих процесів	Часткові зміни технологій виробничих процесів	Інтенсифікація технологій виробничих процесів	Унікальність виробництва	С
Відсутній (Задовільний)	Повна модифікація виробництва	Часткова модифікація виробництва	Стабілізація виробництва	Обмежена спеціалізація виробництва	В
Достатній	Повна переорієнтація виробництва	Часткова переорієнтація виробництва	Диверсифікація виробництва	Повна спеціалізація технологій виробничих процесів	А
Високий	Незадовільний рівень	Задовільний рівень	Достатній рівень	Високий рівень	Група
Технологічний рівень виробничих процесів	0–0,49	0,5–0,73	0,74–0,89	0,90–1	
Рівень	1	2	3	4	

Таблиця 2. Зміст стратегічних та тактичних рішень при забезпеченні ТРВП

Групи	Характеристика стратегічних та тактичних рішень при забезпеченні ТРВП
A1	Доцільним є прийняття стратегічного рішення щодо переорієнтації виробництва. Рішення щодо зміни є адаптивним в межах однієї номенклатурної групи або ж повного асортименту продукції у випадку, коли традиційні продукти знаходяться на стадії вмирання їх життєвого циклу, а підприємство може запропонувати нові продукти на нових ринках
A2	
A3	Тактичне рішення щодо диверсифікації (розширення асортиментного ряду продукції) доцільно приймати при середньому значенні технологічного рівня виробничих процесів, що існують на ринку та низькій потребі у їх впровадженні на підприємстві
A4	Прийняття стратегічного рішення, доцільність якого забезпечена наявністю виробничих процесів високого технологічного рівня та наявністю потреби у їх запровадженні на підприємстві. Оптимальним варіантом є концентрування на виробництві одного виду продукції, що дає можливість отримати конкурентні переваги за витратами чи особливого становища на ринку
B1	Модифікація виробництва, впровадження новітніх ідей, створення продукції з якісно новими характеристиками є доцільними за умови прийняття тактичного рішення, якщо рівень розвитку існуючих на ринку технологій виробничих процесів є низьким, а потреба у їх зміні на підприємстві знаходиться на середньому рівні
B2	
B3	Стратегічне рішення приймається при необхідності стабілізації виробництва за дотримання умови, що технологічний рівень виробничих процесів, що існують на ринку та попит на них з боку підприємства мають середні значення. Підтримується існуючий рівень виробництва, видатки на подальший розвиток є мінімальними
B4	Прийняття тактичного рішення є доцільною в умовах, коли технологічний рівень існуючих на ринку виробничих процесів є високим, а потреба у їх запровадженні на підприємстві є середньою. Виробничий процес доцільно фокусувати на виробництві продукції підвищеного рівня якості для визначеного сегменту ринку
C1	Прийняття стратегічного рішення щодо зміни виробництва є оптимальним за умови, що технологічний рівень виробничих процесів підприємства є низьким. Доцільним є збільшення видатків на оновлення технологічної бази, та проведення науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, формування нового асортименту продукції, встановлення нових технологічних ліній
C2	
C3	Умовами прийняття стратегічних та тактичних рішень їх реалізації є середній рівень розвитку існуючих на ринку виробничих процесів та високий рівень потреби у їх запровадженні на підприємстві. Нарощення обсягів виробництва продукції сприяє збільшенню прибутку підприємства шляхом покращання або модифікації продукції та оновлення виробничого процесу
C4	Стратегічне рішення щодо унікальності виробничого процесу є оптимальною при умові забезпечення високого технологічного рівня виробничих процесів, що існують на ринку та низької потреби у їх впровадженні на підприємстві. Доцільним є виробництво продукції з використанням високоякісної сировини, зі специфічними характеристиками та універсальністю застосування.

та внутрішніх чинників на ефективність функціонування підприємства обумовлює від керівництва необхідність прийняття багатокритеріальних взаємоузгоджених рішень.

Організація запровадження виробничих технологій та підтримання їх на належному рівні відбувається відповідно до цілей та враховує наявні ресурси підприємства. Особливістю сучасного бізнес-середовища є системність процесів функціонування підприємства, тому технологічний рівень виробничих процесів потрібно досліджувати у взаємозв'язку з такими складовими потенціалу підприємства, як: інновації, персонал, маркетинг, фінанси.

Етап 4 «Контроль». Реалізація запропонованої методики діагностики технологічного рівня виробничих процесів передбачає регулювання ді-

яльності за виявленими відхиленнями та розробку корегуючих дій, що реалізують зворотній зв'язок в процесі прийняття рішень та реалізації виробничих стратегій.

Висновки

Характер розвитку і масштаби виробничої діяльності підприємства визначають спроможність підприємства не лише реагувати на зовнішні зміни, а й генерувати їх.

Результатом використання запропонованої методики діагностики технологічного рівня виробничих процесів є:

- виявлення потреби у зміні технологій, оновленні виробничих процесів та обладнання, кадрових змінах чи інтенсифікації маркетингових досліджень на підприємстві;

– залучення капіталу для використання виробничих процесів необхідного технологічного рівня з метою оновлення асортиментного ряду, підвищення рівня якості та максимізації прибутку

– забезпечення високої оперативності контролю за економічною ефективністю підприємства з метою досягнення запланованих рівнів прибутковості виробництва.

Використовуючи прикладний інструментарій для прийняття рішень дана методика дозволяє оцінювати технологічний рівень виробничих процесів на основі системи одиничних та групових показників, деталізація яких впливає на точність результатів діагностики. Все це дозволяє вибрати та обґрунтувати потрібні варіанти рішень та стратегій для нарощування виробничого потенціалу. Універсальний характер запропонованої методики враховує можливість зміни номенклатури оцінюваних показників, що забезпечує глибину та гнучкість аналізу. Запропонована методика діагностики технологічного рівня виробничих процесів є основою для обґрунтування та контролю за реалізацією цілей підприємства спрямованого на отримання ряду ефектів.

Список використаних джерел

1. Гриньов А.В. Управління інноваційним розвитком промислових підприємств у глобальному середовищі [Текст]: [монографія] / А. В. Гриньов, Т. В. Деділова ; Харківський національний автомобільно-дорожній ун-т. – Х. : ХНА-ДУ, 2008. – 148 с.
2. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика [Текст] / Л. І. Федулова [та ін.] ; ред. Л. І. Федулова ; НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К. : Основа, 2005. – 550 с.
3. Мандзюк О. М. Сутність та особливості організаційно-економічного механізму трансформації відносин власності [Текст] / О.М. Мандзюк // Вісник національного університету водного господарства та природокористування. – 2011. – №2. – С. 139–144.
4. Власюк Т.М. Механізм стратегічного управління діяльністю вищих навчальних закладів України // Вісник КНУТД № 3 (99). – 2016. – С. 60–66.
5. Квятковська Л. А. Економічна оцінка виробничого потенціалу машинобудівного підприємства. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Харків – 2012. – 24 с.
6. Дунська А. Р. Передумови формування інноваційного механізму розвитку промислових підприємств // Бізнес-Інформ. – № 11. – 2012. – С. 63–67.
7. Макатьора Д. А., Лісун Я. В. Економічне обґрунтування вибору технологічного обладнання підприємств легкої промисловості [Електронний ресурс] / Д. А. Макатьора, Я. В. Лісун // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія : Економічні науки. – 2016. – № 5. – С. 77–85. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vknutden_2016_5_12
8. Макатьора Д. А., Лісун Я. В. Використання узгальної функції Харінгтона як інструменту оптимізації критеріїв ефективності виробничих технологій / Д. А. Макатьора, Я. В. Лісун // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2016. – № 5 (103). – С. 77–86.
9. Ус. С.А. Моделі й методи прийняття рішень: навч. посіб. / С. А. Ус, Л. С. Коряшкіна; Національний гірничий університет – Д.: НГУ, 2014. – 300 с.
10. Адлер Ю.П., Маркова Е.В, Грановский Ю.В. Планирование эксперимента при поиске оптимальных решений. – М.: Наука, 1976. – 279 с.
11. Кузьмін О. Є., Петришин Н.Я. Технологія вибору виробничих стратегій для машинобудівних підприємств [Електронний ресурс] : режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/Vnulp/Menegment/2009_647/16.pdf
12. Сергієнко Т.І. Вимірювання величини і рівня ефективності використання виробничого потенціалу підприємства // Гуманітарний вісник ЗДІА. – 2013. № 52. – С. 107–113.

I.C. МАРЧЕНКО,

студент Національний університет харчових технологій

Ю.Л. ТРУШ,

к.е.н. доцент Національний університет харчових технологій

Економічний механізм формування та використання грошових потоків

В статті досліджені особливості використання грошових потоків на підприємстві в умовах, які сформувались. Узагальнено групи чинників, які формують грошові потоки та викладено їх зміст. Проведено аналіз використання грошових потоків з точки зору різних авторів. Сформовано висновок про необхідність управління грошовими потоками на підприємстві та визначено загрози не виконання поставлених задач до них.

Ключові слова: грошовий потік, підприємство, формування, господарський механізм, механізм управління, сутність грошових потоків, методи, принципи, функції.

I.C. МАРЧЕНКО,

студент Национальный университет пищевых технологий

Ю.Л. ТРУШ,

к.э.н. доцент Национальный университет пищевых технологий

Экономический механизм формирования и использования денежных потоков

В статье изложены особенности использования денежных потоков на предприятии в условиях, которые сформировались. Обобщены группы факторов, которые формируют денежные потоки, изложено их содержание. Обоснован анализ использования денежных потоков несколькими авторами. Сформулирован вывод о необходимости управления денежными потоками на предприятии и определены угрозы не выполнения поставленных задач относительно их.

Ключевые слова: денежный поток, предприятие, формирование, хозяйственный механизм, механизм управления, сущность денежных потоков, методы, принципы, функции.

I. MARCHENKO,

student is the National university of food technologies

Yu. TRUSH,

C. e. s. associate professor is the National university of food technologies

Economic mechanism of forming and use of money streams

In the article the expounded features of the use of money streams on enterprise in terms that was formed. The groups of factors, that form money streams, are generalized, their maintenance is expounded. The analysis of the use of money streams is reasonable by a few authors. A conclusion is set forth about the necessity of management of money streams on an enterprise and the threats of not implementation of the put tasks are certain in relation to them.

Key words: money stream, enterprise, forming, economic mechanism, management mechanism, essence of money streams, methods, principles, functions.

Постановка проблеми. Грошові кошти є найціннішими активами суб'єкта господарювання незалежно від його виду діяльності. Фінансово-господарська діяльність підприємств нерозривно пов'язана з рухом грошових коштів, в результаті якого формуються вхідні і вихідні грошові потоки. На даний момент коли у більшості підприємств грошових активів не вистачає, здатність підприємства виживати напряму залежить від вміння аналізувати та управляти грошовими потоками.

Тому аналіз грошових потоків є одним із основних заходів збереження підприємства на ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питань аналізу грошових потоків присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Ф.Ф. Бутинця, В.К. Савчука, Г.В. Савицької, В.О. Шевчука, В.В. Євдокимова, Л.А. Лахтіонової, Г.В. Митрофанової, Г.Г. Кірейцева, А.І. Бланка, Я.В. Соколова, А.Д. Шеремеда, М.С. Пушкаря, Л.В. Нападівської.

Методологічні і методичні підходи до аналізу грошових потоків компанії викладені в роботах відомих зарубіжних вчених таких як Е. Хелферт, А. Рапапорт, Л.А. Бернстайн, А.Д. Шеремет, Г.В. Савицька та інші економісти.

Метою даної **статті** є дослідження економічного механізму формування та використання грошових потоків на вітчизняних підприємствах в умовах нестабільної економіки.

Виклад основного матеріалу. Поняття грошових коштів тісно пов'язане з поняттям грошових потоків. Деякі автори їх ототожнюють, що є помилковим, адже грошові потоки відображають динаміку руху грошових коштів за певний період та не дозволяють отримати інформацію про наявність коштів на певну дату. Різноманітність підходів до розуміння економічної сутності грошових потоків обумовлене тим, що вони складають основу всієї фінансової системи підприємства і мають тісний зв'язок фактично з усіма його економічними процесами. Науковці вважають, що поняття грошових потоків можна трактувати по-різному, залежно від завдань аналізу [1].

За Бланком І.А., грошовий потік – сукупність розподілених у часі надходжень і виплат коштів, генерованих господарською діяльністю підприємства [2].

Бутинець Ф.Ф. вважає, що грошовий потік – найважливіший самостійний об'єкт фінансового аналізу, який проводиться з метою оцінки фінансової стійкості та платоспроможності підприємства [3].

Кірейцев Г.Г. трактує дане визначення грошовий потік, як – один із ключових моментів оптимального співвідношення між ліквідністю та прибутковістю [4].

Краменко В.І. вважає, що грошовий потік – це сукупність надходжень і вибуття коштів за певний період часу, формованих у процесі господарської діяльності [5].

Отже, з наведених вище визначень можна сформулювати наступне:

- грошовий потік – це різниця між отриманими і виплаченими підприємством коштами за певний визначений період, тобто це сума надлишку або недостаті грошових коштів;

- грошовий потік – це безперервний рух коштів (обіг), тобто їх надходження й виплати (притоки й відтоки) за певний визначений період.

Чинники, що впливають на зміну грошового потоку, можуть класифікуватися за

різними ознаками, але основною класифікаційною ознакою можна вважати поділ усіх чинників на внутрішні і зовнішні.

І.А. Бланк виділяє по сім зовнішніх і внутрішніх факторів, що впливають на формування грошових потоків. До зовнішніх факторів він відносить:

- кон'юнктуру товарного ринку;
- кон'юнктуру фінансового ринку;
- систему оподаткування підприємств;
- сформовану практику кредитування поставальників і покупців продукції (правила ділового обороту);
- систему здійснення розрахункових операцій господарюючих суб'єктів;
- доступність фінансового кредиту;
- можливість залучення коштів безоплатного цільового фінансування [6].

Серед внутрішніх чинників варто виділити:

- стадію життєвого циклу, на якій знаходиться підприємство;
- тривалість операційного та виробничого циклів;
- сезонність виробництва та реалізації продукції;
- амортизаційну політику підприємства;
- невідкладність інвестиційних програм;
- коефіцієнт операційного левеліду;
- фінансовий менталітет власників і менеджерів підприємства [6].

Саме такі фактори виділяє і Кузнєцова І.Д., але у запропонованій нею системі факторів, на першому місці стоять внутрішні фактори [7].

До числа факторів зовнішнього характеру належать загальна макроекономічна ситуація, стан та спрямованість законодавства, що регулює підприємницьку діяльність, стан платіжної дисципліни в державі, кон'юнктуру ринку збуту, кон'юнктуру фінансового ринку тощо. Ці фактори не залежать від діяльності окремого підприємства, але обумовлюють його потенційні можливості по формуванню грошових коштів. Чим сприятливіша макроекономічна ситуація, ліберальніше до підприємця господарське право та господарство, тим вищий попит на споживчому ринку та краща пропозиція на фінансовому ринку, а отже і кращі можливості підприємства щодо формування грошових коштів [8].

При аналізі руху грошових коштів більшість авторів пропонують методику аналізу, яка включає етапи:

1. Аналіз позитивного грошового потоку: структура джерел надходження грошових коштів;

динаміка джерел надходження грошових коштів; зіставлення темпів приросту позитивного потоку капіталу з темпами приросту обсягів виробництва та реалізації продукції.

2. Аналіз негативного грошового потоку; структура напрямів використання грошових коштів; динаміка використання грошових коштів.

3. Аналіз чистого грошового потоку: збалансованість позитивного та негативного потоків; якість чистого грошового потоку (висока якість характеризується зростанням питомої ваги прибутку, отриманого за рахунок зростання випуску продукції і зниження її собівартості); достатність надходження грошових коштів.

4. Аналіз грошового потоку за видами діяльності: порівняння фінансової структури балансу за різні періоди; структура грошового потоку від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності; вплив прямих і непрямих факторів на зміну залишку грошових коштів.

5. Аналіз відхилення залишку грошових коштів від чистого фінансового результату: оцінка наявності грошових коштів; відхилення залишку грошових коштів від фінансового результату.

6. Аналіз достатності надходження грошових коштів та ефективності їх використання.

Г. Г. Кірейцев розглядає прямий і непрямий, а також формалізовані методи аналізу руху грошових коштів. Автор стверджує, що прямий метод дозволяє оцінити ліквідність підприємства, оскільки детально розкриває рух грошових коштів на рахунках, що дає можливість робити оперативні висновки відносно достатності коштів для сплати по рахунках поточних зобов'язань, а також про можливість здійснення інвестиційної діяльності. В той же час цей метод має суттєвий недолік, оскільки він не розкриває взаємозв'язок одержаного фінансового результату і зміни величини грошових коштів на рахунках підприємства. І щоб з'ясувати причину можливих розбіжностей, науковцем запропоновано проводити аналіз грошових коштів непрямим методом [9].

В. Г. Савицька пропонує, в першу чергу, проводити горизонтальний аналіз грошових потоків, паралельно проводити вертикальний (структурний) аналіз додатного, від'ємного і чистого грошового потоків. Результати горизонтального і вертикального аналізу служать базою для проведення фундаментального (факторного) аналізу формування чистого грошового потоку. Для

вивчення факторного аналізу формування додатного, від'ємного і чистого грошових потоків автор рекомендує використовувати прямий і непрямий методи [10].

С.З. Мошенський та О. В. Олійник стверджують, що аналіз грошових потоків є ефективним лише, якщо надходження грошових коштів співставляються зі звітним значенням чистого прибутку для перевірки якості останнього. Авторами розглядаються як прямий, так і непрямий методи аналізу грошових потоків. При цьому стверджують, що інформація, отримана прямим способом, використовується для прогнозування грошових потоків [11].

Зробивши висновки, використання прямого методу аналізу руху грошових коштів, на відміну від непрямого, дозволяє забезпечити необхідний рівень деталізації інформації про рух грошових коштів, що дозволить здійснювати ефективну діяльність господарюючого суб'єкта в умовах ринкової економіки.

Отже, грошовий потік підприємства – є одним з головних об'єктів управління, представлений у грошовій формі і безпосередньо пов'язаний із функціонуванням грошей і грошової системи. Виконуючи функцію інструменту взаєморозрахунків із суб'єктами економічних відносин всіх видів його діяльності, грошовий потік, пов'язаний із чинниками ліквідності та ризику, впливає на рух активів та капіталу підприємства, характеризується відповідними розміром, напрямом і часом [12].

Висновки

З вищенаведеного можна зазначити, що велике значення як для теорії, так і практики має вивчення системи факторів формування грошового потоку. З теоретичної точки зору, знання факторів необхідне для розуміння суті грошового потоку, його структурної динаміки, розробки шляхів оптимізації. З точки зору практики, знання комплексу факторів і причин, що вплинули на формування та динаміку грошового потоку, дає можливість не тільки правильно оцінити результати управління діяльністю підприємства, але і генерувати грошовий потік для досягнення певних результатів. Грошовий потік підприємства є сукупністю розподілених у часі надходжень і витрат грошових коштів, рух яких є одним з головних об'єктів управління, пов'язаний з чинниками ліквідності та ризику, впливає на рух активів

та капіталу підприємства, характеризується відносними розміром, напрямком і часом. Формування грошових потоків на підприємстві характеризується різним рівнем їх значущості для забезпечення стабільності фінансово-господарської діяльності підприємства у короткостроковому та довгострокових періодах.

Список використаних джерел

1. Яструбецька Л.С. Грошові потоки в оцінці інвестиційного проекту // Фінанси України. – 2005. – №5. – С. 101–109.
2. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс / д.э.н. И.А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2004. – 656 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Економічний аналіз: [навчальний посібник]. – Житомир: Рута, 2003. – 680 с.
4. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. проф. Г.Г. Кірейцева. – К.:ЦУЛ, 2002. – 496 с.
5. Краменко В.І., Холод Б.І. та ін. Управління ресурсами підприємства: Навчальний посібник: Центр навчальної літератури, 2004. – 288 с.
6. Бланк И.А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И.А. Бланк. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2003. – 496 с.
7. Кузнецова И.Д. Управление денежными потоками / И.Д. Кузнецова. – Иваново ИГХТУ, 2008. – 193с.
8. Бідник Н.Б. Фактори, що впливають на обсяг і структуру грошових потоків підприємства / Бідник Н.Б. [Електронний ресурс] / Доступ до ресурсу http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67419.doc.htm
9. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент: Навч. посіб. – Житомир: ЖІТІ, 2001. – 440 с.
10. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навчальний посібник. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668с
11. Мошенський С.З., Олійник О.В. Економічний аналіз: Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів / За ред. д.е.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України Ф.Ф. Бутинця. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Житомир:ПП «Рута», 2007. – 704 с.
12. Бланк И.А. Управление денежными потоками. – К.: Ника-Центр, Эльга 2002 – 736 с.

О. М. НІФАТОВА,

к.е.н., доцент кафедри підприємництва та бізнесу

Київського національного університету технологій та дизайну

Формалізоване представлення інтегрованого брендингу: сутність та особливості управління

Статтю присвячено формуванню формалізованого представлення сутності брендингового підходу в управлінні інтегрованими структурами бізнесу. На основі застосування апарату формальної логіки та морфологічного аналізу запропоновано авторське визначення поняття «брендинг інтегрованої структури бізнесу». Представлено модель брендингу інтегрованої структури бізнесу в рамках використання системного підходу.

Ключові слова: інтегровані структури бізнесу, брендинг, бренд, системний підхід, модель.

Е.М. НІФАТОВА,

к.э.н., доцент кафедры предпринимательства и бизнеса

Киевского национального университета технологий и дизайна

Формализованное представление интегрированного брендинга: сущность и особенности управления

Статья посвящена формированию формализованного представления сущности брендингового подхода в управлении интегрированными структурами бизнеса. На основе применения аппарата формальной логики и морфологического анализа предложено авторское определение понятия «брендинг интегрированной структуры бизнеса». Представлена модель брендинга интегрированной структуры бизнеса в рамках применения системного подхода.

Ключевые слова: интегрированные структуры бизнеса, брендинг, бренд, системный подход, модель.

Formalized representation of integrated branding: the essence and features of management

The article is devoted to the formation of a formalized representation of the essence of the branding approach in the management of integrated business structures. Based on the application of the formal logic apparatus and morphological analysis, an author's definition of the concept of «branding an integrated business structure» was proposed. The model of branding of the integrated business structure is presented in the framework of the application of the system approach.

Key words: integrated business structures, branding, brand, system approach, model.

Постановка проблеми. Активне поширення інтегрованих структур бізнесу з орієнтацією на брендинговий підхід в Україні супроводжується зростанням кількості наукових публікацій, присвячених даній тематиці. В той же час, залишаються дискусійними питання, пов'язані з визначенням ролі і значення брендингу як підходу, що забезпечує структурам бізнесу кращий результат, зокрема, з точки зору впливу на споживчу поведінку, а також у порівнянні з функціонуванням відокремлених підприємств-учасників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз різноманітних поглядів провідних вітчизняних та іноземних економістів таких як К. Келлера, Дж. Девіса, Ф.Дж. ЛеПла, М. Макдоналда, В.Н. Домнина показав, що в професійній літературі з маркетингу відсутня стійка термінологія стосовно категорії брендингу інтегрованої структури бізнесу. Автор пропонує дати власне визначення цій категорії, що розкриває сутність даного маркетингового явища. Для цього доцільно звернутися до понятійного апарату формальної логіки.

Виклад основного матеріалу. З позиції логічного аналізу виділяють дві сторони поняття: зміст і обсяг. Змістом поняття вважають набір істотних ознак предметів, виділених в результаті аналізу. Обсягом поняття називається предмет або сукупність предметів, які мають ознаки, що становлять зміст предмета [1].

Встановлення змісту понять здійснюється за допомогою логічної операції визначення. На нашу думку, найбільш важливим, є визначення чезр встановлення найближчої родової та видової відмінності. За допомогою цієї логічної операції необхідно спочатку встановити родову ознаку, яка властива предмету, а потім вказати його специфіку, видову ознаку. Відносини «між родовим і видовими поняттями за обсягом характеризуються

тим, що обсяг видового поняття становить частину обсягу родового, а обсяг родового поняття повністю включає в себе обсяг видового» [1].

Іншими словами, для визначення поняття «брендинг інтегрованої структури бізнесу» необхідно вирішити три основні завдання:

1) визначити родові ознаки понять «бренд» та «брендинг»;

2) виявити видові (характерні) ознаки інтегрованого бренда та інтегрованих структур бізнесу;

3) синтезувати видові ознаки в інтегральному понятті «брендинг інтегрованої структури бізнесу».

У нових ринкових умовах, коли бренд стає одним з ключових стратегічних активів компанії, різко зросла потреба в освоєнні теоретичних основ бренд-менеджменту та їх практичному застосуванні. Однак, незважаючи на всю значущість проблематики, в літературі з маркетингу та бренд-менеджменту не завжди можна зустріти цілісний і зважений підхід до дослідження проблем брендингу. Багато елементів теорії брендингу розглядаються поза зв'язком один з одним, тому знання, що отримуються від такого позасистемного підходу, набувають ознак випадковості і фрагментарності за своїм змістом.

У спеціальній економічній літературі можна зустріти численні визначення поняття «бренд», які не завжди корегують одне з одним. У таблиці представлені визначення бренда, в яких робиться наголос на різні властивості та аспекти бренда.

Складність однозначного трактування бренда, на нашу думку, пояснюється такими чинниками:

По-перше, бренд – складне, комплексне, багатоаспектне маркетингове явище. Можна розглядати це поняття з позицій компанії, що створює марочний продукт або послугу, або ж з позицій покупця, який сприймає бренд. Асоційований виробником образ бренда і поточне його

сприйняття споживачами не завжди збігаються. Зрозуміло, що вибір різних аспектів, або кутів зору забезпечує багатоваріантність трактування поняття «бренд».

По—друге, варто виділяти абстрактні і конкретні визначення бренда. Багато чого залежить від рівня конкретизації і контексту застосування поняття. Дослідити це явище пропонуємо за допомогою діалектичного методу сходження від абстрактного до конкретного.

По—третє, саме поняття «бренд» у міру зміни зовнішньої маркетингової оточення еволюціонує та наповнюється новим змістом. Бренд розвивається протягом всього життєвого циклу, трансформуючи свою сутність від сукупності ідентифікуючих зовнішніх ознак (фірмової назви, марочного знака, стилю, слогана) до чітко сприйнятої споживачем унікальної цінності, яка становить ядро сутності бренда.

Для того щоб зрозуміти сутність бренда і в повному обсязі визначити його зміст, необхідно розглянути різні аспекти поняття «бренд». До-

цільно використовувати інтерпретацію бренда у таких двох аспектах:

- 1) з позиції компанії—виробника (продавця);
- 2) з позиції споживача.

Якщо бренд інтерпретується з позиції компанії, він розглядається переважно як ідентифікаційна система, інструмент зниження ризиків, марочний контракт (обіцянка) або як носій додаткових цінностей. Коли ж бренд аналізується з позицій споживача, його зміст інтерпретується як цілісний образ у сприйнятті покупців, як специфічні взаємини між брендом і покупцями.

Варто зауважити, що якщо бренд розуміється односпрямовано — виключно з точки зору компанії або споживача — такий вузький підхід може стати причиною незбалансованої стратегії і скоротити тривалість життя бренда. Це пояснюється насамперед тим, що в процесі створення і просування бренда беруть активну участь не лише маркетингологи і бренд-менеджери, але й споживачі. При цьому планований образ (ідентичність бренда) і сприймаємий образ (імідж бренда) не завжди збігаються.

Морфологічний аналіз терміну «бренд» [2,3,4,7]

Наголос на різних властивостях та аспектах	Сутність терміну	Джерело
Наголос на ідентифікації товару і його відмінності від конкурентів	Бренд — це ім'я або символ, які ідентифікують продукт. Успішний бренд ідентифікує продукт, який має неоспориму конкурентну перевагу	McDonald M.
Наголос на ідентифікації товару і його відмінності від конкурентів	Ім'я, термін, знак, символ або дизайн або ж їх комбінація, призначені для ідентифікації товарів або послуг одного продавця або групи продавців і для їх диференціації від товарів або послуг конкурентів	Keller K., Kotler P, Aaker D, Watkins J.
Наголос на сприйнятті товару споживачем	Бренд — це набір сприйняття в очах споживача	Feldwick P.
Наголос на сприйнятті товару споживачем	Бренд — це те, що споживачі відчувають по відношенню до продукту; це прихильність до нього; ті персональні якості, які вони приписують продукту; довіру і відданість, які вони відчувають до нього	Д. Огілві
Наголос на сприйнятті товару споживачем	Бренд як сукупність всіх асоціацій, наявних у споживачів щодо нього	G. Brown
Наголос на обіцянці виробника споживачу	Сукупність назви і інших символів, що використовуються для ідентифікації продукту, і «обіцянка», яка дається покупцеві	Leavitt H
Наголос на обіцянці виробника споживачу	Марка — це в певному сенсі обіцянка того, що пропонований товар має набір позитивних якостей і завжди каже правду очікуванням покупців	Кретов І, Карягин Н.
Наголос на створенні додаткових цінностей	Бренд — це товар, який відповідає функціональним потребам деяких користувачів і надає їм якусь додаткову цінність, здатну задовольнити певні психологічні потреби і спонукати до покупки	Джоунс Д.
Наголос на створенні додаткових цінностей	Бренд — індивідуалізований продукт, якому покупець приписує підвищену цінність	Амблер Д.

Джерело: авторська компіляція

Таким чином, ключове завдання брендингу як процесу створення і розвитку ідентичності бренду полягає в тому, щоб, вміло керуючи маркетинговими комунікаціями, домагатися максимального збігу спроектованого і сприйманого образів бренду. Виявлена розбіжність між запланованим сприйняттям бренду і його поточним сприйняттям необхідно усунути або максимально скоротити. Коли сприйняття бренду споживачами адекватне його ідентичності, марку називають справжньою, або автентичною (authentic brand).

Модель цілісної природи бренду, створює базу для управління брендом шляхом мінімізації розриву між запланованим компанією сприйняттям бренду і поточним його сприйняттям споживачами. Формулюючи чітке бачення і позиціонування бренду, компанія здатна цілеспрямовано донести функціональні, емоційні і символічні цінності до кінцевого споживача. Це формує репутацію бренду і з часом створює довіру до нього з боку споживачів. Здійснюючи моніторинг сприйняття бренду споживачами, компанія координує свої дії, щоб або скоротити зазначені розбіжності, або посилити їх, звернувши особливу увагу споживача на ті аспекти бренду, які є найбільш значущими для цільової аудиторії.

На нашу думку, необхідно вивчити різні інтерпретації бренду в рамках багатоаспектного підходу, досліджуючи його відмінні особливості, щоб глибше і більш цілісно визначити його зміст.

Одним з найбільш цитованих в бізнес-літературі є визначення бренду, запропоноване Американською маркетинговою асоціацією в 1960 році. Воно підкреслює значущість візуальних символів бренду, що забезпечують ідентифікацію та диференціацію марочного продукту.

Функції ідентифікації та диференціації не суперечать, а взаємно доповнюють одна одну. Головним завданням ідентифікації є впізнавання бренду, в той час як ключова мета диференціації полягає у виявленні істотних відмінностей бренду в порівнянні з конкуруючими брендами в рамках товарної категорії. В. Домнін справедливо зазначає, що «ідентифікований, але не диференційований бренд сильно ускладнює споживчий вибір, оскільки рішення про покупку завжди базується на співставленні альтернатив. Диференційований, але не ідентифікований бренд погано запам'ятовується і, як наслідок, не здатний формувати стійкі відносини зі споживачами» [5].

Попри те, що визначення бренду як ідентифікаційної системи відображає важливий етап процесу створення марочного продукту, його сутнісну відмінність варто шукати насамперед не в елементах зовнішньої впізнаваності, а в змісті бренду, що доставляє унікальні цінності до цільового споживача.

Бренд в аспекті інструмента зниження ризиків проявляється, коли споживач обирає той чи інший бренд. Ймовірність прийняття рішення споживачем на користь того або іншого бренду залежить від того, в якому ступені фахівцям вдасться виявити ті характеристики, за якими споживачі переважно оцінюють передбачуваний ризик, а отже, представити бренд таким чином, щоб мінімізувати очікувані ризики.

Бренд в аспекті інструмента доданої цінності проявляється у вигодах, які цінуються споживачами. Додана цінність передбачає, що даний бренд має перевагу перед конкуруючими брендами, і це мотивує покупців зробити покупку. Додаткові вигоди, пов'язані з брендом, дають можливість споживачу отримати певний вигравш, не дивлячись на деякі витрати (гроші або час, витрачений на пошук продукту).

Для успішного розвитку бренду необхідно, щоб додана цінність була значущою для споживачів, а не лише для самої компанії. Джерела і атрибути доданої цінності можна визначити шляхом опитування покупців під час здійснення покупки і в процесі використання ними бренду.

Марочний контракт, за визначенням американського фахівця С. Девіса, – «це перелік всіх зобов'язань (обіцянок), які приймає на себе марка, виконання яких лягає на плечі фірми, проте складається і оцінюється він у зовнішньому середовищі, тобто на ринку» [6]. Протягом часу марочні контракти необхідно переформулювати, приводити у відповідність зі зміненими ринковими умовами і реальними очікуваннями покупців.

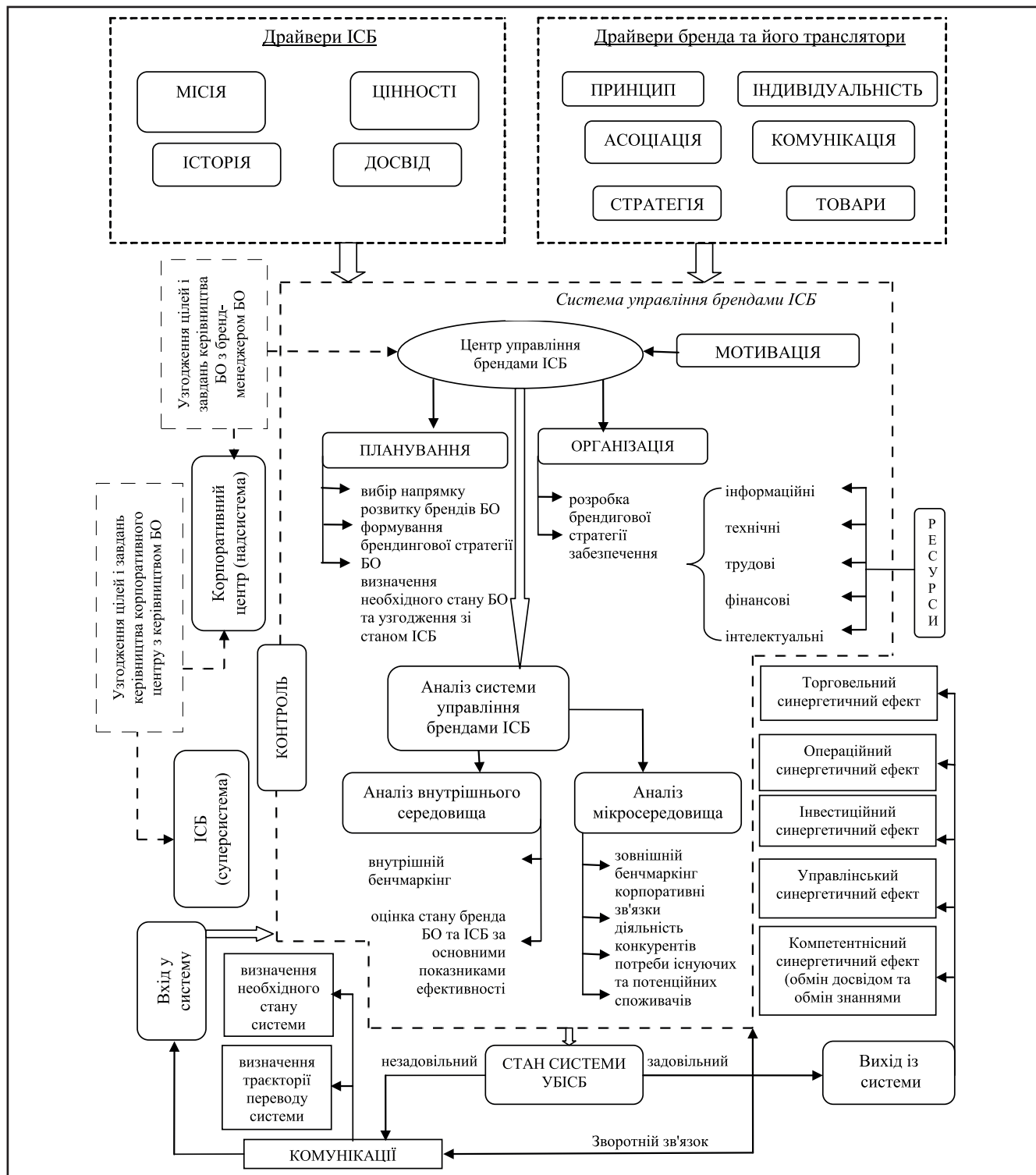
Бренд як образ у сприйнятті покупців. У рамках цього підходу, орієнтованого на споживача, бренд сприймається як сукупність стійких асоціацій, що виникають у сприйнятті споживачів. Це можуть бути асоціації, пов'язані з функціональними, емоційними і символічними вигодами від придбання бренду.

Труднощі аналізу в цьому випадку пов'язані з тим, що споживачі не завжди адекватно сприймають створений компанією образ бренду. От-

же, необхідно постійно здійснювати моніторинг сприйняття бренда споживачами і в разі необхідності планувати комплекс корегуючих дій.

Бренд в аспекті відносини між товаром і споживачем проявляється через вибір конкрет-

ного бренда, що є активним процесом, в якому визначальним є проектування споживачем власних характеристик на персоніфіковані атрибути бренда. Купуючи товари певної марки, споживач може підкреслити свій статус, висловити

* Умовні позначення: СУБІСБ – система управління брендами інтегрованих структур бізнесу; БО – бізнес-одиниця.

Модель брендингу ІСБ

Джерело: запропоновано автором

свою індивідуальність і оригінальність. В результаті бренд, виступаючи «в якості партнера в цьому діалозі, дозволяє споживачам підтвердити їх уявлення про себе» [7,8].

Таким чином, при визначенні змісту бренду необхідно враховувати багатоаспектність його інтерпретації.

Проведений морфологічний аналіз терміну «бренд» довів необхідність розгляду цієї економічної категорії з урахуванням багатоаспектності акцентів та властивостей, що своєю чергою доводить необхідність та доцільність розгляду поняття «інтегрований брендинг».

На думку Ф. Ле Пла та Л. Паркер, «коли дії та звернення компанії спрямовані та керуються брендом, це називається інтегрованим брендингом». Вони зазначають, що інтегрований брендинг може вивести компанію в лідери в рамках товарної категорії, що визначається лояльністю клієнтів та персоналу, ринковою часткою, міцним внутрішнім фокусом, ціною винагородою, повторними покупками та готовністю до майбутніх ринкових змін [9].

Модель інтегрованого бренду являє собою систему, яка формується з метою формування та розвитку бренду, створення бренд-орієнтованої компанії. Ле Пла виокремлює основні елементи системи, так звані «драйвери організації», «драйвери бренду» та «транслятори бренду».

Наступним аспектом, який необхідно враховувати під час здійснення маркетингових комунікацій у часі, є етап життєвого циклу бренду.

Дослідивши сутність понять «бренд», «брендинг», «інтегрований маркетинг», «інтегрований брендинг» та «інтегровані структури бізнесу», стає можливим сформулювати таке визначення поняття «брендинг інтегрованих структур бізнесу» з урахуванням особливостей об'єкта брендингу (ІСБ). Брендинг ІСБ – це цілеспрямований процес управління брендами, створеними на основі та в результаті інтеграції і кооперування партнерів спільного бізнес-процесу, на засадах юридично-правової, економічної та організаційної проєкції з метою отримання синергетичного та комплексного ефектів, з використанням інтелектуального конкурентно-інтеграційного бенчмаркінгу.

Вищезазначене визначення дає можливість відобразити всі аспекти процесу інтеграції бізнес-структур, а також висвітлює мету та необхідність управління брендами ІСБ.

Управління брендами ІСБ має базуватися на застосуванні системного підходу. Це, в першу чергу пов'язано з тим, що будь-яке інтеграційне утворення (структура бізнесу) розглядається як складна економічна система, яка потребує певних управлінських дій. Крім того, особливої уваги потребують фактори впливу: внутрішні та зовнішні.

На рисунку подано модель брендингу ІСБ. Автор розглядає процес брендингу ІСБ як систему, в якій об'єктом виступає брендингова діяльність ІСБ, а суб'єктом – корпоративний центр, який виконує задачі управління.

Обов'язковим етапом аналізу, орієнтованого на системний підхід є відокремлення об'єкта системи та середовища впливу. Автор вважає за необхідне виділення суперсистеми та надсистеми – частини зовнішнього середовища, для якого система, що досліджується, виступає її елементом. У цьому випадку систему управління брендом бізнес-одиниці можна представити елементом системи управління брендами ІСБ.

Висновки

Таким чином, здійснювати ефективне управління брендами інтегрованої структури бізнесу, складати медіа-плани, контролювати реакцію на зміни зовнішнього середовища, аналізувати результативність адаптації до таких змін можна лише за умов чіткого розуміння цілей кожного окремого бренду в рамках узгодженості з генеральною метою інтегрованого утворення, ключових напрямів роботи та взаємозв'язку всіх складових елементів системи.

Список використаної літератури

1. Менкур О. Логіка колективної дії. Суспільні блага і теорія груп / О. Менкур; пер. з англ. – К.: Лібра, 2004. – 272 с.
2. McDonald M. Marketing Accountability: A new Metrics Model to Measure Marketing Effectiveness / M. McDonald, P. Mouncey. – London etc.: KoganPage, 2011. – 294 p.
3. Keller K.L. Strategic Brand Management / K.L. Keller. – 3rd ed. – Prentice Hall, 2007. – 720 p.
4. Feldwick P. Do We Really Need 'Brand Equity'? [Electronic resource] / P. Feldwick // Journal of Brand Management. Retrieved May 5, 2010, from: <http://web.ebscohost.com>.
5. Домнин В.Н. Разработка идентичности брендов на основе семантических исследований потре-

бителей: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / В.Н. Домнин. – СПб., 2009. – 24 с.

6. Davis J. Measuring Marketing: 103 Key Metrics Every Marketer Needs / J. Davis. – Singapore: Wiley (Asia), 2007. – 408 p.

7. Рябцун В.В. Современные подходы к оценке системы внутреннего бенчмаркинга вертикально-интегрированной компании / В.В. Рябцун, В.О. Ива-

нова // Проблемы экономики и менеджмента. – 2012. – № 1(5). – С. 64–72.

8. Кривовяз А.Н. Оценка бренда как основы клиентского капитала организации / А.Н. Кривовяз // Экономика и право. – 2011. – № 2. – С. 34–36.

9. Ле Пла Ф.Дж. Интегрированный брендинг / Дж. Ф. Ле Пла, Л.М. Паркер; пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. – СПб.: Изд. дом «Нева», 2003. – 320 с.

УДК 658.589(477)

І.Ю. ПЛЮТА,

м.н.с., ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

Пріоритетні напрями забезпечення модернізації системи електропостачання в Україні з урахуванням досвіду ЄС

У статті розглянуто стан та тенденції розвитку інфраструктури електромереж в країнах ЄС і України, а також представлено пріоритетні напрями модернізації системи електропостачання з урахуванням досвіду країн Європи.

Ключові слова: інфраструктура електропостачання, модернізація, модернізаційні процеси, інноваційний розвиток, інвестиції.

И.Е. ПЛЮТА,

м.н.с., ГУ «Інститут економіки и прогнозирования НАН Украины»

Приоритетные направления обеспечения модернизации системы электроснабжения в Украине с учетом опыта ЕС

В статье проанализированы состояние и тенденции развития инфраструктуры электросетей в странах ЕС и Украине, а также представлены приоритетные направления модернизации системы электроснабжения с учетом опыта стран Европы.

Ключевые слова: инфраструктура электроснабжения, модернизация, модернизационные процессы, инновационное развитие, инвестиции.

I. PLYUTA,

Jr. Res., Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine

Priorities for modernization electrical system in Ukraine based on the experience of the EU

The article analyzes the state and development of power supply systems in the EU and Ukraine, and also presented priorities of modernization of the power supply system based on the experience of European countries.

Keywords: power infrastructure, modernization, modernization processes, innovative development, investment.

Постановка проблеми. Модернізаційні процеси, що відбуваються сьогодні в сфері виробничої інфраструктури та, зокрема, в системі електропостачання, потребують уточнення ключових завдань, пріоритетів та механізмів їх реалізації з урахуванням досвіду європейських країн.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Проблемам реалізації модернізаційних процесів та розвитку інфраструктури електропос-

тачання приділяє увагу значна кількість науковців. Вказаним питанням присвячені численні праці провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, таких як О.В.Кириленко, Б.С. Стогній С.П.Денисюк, В. Фортов, Б.В.Слупський, В.І.Мартинюк, З.Ю. Буцьо та інших.

Мета статті полягає у визначенні ключових напрямів модернізації системи електропостачання та можливостей її посилення з урахуван-

ням досвіду європейських країн для забезпечення сталого розвитку економіки країни.

Виклад основного матеріалу. Інтегрування України у світове товариство потребує дослідження зарубіжного досвіду та практики інноваційного розвитку системи електрозабезпечення, аналізу основних напрямків та проблем інноваційного розвитку інфраструктури електропостачання інших країн з метою дати стимул та підтримати перспективні тенденції щодо впровадження сучасних перспективних технологій передавання та розподілення електроенергії.

Зростання обсягів споживання електроенергії супроводжується однаковими проблемами, з якими стикаються електромережеві компанії майже у всіх країнах: використанням устаткування, яке вже вичерпало свій ресурс (більшість мереж електрифікованого світу побудовано ще в 50–70-х рр. XX ст.); зростанням пікових навантажень, та відповідним збільшенням потужностей передавальних мереж; ускладненням управління потоками енергії в класичній мережі через перехід на розподілену генерацію електроенергії; відсутністю підтримки регулюючими органами підвищення тарифів, що необхідне для фінансування критично важливих оновлень інфраструктури тощо.

Вказані тенденції ведуть до кардинальної зміни традиційної моделі розподілу електроенергії. Сучасна концепція інноваційної перебудови електроенергетики передбачає перехід до енергетичних систем якісно нового покоління – розвиток транспорту електроенергії, в т.ч. на далекі відстані; керування попитом на електроенергію в режимі реального часу; розвиток технологій накопичення електроенергії, розосередженої генерації та НВДЕ [1].

Обраний Україною шлях інтеграції до Євросоюзу вимагає зближення та інтеграції національної економічної системи до систем країн ЄС. Це ставить Україну перед вибором запровадження моделі інноваційного розвитку, яка прийнята ЄС за базову.

Підписавши Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС наша країна взяла на себе зобов'язання щодо впровадження певних актів законодавства ЄС у секторі енергетики. Переважна їх більшість вже є обов'язковими для імплементації Україною як члена Європейського Енергетичного Співтовариства, договірною стороною якого Україна стала з 01.02.2011 р. та відповідає ряду зобов'язань по Договору до Енергетичної Хартії 1994 р., Меморандуму про взаєморозуміння

і співпрацю у сфері енергетики та іншим багатостороннім і двостороннім угодам.

Основним змістом домовленостей щодо електропостачання за Директивою 2009/72/ЄС та Регламентом (ЄС) № 714/2009 можна вважати такі: впровадження відкритого внутрішнього ринку, який дозволить вільно обирати своїх постачальників, а усім постачальникам вільно здійснювати постачання своїм клієнтам; усунення перешкод для продажу електроенергії у Співтоваристві на рівних умовах, усунення дискримінації щодо умов продажу електроенергії; розвиток в рамках Співтовариства транскордонних міжсистемних сполучень; постачання електроенергії належної якості за прозорими та обґрунтованими цінами; сприяння більш ефективному використанню електроенергії, створення умов для безпеки енергетичного постачання; створення умов для цінової конкуренції у електропостачанні; гарантування недискримінаційного доступу третьої сторони до електричних мереж, у т.ч. транскордонних; ефективне відокремлення мережевих видів діяльності та таких видів діяльності, як виробництво і постачання; модернізація розподільних систем, шляхом впровадження інтелектуальних систем, які мають будуватися таким чином, щоб просувати децентралізоване виробництво енергії та енергетичну ефективність; наукове й технічне співробітництво та обмін інформацією для покращення технологій розподілення, постачання й кінцевого споживання із фокусом на енергоефективних й екологічних технологіях; незалежність національних регулюючих органів із спеціальними повноваженнями.

Співробітництво сторін відповідно до ст. 338 Угоди про Асоціацію включає: питання модернізації та посилення наявної енергетичної інфраструктури, яка становить спільний інтерес, цілісності, надійності та безпеки енергетичних мереж; сприяння енергоефективності та енергозбереженню з метою досягнення значного прогресу відповідно до стандартів ЄС, зокрема транспортування, розподіл та використання енергії; науково-технічне співробітництво та обмін інформацією у сфері виробництва енергії, транспортування, постачання та кінцевого споживання тощо.

Очевидно, що переважна частина економічних положень за Угодою фактично означає зміст реформ, які необхідно провести в Україні для реальної модернізації.

На даний час європейська електроенергетична галузь переходить від регульованої структури з вертикально інтегрованими енергокомпаніями до дерегулювання, лібералізації та організації регіональних ринків.

Основним завданням законодавства ЄС у сфері електроенергетики є створення сприятливих умов для конкуренції через: розмежування діяльності з виробництва та постачання електроенергії, з одного боку, та діяльності по управлінню мережами для передачі та розподілу електроенергії, з іншого; недискримінаційний доступ до мереж для всіх користувачів; надання права вибору постачальника всім споживачам електроенергії; незалежність та розширення кола повноважень національного регулятора енергетики тощо [2]. Як бачимо такі ж завдання, згідно директивам, постають перед українською електроенергетикою.

Першочерговим завданням Європейської системи електропостачання наразі є переоснащення та підвищення технічного рівня електромереж відповідно до завдань європейської енергетичної політики та умов зміни клімату. В європейських країнах діючі мережі розраховані переважно на централізоване виробництво великої потужності при слабких міжсистемних зв'язках; надійність електромереж знижується через зростаючі мережеві перевантаження, збільшення кількості відновлюваних джерел енергії і розподілених енергетичних ресурсів.

Стан електромереж залишається практично незмінним, незважаючи на технологічні нововведення і розвиток економічної та законодавчої бази, тому наразі гостро постає питання їх модернізації. На думку європейських експертів модернізація відбуватиметься через ефективне впровадження та використання технологічних процесів, які вже розроблені, або ж знаходяться на останній стадії розробки. Серед них виділяють такі альтернативні технології: системи високовольтних ліній постійного струму з перетворювачем джерела напруги (VSC-HVDC); гнучкі передавальні системи змінного струму (FACTS); нові типи провідників: лінії з газовою ізоляцією (GIL) і високотемпературні надпровідні кабелі (HTS); новітнє програмне забезпечення для оптимізації управління і регулювання, збільшення ефективності та експлуатаційної надійності системи, зменшення потреби в будівництві нової інфраструктури [3].

Для ефективної відповіді новим викликам в ЄС прийнята нова платформа енергозабезпечення European Technology Platform Smart Grids: комплекс організаційно-технічних заходів, основними компонентами якого є інтелектуальна вимірювальна система, автоматизований розподіл електроенергії і управління збоями, автоматизація підстанцій і розподільчих мереж, управління активами підприємства. Вона передбачає величезну кількість енергетичних послуг та дозволить досягати цільових показників діяльності енергокомпаній, не проводячи масштабної реновації основних фондів. В країнах ЄС вже тестуються кілька пілотних проектів щодо інтегрованих підходів до розподільчих систем: проект SmartCity в Малазії; проект по створенню ефективної вимірювальної інфраструктури для моніторингу та обміну даними в режимі реального часу в Гетеборзі; проект InvoGrid в Португалії для забезпечення ефективного управління споживанням і мікрогенерацією які мають за мету скорочення споживання електроенергії на 20%.

Важливим напрямком розвитку української електроенергетики, визначеним Енергетичною стратегією України на період до 2035 року ««Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» є інтеграція ОЕС України в об'єднання енергосистем європейських країн. Процес розширення континентальної європейської енергосистеми ENTSO-E за рахунок приєднання ОЕС України був ініційований у 2006 р. В січні 2008 р. було затверджено «Технічне завдання Проектної Групи по об'єднанню енергосистем України і Молдови з електричною системою UCTE». В даний час проходить перший етап інтеграції, який полягає в дослідженні можливості паралельної роботи української та молдовської енергосистем з синхронною зоною континентальної Європи: визначаються всі технічні, організаційні та експлуатаційні вимоги для їх об'єднання. У разі економічної вигоди та технічної здійсненності, наступним кроком має бути укладення Угоди про підключення названих систем та ENTSO-E. Синхронна робота ОЕС України з європейською системою ENTSO-E стане вагомим складовою зміцнення енергетичної безпеки країни, важливою перевагою буде також можливість доступу до наукового та технічного потенціалу європейського енергетичного сектору. Причому, одним з найважливіших кроків до повної

інтеграції української енергосистеми в енергетичний простір ЄС буде узгодження українського енергетичного законодавства з європейським.

Базовими принципами модернізації інфраструктури електропостачання в Україні є надійність електропостачання, якість електричної енергії, ефективність електропередачі по мережі, доступність тарифів на електроенергію для споживачів, ефективність управління мережевим комплексом за мінімальних витрат.

На даний час стан інфраструктура електромереж характеризується кризовою ситуацією, основними проблемами галузі є зношеність обладнання (часом гранична) та висока аварійність. Більше 40% усіх ліній електропередачі магістральних електромереж перебувають у експлуатації понад 40 років, понад 63% силових трансформаторів – більше 25 років. Розподільчі електричні мережі побудовані переважно в 50–80-х рр. минулого ст. – понад 17% з них перебувають в технічно непридатному стані. Вичерпали передбачений технічною документацією нормативний ресурс і потребують заміни близько 13% трансформаторних підстанцій.

Тільки на магістральних електромережах за даними НЕК «Укренерго» у 2016 р. аварійність становила 84 випадки, з цієї причини невідпуск електроенергії склав 148,5 тис. кВт*г [4].

Високими є технологічні витрати електроенергії, величина якого варіює в діапазоні 14–22%, натомість, в розвинених країнах Європи та Північної Америки становить 4–8 %. Причинами цього є: високий ступінь зношеності обладнання мереж, недостатній рівень технічного та програмного забезпечення систем обліку електроенергії та управління режимами роботи; скорочення кількості потужних промислових споживачів зі сталим режимом роботи та зростання кількості дрібних, внаслідок чого зростає кількість точок обліку та асинхронізація режиму роботи мережі; неадаптованість нормативної бази щодо упередження несанкціонованого споживання електроенергії тощо.

Ключовою причиною стану, в якому перебуває система електропостачання, є її постійне недофінансування, відсутність контролю за ефективним використанням наявних інвестицій та недостатній рівень підтримки галузі з боку держави.

Якщо розглянути дані щодо обсягів та структури фінансування інфраструктурних інвестиційних програм ДП НЕК «Укренерго» недофінансування

є постійним. Фактичний обсяг (виконання) інвестиційної програми ДП «НЕК «Укренерго» на 2015 р. відповідно до наданого звіту склав 3243 млн грн (без ПДВ), або 48,8% від плану. Недовиконання інвестиційної програми у 2015 р. ліцензіат пояснював затримкою з затвердженням фінансового плану, зниженням темпів роботи підрядників внаслідок затримки постачання обладнання через зростання курсу валют, режимними обмеженнями у роботі ОЕС України, затримками при проведенні конкурсних торгів тощо.

У 2016 р. інвестиційні програми профінансовано було відповідно на 67,1%. У 2016 р. структура капітальних інвестицій за джерелами по ДП «НЕК «Укренерго» характеризувалася такими даними: власні кошти підприємств – 56,2%, кредити банків і позики – 55,2%, кошти загального фонду державного бюджету не були передбачені (див. таблицю). У 2017 р. фінансування інвестиційної програми становило 58,5%, за структурою ситуація складалася аналогічно.

Очевидно, що фінансування за рахунок власних фінансових ресурсів країни потребує значного збільшення.

Інвестиційні програми розвитку та реновації розподільних електромереж виконуються щорічно в межах 70%, що також вочевидь не спроможне покращити стан галузі.

Основним джерелом фінансування модернізації електромереж є тарифна складова, також недоотримуються кошти від споживачів електричної енергії через заборгованість, перехресне субсидіювання, яке досі має місце та неринкові тарифи для населення. Реальна собівартість виробленої кВт.год становить 1 грн, а населення сплачує лише 40% від собівартості електроенергії. По ціні за 1 кВт*год Україна має останнє місце в Європі (для порівняння в еквіваленті до грн – у Данії 8,2 грн, у Німеччині – 7,9 грн., на Кіпрі – 7,5), в Росії та Білорусі населення сплачує за ринковою ціною – 1 грн. за 1 кВт*год [5].

Важливими напрямками удосконалення фінансового забезпечення інвестиційних проектів інфраструктури електропостачання можна назвати такі:

- стимулювання процесів інвестування підприємствами власних коштів у розвиток та модернізацію виробництва, застосування механізмів пільгового оподаткування та диференціації ставок оподаткування для підприємств, які впроваджують інновації, внесенням змін до розділу V «Осо-

Обсяги та структура фінансування Інвестиційних програм ДП «НЕК «Укренерго» за джерелами у 2016, 2017 (9 міс.) рр.

Складові інвестиційної програми	2016				2017 (9 міс.)			
	Заплановано, млн грн	Профінансовано			Заплановано, млн грн	Профінансовано		
		млн грн	%	структура за напрямками, %		Профінансовано, млн грн	%	структура за напрямками, %
Капітальні вкладення, усього	7496,0	5027,2	67,1	100,0	3241,0	2244,4	58,5	100,0
Власні кошти, усього, у т.ч.:	2925,3	1642,9	56,2	32,7	1943,5	1270,9	54,1	56,6
прибуток (кошти тарифу)	877,6	393,7	44,9	7,8	552,6	436,2	53,6	19,4
Крім того, кредитні кошти ЄБРР та ЄІБ	3006,5	2777,4	92,4	55,2	1297,5	973,5	64,4	44,3

Джерело: складено за даними НЕК «Укренерго». URL: <https://ua.energy/diyalnist/investytsijna-programa/>

близькості в оподаткуванні та митному регулюванні інноваційної діяльності» Закону України «Про інноваційну діяльність», а також внесення відповідних змін до Податкового кодексу України;

- вдосконалення амортизаційної політики шляхом надання режиму прискореної амортизації основних фондів;

- запровадження системи державного (зі сторони НКРЕКП) контролю цільового використання амортизаційних фондів на цілі інвестування;

- відновлення державної бюджетної підтримки масштабних проектів, якої на даний час немає (включаючи також програми фінансування розвитку наукової інфраструктури у сфері електропостачання);

- активізація банківського кредитування електропостачальних підприємств, введення податкових пільг для банків, які здійснюють довгострокове кредитування цих підприємств, та механізмів державного, приватного та синдикуваного гарантування таких кредитів;

- для залучення іноземного інвестування: вжиття заходів щодо поліпшення інвестиційного клімату;

- застосування державно-приватного партнерства при недоцільності приватизації окремих об'єктів енергетичної інфраструктури державної та комунальної форми власності.

Ключовий внутрішній виклик, який полягає в необхідності переходу до інноваційної моделі розвитку інфраструктури електромереж вимагає вирішення таких найактуальніших питань: виконання «Стратегічного плану розвитку ДП «НЕК «Укренерго» (2017–2021 рр.) розробленого на під-

ставі Енергетичної стратегії України до 2030 р. та Програми розвитку магістральних і міждержавних електричних мереж ОЕС України до 2023 р.; якнайскоріше впровадження перспективних Схем розвитку електромереж областей і районів; адаптація енергетики України до нової платформи енергозабезпечення ЄС (Smart Grids). Крім європейських країн впровадження та розвиток активно-адаптивних мереж вже здійснюється багатьма іншими країнами світу: у США, Канаді, Японії, Індії, Китаї Smart Grid піднесені на рівень державної політики з технологічного розвитку електроенергетики; узгодження параметрів і масштабів модернізації енергетичної інфраструктури з перспективами розвитку економіки (наразі відсутні програми соціально-економічного розвитку України на середньо- і довгострокову перспективу) на основі яких має бути запроваджена практика випереджального та прогнозованого розвитку інфраструктури електромереж.

Висновки

На основі проведених досліджень можна зауважити, що проблеми експлуатації, підвищення надійності та ефективності електромереж мають першочергове значення як в Україні, так і в країнах ЄС. Приєднання України до Енергетичного Співтовариства відкриває як нові перспективи, так і накладає велику відповідальність у реформуванні національного енергетичного сектору та забезпеченні надійності поставок енергоносіїв до країн ЄС.

Реалізація державної політики в енергетичній сфері відповідно до цілей та принципів Угоди

створить більш прогнозоване, прозоре та стабільне регуляторне середовище з метою розвитку системи електропостачання на основі єдиних стандартів, доступу до нових технологій, програм енергоефективності, сприятиме створенню інтегрованої електричної мережі для надання комплексу різнопланових енергетичних послуг.

Список використаних джерел

1. Стогній Б.С., Кириленко О.В. Еволюція інтелектуальних електричних мереж та їхні перспективи в Україні // Техн. електродинаміка. 2012. №5, С. 52–67
2. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспро-

можність» URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=250250456>

3. Развитие электросетей в Европе: состояние и перспективы. URL: http://iet.jrc.ec.europa.eu/ses/sites/iet.jrc.ec.europa.eu/ses/files/publications/reqno_jrc66334_eau_61_23.pdf

4. Аналіз аварійності згідно з класифікаційними ознаками за 2016 рік. URL: <https://ua.energy/wp-content/uploads/2016/12/Analiz-avarijnosti-zgidno-z-klasifikatsijnymy-oznakamy.pdf>

5. Віктор Петров: «У питаннях приєднання до електромереж ми працюємо за вимогами ЄС з українськими тарифами, які ще далекі від європейських». URL: <http://ua-reporter.com/novosti/157451>

О.В. ПОПОВИЧ,
к.е.н. доцент, Національний авіаційний університет
А.А. НОСОВСЬКИЙ,
студент, Національний авіаційний університет

Аналіз витрат від основної діяльності ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» за період з 2014 по 2016

Дана стаття розглядає суть поняття витрат від основної діяльності авіаційного підприємства. Також проаналізовано систему відносних і аналітичних показників що дозволяють оцінити ефективність управління виробничими витратами і витратами за період на прикладі ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа». Перевага цієї системи вирізняється в її систематизації та взаємопов'язані в групі показників, для покращення організації оперативного та підсумкового контролю витрат.

Ключові слова: витрати, авіаційне підприємство, система, ефективність управління, систематизація.

О.В. ПОПОВИЧ,
к.э.н., доцент, Национальный авиационный университет
А.А. НОСОВСКИЙ,
студент, Национальный авиационный университет

Анализ расходов от основной деятельности ОАО «Авиационная Компания «Днеправиа» за период с 2014 по 2016

Данная статья рассматривает суть понятия расходов от основной деятельности авиационного предприятия. Также проанализирована система относительных и аналитических показателей позволяющие оценить эффективность управления производственными затратами и затратами за период на примере ОАО «Авиационная Компания «Днеправиа». Преимущество этой системы заключается в ее систематизации и взаимосвязаны в группы показателей, для улучшения организации оперативного и итогового контроля расходов.

Ключевые слова: расходы, авиационное предприятие, система, эффективность управления, систематизация.

О. ПОПОВИЧ,
Ph.D., Professor, National aviation University
А. НОСОВСКИЙ,
Student National aviation University

Analysis of expenditure from current activity PJSC «Aviation Company «Dniproavia» for the period from 2014 to 2016

This article examines the essence of the concept of costs from the usual activities of the aviation

enterprise. Also analyzed is the system of relative and analytical indicators that allow to assess the efficiency of management of production costs and expenses for the period on the example PJSC «Aviation Company «Dniproavia». The advantage of this system lies in its systematization and interconnected in groups of indicators, to improve the organization of operational and final cost control.

Key words: costs, aviation enterprise, system, efficiency of management, systematization.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення питання обліку витрат вимагає суттєвої концентрації і є важливими для суб'єктів господарювання усіх ланок. Саме вони являються основною категорією обліку. Тому важливе створення і освоєння нових систем, які дозволяють одержати інформацію про витрати та результати діяльності, нові методи планування, калькуляції. Бо від правильності організації обліку залежить кінцевий результат діяльності будь якого підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аналізу витрат та методи їх обліку у своїх працях розглядало багато вчених, а саме: Бутинець Ф.Ф. [3], Гоголь М.М.[4], Яценко В.М. [7], Прохар Н. В. [6], Бойченко Г. В. [2], Мних Є.В. [5] та інші. У працях цих вчених розглядається постановка проблеми організації, обліку та аналізу витрат, сучасні методики аналізу та планування.

Метою статті є теоретичне висвітлення поняття аналізу витрат та організація системи взаємопов'язаних відносних показників, які характеризують ефективне управління витратами. Проведення аналізу витрат на прикладі ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» за даними фінансової звітності з результатів його господарської діяльності в період з 2014 року по 2016 рік.

Виклад основного матеріалу. Основна функція бухгалтерського обліку полягає у забезпеченні інформацією про результати діяльності господарюючого суб'єкта за будь-який даний період часу. Така інформація зазвичай виража-

ється величиною прибутку або збитку, відображеною у відповідному звіті.

Основні трактування поняття витрат за П(с)БО 16 [1] та у працях вітчизняних та зарубіжних вчених наведені в табл. 1.

Бухгалтерське тлумачення «витрати» (expense) міжнародними організаціями наведено в табл. 2.

Одним словом, витрати являються зменшенням доходів, активів або власного капіталу, яке може перерости в кредиторську заборгованість.

Аналіз структури витрат ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» за економічними елементами представлено в таблиці 3.

За даними аналізу у таблиці спостерігається поступове зменшення частки матеріальних витрат на 3,36% за три роки, у 2014 році цей показник склав 58 407тис.грн., що становить 13.02% від всіх витрат, а у 2016 цей показник вже склав 9,66 від усіх витрат. За витратами на оплату праці теж спостерігається поступове зменшення і складає у 2016 році 4,43% від загальної частки всіх витрат. Амортизація у 2014 році складала 25 903тис.грн.(5,77%), а вже в 2016 збільшилась до 30 730тис.грн. хоча її частка від всіх витрат становила лише 2,99%. Теж саме відбувається за показником Інші операційні витрати. Це свідчить про загальний зріст витрат на підприємстві і потребує більш детального аналізу. Такий аналіз наведений у таблиці 4.

З таблиці видно тенденцію збільшення майже всіх витрат в відносному відхиленні. Особли-

Таблиця 1. Поняття витрат виробництва в різних джерелах

Джерело інформації	Визначення
П(С)БО 16 «Витрати» [1]	Витратами визнаються або зменшення активів, або збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу підприємства (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення або розподілу власниками), за умови, що ці витрати можуть бути достовірно оцінені.
Лень В.С., Гливенко В.В. [8]	Витрати виробництва – сукупність витрат живої та уречевленої праці (засобів та предметів праці) на виробництво продукції.
Волкова І. А. [9]	Витрати підприємства на виробництво являють собою важливий елемент відтворювального процесу первинної ланки та відтворюють у собі витрати підприємства на всі спожиті ресурси на виробництво продукції.
Скирпан О.П., Палюх М.С. [10]	Витрати виробництва витрати різних видів економічних ресурсів (сировини, праці, основних засобів, послуг, грошей), безпосередньо пов'язані з виробництвом економічних благ.

Таблиця 2. Визначення витрат іноземними організаціями

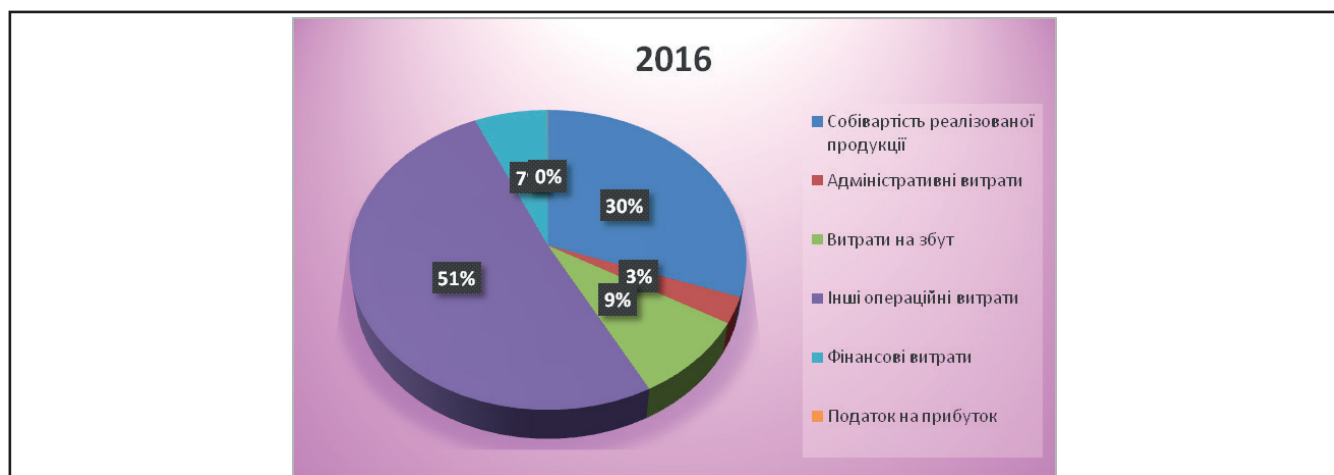
Назва організації	Тлумачення категорій
AIA (Американський інститут бухгалтерів) [11]	Витрат в найширшому значенні включають всі вичерпні витрати, що зменшують доходи
AICPA (Американський інститут присяжних бухгалтерів) [11]	Витрати – валове зменшення активів або валовий приріст кредиторської заборгованості, які виникли в результаті прибутково орієнтованої діяльності підприємства і такі, що визнаються й оцінюються (вимірюються) відповідно до загальноприйнятих принципів бухгалтерського обліку США
FASB (Рада зі стандартів бухгалтерського обліку) [11]	Витрати – відтік або інше використання активів і/або виникнення кредиторської заборгованості в результаті відвантаження або виробництва продукції, надання послуг або здійснення інших операцій, що складають основу діяльності господарюючого суб'єкта
AARF (Австралійський фонд науково-дослідних робіт з питань бухгалтерського обліку) [11]	Витрати – споживання або втрати потенційного прибутку або майбутніх економічних вигод у формі зменшення активів або збільшення кредиторської заборгованості господарюючого суб'єкта, не пов'язані з виплатами власникам, і такі, що призводять до зменшення власного капіталу в звітному періоді
NZSA (Спілка бухгалтерів Нової Зеландії) [11]	Витрати – споживання або втрати потенційного прибутку або майбутніх економічних вигод у формі зменшення активів або збільшення кредиторської заборгованості господарюючого суб'єкта, не пов'язані з виплатами власникам, і такі, що призводять до зменшення власного капіталу в звітному періоді

Таблиця 3. Аналіз структури витрат за елементами по ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» за період з 2014 по 2016 роки

Елементи витрат	2014		2015		2016	
	тис.грн.	%	тис.грн.	%	тис.грн.	%
Матеріальні витрати	58407	13,02	101694	10,12	99289	9,66
Витрати на оплату праці	41064	9,15	44217	4,40	45547	4,43
Відрахування на соціальні витрати	11212	2,49	12392	1,23	12453	1,21
Амортизація	25903	5,77	30144	3,00	30730	2,99
Інші операційні витрати	311967	69,55	816023	81,23	839519	81,70
Разом	448553	100	1004470	100	1027538	100

Таблиця 4. Аналіз динамічних та структурних змін витрат від основної діяльності

Інші операційні витрати	2014 (тис.грн.)	2015 (тис.грн.)	2016 (тис.грн.)	Відхилення 2014 до 2016 року
Собівартість реалізованої продукції	310008	358530	338162	9,08%
Адміністративні витрати	15811	17616	31477	99,08%
Витрати на збут	17674	37593	99106	460,74%
Фінансові витрати	116197	89667	72498	-62,39%
Податок на прибуток	2029	228	432	-369,67%

Частка витрат на ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» у 2016 році

ву увагу слід приділити витратам на збут, з 2014 року по 2016 рік відносно відхилення цього показника збільшилось на 460,74%. Цей показник є особливо важливим так як показує збільшення або зменшення об'єму продаж. Показник фінансових витрат зменшився за два роки на 62,39%. Собівартість реалізованої продукції збільшилась лише на 9,08% з 2014 року.

Частки витрат від загальної суми витрат на ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» у 2016 році можна побачити на рисунку.

З рисунку видно, що найбільшу частку витрат у 2016 році після інших витрат займає собівартість продукції. Вона показує в що підприємству обходиться реалізація продукція. Цей показник є вирішальним чинником, який впливає на прибуток підприємства і показник рентабельності. І судячи зі зменшення доходу, великий відсоток показника собівартості продукції від частки всіх витрат дуже негативно позначається на діяльності підприємства.

Висновки

При отриманні послуг, придбанні товарів чи певних робіт ми здійснюємо витрати. Однією з позитивних часток витрат є частка саме операційних витрат, які гарантують що власність буде продовжувати виробляти дохід. Прикладами таких витрат є витрати на збут, адміністративні витрати, оренда, податки та інше.

Ми бачимо, що операційні витрати не слід випускати з уваги. Вони можуть розповісти нам про перевитрату або економію.

Загалом аналіз витрат на ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» показав стрімке збільшення витрат, яке пов'язано із збільшенням об'єму продаж на підприємстві. Особливо це підтверджує показник витрат на збут, який збільшився за два роки на 460% і складав у 2016 році майже 100 000 тис. грн. Податок на прибуток зменшився на 1800 тис. грн. і становив 228 тис. грн. в 2015 в порівнянні з 2014 роком, це є негативним показником, адже якщо зменшився податок на прибуток то і зменшився сам прибуток. Але в 2016 році цей показник збільшився до 432 тис.

грн. і його відносна різниця в порівнянні з 2014 роком становила 370%.

Загалом, об'єм продажу збільшився, але разом з ними збільшились інші витрати і зменшився дохід. Насамперед це пояснюється тим що компанія у 2016 році скоротила свій власний флот Б Embraer 145.

Список використаних джерел

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
2. Бойченко, Г. В. Аналіз прямих матеріальних витрат на промислових підприємствах України / Г. В. Бойченко // Економічний простір. – 2009. – №23/2. – С. 214–219.
3. Бутинець Ф.Ф. Витрати виробництва та їх класифікація для потреб управління // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2012. № 1(22). С. 11–18.
4. Гоголь М.М., Садченко О.В. Особливості класифікації витрат при удосконаленні системи управлінського обліку на вертикально-інтегрованих підприємствах // Вісник ОНУ ім. І.І. Мечникова. 2012. № 17. Вип. 2. С. 38–44.
5. Мних Є.В. Фінансовий аналіз : підручник / Є.В. Мних, Н.С. Барабаш. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. – 536 с.
6. Прохар Н. В. Облік доходів, витрат і фінансових результатів: проблеми теорії та практики : [монографія] / Н. В. Прохар, Ю. О. Ночовна. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. – 257 с.
7. Яценко В.М. Внутрішній контроль на підприємствах України: проблеми розвитку та шляхи вирішення // Бухгалтерський облік і аудит. 2010. № 11. С. 3–7.
8. Лень В.С., Гливенко В.В. Бухгалтерський облік в Україні: основи та практика: 3-тє видання. Навч. пос. – К.: Центр навчальної учбової літератури, 2008. – 608 с.
9. Волкова І. А. Фінансовий облік – 2: навч. посіб, [для студ. вищ. навч. закл.] / В 67 І. А. Волкова – К.: Центр навчальної учбової літератури, 2009. – 224 с.
10. Скирпан О.П., Палюх М.С. Фінансовий облік: Навчальний посібник. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – 407с.
11. Файловий архів студентів Stud Files. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5466289/>

Н.Г. СЛОБОДЯН,

к. е. н., доцент, Національний університет харчових технологій

Н.С. НОСЕНКО,

магістрант Національного університету харчових технологій

Аналіз факторів впливу на поведінку витрат промислового підприємства

У статті розглянуто методологію аналізу складу виробничих витрат, методи визначення функції витрат. Проаналізовано фактори впливу на поведінку витрат, а також конкретизовано основні напрямки управління поведінкою витрат на сучасному етапі.

Ключові слова: витрати, склад витрат, поведінка витрат, аналіз витрат, фактори впливу, постійні та змінні витрати, функція витрат.

Н.Г. СЛОБОДЯН

к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий

Н.С. НОСЕНКО,

магистрант Национального университета пищевых технологий

Анализ факторов влияния на поведение затрат промышленного предприятия

В статье рассмотрена методология анализа состава производственных затрат, методы определения функции расходов. Проанализированы факторы влияния на поведение затрат, а также конкретизированы основные направления управления поведением затрат на современном этапе.

Ключевые слова: затраты, состав затрат, поведение затрат, анализ затрат, факторы влияния, постоянные и переменные расходы, функция затрат.

N. SLOBODIAN,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, National University of Food Technology

N. NOSENKO,

Undergraduate National University of Food Technology

Analysis of the factors influencing the behavior of costs of industrial enterprises

The article considers the with the methodology of the analysis of the composition of production costs, methods for determining the cost function. The factors influencing the behavior of costs are analyzed, and the main directions of cost-management behavior at the present stage are specified.

Key words: costs, composition of expenses, cost behavior, cost analysis, impact factors, fixed and variable costs, cost function.

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки основним у діяльності підприємства є отримання максимального прибутку. З розвитком конкуренції на ринку та зниженням норми прибутку перспективи розвитку підприємства значною мірою залежать від поведінки витрат та управління ними. Уміння планомірно та раціонально керувати витратами в періоди погіршення кон'юнктури ринку підвищує шанси на виживання бізнесу. Дослідження ефективного управління витратами є особливо важливим в умовах інфляції, оскільки дані про теперішні витрати постійно потрібно звіряти з даними про майбутні витрати [1].

Аналіз поведінки витрат дає змогу прогнозувати результати діяльності підприємств, а також надає інформацію про ефективність понесених витрат, їх позитивні чи негативні відхилення. Дана інформація використовується для визначення ціни на продукцію, підвищення ефективності використання виробничих ресурсів, розрахунку планових витрат на наступні періоди, прогнозування показників рентабельності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження поведінки витрат та вивчення факторів впливу на неї у своїх роботах розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці, серед яких Ф.Ф. Бутинець, М. Д. Врубльовський, С.Ф. Голов,

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Г. Г. Осадча, О. М. Ромашко, В. В. Сопко, Н. М. Ткаченко, Л. М. Чернелевський, Л. В. Нападовська, К. Друри, М. В. Реслер та ін.

Метою статті є розкриття методології аналізу складу витрат виробництва, дослідження поведінки витрат та аналіз факторів впливу поведінки витрат промислових підприємств. При написанні статті використовувалися такі методи: аналітичний, монографічний, балансовий, статистичний, графічний, економіко-статистичний.

Виклад основного матеріалу. Зміна поведінки витрат при різних рівнях активності підприємства є важливою інформацією при прийнятті управлінських рішень. Відхилення витрат від визначених норм зумовлене дією багатьох факторів, які у взаємодії між собою впливають на поведінку витрат. Саме тому, оцінюючи поведінку витрат, здійснюють аналіз їхньої залежності від зміни тих чи інших факторів. Такий аналіз дає змогу визначити й зміни планових (розрахункових) показників собівартості та витрат внаслідок відхилень, зумовлених нестандартними ситуаціями.

Аналіз операційних витрат за економічними елементами здійснюють шляхом порівняння фактичних витрат з кошторисом (бюджетом) та досягнутими показниками за минулий період. Для аналізу поелементних витрат за складом та структурою доцільно користуватися аналітичною таблицею 1.

Такий аналіз дає тільки загальне поняття про відхилення операційних витрат. Перераховані нижче елементи є узагальненими, і кожен з них складається з великої кількості більш деталізованих складових, саме тому доцільно їх глибше досліджувати.

Аналіз собівартості продукції у розрізі калькуляційних статей витрат дозволяє виявити зміну собівартості продукції за центрами відповідальності, в окремих структурних підрозділах підприємства, оцінити роботу окремих виконавців, які відповідають за зниження собівартості на відповідній ділянці [4, с. 126–136].

При управлінні собівартістю продукції важливо враховувати спосіб включення витрат до собівартості окремих видів продукції. За цією ознакою розрізняють прямі і непрямі витрати.

При аналізі прямих матеріальних витрат необхідно враховувати галузеву належність досліджуваного підприємства. Наприклад, в обробних галузях питома вага матеріальних витрат у собівартості продукції є досить значною. Аналіз матеріальних витрат полягає у порівнянні їх фактичного обсягу з плановим (прогнозним) чи базовим і в обчисленні впливу окремих факторів на виявленні відхилення. Кількість факторів і методика їх дослідження залежить від особливостей технологічного процесу, видів сировини, матеріалів і енергоносіїв, що використовуються.

Загальна сума матеріальних витрат залежить від обсягу та структури виробництва продукції, а також рівня норм матеріальних витрат у собівартості окремих видів продукції. У процесі аналітичного дослідження значна увага приділяється виявленню зміни загальних матеріальних витрат за рахунок:

- зміни рівня фактичних витрат в порівнянні з нормами витрат на окремі види матеріальних ресурсів;
- зміни цін на матеріально-сировинні ресурси і тарифів на енергоресурси;

Таблиця 1. Макет аналізу операційних витрат за економічними елементами

№ п/п	Елементи витрат	Витрати виробництва, тис. грн.			Питома вага витрат, %				
		Попередній рік	За звітний рік		Попередній рік	За звітний рік		Відхилення	
			За розрахунками	Фактична		За розрахунками	фактично	Від попереднього року	Від розрахунків
A	B	C	D	E	F	G	H	I	J
1	Матеріальні витрати (за вирахуванням зворотних відходів)	Ф2 р230 гр4	Кошторис витрат	Ф2 р230 гр3	1С/6С*100	1D/6D*100	1Е/6Е*100	1Н-1F	1Н-1G
2	Витрати на оплату праці	Ф2р 240 гр4	Кошторис витрат	Ф2р 240 гр3	2С/6С*100	2D/6D*100	2Е/6Е*100	2Н-2F	2Н-2G
3	Відрахування на соціальні заходи	Ф2 р250 гр4	Кошторис витрат	Ф2р250 гр3	3С/6С*100	3D/6D*100	3Е/6Е*100	3Н-3F	3Н-3G
4	Амортизація основних засобів	Ф2 р260 гр4	Кошторис витрат	Ф2р260 гр3	4С/6С*100	4D/6D*100	4Е/6Е*100	4Н-4F	4Н-4G
5	Інші витрати	Ф2 р270 гр4	Кошторис витрат	Ф2р270 гр3	5С/6С*100	5D/6D*100	5Е/6Е*100	5Н-5F	5Н-5G
6	Підсумок витрат	1С+...+5С	1D+...+5D	1Е+...+5Е	100	100	100	–	–

– заміни матеріалів (норм витрат та їх ціни в порівнянні з базовими).

У більшості галузей промисловості витрати на оплату праці мають меншу питому вагу в собівартості продукції, ніж матеріальні витрати. Проте швидке зростання продуктивності праці є одним із найважливіших джерел зниження собівартості продукції. Зміна прямих витрат на оплату праці формується між прямим впливом аналогічних чинників: зміни обсягу виробленої продукції, зміни структури виробленої продукції та зміни рівня трудових витрат на окремі вироби, а також за рахунок підвищення мінімального рівня оплати праці та індексації заробітної плати.

Особливу увагу необхідно звернути на аналіз елемента «Інші витрати», оскільки він об'єднує досить різні витрати, а саме: платежі на обов'язкове страхування майна підприємства, сплату відсотків за короткострокові кредити і позики, витрати на реалізацію продукції, витрати на відрядження, плату стороннім організаціям за охорону, витрати на гарантійний ремонт і обслуговування, оплату послуг зв'язку, плату за оренду окремих об'єктів основних засобів, плату за землі сільськогосподарського призначення, платежі за викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, податок з власників транспортних засобів, знос нематеріальних активів та інші.

До комплексних витрат належать транспортно-заготівельні, на підготовку і освоєння виробництва, на утримання і експлуатацію обладнання, загальновиробничі, загальногосподарські і позазавиробничі, інші виробничі витрати і втрати від браку. Аналізуючі статті комплексних витрат слід пам'ятати, що деякі з них залежать, а інші – не залежать від обсягу виробництва. Саме тому вони поділяються на умовно-змінні та умовно-постійні.

Умовно-змінні витрати порівнюють з фактичними в динаміці за декілька звітних періодів і в такий спосіб оцінюють динаміку змін витрат, абсолютну та відносну економію або перевитрачання, виявляють резерви зниження витрат.

Зогляду на кількість і різноманітність видів витрат, які входять до складу непрямих витрат, існує багато причин їх відхилень від відповідного кошторису (бюджету) [5]. Тому комплексні статті витрат, які є умовно-постійними, аналізують за їх складовими, що визначені обліковою політикою підприємства.

Так, до складу загальновиробничих витрат включають:

- витрати на управління виробництвом;
- амортизація основних засобів загальнозаводського призначення;
- витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальнозаводського призначення;
- витрати на вдосконалення технології та організації виробництва;
- витрати на комунальні послуги з утримання виробничих приміщень;
- витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці загальновиробничого персоналу, відрахування на соцзаходи, медстрахування);
- витрати на охорону праці, техніку безпеки тощо;
- інші витрати (внутрішньозаводське переміщення матеріалів, інструментів зі складів до цехів і готової продукції на складі; нестачі незавершеного виробництва; нестачі і втрати від псування матеріальних цінностей; сплата простоїв тощо).

До адміністративних витрат належать загальногосподарські витрати, які пов'язані з управлінням і обслуговуванням підприємства. Витрати на утримання підрозділів, що займаються збутом продукції, рекламою, доставкою продукції споживачам, та інші витрати підприємства з реалізації є витратами на збут.

Поведінка витрат – це характер їх реагування на зміни в діяльності підприємства. Знання залежності рівня витрат від зміни окремих факторів виробництва дозволяє впливати на їх рівень, змінюючи відповідним чином ці фактори. Поведінка витрат визначається їх видом: змінні, постійні, напівзмінні, напівпостійні [1]. Розуміння взаємозв'язку між витратами та певними факторами дає змогу передбачати майбутні релевантні витрати. У науковій літературі для опису поведінки витрат їх поділяють на змінні та постійні, напівзмінні та напівпостійні. При цьому основним фактором витрат розглядають обсяги діяльності – це може бути обсяг виробництва або обсяг реалізації [2].

Змінні витрати – це витрати, що змінюються прямо пропорційно до зміни обсягу діяльності (або іншого фактора витрат). Тобто при зростанні обсягу виробництва на 15 % загальна сума таких витрат також зростає на 15%. До них можна віднести: витрати на сировину та матеріали, витрати на оплату праці (відрядна заробітна платня) основних виробничих робітників, вартість енергії

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

і палива на технологічні потреби тощо. Графічно ця залежність виражається прямою лінією, а теоретично – рівнянням прямої: $y = bx$, де y – загальна сума змінних витрат; x – обсяг діяльності; b – витрати на одиницю діяльності.

Наприклад. Приватне акціонерне товариство «Київський картонно–паперовий комбінат» виробляє картон. Кожна одиниця потребує однакової кількості сировини (макулатури, целюлози), тому ця стаття витрат змінюється прямо пропорційно обсягу продукції, що виробляється. Якщо змінні витрати на одиницю становлять 150 грн., то взаємозв'язок між обсягом виробництва та змінними витратами матиме наступний вигляд, що наведено в таблиці 2.

Взаємозв'язок між обсягом виробництва та змінними витратами на одиницю продукції показано на рисунку 2.

Постійні витрати – це витрати, що залишаються незмінними при зміні обсягу діяльності або іншого фактора витрат (амортизація прямолінійним методом, орендна плата, заробітна плата адміністративного персоналу, відсотки по кредиту тощо).

Наприклад. Загальна сума постійних витрат на ПрАТ «Київський картонно–паперовий комбінат» – 750 000 грн. Для ілюстрації поведінки постійних витрат наведемо наступні дані:

Взаємозв'язок між обсягом виробництва та змінними витратами на одиницю продукції зображено на рисунку 4.

Таблиця 2. Взаємозв'язок між обсягом виробництва та змінними витратами

Діяльність (кількість продукції)	Змінні витрати на одиницю	Загальні змінні витрати
1 000	150	150 000
5 000	150	750 000
10 000	150	1 500 000
15 000	150	2 250 000

Рисунок 1. Загальні змінні витрати

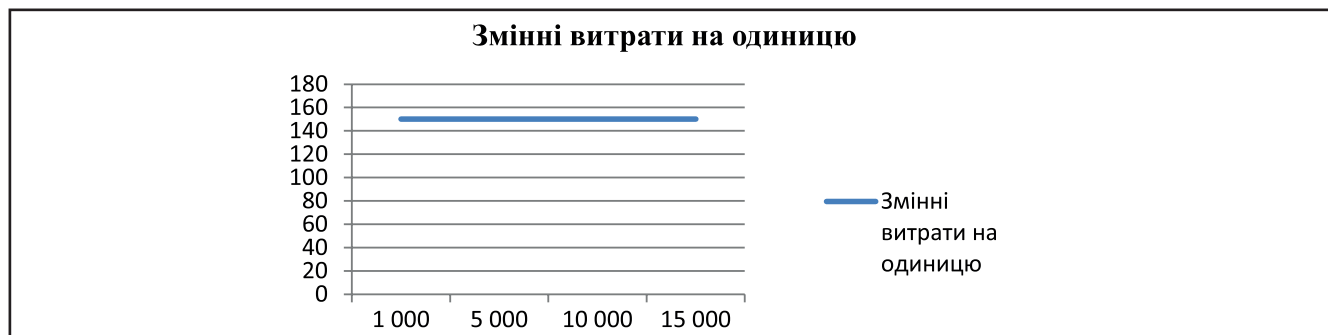

Рисунок 2. Змінні витрати на одиницю

Таблиця 3. Поведінка постійних витрат

Кількість продукції	Постійні витрати на одиницю	Загальні постійні витрати
1 000	750 000	750 000
5 000	150 000	750 000
10 000	75 000	750 000
15 000	5 000	750 000

Рисунок 3. Загальні постійні витрати

Рисунок 4. Постійні витрати на одиницю

Вивчення поведінки витрат дає змогу зробити оцінку витрат і побудувати їх функцію.

Оцінка витрат – це процес обчислення поведінки витрат, тобто встановлення кількісного взаємозв'язку між витратами та різними чинниками на підставі досліджень минулої діяльності.

Функція витрат – це математичний опис взаємозв'язку витрат та їх чинника. Вона може бути описана таким рівнянням: $y = a + bx$, де y – загальні витрати; a – постійні витрати; b – змінні витрати на одиницю продукції; x – значення чинника витрат.

Побудова функції витрат дає змогу розподілити сукупні витрати на змінні та постійні, полегшує передбачення витрат. Визначення функції витрат здійснюється різними методами, зокрема:

1) метод аналізу облікових даних, який передбачає розподіл витрат на змінні та постійні щодо відповідного чинника на підставі даних з рахунків бухгалтерського обліку;

2) метод вищої–нижчої точки, який передбачає визначення функції витрат на основі припущення, що змінні витрати – це різниця між загальними витратами при найвищому та найнижчому рівнях діяльності;

3) метод кореляції (візуального пристосування) – це графічний підхід до визначення функції витрат, коли аналітик візуально проводить пряму лінію, беручи до уваги всі точки витрат;

4) інженерний метод, який полягає в тому, що на кожну статтю витрат встановлюються, виходячи з технологічних потреб, нормативи на використання ресурсів у натуральному виразі, а

витрати планують шляхом множення цих нормативів на ціни;

5) метод найменших квадратів дає змогу найточніше визначити склад і значення постійної та змінної частини витрат. Показники витрат розраховуються таким чином, щоб квадрат відстані від усіх точок, що надають значення витрат до теоретичної лінії регресії, був мінімальний [3].

На практиці майже не існує витрат, які є виключно змінними чи постійними. Частіше економічні явища та витрати, що пов'язані з ними, складаються і зі змінних, і з постійних витрат, тобто вони є умовно–змінними або умовно–постійними.

Напівзмінні витрати – це витрати, що змінюються, але не прямо пропорційно до зміни обсягу діяльності або іншого фактора витрат (витрати на придбання матеріалів за умови отримання знижки в разі закупівлі великої партії). Змішані витрати – витрати, що містять елементи і змінних, і постійних витрат (витрати енергії на технологічні потреби – змінна складова, на освітлення та опалення приміщень – постійна складова).

Однак групування витрат з поділом їх на постійні та змінні при зміні обсягу діяльності доцільно здійснювати для короткострокового періоду, оскільки в довгостроковому всі затрати стають змінними.

Висновки

Склад та величина витрат підприємства змінюються в процесі господарської діяльності під впливом певних факторів, тобто подій чи операцій, що стосуються процесу виробництва, реалізації продукції (робіт, послуг), підготовки і освоєння вироб–

ництва, управління та адміністрування, освоєння нових видів діяльності, нових ринків та ін..

При аналізі поведінки витрат треба мати на увазі, що постійні витрати ніколи не бувають абсолютно постійними. Вони відносно постійні лише в межах релевантного діапазону, тобто обсягу діяльності, в межах якого сума постійних витрат не змінюється. Наприклад, сума лінійної амортизації обладнання буде постійною величиною до тих пір, поки підприємство не буде змушене придбати додаткове обладнання для розширення обсягу виробництва. З цього моменту сума постійних витрат різко зростає, а потім знову певний час буде незмінною [1].

Основними напрямками управління поведінкою витрат переробного промислового підприємства на сучасному етапі можуть стати наступні.

Використання прогресивних ресурсощадних технологій виробництва та відходів, оскільки прямі матеріальні витрати складають переважну частку витрат, що найбільше впливають на виробничу собівартість. На їх поведінку впливають фактори зміни цін, тарифів, транспортно-заготівельних витрат тощо.

Зростання обсягів виробництва та реалізації продукції, робіт, послуг з метою зниження умовно-постійних витрат виробництва, адже темпи зростання загальновиробничих, адміністративних витрат, витрат на збут значно менші за темпи зростання прямих матеріальних, трудових витрат.

Оптимізація витрат на оплату праці шляхом зростання продуктивності праці, ліквідації втрат робочого часу, підвищення рівня кваліфікації та трудової дисципліни.

Здійснення оперативного контролю та аналізу поточних витрат на основі запровадження прогресивних комп'ютерних технологій обліку, аналізу та управління витратами.

Список використаних джерел

1. Ромашко О. М. Особливості управлінського обліку витрат підприємства / О. М. Ромашко // Вчені записки університету «КРОК». Серія: Економіка. – 2014. – Вип. 36. – с. 167–174. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/92419/27-Romashko.pdf?sequence=1>
2. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік / Ф. Ф. Бутинець, Т. В. Давидюк, Н. М. Малюга, Л. В. Чижевська. – Житомир: ПП «Рута», 2002. – 480 с.
3. Добровський В. М., Гнилицька Л. В., Коршикова Р. С. Управлінський облік: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни / За ред. В. М. Добровського. – К.: КНЕУ, 2003. – 235 с
4. Чернелевський Л. М., Слободян Н. Г., Михайленко О. В. Аналіз діяльності підприємств та банківських установ: економічний, фінансово – інвестиційний, стратегічний. Підручник. – К.: «Хай – Тек Прес», 2014, – 640 с.
5. Слободян Н. Г. Організація і методика економічного аналізу: Курс лекцій для студ. напрямку підготовки 6.030509 «Облік і аудит» всіх форм навч. – К.: НУХТ, 2011. – 200 с.
6. Осадча Г. Г. Система калькулювання виробничого підприємства харчової галузі / Г. Г. Осадча // Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 520–529. – Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4966/1/1.pdf>
7. Миронова, Ю. Ю. Витрати підприємства та їх класифікація для потреб управління і економічного аналізу / О. В. Коба, Ю. Ю. Миронова // Причорноморські економічні студії: наук.– практ. журнал. – 2016. – Вип. 4. – С. 99–103. – Режим доступу: <http://bses.in.ua/journals/2016/4-2016/23.pdf>
8. Омельниченко О. С. Напрями оптимізації витрат у системі управління / О. С. Омельниченко // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2016. – Вип. 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4901>

Т. В. СМЕЛЯНЕЦЬ,

к. е. н., доцент Одеська державна академія будівництва та архітектури

Управління конкурентоспроможністю аграрних формувань в Україні

Досліджено категорію «конкурентоспроможність» з декількох позицій: рівня ієрархії та змагання між підприємствами. Для досягнення цілей конкурентоспроможності підприємство потребує ефективної системи управління як на мікро-, так і мезо- та макрорівні. Великі та середні підприємства застосовують політику послідовної розробки програми підвищення конкурентоспроможності, малі підприємства та господарства – окремі елементи зазначеної програми. Доведено, що

визначальним чинником управління конкурентоспроможності виступає концентрація капіталу та виробництва.

Ключові слова: сільське господарство, підприємство, конкурентоспроможність, управління конкурентоспроможністю, концентрація капіталу, концентрація виробництва.

Т.В. СМЕЛЯНЕЦЬ,

к.э.н., доцент Одесская государственная академия строительства и архитектуры

Управление конкурентоспособностью аграрных формирований в Украине

Исследовано категорию «конкурентоспособность» с нескольких позиций: уровня иерархии и соревнования между предприятиями. Для достижения целей конкурентоспособности предприятие нуждается в эффективной системе управления как на микро-, так и мезо- и макроуровне. Крупные и средние предприятия применяют политику последовательной разработки программы повышения конкурентоспособности, малые предприятия и хозяйства населения – отдельные элементы указанной программы. Доказано, что определяющим фактором управления конкурентоспособности выступает концентрация капитала и производства.

Ключевые слова: сельское хозяйство, предприятие, конкурентоспособность, управление конкурентоспособностью, концентрация капитала, концентрация производства.

T. SMELIANETS,

Ph.D., associate professor Odessa State Academy of Engineering and Architecture

Management of competitiveness of agrarian formations in Ukraine

The category «competitiveness» was studied from several positions: hierarchy level and competition between enterprises. To achieve the objectives of competitiveness, the enterprise needs an effective management system both at the micro-, meso- and macrolevels. Large and medium-sized enterprises use the policy of sequential development of a program to increase competitiveness, small businesses and households – individual elements of the program. It is proved that the determining factor of managing competitiveness is the concentration of capital and production.

Key words: agriculture, enterprise, competitiveness, competitiveness management, concentration of capital, concentration of production.

Постановка проблеми. В умовах ринку підприємство виступає первинною виробничою одиницею, що створює робочі місця, сплачує податки, виробляє продукцію й надає послуги. Більші за розмірами підприємства можуть самостійно або поглинати менші, створюючи конкурентні переваги перед іншими операторами ринку. Так у сільському господарстві на початок 2016 р. функціонувало 44 тис. фермерських господарств, частка яких становить 75%, господарських товариств – понад 2,5 тис. одиниць. При чому ефективність функціонування малих та великих підприємств часто суттєво коливається. У рослинництві, наприклад, незважаючи на рівень урожайності валовий збір завжди буде більшим у великих підприємств. Однак, на одиницю залучених ресурсів підприємство може отримувати рівновелику величину прибутку, що й робить невеликі за розмірами підприємства більш при-

стосованими до мінливого середовища. Відповідно, вказані характеристики притаманні й для управління підприємствами незалежно від організаційно-правової форми та розмірів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями конкурентоспроможності займаються як вітчизняні (Барабась Д., Вакуленко А., Горбаль Н., Дуброва О., Клименко С., Кузьмін О., Колісник О., Ніценко В., Омеляненко Т. та ін.), так і зарубіжні (Gorynia M., Davies G., Dunford M., Louri H. and Rosenstock M., Skawinska E. та Zalewski R., Петров В. та ін.) дослідники.

Використання концепцій конкурентоспроможності стосовно ефективності регіональної, національної та наднаціональної економіки стало предметом суперечок, зазначають Dunford M., Louri H. and Rosenstock M. Ця суперечка була зосереджена на справедливості аналогій між мікроекономічними визначеннями конкурен-

тоспроможності підприємств та визначеннями конкурентоспроможності національних економік, що призвело до певної ступеня конвергенції між показниками конкурентоспроможності та вимірюванням згуртованості [10].

Ніценко В. для визначення ступеня конкуренції на ринку агропродовольчої продукції використовує взаємозв'язки між показниками концентрації капіталу та частки ринку.

Продовжуючи лінію досліджень Ніценка В., Колісник О. зосереджую свою увагу на ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств залежно від їх розмірів, включаючи й процеси концентрації виробництва.

В Україні прийнятий та діє Закон України «Про захист економічної конкуренції» [8], який визначає правові засади підтримки та захисту економічної конкуренції, обмеження монополізму в господарській діяльності і спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин; «Про захист від недобросовісної конкуренції» [7], спрямований на встановлення, розвиток і забезпечення торгових та інших чесних звичаїв ведення конкуренції при здійсненні господарської діяльності в умовах ринкових відносин.

Відповідно сформована теоретична та методологічна основа проведення дослідження.

У зв'язку з насиченістю аграрного ринку підприємствами різних організаційно-правових форм, видів діяльності та розмірів виникає потреба більш ефективного управління їх комерційною діяльністю. Що й висуває потребу у додатковому дослідженні.

Метою статті виступають процеси ефективного управління виробничою діяльністю сільськогосподарських підприємств шляхом посилення їх конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Поняття конкурентоспроможності доцільно розглядати з декількох позицій. По-перше, конкурентоспроможність як ланцюг «країна – галузь – підприємство». Згідно такого підходу наведемо думку Davies G. Davies G. досліджуючи питання конкурентоспроможності, приходять до висновку, що це: 1) здатність підприємства виробляти послуги або товари, прийнятні для споживачів з точки зору ціни та якості, і які займають статистично значущу частку ринку для цієї послуги або продукту; 2) здатність та продуктивність підприємства, галузі або країни, що продає та постачає товари та послуги

на певному ринку, у зв'язку з здатністю та продуктивністю інших підприємств, галузей чи країн на тому ж ринку; 3) визначається продуктивністю, з якою підприємство, підгалузь або країна використовують свої людські, капітальні, природні та інформаційні ресурси [9, с. 85–87].

Інший підхід передбачає конкуренцію між підприємствами за кращі умови реалізації продукції, більшу частку ринку тощо, що відображається у роботі Skawinska E. та Zalewski R.I. Вони зазначають, що конкурентоспроможність найчастіше розуміється як здатність до суперництва з іншими учасниками ринку. Конкурентоспроможність підприємств також розуміється як [12, с. 48]:

- процес, за допомогою якого учасники ринку, які намагаються реалізовувати свої інтереси, намагаються запропонувати кращі ціни, якість, післяпродажне обслуговування чи інші характеристики, що визначають рішення щодо закриття транзакцій, ніж ті, які пропонують інші;

- потенціал підприємства для сталого розвитку в довгостроковій перспективі та тенденція підтримувати та розширювати свою частку на ринку;

- відносна здатність застосовувати власну систему цілей, намірів або цінностей;

- спроможність підприємства покращити свою внутрішню оперативну ефективність шляхом зміцнення та покращення її ринкової ситуації;

- можливість проектування, виготовлення та реалізації продукції, ціна, якість та інші сильні сторони є більш привабливими, ніж відповідні характеристики товарів, пропонувані конкурентами;

- можливість перемоги та/або збереження конкурентних переваг.

У свою чергу, під управлінням конкурентоспроможністю підприємства Кузьмін О. і Горбаль Н. розуміють ті аспекти виконання загальних функцій управління, які визначають політику у сфері створення і реалізації конкурентоспроможних товарів, цілі і відповідальність у даній сфері діяльності суб'єкта господарювання, що реалізуються за допомогою таких засобів, як планування конкурентоспроможності, оперативне управління нею, її забезпечення й підвищення в рамках певної системи конкурентоспроможності [3, с. 131].

Управління конкурентоспроможністю підприємства повинно враховувати чинники як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Gorynia M. об'єднує чинники конкурентоспроможності у три групи: макро-, мезо та мікроекономічні [11, с. 61].

Рівні факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємства *

Факторний вплив на підприємство		
макроекономічний	мезоекономічний	мікроекономічний
масштаб та структура наявних виробничих ресурсів	фактори виробництва на місці	конкурентоспроможність підприємства
ефективне використання цих ресурсів	фактори попиту	конкурентний потенціал підприємства
національна соціально-економічна система та економічна політика уряду	розробка відповідного галузевого механізму	конкурентна стратегія
потенціал впливати на міжнародне економічне середовище	умови заснування, організації та управління підприємством	
	характер конкуренції на внутрішньому ринку	

* Джерело: побудовано за [11, с. 61]

На мікроекономічному рівні конкурентоспроможні підприємства отримують покращення якості товарів та послуг та/або зменшення їх відносних витрат, що дозволяють їм збільшувати свій прибуток (доходи – витрати) та/або поділити ринок. Чим більше фірма знижує свої витрати відносно своїх конкурентів, як шляхом збільшення ефективності та організаційних можливостей, так і шляхом зменшення заробітної плати, безпеки праці, соціального захисту чи умов роботи робочої сили за певного рівня якості продукції або тим більше він підвищує якість продукції порівняно з конкурентами за певну вартість виробництва, тим більш конкурентоспроможною вона є [10].

Ця мікроекономічна концепція конкурентоспроможності може бути застосована як на короткостроковій, так і на довгостроковій перспективі, і цілком можливо, що конкурентоспроможність у довгостроковій перспективі вимагає досить різної стратегії від короткострокової конкурентоспроможності, як здатності конкурувати у довгостроковій перспективі залежить не тільки від здатності в один момент часу виробляти за витратами та рівнями якості, що дозволяє продавати продукцію вигідно, але і здатністю не відставати або формувати еволюцію ринків. Тому, як правило, слово «конкурентоспроможність» використовується для позначення довшого пробігу [10].

Досліджуючи питання впливу факторів, зазначимо, що конкурентоспроможність може охоплювати різні підходи. Так, наприклад залежно від територіального зосередження або масштабу функціонування, можна виділити національні (макрорівень), регіональні (мезорівень), місцеві (локальний рівень), підприємства (мікрорівень); галузевої належності: промисловий, аграрний, банківський та ін.; внутрішньогалузева тощо.

Доцільно виділити такі групи методів визначення рівня конкурентоспроможності підприємств [6]:

- а) що ґрунтуються на оцінці конкурентного потенціалу;
- б) що базуються на теорії ефективної конкуренції (функціональні);
- в) що ґрунтуються на теорії конкурентної переваги;
- г) пов'язані з конкурентоспроможністю продукції;
- д) комплексні методи визначення рівня конкурентоспроможності підприємств.

Як відомо менеджмент є сукупністю функцій (планування, організація, мотивація і контроль) досягнення успіху підприємства, які притаманні й управлінню конкурентоспроможністю підприємства. Саме планування виступає точкою подальшого удосконалення конкурентоспроможності виробництва продукції на підприємстві. У зв'язку з чим Клименко С. [1] виділяє 3 основні етапи розробки програми підвищення конкурентоспроможності (рис. 1).

Наведена програма, у більшості випадків, використовуються середніми та великими аграрними підприємствами (UkrLandFarming, Миронівський Хлібопродукт, Астарта-Київ, Кернел тощо), оскільки у малих підприємств та господарств населення незначні обсяги виробництва продукції, а фінансові можливості обмежені, що й обмежує використання наведеної методики підвищення конкурентоспроможності.

На підставі проведеного аналізу можливо побудувати модель управління конкурентоспроможністю (рис. 2).

Конкурентоспроможність компанії є визначальною категорією в побудованій моделі, оскільки підприємство може бути містоутворюючим, бюджетоформуючим, забезпечувати робочою силою, виробляти продукцію, надавати

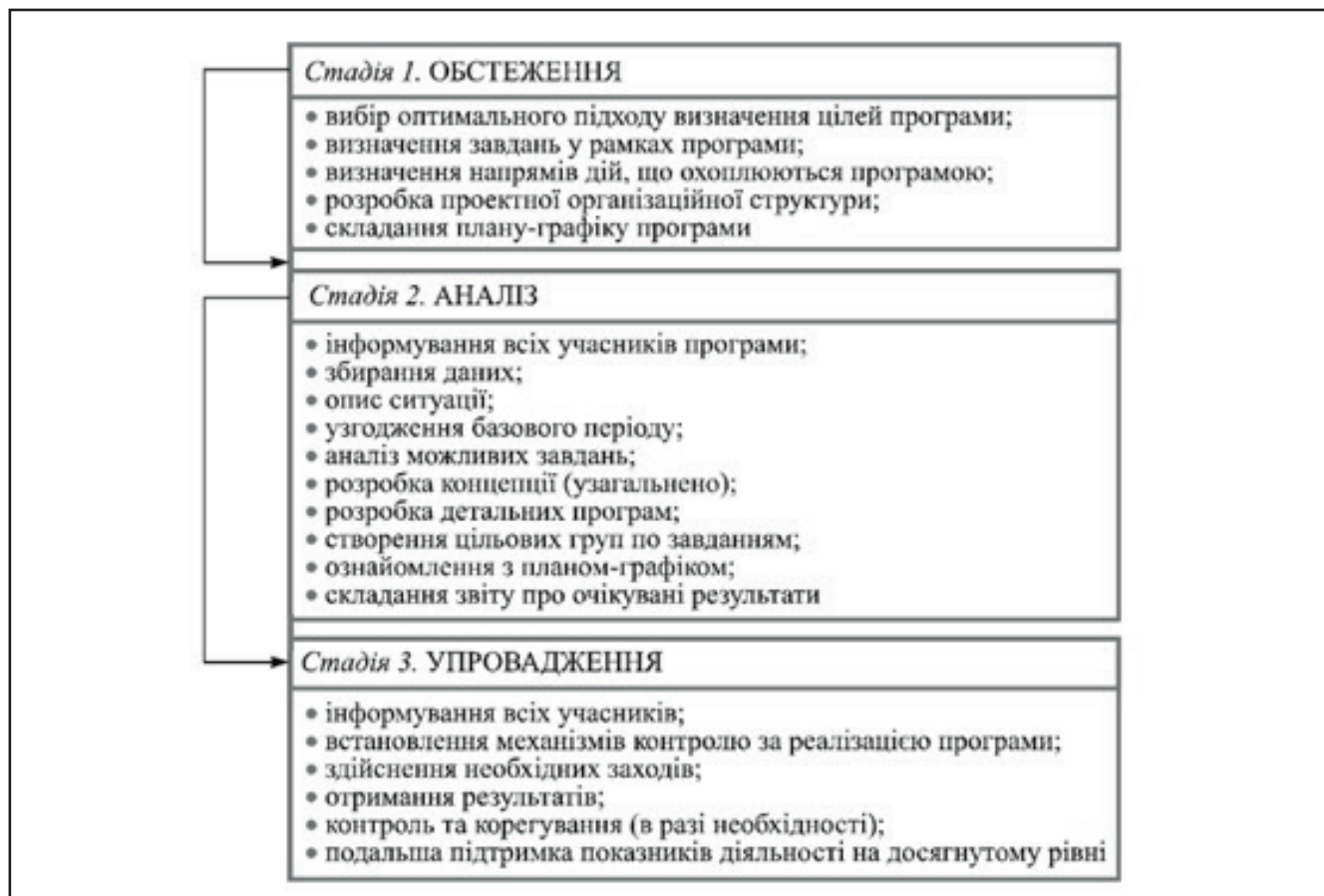

Рисунок 1. Варіант укрупненої постадійної декомпозиції процесу розробки програми підвищення конкурентоспроможності*

* Джерело: [1]

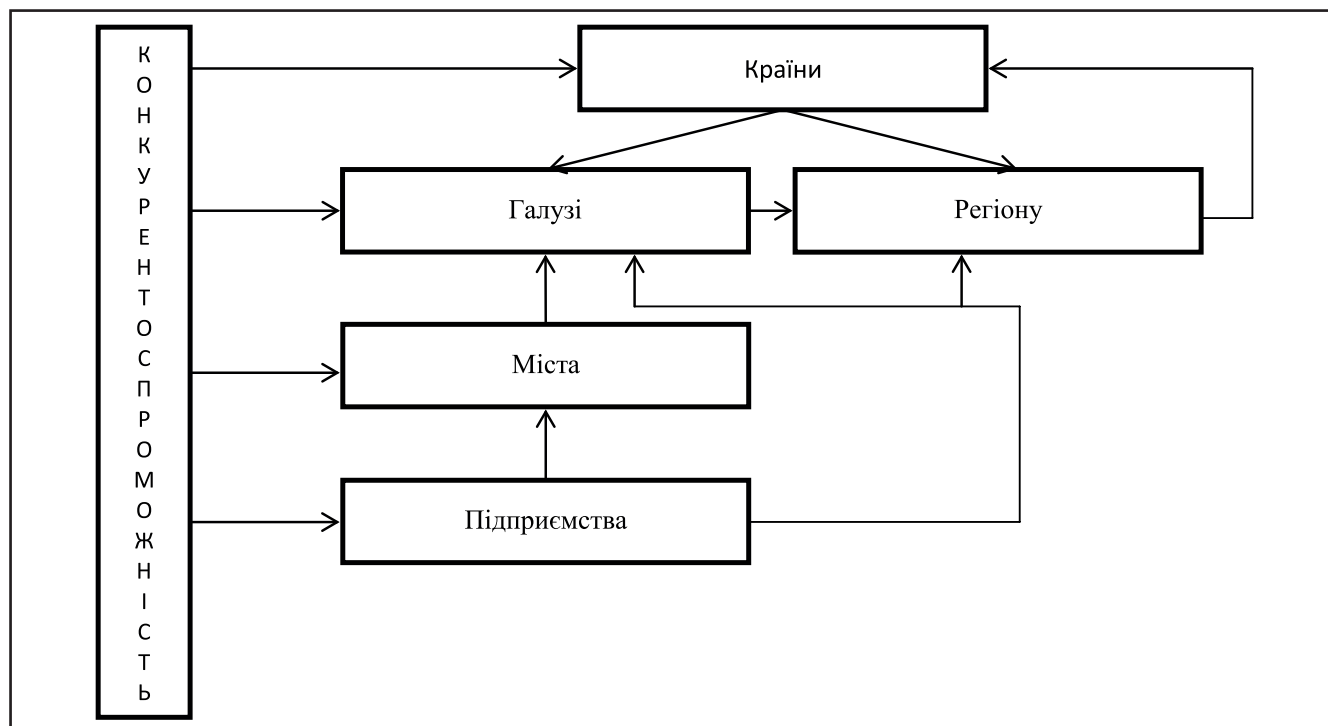

Рисунок 2. Модель управління конкурентоспроможністю підприємства*

* Джерело: авторська розробка

послуги тощо. Так, в аграрному секторі функціонують великі корпоративні утворення з земельними банками 300 і більше тис. угідь в оренді. Відповідно вони можуть визначати політику розвитку сільських територій, забезпеченість працівників робочими місцями тощо. У зв'язку з цим Ніценко В. вказує, що на UkrLandFarming зайнято 16,5 тис. працівників, Кернел Груп – 18 тис., Миронівський Хлібопродукт – 15 тис., Астарта–Київ – 13,9 тис. працівників [5]. Проведені ним розрахунки показують, що на ринку соняшникової олії спостерігається більш високий рівень концентрації (три найбільших компанії (Кернел, Cargill і Агрокосм) контролюють 50,7% ринку), ніж на ринку цукру (36,2%). Далі він зазначає, що ринок соняшникової олії сконцентрований на 81,5% в 10 компаніях, ринок цукру – на 76,0% в 11 компаніях [4, с. 62].

На сучасному етапі існує світова тенденція, яка показує, що в розвитку сільськогосподарських підприємств переважає концентрація виробництва. Її основою є техніко-економічні переваги, які має велике виробництво порівняно з дрібним, а саме [2]:

- вища продуктивність праці;
- менші витрати на одиницю продукції;
- більші можливості для раціональної організації процесу виробництва, використання техніки, досягнень науки і прогресивної практики;
- кращі умови для зберігання та реалізації готової продукції.

Висновки

Проведені дослідження дали змогу сформувати наступні висновки.

1. Конкурентоспроможність є неодмінною складовою розвитку підприємства через технологію виробництва й збуту сільськогосподарської продукції. Чим досконаліші технології, тим вищі обсяги виробництва продукції. А використання досконаліших технологій збуту підвищить обсяги надходження виручки, підвищення прибутковості створить можливості для розширеного відтворення на підприємстві.

2. Поняття «конкурентоспроможності» науковцями розглядається у нерозривному зв'язку з управлінням підприємства у цілому. Функції менеджменту притаманні й управлінню конкурентоспроможністю підприємства, але більш у вузькому сенсі. Функція планування на підприємствах

аграрного сектору визначає технологію розробки програми підвищення конкурентоспроможності, що реалізується послідовним виконанням трьох стадій. Для великих та середніх підприємств припустиме застосування розширеної моделі програми, для малих підприємств або господарств населення – звужений варіант моделі або взагалі його відсутність з виконанням окремих елементів програми.

3. Нами запропоноване авторське бачення управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства, що передбачає взаємозв'язок мікрорівня (підприємства) з вищими за ієрархією рівнями конкурентоспроможності (мезорівень: галузь, регіон та макрорівень: національний масштаб). Дане дослідження підтверджується наведеними висновками науковців, які зазначають, що визначальним на ринку агропродовольчої продукції є концентрація капіталу та виробництва, що може призвести до картельних змов.

Список використаних джерел

1. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: Навч. посіб. [Текст] / С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, Д.О. Барабась, О.С. Дуброва, А.В. Вакуленко. – К.: КНЕУ, 2008. – 520 с.
2. Колісник О.І. Особливості функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання / О.І. Колісник // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2017. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5451>.
3. Кузьмін О.Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства: Підручник [Текст] / О.Є. Кузьмін, Н.І. Горбаль. – Львів: Компакт-ЛВ, 2005. – 304 с.
4. Ніценко В.С. Методические аспекты оценки концентрации в АПК [Текст] / В.С. Ніценко // Journal of Applied Management and Investments. – 2014. – Volume 3, Number 1. – С. 57–66.
5. Ніценко В.С. Роль агрохолдингів у розвитку сільських територій [Текст] / В.С. Ніценко // Формування ринкової економіки: наук. журн. – 2015. – № 33. – С. 293–302.
6. Петров В. Конкурентоспособность [Текст] / В. Петров // Риск: ресурсы, информация, снабжение, конкуренция. – 1999. – № 4. – С. 4–13.
7. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 07.06.96 № 236/96-ВР [Текст] // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 36. ст. 164.

8. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11 січня 2001 р. N 2210-III [Текст] // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 12. – Ст. 64.

9. Davies G. (2013). Corporate reputation and competitiveness [Text]. Psychology Press.

10. Dunford, M., Louri, H., and Rosenstock, M. Competition, Competitiveness, and Enterprise Policies. – [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=caccO4.pdf&site=2>.

11. Gorynia M. (2002). Konkurencyjnosć przedsiębiorstwa – przyby modelu [Text], [w:] M. Gorynia (red.), Luka konkurencyjna na poziomie przedsiębiorstwa a przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, Akademia Ekonomiczna w Poznaniu, Poznań.

12. Skawinska E., Zalewski R.I. (2009). Klastry biznesowe w rozwoju konkurencyjnosci i innowacyjnosci regionow [Text]. Swiat – Europa – Polska, Wyd. PWE, Warszawa.

С.М. ШИНКАР,
здобувач, Українська академія друкарства

Теоретичний базис забезпечення економічної безпеки промислових підприємств

Поточна ситуація, що складається на більшості вітчизняних промислових підприємствах вимагає зосередження максимальної уваги на вирішенні проблеми забезпечення безпеки. Належний рівень економічної безпеки уможливорює як збереження бізнесу, так і формування підґрунтя для сталого розвитку певного суб'єкта господарювання. Забезпечення економічної безпеки потребує визначення теоретичного базису, що передбачає формування сучасного трактування базових понять як то «безпека», «небезпека», «ризик», «загроза» та «виклик». Здійснене узагальнення дозволило обґрунтувати власне розуміння та сформулювати теоретичне підґрунтя для удосконалення управління економічно безпекою промислових підприємств.

Ключові слова: безпека, небезпека, ризик, загроза, виклик, економічна безпека, промислове підприємство, соціально-економічна система.

С.Н. ШИНКАР,
соискатель, Украинская академия книгопечатания

Теоретический базис обеспечения экономической безопасности промышленных предприятий

Текущая ситуация, складывающаяся на большинстве отечественных промышленных предприятий, требует сосредоточения максимального внимания на решении проблемы обеспечения безопасности. Надлежащий уровень экономической безопасности позволяет, как сохранить бизнес, так и сформировать основы для устойчивого развития определенного предприятия. Обеспечение экономической безопасности требует определения теоретического базиса, который предусматривает формирование современной трактовки базовых понятий как то «безопасность», «опасность», «риск», «угроза» и «вызов». Выполненное обобщение позволило обосновать собственное понимание и сформировать теоретические основы для совершенствования управления экономической безопасностью промышленных предприятий.

Ключевые слова: безопасность, опасность, риск, угроза, вызов, экономическая безопасность, промышленное предприятие, социально-экономическая система

S. SHINKAR,
aspirant Ukrainian Academy of Printing

The theoretical basis for ensuring the economic security of industrial enterprises

The current situation prevailing in most domestic industrial enterprises requires focusing the maximum attention on solving the problem of ensuring security. The proper level of economic security allows both the preservation of business and the formation of the basis for the sustainable development of a particular enterprise. Ensuring economic security requires the definition of a theoretical basis, which provides for the formation of a modern interpretation of the basic concepts of «security».

«danger», «risk», «threat» and «challenge». The generalization allowed to substantiate their own understanding and to form the theoretical basis for improving the management of economic security of industrial enterprises.

Keywords: security, danger, risk, threat, challenge, economic security, industrial enterprise, socio-economic system.

Постановка проблеми. Поточна ситуація для розвитку вітчизняних підприємств характеризується: критично високою невизначеністю зміни умов господарювання через нестабільність національної економіки та неритмічність трансформаційних процесів; наслідками реалізації політичної, соціальної, фінансової та військової нестабільності; недостатнім рівнем захисту конкурентних позицій зі сторони центральної та місцевої влади у боротьбі із іноземними товаровиробниками на вітчизняних ринках; зловживаннями чиновників та злочинними діями кримінальних угруповань при започаткуванні та провадженні підприємницької діяльності; складністю залучення фінансових ресурсів для реалізації інноваційних проектів та виходу на зовнішні ринки із конкурентною продукцією; зростаючими проблемами в сфері підбору, навчання та мотивування персоналу в наслідок демографічної кризи та високих темпів трудової міграції тощо. За таких умов проблема забезпечення необхідного для ефективного функціонування та сталого розвитку рівня економічної безпеки стає пріоритетною для вирішення, зокрема і шляхом формування необхідного теоретичного підґрунтя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробці питань щодо підтримки достатнього рівня економічної безпеки підприємства багато уваги приділяють вітчизняні та зарубіжні вчені, зокрема: Л. Абалкін, В. Абрамов, О. Ареф'єва, В. Андрійчук, О. Білорус, І. Бінько, Н. Вавдіюк, З. Варналій, О. Власюк, В. Воротін, Т. Васильців, В. Геець, З. Герасимчук, В. Горбулін, А. Гордєєв, В. Духов, М. Єрмошенко, Я. Жаліло, З. Живко, О. Захаров, В. Ковальов, Г. Козаченко, О. Ляшенко, В. Мартинюк, В. Мунтіян, Є. Олейніков, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Пономаренко, Я. Пушак, Н. Реверчук, О. Терещенко, В. Франчук, О. Черняк, М. Швець, Л. Шемаєва, С. Шкарлет, В. Шлемко, В. Шликов, О. Шляйфер, В. Ярочкін та інші.

Віддаючи належне науковій і практичній значущості праць провідних учених, слід зазначити, що у сучасній науковій літературі й практиці господарювання підприємств недостатньо досліджені

важливі питання забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Метою статті є відображення результатів формування теоретичного підґрунтя забезпечення необхідного рівня економічної безпеки для сталого розвитку промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Перш за все підкреслимо, що проблема забезпечення безпеки, зокрема й економічної, в загальному не є новою. Так, вона постала особливо гостро для вітчизняних підприємств на початку 90-х років, але в історичному ракурсі її вирішенням займаються уже впродовж тисячоліть. Для прикладу, ще в Давньому Китаї в 3–4 ст. до н.е. в трактаті «Гуань-цзи» досягнення безпеки вбачалось у встановленні рівноваги між попитом й пропозицією, зокрема через державну закупівлю та емісію грошей [10, с. 123].

Не заглиблюючись у цитування визначень безпеки відомих науковців минулого зазначимо, що важливим історичним документом став словник Робера, створення якого датується 1190 роком і в якому безпека трактувалася як «спокійний стан духу людини, захищеність від будь-якої небезпеки». Для нас це визначення цікаве тим, що у ньому присутній термін «небезпека», який в подальшому, в наслідок взаємозв'язку із поняттям «безпека», стане об'єктом ретельного розгляду. Іншим ключовим моментом є те, що безпеку потрібно забезпечити, тобто здійснити певні дії. Підґрунтя цьому знаходимо ще у працях Цицерона (106–43 р. до н. е.): «дії кожної людини пов'язані із процесом забезпечення її безпеки» [9, с. 65].

Якщо до уваги брати сучасні визначення поняття «безпека», то доцільно сконцентрувати на кількох, які безпосередньо пов'язані із вирішенням проблеми забезпечення економічної безпеки на різних рівнях управління. Так, Я. Жаліло вбачає, що «...для людини є два виміри: по-перше, людина почувається безпечно, якщо вона відчуває захищеність у конкретний момент часу; по-друге, коли має упевненість у власному майбутньому» [2, с. 19]. На пріоритетності захищеності в трактуванні безпеки наголошує і Е. Коротков [4,

с. 15], але у своєму визначенні він говорить про стан «будь-якого об'єкта». Дещо іншої точки зору дотримується Г. Пастернак-Таранущенко, який безпеку трактує як динамічну категорію із можливістю функціонування «...в оптимальному режимі, з найбільшою надійністю» [7, с. 68].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що безпека соціально-економічної системи, якою є і кожне промислове підприємство, може бути досягнутою через:

- захист у конкретний момент часу;
- формування безпечних умов розвитку;
- забезпечення ефективного функціонування

із можливістю досягнення ключових інтересів.

Звідси випливає, що безпеку потрібно трактувати не лише як статичну, але й динамічну категорію, яка передбачає та потребує здійснення певних заходів.

Як зазначалось нами вище, в словнику Робера, при трактуванні безпеки був застосований термін «небезпека». Відтак приділимо увагу дослідженню його сутності. Доречним буде згадування, що у філософських трактатах Цицерона (106–43 рр. до н.е.) небезпека подавалася як протилежність безпеки, тобто стан, що характеризувався вразливістю, негативними наслідками впливу оточуючих тощо [9, с. 66]. Схожі аспекти домінують і у словнику Даля, де небезпека подається як «ненадійний, загрозливий, той, що несе шкоду, біду, хворобу, нещастя» та словнику С. Ожегова – «можливість, загроза чого-небудь дуже поганого» [5].

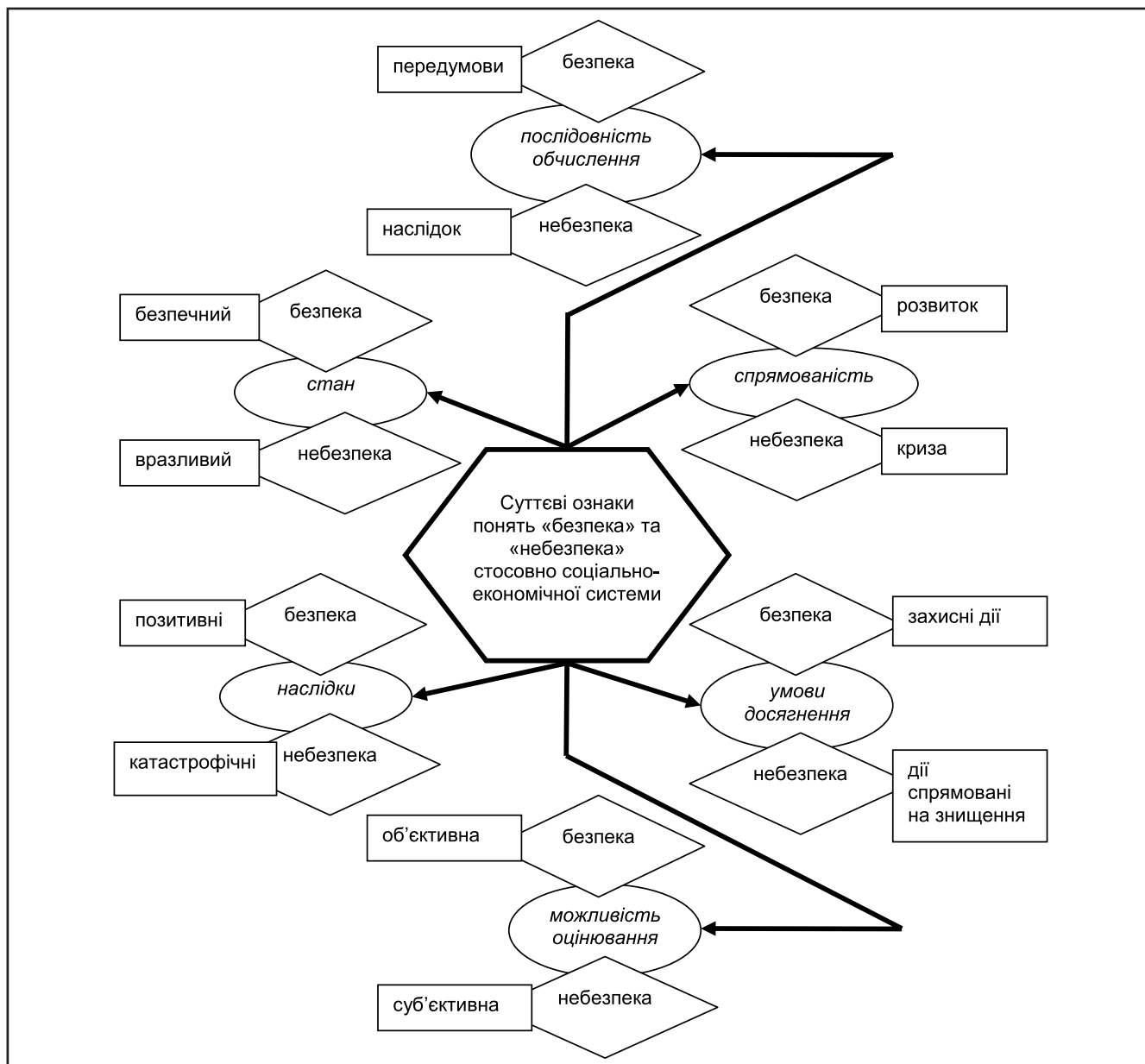
Ретельне вивчення наукового доробку вчених, праці яких пов'язані із вирішенням проблеми забезпечення безпеки, дозволили виявити, що, фактично, трактування «небезпеки» суттєво не змінилось із часів Цицерона. Так, М. Ермошенко визначає небезпеку як «...об'єктивно існуюча можливість негативного впливу на якість явища, систему, механізм, соціальний організм, унаслідок чого йому може бути заподіяна шкода, що призведе до занепаду, кризового стану тощо» [1, с. 255]. Серед інших трактувань увагу привертає точка зору В. Ярочкіна – «наміри, плани підготовка дій та самі дії, спрямовані на знищення, підпорядкування, послаблення і т. д.» [11, с. 122]. Тобто науковці небезпеку подають як певну ймовірність або ж реальність дій з негативними наслідками, але стосовно протилежності до безпеки вони однакові. Ключові розбіжності між поняттями «безпека» та «небезпека» нами визначено на рисунку.

Зроблене узагальнення підштовхує до визначення природи змін у середовищі функціонування, які можуть мати негативний вплив на функціонування та розвиток промислового підприємства. Проведений огляд літератури дозволив виявити, що ознаками такого впливу можуть бути «виклики», «ризики» та «загрози», суть яких доцільно розглянути більш ретельно.

Серед відомих трактувань терміну «виклик» доцільно приділити увагу двом. Зокрема, О. Сергулін визначає виклик як «...сукупність обставин, не обов'язково загрозливого характеру, але, безумовно, таких, що вимагають реакції» [8]. Тобто усі виклики потребують уваги зі сторони суб'єктів безпеки, причини чого знаходимо у висловлюванні П. Копка, – «... вони у певний момент часу під впливом різних факторів можуть набувати загострення і перетворюватися на реальні з можливими наслідками» [3]. Узагальнюючи, можна стверджувати, що під викликом потрібно розуміти певні зміни у середовищі функціонування, які потребують реакції з метою недопущення негативних змін, результатом чого може бути зниження рівня безпеки та зростання небезпеки, у відповідності до розглянутого вище взаємозв'язку між цими поняттями. Поява виклику не спричиняє зміну рівня безпеки, але його ігнорування може мати негативні наслідки для соціально-економічної системи.

Сучасне трактування ризику, яке має безпосереднє відношення до вирішення проблеми забезпечення економічної безпеки на різних рівнях управління, характеризується суттєвими відмінностями у поглядах. Здійснене узагальнення дозволило виділити ряд ключових підходів до трактування ризику, суть яких коротко можна викласти наступним чином:

- «наслідок невизначеності та дії щодо її зменшення» (В. Абчук, О. Альгін, Я. Белінська, В. Вітлінський та П. Верченко, А. Доронін, В. Живетін, О. Заруба, Ю. Козлецький, Е. Нікбахт, Дж. Сінклі, О. Ястремський та ін.);
- «ймовірність зміни стану та розвитку подій» (З. Герасимчук та Н. Вавдіук, В. Гончаров, В. Иванов та А. Кузнецов, В. Манілов та М. Дзлієв, В. Рудашевський, В. Севрук, В. Чалий–Прилуцький та ін.);
- «ризик як загроза» (Ю. Воропаєв, І. Зайцева та Е. Токарева та ін.);
- «ризик як небезпека» (В. Буянов та К. Кирсанов, Г. Клейнер, В. Ліпкан, Е. Стоянова, В. Ярочкін та ін.);

Розбіжності понять «безпека» та «небезпека» стосовно соціально-економічної системи

– «ризик як втрата» (П. Грабов та С. Петрова, С. Жизнін, М. Клапків, Б. Райзберг, А. Чалий та В. Прилуцький, Д. Штайнхофф та ін.).

– «непередбачуваний результат» (В. Глущенко, М. Лапуста, П. Половкін, Л. Романенко та А. Коротеєва та ін.).

На нашу точку зору, певне поєднання усіх вище охарактеризованих підходів із врахуванням суті безпеки та небезпеки певної соціально-економічної системи дозволяє стверджувати, що ризик виникає в наслідок незадовільного інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень, негативний результат реалізації яких призводить до зниження рівня безпеки. Відтак ризик можна вважати формою небезпеки, що вимагає

врахування цього аспекту при розробленні методичних засад забезпечення економічної безпеки промислових підприємств.

Поруч із ризиком на рівень безпеки певної соціально-економічної системи можуть впливати загрози, сутність яких нами досліджено на основі узагальнення доробку науковців. Виявлена неоднозначність у трактуванні сприяла визначенню ключових підходів:

– «негативний вплив на стійкість системи» (В. Амітан, В. Белокур, З. Герасимчук та Н. Вавдіюк, В. Манілов та М. Дзлієв, С. Покропивний, В. Ячменьова та ін.);

– «можливі економічні втрати від негативної дії» (О. Бандурка, В. Духова, К. Петрова та І. Черв'якова);

Детермінанти зміни рівня безпеки соціально-економічної системи

Параметри	Виклик	Ризик	Загроза
За першопричинами виникнення	дія поодиноких дестабілізуючих чинників	усвідомлена дія, яка може бути прогнозованою і керованою	дія значної кількості дестабілізуючих чинників
За місце виникнення	зовнішні та внутрішні	внутрішні та пов'язані із прийняттям рішень менеджерами підприємства	зовнішні та внутрішні
За тривалістю впливу	постійні	з моменту розроблення та до завершення реалізації певного управлінського рішення	як результат ігнорування суб'єктами безпеки викликів, негативний наслідок реалізації ризику і до моменту руйнування системи
За впливом на рівень безпеки	не є небезпечним	може спричинити зниження безпеки в наслідок негативних результатів	завжди спричиняє зниження рівня безпеки
За можливістю управління суб'єктами безпеки	некерований	керований	некерована
За можливістю оцінки	складність оцінювання в наслідок відсутності реального впливу	вимірювальна величина	характерна суб'єктивність оцінки
За характером впливу на стан системи	не спричиняє зміну рівня стійкості, стабільності та здатності розвиватися	можливе зниження стійкості, стабільності та здатності до розвитку	втрата стійкості, стабільності та здатності до розвитку
За впливом на досягнення інтересів	нульовий	ускладнює	унеможливорює
За наслідками впливу	нульовий	позитивний, негативний та нульовий	негативний
Форма небезпеки	ймовірна	можлива	реальна

– «дія дестабілізуючих чинників» (С. Забіяко та О. Светлова, Л. Зима, В. Пономаренко, Т. Клебанова та Н. Чернова та ін.);

– «певні перешкоди в досягненні інтересів» (І. Ансофф, О. Ареф'єва та В. Кузьменко, Б. Губський, В. Шлемко та І. Бінко та ін.);

– «ототожнення загрози із небезпекою» (М. Абдурахманов, В. Баришполець та В. Манілов, М. Єрмошенка, Е. Олейников, А. Прохожев, В. Ярочкін та ін.).

Узагальнюючи, та спираючись на вагомий науковий доробок зазначених вище вчених, вважаємо за доцільне визначити загрозу як форму небезпеки, джерелом виникнення якої є дія деструктивних зовнішніх та внутрішніх чинників, а результати провокують суттєве зниження рівня безпеки, що може спричинити втрату стійкості та подальше руйнування певної соціально-економічної системи.

Послідовно нами досліджено, охарактеризовано та запропоновано власне трактування термінів «виклик», «ризик» та «загроза», відтак вважаємо за доцільне систематизувати їх ключові

параметри для визначення впливу на рівень безпеки соціально-економічної системи, зокрема і промислового підприємства (див. табл).

Виходячи із позицій, що «небезпека» є протилежністю «безпеки», можна визначити, що причинами зниження безпеки виступають виклики, ризики та загрози та встановити такий взаємозв'язок між ними:

– зростання небезпеки може бути спричинено ігноруванням суб'єктами безпеки зовнішніх та внутрішніх викликів, що призведе до появи загроз. Саме загрози негативно впливають на стійкість стабільність та здатність розвиватися певної системи;

– на зниження рівня безпеки впливають і негативні результати реалізації ризиків, які також спричиняють виникнення загроз;

Висновки

Узагальнюючи, доцільно ще раз підкреслити, що безпека виступає як статичною, так і динамічна

категорія, відтак її досягнення вимагає здійснення певної сукупності взаємопов'язаних заходів, реалізація яких спрямована на протидію та зменшенню негативного впливу викликів, ризиків та загроз. Зважаючи на те, що джерелом зростання рівня небезпеки, через виникнення та реалізацію викликів, ризиків та загроз, є як зовнішнє середовище, так і внутрішні неконтрольовані процеси, вважаємо за доцільне в подальшому приділити увагу розробленню організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою промислових підприємств.

Список використаних джерел

1. Ермошенко М. М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М. М. Ермошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2001, – 309 с.
2. Жаліло Я. Економічна безпека України: проблеми і перспективи : матеріали круглого столу / Я. Жаліло // Урядовий кур'єр. – 1998. – № 154–155. – С. 18–25.
3. Копка П. М. Якісні та кількісні оцінки загроз національній безпеці України / П. М. Копка // Євроатлантична інтеграція. Бюлетень «Україна–НАТО». – 2005. – № 4. – С. 15.
4. Коротков Э. М. Управление экономической безопасностью общества / Э. М. Коротков, А. А. Беляев // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 6. – С. 8–26.
5. Ожегов С. И. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / С. И. Ожегов, Н. Ю. Шведова. – Российская академия наук. Институт русского языка им. В. В. Виноградова. – 4-е изд., доп. – М.: Азбуковник, 1999. – 1280 с.
6. Обліково-аналітичне забезпечення управління економічною безпекою підприємства : моногр. / за заг. ред. А. М. Штангрета. – Львів : Укр. акад. друкарства, 2017. – 276 с.
7. Пастернак–Таранущенко Г. Економічна безпека держави: проблеми та механізми їх розв'язування / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – № 6. – С. 127.
8. Цицерон М. Т. Об обязанностях / Марк Туллий Цицерон. – М., 1999. – 218 с.
9. Штейн В. Экономическая мысль на Древнем Востоке, Гуань-цзы / В. Штейн. – М., Издательство восточной литературы, 1959, – 258 с.
10. Ярочкин В. И. Секьюритология – наука о безопасности жизнедеятельности / В. И. Ярочкин. – М.: «Ось-89», 2000. – 400 с.

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 711.4 + 364.122.5

М.М. ГАБРЕЛЬ,
доктор техн. наук, професор
Й.Я. ХРОМ'ЯК,
канд. техн. наук
Н.М. ЛИСЯК,

к.е.н., Інститут підприємництва та перспективних технологій, НУ «Львівська політехніка»

Принципи й шляхи розвитку міських поселень регіону в умовах адміністративно-територіальних трансформацій

Здійснено дослідження передумов розвитку міст та визначення місця адміністративного чинника в цій системі. Проаналізовано стан міст і міського розселення регіону як багатовимірного феномену, що включає виміри: людину–умови–функції–геометрію–час. Обґрунтовано принципи і шляхи розвитку міст Львівської області з урахуванням нових адміністративно-територіальних умов.

Ключові слова: урбаністика, теорія урбаністики, адміністративно-територіальна реформа, містобудівна система.

М. Н. ГАБРЕЛЬ,
доктор техн. наук, професор
Й.Я. ХРОМ'ЯК,
к.техн.н.
Н. Н. ЛИСЯК,

к.э.н., доцент, Институт предпринимательства и перспективных технологий, НУ «Львовская политехника»

Принципы и пути развития городских поселений региона в условиях административно-территориальных трансформаций

Проведено дослідження передумов розвитку міст та визначення адміністративного фактора в цій системі. Проаналізовано стан міст і міського розселення як багатовимірного феномена, включаючи виміри: людину–умови–функції–геометрію–час. Обґрунтовано принципи і шляхи розвитку міст Львівської області з урахуванням нових адміністративно-територіальних умов.

Ключевые слова: урбаністика, теорія урбаністики, адміністративно-територіальна реформа, містобудівна система.

Principles and development directions municipal settlements of region in conditions of administrative territorial reform

The preconditions for developing cities and determining the place of an administrative factor in this system are carried out. The state of cities and urban settlements of the region as a multidimensional phenomenon, including measurements: human-condition-function-geometry-time, is analyzed. The principles and ways of development of cities of Lviv region are grounded taking into account new administrative-territorial conditions.

Key words: urbanism, urbanism theory, administrative-territorial reform, urban development system.

Постановка проблеми. Основні осередки й мережа міського розселення у Львівському регіоні головно сформувалися в період пізнього середньовіччя (XI–XV ст.) та в епоху ренесансу за певних політичних і соціально-економічних умов. Упродовж століть міста переживали періоди значних трансформацій – зміни систем господарювання, власності, управління містами та територіями тощо.

На розвиток міст і формування їх просторової структури завжди впливала множина чинників: розміщення, природно-ландшафтні умови, зовнішні комунікації, демографічна ситуація, система господарювання в регіоні і т.д. Система управління, політичний та адміністративно-територіальний устрій регіону й держави також відігравали важливу роль.

Автори сформулювали наукову гіпотезу щодо існування об'єктивної залежності між адміністративно-територіальними змінами в державі (регіоні) та розвитком міст, формуванням їх просторової структури. В нинішніх умовах трансформацій в Україні обґрунтування шляхів розвитку міст та врахування нових адміністративно-територіальних реалій у розробці стратегій їх соціально-економічного розвитку, а також в оновленні містобудівної документації, є актуальним.

Об'єктом аналізу виступають міста, селища міського типу й система міського розселення Львівської області. З дослідження вилучено обласний центр Львів.

Предметом дослідження є особливості розвитку міст регіону в нових адміністративно-територіальних умовах.

Мета статті полягає в обґрунтуванні принципів і шляхів соціально-економічного, культурного, територіального розвитку міських поселень через призму врахування адміністративно-територіальних змін, що відбуваються в регіоні й державі.

Дослідження базується на концепції міста й міського розселення регіону як багатовимірного (людина-функції-умови-географія-час) простору, що дозволяє: розглядати взаємодії між різними вимірами (подвійні, тривимірні, чотири- та п'ятивимірні поєднання), виявляти їх закономірності та окреслити місце адміністративно-територіального чинника в них; обґрунтувати принципи й шляхи розвитку міст за нових адміністративно-територіальних реалій. При цьому вирішуються завдання:

- дослідження передумов розвитку міст, визначення місця адміністративного чинника в системі;
- аналізу системи міського розселення та міських поселень регіону як багатовимірного феномену;
- обґрунтування шляхів розвитку міст та системи міського розселення внаслідок поглибленого аналізу й врахування адміністративного чинника в їх формуванні.

Теоретичні передумови розвитку міст в умовах адміністративно-територіальних трансформацій. Порушена проблема вимагає уточнення окремих понять, а також теоретичного осмислення процесів, що відбуваються в містобудівній системі регіону. Урбаністика – наука, що досліджує просторову організацію міського життя, функціонування і розвиток міських систем різного рівня, їх взаємодій між собою та з оточенням. Теорія урбаністики – система знань і закономір-

ностей, що характеризують виникнення, просторову організацію, функціонування та розвиток урбанізованих систем різного рівня.

Існуючі урбаністичні теорії та концепції розглядають міста як модель, яка включає: людину, середовище та діяльність [8]. Виміри об'єднуються й, залежно від того, який із них виділяється пріоритетним, виникають і формуються відповідні теорії (з соціальним, екологічним, історичним, економічним тощо пріоритетами) – новий урбанізм, чиказька школа, історична урбаністика, тактичний урбанізм та ін. Поширені теорії виникнення міст: гідрологічна, мілітарна, релігійна, адміністративна, економічна, торгівельна.

Окрім «власних» теорій, в урбаністику проникають концепції та ідеї з інших предметних сфер – духовно-релігійні ідеї й концепції з цим пов'язані; суспільно-демографічні концепції, пов'язані з ідеями розселення, перенаселення, міграції людей; концепції суспільств майбутнього та інформаційного (постіндустріального) суспільства; екологічні концепції сумісного розвитку урбо- й екосистем; економічні теорії та альтернативні концепції економічного розвитку; концепції простору й просторової організації суспільств; конфліктології та узгодження розвитку природи і суспільства в міських системах.

Особливе місце займають: теорія сталого розвитку як самопідтримуючий розвиток, у процесі якого задовольняються поточні потреби суспільства без збитку для можливостей розвитку наступних поколінь і природи; теорія центральних місць, що базується на позиції обумовленості розміщення економічної діяльності ринковими умовами пропозицій і попиту (модель центральних місць Крісталлера в теорії розміщення міст, правильного розміщення Кольба, економічного ландшафту Льюша, міського мультиплікатора Лоурі); комунікаційні та теорії тертя відстані як труднощів, що виникають при переміщенні товарів і людей; теорії розміщення (модель Тюнена – залежності розміщення зон сільськогосподарського виробництва довкола єдиного ринкового центру, яку А. Вебер модифікував для промислового виробництва); психологічні теорії міст, що досліджують психологічні чинники, які виникають у міському середовищі (стреси, суспільні відносини, явища масового характеру, сусідства). Виділяються також теорії циклічного розвитку й класичного еволюціонізму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Значний внесок у розвиток урбаністичної теорії внесли вчені-урбаністи України: Ю. Білоконь, М. Габрель, М. Дьомін, Є. Ключніченко, І. Фомін, Б. Черкес, а також економгеографи й соціологи – Д. Богорад, І. Бистряков, А. Осітнянко, О. Гладкий, С. Іщук, О. Кононенко, В. Нудельман, М. Пістун, А. Степаненко, В. Казанков, Г. Лаппо, В. Пацюк, Є. Шипович, С. Мохначук, О. Леснов, Ю. Пітюренко, О. Шаблій, І. Ібатулін, І. Савчук, Л. Руденко,

Виклад основного матеріалу. Для обґрунтувань теоретичних положень і шляхів розвитку міст використаємо модель п'ятивимірного простору (2004) L–F–X–G–T (людина–функції–умови–геометрія–час) [5]. Урбаністичні системи розглядаємо як складний системотехнічний комплекс (СТК), який включає умови, людей, функції, геометрію та часовий вимір. Важливим є здійснення аналізу взаємозв'язків і взаємодій, що мають значення для містобудування й розвитку міст. Для вирішення урбаністичних завдань згрупуємо основні чинники впливу на просторову організацію міст і територій.

Ключовою складовою будь-якого населеного пункту є люди – місцеві мешканці, приїжджі, люди з обмеженими можливостями. Саме їх потреби значною мірою формують структуру й властивості міського простору. Потреби побутові, виробничі, культурно-освітні, рекреаційні тощо обумовлюють функції, які можна розділити на зовнішні, внутрішні та узгодження. Функції реалізуються за конкретних умов (природно-ландшафтних, розміщення, при обмеженнях та вимогах) і потребують ресурсів матеріальних, фінансових, енергетичних, інформаційних. Умови міст пов'язані з їх геометричними характеристиками (розмір, конфігурація, розпланування), а також з виміром часу як історією міста, його сучасністю й майбутнім.

Установлена множина з п'яти векторів (вимірів) необхідна й достатня, а також незмінна для різних сфер і рівнів міського простору. Вона включає увесь масив традиційних характеристик, застосовуваних у містобудуванні, – величина, ємність, границі, функціональна й розпланувальна організація, доступність і місце елемента в системі вищої ієрархії, історичні особливості, містобудівні й природні умови тощо.

Основні елементи й характеристики взаємодій п'ятивимірного простору подано в табл.1. Розгляд усього масиву взаємодій (подвійних, по-

трійних тощо) підтверджує в усіх поєднаннях відношення до урбаністики. Разом із тим існують комбінації, які відіграють у процесах провідну чи менш важливу роль, тобто існують пріоритетні поєднання для різних завдань містобудування.

Постає вимога виявлення ключових комірок у моделі багатовекторного простору для конкретних урбаністичних завдань. Впровадження моделі багатовекторного містобудівного простору дозволяє реформувати інформаційну базу та упорядкувати завдання урбаністики.

Парні поєднання, а їх у п'ятивекторному просторі десять, характеризують площини взаємодії двох векторів. Так, поєднання людського (L) й виміру умов (X) характеризується показниками умов життя людей і їх діяльності – комфортність, екологічний стан, забезпечення населення жит-

ловою площею. Поєднання XL стосуються можливостей задоволення духовних, матеріальних, побутових, рекреаційних, культурно-освітніх та інших потреб людей щодо умов їх життя й діяльності. До показників умов життєдіяльності в регіоні віднесемо рівень життя, комфортність умов, якість медичного, побутового та інформаційного обслуговування. До важливих умов життєдіяльності людини відноситься також рівень політичної й криміногенної напруженості. Виділяються закономірності поєднань цих вимірів та формується завдання покращення умов.

Взаємопоєднання LF описує функціональні показники простору, що співвіднесені з людським вектором і описуються показниками забезпеченості рекреаційними й об'єктами соціальної інфраструктури, зайнятістю населення на виробництві

Основні взаємодії векторів міського простору

Елементи	Складові простору	Зміст вимірів і взаємодій простору міст (приклади)
Виміри простору	L	Людський (місцеві мешканці, приїжджі, спеціальні категорії)
	F	Функціональний (внутрішні, зовнішні, узгодження)
	X	Умови (природно-ландшафтні, розміщення, обмеження)
	G	Геометрія (розмір, конфігурація, розпланування)
	T	Часовий (минуле, сучасне, майбутнє)
Парні взаємодії (площини)	LF	Рівень забезпечення потреб
	LX	Умови життя та діяльності людей
	LX	Розподіл населення щодо умов
	LG	Розподіл населення за категоріями і по території
	LT	Динамізм людського виміру
	FT	Функціональна продуктивність, динаміка функцій
	FX	Функціональне освоєння територій
	FG	Розподіл функцій по території
	XT	Динаміка умов у часі
Потрійні взаємодії	GT	Зміна геометричних характеристик у часі
	FGX	Структура розміщення містобудівних об'єктів
	FLT	Динаміка зайнятості людей
	FXG	Стан умов життєдіяльності
	LFT	Динаміка функціональних умов
	LXT	Динаміка розподілу ресурсів
	XLG	Умови розміщення жителів
	LXG	Стан умов життєдіяльності людей
	LGT	Динаміка розселення людей
	FXG	Стан функцій у просторі
Почетверні взаємодії	FGT	Стан структури простору
	LXFT	Динаміка процесів (соціальних, виробничих, демографічних)
	LXFG	Динаміка ресурсів простору
	LFGT	Динаміка життєдіяльності простору
Містобудівний простір	LXGT	Функції простору
	LFXGT	Соціально-еколого-економічна характеристика простору міста

тощо. У кількісному вимірі воно характеризується можливими пропорціями зайнятості людей у сферах діяльності. В абсолютних одиницях це кількість людей, зайнятих різними функціями (кількість працюючих людей, структура зайнятості населення). Якість трудових ресурсів оцінюється показниками освітньо-кваліфікаційного рівня населення стосовно певної функціональної сфери, їх віковою характеристикою. У цій площині знаходиться також поєднання FL, в якому розкривається потенціал функцій щодо людини.

Зокрема, оцінюється потенційна корисність функцій стосовно потреб людей, трудомісткість функцій, рівень екологічності технологій. Постають функціональні завдання оптимізації функцій та структури функціональних зон.

Поєднання LT характеризує динамізм людського вектора – природний і механічний рух населення, міграцію, приріст населення. В історичному аспекті можна оцінювати динаміку заселення й приросту населення, збереженість етнічних традицій і особливостей. Постають завдання демографічних прогнозів, аналізу напрямів і причин міграції тощо. На перспективу можна прогнозувати динаміку показників людського потенціалу, розвитку регіону й окремих міст у людському вимірі. Поєднання TL характеризує середню тривалість життя людей, середній вік жителів міст та окремих районів регіону.

Поєднання LG включає характеристику взаємодії людей і геометричного вектора – масштабу, конфігурації та освоєності простору, що виявляється у показниках щільності населення, розподілу його по території, особливостях освоєння людьми простору життєдіяльності. В поєднанні GL характерними показниками буде середній розмір житлової площі на людину, рівень заселеності території тощо.

FG розкриває розподіл функцій на території та виявляється у показнику щільності функціональних об'єктів, поселень, розміщення рекреаційних і виробничих об'єктів – функціональна структура території, придатність її окремих зон до функціонального використання. Формуються зв'язки вимірів та завдання пошуку оптимальних масштабів для різних функцій у місті. Поєднання FX і XF характеризуються набором показників потенціалу функціональних умов регіону. До найважливіших показників цієї категорії відноситься наявний потенціал ресурсів (матеріальних, енер-

гетичних, інформаційних), а також рівень техногенних впливів на довкілля. Важливими умовами функціонування міст є наявність і якість шляхів сполучення й комунікаційної мережі, рівень розвитку функціональної інфраструктури, виробництва і збуту продукції. Постають завдання оптимізації цих поєднань шляхом покращення умов або вдосконалення функціональної організації.

XG – розподіл умов у геометричних характеристиках простору (різноманітність, концентрація умов і ресурсів у просторі). Площина «умови – геометричний вимір» об'єднує розмірні характеристики умов. Сюди ж відносяться характеристики рельєфу й конфігурації території, показники концентрації (зосередженості) умов, транзитності території. Як відомо, у містобудівній діяльності ці властивості мають суттєве значення.

У площині XT основою взаємодії є інтенсивність споживання обмежених ресурсів, характеристика змін ситуації щодо розміщення, трансформація вимог до простору. У містобудівній діяльності важливо враховувати динамічність умов, тобто їх зміну за певний проміжок часу, або її обернену величину – стабільність (частота і складність паводків).

GT – зміни геометричних характеристик у часі (масштабу, конфігурації та освоєності простору). Поєднання дає інформацію про можливу швидкість переміщення маси, енергії та інформації в просторі; змін меж і відносин з оточенням.

У площині «функції – час» (поєднання FT і TF) важлива потенційно можлива функціональна продуктивність містобудівних систем, тобто їх корисний результат або пропускна здатність за одиницю часу T. До цієї групи належать також показники динаміки функціонального розвитку в історичному аспекті й у перспективі. У поєднанні TF має значення вік основних виробничих фондів, тривалість функціональних циклів (сезонність) підсистем міста, час окупності їх функцій.

Потрійні поєднання векторів (їх десять) окреслюють тривимірний простір характеристик взаємодії трьох векторів та їх компонентів. Розкриваються ширші можливості аналізу їх взаємодії, структуризації завдань урбаністичної діяльності. Скажімо, в об'ємі взаємодії функціонального вектора (F), умов (X) та геометричного (G) окреслюється простір, що характеризує умови життєдіяльності на певний момент часу (вектор людини і часовий в цьому випадку фіксовані). Поєднання людського виміру (L), регіональних умов (X)

і геометричних характеристик (G) окреслюють стан ресурсів середовища на певний момент часу й описують ресурсну ситуацію в місті (вектори функціональний і часовий при цьому фіксовані).

Почетверні взаємодії включають п'ять варіантів у п'ятивекторному просторі, окреслюють множину більш узагальнених характеристик простору. LXFG – розглядається людський вимір, умови, функціональні й геометричні характеристики (вимір часу фіксований; окреслюється множина показників, які характеризують структуру простору). LXFT – розглядається людський вимір, умови, функціональний вектор та час, а вектор геометричних характеристик фіксується (отримуємо множину характеристик процесів у просторі). LXGT – людський вимір, умови, геометричні характеристики й час, відображають ресурси простору, а функціональний вектор фіксується. FXGT (функціональний вектор, умови, геометричні характеристики та час) – поєднання відображають умови життєдіяльності простору, а вектор людського виміру фіксований. LFGT (людський, функціональний вектори, геометричні характеристики та час) – окреслюється простір як абстрактна категорія, в якій вектор умов фіксований.

Таким чином, чотиривимірні поєднання передбачають фіксацію одного з вимірів п'ятивимірного простору, завдяки чому відбувається зниження його розмірності. Так, фіксуючи умови, формується клас завдань типового проектування. Вводячи вектор умов, відбувається приведення типового проекту до конкретних умов місцевості й вимог замовника. Фіксуючи вектор часу, формується клас завдань передпроектного аналізу в містобудуванні, оцінюється стан системи на певний момент часу. Введення вектора часу з напрямом у ретроспективу формує задачі історії містобудування; в перспективу – оптимізації містобудівних систем та їх перспективного розвитку. Фіксація функцій окреслює множину спеціальних (естетичних, ландшафтних та інших) завдань у містобудуванні. Зафіксувавши вектор геометричних характеристик простору, можемо звужувати задачі до об'єктного проектування. Фіксація людського вектора зводить завдання урбаністики до характеристик умов життєдіяльності. У цих поєднаннях зосереджені основні закономірності, важливі для окреслення шляхів реформування й розвитку міської системи розселення і міст регіону.

Повна множина характеристик простору й містобудівних завдань формується у п'ятивимірному

поєднанні (LFGT). Для цієї множини інтегральною є характеристика ефективності простору, яка включає показники корисності, економічності, екологічності, безпеки та естетики простору. Постають інтегральні завдання. Завданням найвищого ієрархічного рівня є підвищення ефективності та гармонізації містобудівної системи, яка вимагає розгляду всього масиву характеристик п'ятивимірного простору.

Багатовимірна модель містобудівного простору розкриває нові можливості аналізу, оцінки й синтезу містобудівних ситуацій і систем. Досліджуючи модель методом комбінаторного аналізу, можна: встановити ієрархічні рівні містобудівного простору й класи завдань у містобудуванні; будувати графічний образ основних системотворювальних складових простору та їх взаємодій; здійснити аналіз можливих комбінацій векторів і їх компонентів. З її допомогою можна впорядкувати і поглибити аналіз простору, оцінити правильність і пропорційність побудови містобудівних систем, розробити алгоритми їх розвитку (прогнозування).

Використана модель п'ятивимірного простору виходить за межі традиційної моделі тривимірного простору (людина–середовище–діяльність), вона повніше й ефективніше характеризує виміри простору, що беруть участь у формуванні міст, включає множину дво-, три-, чотиривимірних поєднань, у межах яких можливо ефективно аналізувати взаємозв'язки та обґрунтувати принципи й шляхи розвитку містобудівних систем.

II. Аналіз міст і системи міського розселення у регіоні відповідно до обґрунтованої моделі простору. Людський вимір у системі міст і міського розселення регіону. На території Львівської області розташовано 78 міських населених пунктів, з яких:

- одне велике місто – обласний центр м. Львів (проживає 47,5% міського населення області);
- три середні міста: Дрогобич (78,6 тис. осіб), Стрий (60,5 тис. осіб) і Червоноград (68,6 тис. осіб);
- 74 малі міські населені пункти, в т.ч. 40 міст і 34 селища міського типу, які згідно з ДБН360–92** відносяться до малих міст.

За кількістю малих міст, в яких зосереджено 31% усього міського населення області, Львівщина займає перше місце в Україні. Зі складу малих міст п'ять мають обласне значення: Борислав, Стрий, Новий Розділ, Моршин, Труска-

РОЗВИТОК РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

вещь. Сьогодні в області налічується: 39 міських поселень з чисельністю населення менше 6,0 тис. осіб, 18 – з чисельністю населення від 6,0 до 10,0 тис. осіб, 8 міст – з чисельністю населення 11,0–20,0 тис. осіб, 9 міст – з чисельністю населення 21,0–50,0 тис. осіб.

Функціональний вимір. За питомою вагою населення, зайнятого у різних сферах економічної діяльності, можна виділити такі категорії малих міст:

- міста з переважаючими промисловими функціями (Борислав, Жидачів, Миколаїв, Новояворівськ, Новий Розділ, Стебник);
- транспортні вузли (Рава-Руська, Мостиська, Самбір, Стрий);
- санаторно-курортні й рекреаційні центри (Винники, Моршин, Сколе, Трускавець);
- історико-архітектурні центри (Жовква, Белз, Золочів, Угнів);

– адміністративні центри районів (Броди, Буськ, Городок, Жидачів, Жовква, Золочів, Кам'янка-Бузька, Миколаїв, Мостиська, Перемишляни, Пустомити, Радеків, Самбір, Сколе, Сокаль, Старий, Самбір, Турка, Яворів);

– господарські центри місцевого значення (Бібрка, Великі Мости, Добромилі, Дубляни, Комарно, Судова Вишня, Ходорів);

– центри низових локальних систем розселення, що надають функції з надання соціально-культурних, комунально-побутових та інших послуг населенню (Глиняни, Новий Калинів, Рудки, Соснівка, Хирів).

У схемі планування території Львівської області здійснена комплексна функціональна типізація міст за господарськими функціями (рис. 1).

При цьому виділили типи міст за господарськими функціями: центри поліфункціональні

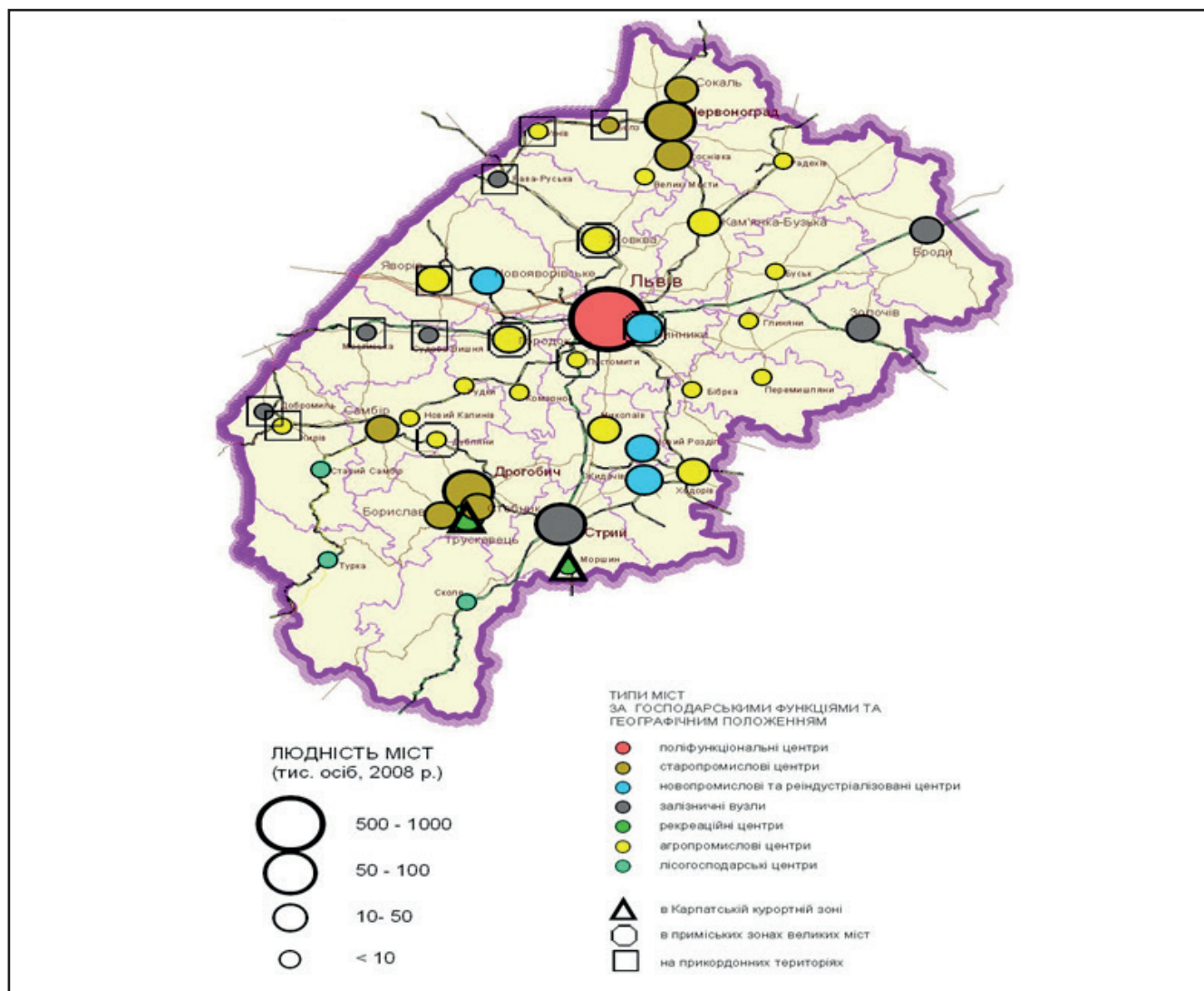

Рисунок 1. Функціональна типізація міст Львівської області

Джерело: Схема планування Львівської області. Графічні матеріали.

(багатофункціональні); старопромислові; ново-промислові (включаючи реіндустріалізовані центри); залізничні вузли; агропромислові; лісопромислові та курортно-рекреаційні центри [7].

Часовий вимір. Генеза розвитку міських поселень Львівського регіону. Дослідження генези міст регіону проведено стосовно таких історичних періодів: міста допромислового періоду (до 1772 р.); міста часів капіталізму й індустріалізації (1772–1939 рр.); міста радянського періоду (1939–1989 рр.). Характеристику кожного періоду здійснено в такій послідовності:

- загальна характеристика міст періоду (виникнення, господарка, непромислова діяльність);
- умови функціонування й розвитку міст;
- система управління та її роль у розвитку міст;
- пов'язаність міст з адміністративно-територіальним устроєм регіону.

Особливу групу міст Львівської області, які потребують спеціальних охоронних заходів, складає мережа історичних місць. Постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 року №878 міста Белз, Бібрка, Борислав, Броди, Буськ, Великі Мости, Винники, Глиняни, Городок, Добромиль, Жидачів, Жовква, Золочів, Кам'янка-Бузька, Комарно, Миколаїв, Моршин, Мостиська, Перемішляни, Пустомити, Рава-Руська, Рудки, Самбір, Сколе, Сокаль, Старий Самбір, Судова Вишня, Турка, Угнів, Хирів, Ходорів та Яворів включено до списку історичних населених пунктів України.

Із 3965 пам'яток архітектури, взятих під охорону держави в області, близько 40% розташовано в малих містах, зокрема в: Бородах – 72, Жовкві – 58, Самборі – 54, Бібрці – 46, Буську – 36, Раві-Руській – 26, Комарно – 23 і т.д. Всесвітньо відомими містами області з пам'ятками містобудування й архітектури, окрім Львова, є Золочів, Жовква, Кам'янка-Бузька. Найбільш значущими історичними об'єктами є також Замок Даниловичів у селищі міського типу Олесько, Замок Концепольських у селі Підгірці, Монастир-фортеця в селі Унів (Міжгір'я), а також розвинута мережа дерев'яних церковних споруд, які збереглися в селах області.

Геометричний вимір. Згідно зі Схемою планування території України Львівська область відноситься до найважливіших з точки зору планувального каркасу держави. Планувальний каркас області має лінійно-вузлову урбанізовану структуру, яка формується в результаті пере-

тину двох головних напрямків підвищеної урбанізації та транзитного руху: Схід – Захід, а також Північ – Південь.

Головні планувальні осі збіжні з основними транспортними зв'язками, які перетинають область зі сходу на захід (коридор №3) та з півночі на південь (магістраль Ковель–Львів, коридор №5). Домінуючим урбанізованим елементом планувального каркасу є планувальна вісь Схід – Захід, оскільки створення міжнародного транспортного коридору Київ – Берлін (А–З) найбільш перспективне. На головних планувальних осях розташовані міста: Червоноград, Жовква, Буськ, Броди, Миколаїв, Стрий, Сколе, Яворів, Новояворівськ.

Планувальні осі другого порядку визначені вздовж мережі транспортних магістралей регіонального значення. Опорними містами тут є Радехів, Кам'янка-Бузька, Золочів, Дрогобич, Самбір, Мостиська.

У структурі урбанізованого планувального каркасу території області лідируюче положення займає Львівська міська агломерація, яка територіально розвивається. На першому етапі розвитку міста в його структуру увійшли поселення ближнього кола: Винники, Рясне, Рудно, Дубляни, Брюховичі. На сьогодні в зоні активного впливу Львова знаходиться друге коло поселень – Пустомити, Городок, Івано-Франкове, Щирець, та фактично визначається приміська зона Львова, яка потребує адміністративного упорядкування.

Умови. Основними елементами природного каркасу (який має екологічне значення) є дві річкові системи: Західного Бугу та Дністра, лісові масиви й гірська місцевість – Карпати. Урбанізована й природна системи в принципі мають бути поляризованими, але реально в деяких місцях вони перетинаються, що створює екологічну «напругу» або кризові явища. Так, найбільш загрозлива екологічна ситуація складається в басейнах основних річкових систем, тобто Західного Бугу, Дністра та їх притоків, – там, де на них «накладаються» урбанізовані осі. Басейну Західного Бугу притаманна висока освоєність (розораність складає 43%, лісистість – 22%), забруднення відбувається під впливом урбосистем поселень Буська і Сокаля. Найзабрудненішими визнано ділянки Соснівка – Червоноград – Сокаль.

Характеристика взаємодій проаналізованих вимірів. Міста Борислав, Стебник, Дрогобич, Самбір, Червоноград, Соснівка, Белз та Сокаль ха-

рактизуються проявом соціально-економічних, екологічних і містобудівних процесів, які знижують привабливість їх територій і відповідним чином призводять до депресивних процесів. Новий Розділ, Новояворівськ, Жидачів мають сприятливі умови для розвитку нових функцій унаслідок розвитку інвестиційно-привабливих виробництв (електроенергетики, нафтопереробки, окремих галузей хімічної промисловості). Розвиток міст Броди, Рава-Руська, Стрий, Самбір, Судова Вишня, Мостиська, Добромиль значною мірою пов'язаний з транспортно-розподільчою функцією, що формується у містах, які є залізничними вузлами.

Окреме місце серед міст Львівщини посідають міста Трускавець і Моршин, які є курортно-лікувальними центрами. Сколе, Турка та Старий Самбір розміщені у гірській частині області й виділяються як лісогосподарські центри.

Серед населених пунктів області найбільша за чисельністю категорія агропромислових центрів, виробничою базою яких є переважно харчова й легка промисловість. Їх загальна кількість 19 одиниць (до цього типу також відноситься частина селищ міського типу).

Кожне третє місто області монофункціональне, тобто економічно активне населення зайняте на кількох підприємствах міста, як правило, однієї-двох профільних галузей економіки, які формують дохідну частину бюджету, забезпечують функціонування соціальної інфраструктури та інших об'єктів життєзабезпечення населення. До таких належать міста Ходорів, Дубляни, Рава-Руська, Новий Розділ, Судова Вишня, Бібрка, Рудки, Стебник, Великі Мости, Добромиль, Хирів, Новояворівськ, Соснівка, де проживає понад 150 тис. осіб, або 10% усього міського населення області.

Можна допустити зростання селищ міського типу в нових адміністративних умовах, тож на таких об'єктах зупинимось детальніше.

Усього в малих містах розміщено приблизно 5% промислових підприємств області, на яких виробляється близько чверті всієї промислової продукції області, для потреб розвитку соціального-культурного та виробничого потенціалів малих міст виконується до 15% всіх будівельних робіт області. В малих містах наховується близько 24% малих підприємств області, якими випускалося майже 25% усієї їх продукції (робіт, послуг). У малому бізнесі (малих підприємствах, кооперативах) з урахуванням підприємців-фі-

зичних осіб зайнято приблизно 40,0% від чисельності працівників, зайнятих у галузях економіки малих міст, а питома вага його відрахувань до місцевих бюджетів наближається до 20,0%.

Житлово-комунальне господарство служить основою життєзабезпечення й розвитку малих міст. Водночас знос основних фондів галузевих об'єктів перевищує 50% і вимагає термінових робіт з їх ремонту та модернізації. Морально застаріле й енергоємне обладнання призводить до зростання тарифів на послуги з водо-, теплопостачання та водовідведення; понаднормативні втрати води й теплової енергії негативно впливають на фінансово-господарську діяльність підприємств. Відстає від середньообласних показників рівень забезпеченості населення малих міст комунальними послугами. Так, питома вага житлового фонду малих міст, обладнаного центральним газопостачанням, становить 84,3%, центральним водопостачанням – 72,5%, центральним теплопостачанням – 44,1%, каналізацією – 68,3%. При цьому мешканці значної кількості малих міст забезпечені сучасними комунальними послугами на низькому рівні. Менше одного відсотка житлового фонду оснащено центральним водопостачанням та каналізацією в містах Комарно і Сколе, на один відсоток – каналізацією в м. Городку, на 3–4% – центральним теплопостачанням у Радехові та Перемишлянах. Повністю відсутнє центральне газопостачання у Раві-Руській, Белзі та Угнові, центральне водопостачання – у Судовій Вишні, центральне теплопостачання – у Буську, Ходорові, Мостиськах, Рудках, Добромилі і Хирові, не каналізоване житло у Судовій Вишні й Угневі [7].

Незадовільний технічний стан комунальних допіг, зростає кількість аварійних і ветхих будинків. Суттєвим залишається питання налагодження збору й утилізації твердих побутових відходів, а також відповідного утримання місць їх захоронення.

Мережа лікувальних закладів малих міст області достатньо розвинена й забезпечує мешканцям доступну і своєчасну медичну опіку. Однак рівень матеріально-технічної бази закладів охорони здоров'я не відповідає сучасним стандартам якості медичної допомоги. У більшості малих міст функціонують однопрофільні стаціонари (терапевтичні чи педіатричні) з недостатнім забезпеченням медичною апаратурою й діагностичним обладнанням. Малими темпами розвивають-

ся стаціонаророзамінні форми медичного обслуговування (денні стаціонари, стаціонари вдома) та впровадження практики сімейних лікарів.

Львівська область є провідним центром України щодо надання санаторно-курортних послуг. Обласні курортні й рекреаційні центри (міста Винники, Моршин, Сколе, Трускавець, смт. Східниця, Немирів) розміщені в екологічно чистих природних зонах, мають багаті запаси родовищ високо-ефективних лікувальних і мінеральних вод, грязей, розвинуту мережу санаторіїв та інших лікувальних установ, необхідний штат висококваліфікованих медичних кадрів та обслуговуючого персоналу.

Важливою складовою духовної сфери суспільно-громадського життя у містах є сфера культури, надбання якої доносяться до їх мешканців через мережу відповідних закладів. Народні доми забезпечують збереження етнокультурних зв'язків, відновлюють і популяризують народні звичаї й обряди, при них діють аматорські художні колективи, гуртки прикладного і декоративного мистецтва, клуби за інтересами тощо. Стратегічним напрямом розвитку бібліотек залишається застосування в їх діяльності інформаційних та телекомунікаційних технологій. У переважній більшості малих міст діють початкові мистецькі навчальні заклади.

Серед інших компонентів, які впливають на типізацію міст, необхідно виділити їх розміщення в курортній зоні Карпат (Трускавець та Моршин); у межах прикордонних територій (Белз, Рава-Руська, Угнів, Яворів, Мостиська, Судова Вишня, Добромиль та Хирів; у приміській зоні Львова (Жовква, Городок, Винники, Дубляни).

III. Адміністративна функція у розвитку міст регіону. Історичний екскурста генеза. Адміністративно-територіальні реформи проводяться у державах для знаходження ефективних шляхів розвитку й виведення з кризи. Ще Костянтин Великий у IV ст., намагаючись зберегти колись потужну Римську імперію, здійснив реформу, яка включала: відділення цивільної влади від військової; поділ імперії на окремі префектури з розширенням повноважень на місцях; перенесення столиці з Риму й розбудову нової – Константинополя; визнання рівноправності різних релігій, релігійних громад, у т.ч. християнської.

Допромисловий період. На землях сучасної України, її західного регіону, в середні віки, починаючи з XIV ст., простежуються наслідки кризи класичного феодалізму, зокрема ідеалу держа-

ви як приватного домену королівського чи князівського роду. Окупавши Галицьке князівство 1349 р., польський король Казимир III з наступниками тривалий час утримувалися від інтеграції в Польське королівство, обмежившись присвоєнням собі титулу монархів Руського королівства (не змінюючи внутрішні порядки). Зауважимо, що удільна система утримувала свої позиції й у перші десятиліття польського панування, про що свідчить відновлення Белзького князівства (1387–1462 рр.) та навіть утворення Жидачівського князівства (1403–1435 рр.), яке ніколи не існувало раніше [1, 4].

Головною подією в історії України ранньомодерної епохи, адміністративного поділу зокрема, була унія Польського королівства і Великого Литовського князівства (1569 р.), внаслідок чого воєводства України перейшли з литовської під польську зверхність. Адміністративний поділ принципово не змінювався. Поступово зростала лише кількість судових округів-земель. У період економічного піднесення й, відповідно, швидкого збільшення населення будувалися нові замки, формувалися нові повіти; та навпаки, внаслідок руйнування повітового центру (замку передовсім) під час воєнних дій територія могла бути приєднана до сусіднього повіту.

Елементом адміністративної системи Речі Посполитої було міське самоврядування. Міста Польщі й Галицької Русі (XIII–XIV ст.) приймали його за зразком міста Магдебург, звідки й назва: щоб привабити підприємливих німецьких купців, монарх або власник міста надавав їм судовий і адміністративний імунітет, а також торгові привілеї – на склад (фактично примусове зобов'язання іноземних купців торгувати на міському ринку впродовж певного часу), звільнення від мит (гребельних, мостових, перевізних) у межах королівства, встановлення днів ярмарків і надання майна (земельні угіддя, млини тощо), – які б гарантували міській раді фінансову основу для справного функціонування магістратів, звільнення (як правило, тимчасове) від сплати певних податків тощо. Магдебурзьке право виявилось зручним інструментом для стимуляції розвитку міст і економічного поступу загалом. У XV ст. на території Руського й Белзького воєводств виникло 153 міста, з яких 14 королівські (на магдебурзькому праві), 38 – шляхетські. Про життєздатність магдебурзького права свідчить і факт, що воно надовго пережи-

ло Річ Посполиту в Російській імперії й було скасоване лише після поразки польського повстання 1831 р.; у Києві – 1834 р. [11].

Найнижча ланка адміністративної системи Речі Посполитої – сільські громади, здебільшого на руському праві. Як і в давньоруський період, до складу села входило п'ять–десять дворів (димів); кілька дворів тварили громаду, яка обирала старійшину. Декілька громад формували волость (на чолі з тивуном або отаманом). Поступово кількість сіл на руському праві зменшувалася за рахунок їх переходу на німецьке чи волоське право, проте в Руському воєводстві руське право простежується ще й у XVIII ст. [1].

Результатом повстання 1648 р. стало відродження української державності у формі Гетьманщини. Гетьман Богдан Хмельницький (1649 р.) організував державу за моделлю адміністрації реєстрового козацького війська. Адміністративний формат Гетьманщини передовсім мілітарно–мобілізаційного призначення, її офіційна назва Військо Запорізьке (Запорізька Січ до складу Гетьманської держави формально не входила, хоч зберегла самоуправління і до 1709 р. фактично виступала незалежною політичною одиницею). Терени Гетьманщини було поділено на полки (значно менші за воєводства) й сотні. Кількість полків була сталою (на Лівобережжі їх існувало 10), тоді як сотні змінювалися, поступово зростаючи передовсім унаслідок колонізації степових просторів (доти малозаселених) та природного приросту населення.

В Австроугорський період (1772–1939 рр.) територія регіону розглядалась як важливий плацдарм захисту імперії та полігон можливої війни з Російською імперією. Функціонувала ефективна система адміністративно–територіальна та управління територіями, в т.ч. містами. Значні зміни в житті міст регіону за австрійського панування віддзеркалювали загальну тенденцію суспільно–економічного розвитку краю: розпад феодальних відносин і зародження ринкової економічної системи капіталізму. Знарядом інтеграції завойованих земель став новий адміністративний поділ на циркулі (основна адміністративна одиниця централізованої вертикалі влади епохи австрійського абсолютизму). 1773 р. утворено шість циркулів, які поділено на дрібніші дистрикти. Незважаючи на часті зміни кордонів, цісарський уряд прагнув втрима-

ти стабільне число циркулів (18–19). У 1853 р. адміністративну систему Галичини складав поділ на 20 циркулів: Краківський, Вадовицький, Бохенський, Новий Сонч, Тарнівський, Ясло, Ряшів, Сянок, Перемишль, Жовківський, Львівський, Золочівський, Самбірський, Бережанський, Стрийський, Станіславів, Коломийський, Тернопільський, Чортківський і Чернівецький [4].

Після 1861 р. Галичина отримала автономію, Львів став резиденцією крайових сеймів, відтак поряд з централізованою вертикаллю влади формується система місцевого самоврядування. З 1866 р. Галичину поділено на 74 адміністративні повіти. Як свідчать документи Галицького намісництва, остаточно адміністративні межі сформувалися в першій половині 1870-х років (у Галичині залишалось 74 повітові ради до 1914 р. – Бірчанський повіт ліквідували, створивши Добромільський) [9].

Міське самоврядування. З 1784 р. розпочинається процес перереєстрації міських поселень, до уваги передовсім беруться локаційні привілеї, право на ярмарки, навіть кількість євреїв (як людність, найбільш схильну до міського способу життя), після чого відбувається наступ на міське самоврядування. У Галичині переважали міста магдебурзького права, приватні міста, як правило, були в східній частині. 1810 р. опрацьовано єдину класифікацію міст усієї монархії за критерієм чисельності мешканців і кількості будинків, а також встановлено нижню межу 2 тис. мешканців. Згідно з кадастром міських поселень 1794 р. лише 14 галицьких міст мало населення понад 2 тис. осіб. У всій Австрійській імперії (за даними 1810 р.) налічувалося 209 міських поселень, з них лише 14 міст належало до Галичини, 2 – Буковини. Унаслідок підтвердження більшістю міст своїх привілеїв і права на самоврядування міські поселення було поділено на три розряди: 1) Львів як столиця краю; 2) королівські міста, які отримали цісарські привілеї; 3) муніципальні міста – решта міст з власними магістратами. Відповідно до реєстру 1823 р. в Галичині вже нараховувалося 61 місто, 3 – в Буковині: до королівських віднесено Львів і 18 галицьких та 3 буковинські міста; муніципальних – 44, приватних – 21 (містечка не враховано) [12]. 1848 р. міста поділено на три категорії – залежно від величини річного прибутку (загалом у Східній Галичині 1857 р. нараховувалося 45 міст і 3 380 сіл, тоді як у всій Австрії ці

показники становили відповідно 891 місто й 71 580 сіл). До розряду міст законом від 13 березня 1889 р. піднесено ще 30 галицьких поселень, 19 з яких (або 63,3%) були розташовані на території Східної Галичини, а 1896 р. включено додатково 139 населених пунктів, 83 з яких (59,7%) були у Східній Галичині. Загалом наприкінці XIX – на початку XX ст. у Східній Галичині налічувалося 103, а в Західній – 68 міст і містечок. Юридичний статус міста в 1921 р. мало 95 галицьких поселень, містечок було 204 [11–12].

Централізація управління та раціональне розміщення виробничих сил радянського періоду призвели до надмірної концентрації усіх управлінських, соціокультурних функцій, виробничих та освітянських ресурсів у містах-центрах, а також до функціональної убогості малих міст, які ні не зазнають дефіциту ресурсів для самостійного розвитку. Означена проблема наявна і у Львівській області: надмірна концентрація промисловості, населення; зосередження інфраструктури в обласному центрі; диспропорції в розподілі економічного і соціально-культурного потенціалу між поселеннями; незначна організаційно-господарська роль малих міст. Львівській області вдалося протистояти негативним тенденціям зміни системи розселення, на сьогодні тут існує 1850 сільських поселень (на час розробки попередньої Схеми районного планування Львівської області планувалося 1060).

У радянський період у регіоні відбулись дві реформи, які вплинули на міста та подальший їх розвиток, – після Другої світової війни введено устрій радянської системи господарювання й власності (територія поділена на райони й сільські ради, районними центрами стали не лише міста, а й селища міського типу – Глинянський, Белзький); у 1962 р. відбулося укрупнення районів, де розміщувалась влада району (метою реформи мало стати збільшення значення адміністративного чинника як містоутворюючого, що привело б до розвитку промисловості й послуг центрів вищого рівня при зменшенні їх кількості). Таким чином, у міських поселеннях адміністративна функція була вилучена. Обласний центр Дрогобич був понижений до статусу районного центру.

Зміна адміністративного статусу не вплинула на зміни кількості мешканців. Приріст (спад) населення, незалежно від ролі адміністративної, зберігався на одному рівні. Заміни населення, спричинені не

лише натуральним приростом, а й сальдом міграції та модифікації меж (включення до адміністративних меж міст приміських поселень і територій) сприяла, зокрема, і містобудівна документація (генеральні плани повоєнних років, 1960-х та 1980-х років). Значні зміни меж відбулися також у 1960-ті роки: змінено межі 32 міських поселень, у понад два рази зросли території міст-центрів – обласних і районних (в інших поселеннях зміни не перевищили 50% їх території).

Існує прямий зв'язок між приростом мешканців і території – з долученням до міста територій збільшується приріст населення. При цьому до міст долучались і слабозаселені території та сільськогосподарські землі.

IV. Адміністративно-територіальна реформа Львівщини. Еволюційні тенденції формування й розвитку міст та міського розселення регіону характеризуються: історичними змінами державних кордонів; послідовним ускладненням адміністративно-територіальної структури (перетворення губерній (1917–1923 рр.); створення округів (1925–1928 рр.); становлення і розвиток областей та районів (1932–1974 рр.); створення нових областей (1932–1939 рр.) [2]. Сучасний трирівневий АТУ України є наслідком історичного, політичного й соціально-економічного розвитку країни. Проблема адміністративно-територіальної перебудови України постає у результаті політичних та економічних змін. Становлення ринкової економіки, перехід до демократичної системи управління, посилення ролі органів самоуправління на місцях, зростання природоохоронних пріоритетів та інших факторів актуалізують питання реформування адміністративно-територіального устрою.

У процесі підготовки адміністративно-територіальної реформи 2005 р. пропонувалося запровадження 3-рівневої системи адміністративно-територіального устрою України: перший рівень – регіон (АРК, області, міста-регіони Київ і Севастополь); другий – райони, міста-райони; третій (низовий) – громади. Передбачалося, що окремі громади можуть мати статус міста-району (не менше 70 тис. мешканців), міста-регіону (не менше 750 тис. осіб).

Модель адміністративно-територіального устрою для Львівської області, запропонована Інститутом регіональних досліджень НАН України. Відповідно до запропонованої моде-

лі при розширенні повноважень об'єднаних територіальних громад змінюється функціональна роль районної ланки в системі адміністративного устрою, наданні публічних послуг. На її рівні має забезпечуватися вирішення спільних питань життєдіяльності територіальних громад, які складатимуть район, а також питань, доцільність вирішення яких ефективніша на рівні району. При цьому пропонується укрупнення районів з наближенням їх параметрів до європейських, які базуються на урахуванні запровадженої у ЄС Номенклатури територіальних одиниць для статистики (NUTS) – 150–800 тис. жителів.

Реформування районного рівня адміністративно-територіального поділу пропонується здійснювати з урахуванням економічних, демографічних, історичних, природно-географічних, інфраструктурних та інших важливих чинників. На рис. 2. зображено пропонований проект варіанта укрупнення адміністративних районів Львівської області. Пропонується створення району, що охопить гірські території. Доцільність об'єднання в одному адміністративному районі гірських територій ґрунтується на необхідності урахування гірської специфіки в управлінні соціально-економічним розвитком цих територій,

запровадження відповідних спеціальних механізмів державної підтримки, включаючи преференційне бюджетне вирівнювання. Такі завдання доцільніше вирішувати у рамках гірського адміністративного утворення. Зазначимо, що при наявних механізмах бюджетного вирівнювання у гірських районах неможливо сформувати оптимальну мережу об'єднаних територіальних громад з просторовими параметрами, які б відповідали особливостям місцевості [1].

Сучасний адміністративно-територіальний поділ Львівської області. Область (історична дата її утворення 4 грудня 1939 р.) складається з 20-ти сільських районів і 9-ти міст обласного підпорядкування. Всього в області 44 міста, 34 селища міського типу, 1850 сільських населених пунктів (найбільша кількість в Україні). Державну й адміністративну владу забезпечують обласна рада й ОДА, в системі місцевого самоврядування 34 селищних ради, 45 міських рад, 20 районних рад і 632 сільські ради. Слід відзначити, що за період реалізації Схеми планування Львівської області (інститут «Діпромісто», 1974р.) кількість малих міст збільшилася з 71 до 74 одиниць. Протягом 1975–2007 рр. зросла кількість міст з чисельністю населення від 21 до 50 тис. осіб

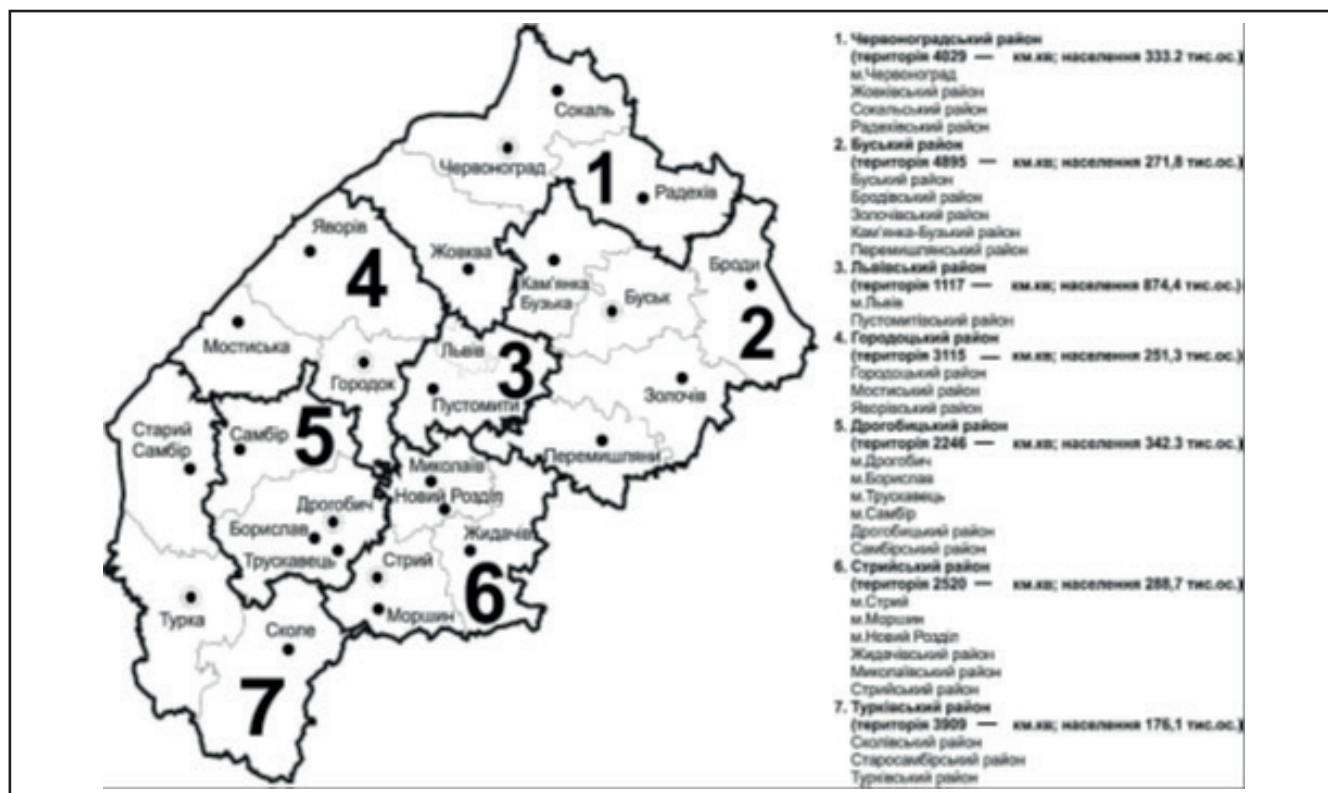

Рисунок 2. Проект укрупнення адміністративних районів Львівської області, запропонований Інститутом регіональних досліджень НАН України [1]

(з 2-х до 9-ти одиниць), одночасно зменшилася кількість міст з населенням від 11,0 до 20,0 тис. осіб (з 11-ти до 8-ми одиниць) та кількість міст з чисельністю населення менше 6 тис. осіб (з 41-го до 39 одиниць). Згідно з перспективним планом формування громад у Львівській області (2016 р.) в регіоні затверджено 84 об'єднані територіальні громади, територіальних громад 556, об'єднаних територіальних громад 35; площа об'єднаних територіальних громад складає 3466.701 км² (рис. 3).

V. Вимоги й шляхи розвитку урбанізованої системи регіону за нових адміністративно-територіальних реформ. Будь-яка містобудівна пропозиція обґрунтовує систему принципів і вимог як найбільш загальних положень. З аналізу існуючих теорій і концепцій, а також дослідження моделі п'ятивимірного міського простору обґрунту-

ємо основні вимоги, що мають бути покладені в основу розвитку міських поселень регіону.

1. Вимога системності базується на системному підході, який передбачає, що будь-який об'єкт, процес чи явище можна розглядати як систему в зовнішньому оточенні, передбачає діяльність (наукову і практичну) як системне відображення реальності.

2. Вимога людиноцентричності передбачає, що будь-яка підсистема міста спрямована на задоволення потреб життєдіяльності людини. За цим принципом знаходимо закономірності й вимоги, які характеризують відносини людини і простору, в т.ч. пов'язані з діяльністю (виробничою, поведінки, співіснування) людини в середовищі. Діяльність має скеровуватись на покращення якості життя, а території і міські поселення повинні перетворитись у добрі місця для проживання.

Рисунок 3. План формування громад у Львівській області

Джерело: Електронний ресурс: www.loda.gov.ua

3. Вимога ефективності. Оскільки потреби людини і спільнот пов'язані з реалізацією певних функцій у місті, розвиток має бути спрямований на забезпечення повноти й ефективності реалізації функцій міста. Реалізація функцій і забезпечення потреб людини суттєво залежить від ресурсного потенціалу (природних умов, розміщення міста тощо). Важливими є територіальні ресурси (резерви, розподіл, розташування). Отже, ефективна реалізація функцій пов'язана з вимогами ресурсоощадності, екологічності й сталого розвитку міст – як необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і відповідності інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному й здоровому довкіллі. Міста мають ефективно реагувати на виклики часу.

4. Принципи часової відповідності, цілеспрямованості й перспективності рішень і дій. Процес просторової організації і розвитку міст реалізується в часі (має довготерміновий характер), за який змінюються умови, ситуації; постають прогностичні задачі (передбачення змін соціальних, екологічних, економічних та інших ситуацій) та зростає їх роль у теорії урбаністики.

5. Вимога зміцнення конкурентності для розвитку міст; включає стимулювання інноваційності підприємств, зміцнення мережевої співпраці в межах громад і регіону.

Окреслені вимоги повинні супроводжуватися конкретними діями для їх дотримання, зокрема:

- змінами в законодавстві, які знімуть бар'єри і сприятимуть розвитку міст та територіальних громад. Просторова й міська політики повинні отримати високий статус і бути введені як фундаментальна категорія в законодавство;

- розробкою положень державної просторової політики, яка включатиме і міську політику, скеровану на організацію простору, об'єднання територіальних спільнот, міський транспорт і мобільність, енергетичну ефективність, економічний розвиток, охорону середовища, демографічне відтворення, управління територіями тощо;

- оновленням просторової документації. Розпочати слід з локальних міських осередків та проблемних територій (у т.ч. сільської місцевості), введення нових функцій, підтримки «сил розвитку» територіальних громад. Розвиток та просторова організація соціально, економічно й фізично zdegradovanih територій має опиратись на цілісну просторову політику держави і регіону;

- створенням ефективних інституцій на місцях, що реалізовуватимуть нову просторову й соціально-економічну політику на різних ієрархічних рівнях, сприятимуть покращенню умов участі територіальних громад, введенню механізмів взаємодії, підтримки та розширення участі у розвитку міст і територій;

- формуванням науково-інформаційних та центрів знань, де зосереджуватимуться знання й інформація, а також здійснюватиметься моніторинг процесів у містах та в територіальних громадах.

Стосовно Львівської області слід передбачити:

- реорганізацію урбанізованих просторів та системи розселення, формування системи центральних місць. У Схемі планування території Львівської області на макрорівні виділяються три надрайонні системи розселення – Дрогобицька, Львівська й Червоноградська. Для умов області відношення до урбанізації набуває особливого значення. Реорганізація урбанізованих систем передбачає: збереження історичної складової системи розселення; визначення меж і впорядкування урбанізованих просторів; розвиток природних, сільських та промислових просторів, що творять приміські зони; впорядкування й капіталізацію житлового фонду садово-городніх об'єднань тощо.

Реформи, що відбуваються у нашому суспільстві і в регіоні зокрема, створюють пріоритети інтенсивнішого розвитку малих містечок, оскільки саме їх малоурбанізоване середовище найбільше відповідає сучасним вимогам. При цьому варто зберегти і зміцнити урбаністичний потенціал основних центрів області (Львів, Дрогобич, Самбір, Червоноград). У Схемі визначено центри та підцентри системи розселення всіх ієрархічних рівнів: міжобласна, обласна, міжрайонна та районні системи розселення. Задоволення населення в послугах унікального попиту здійснюватиметься у Львові – центрі міжобласної та обласної системи розселення; епізодичного й спеціалізованого періодичного обслуговування – у Львові та в центрах міжрайонних систем розселення (Червоноград, Буськ, Дрогобич, Сколе), а також їх підцентрах (Сокаль, Радехів, Броди, Золочів, Яворів, Стрий, Самбір, Турка, Старий Самбір). Періодичні послуги задовольнятимуться в центрах адміністративних районів області та в підцентрах районних систем розселення (сmt Підкамінь, Комарно, Олесько, Підбуж, Журавне, Нові Стрілищі, м. Рава-Руська; м. Глиняни, сmt

Новий Яричів, м. Бібрка, смт Дунаїв, с. Сморгів, м. Рудки, смт Славське, с. Підгородці, с. Орява, м. Белз, м. Добромиль, с. Верхнє Висоцьке, смт Івано-Франкове, смт Немирів). Повсякденні послуги надаватимуться в кожному населеному пункті;

– розв’язання питання транспортної доступності та розбудови структурних зв’язків на території, у т.ч. виділення зони поганої доступності до центру. В області існує ієрархічна система сполучень, виділяється рівень великомасштабних міжрегіональних і регіональних зв’язків. У схемі планування області професійно опрацьовані питання найвищого масштабу та розбудови міжнародних транспортних комунікацій. Уздовж міжнародних транспортних коридорів намічено створення 14 сервісних комплексів для обслуговування транспортних засобів та пасажирів. Крім того, поблизу пунктів пропуску через кордон, що пропускають вантажні потоки, та біля основних вузлів і центрів економічного розвитку передбачено створення логістичних центрів. Наприклад, передбачено створити логістичний комплекс біля смт Красне Буського району; логістичні комплекси поблизу с. Давидів та «Білогорща» в Зимній Воді Пустомитівського району; логістичний парк у Городоцькому районі, логістично-транспортний комплекс с. Липник Жовківського району, а також парки сервісної зони «Рава-Руська», с. Арламова Воля в Мостиському районі, «Краківець» Яворівського району та логістичний центр «Сигнівка» у Львові. Оскільки значна частина просторового потенціалу області знаходиться поза зонами впливу міжнародних комунікацій, слід поглибити аналіз і деталізувати рішення транспортних зв’язків на нижньому ієрархічному рівні, передбачати розвиток регіональних доріг, реконструкцію системи приміського транспорту, в т.ч. залізничного;

– виділення та формування системи туристичних і рекреаційних територій. Враховуючи унікальні кліматичні бальнеологічні та історико-культурні ресурси території, пріоритетним напрямом розвитку Львівщини визначена рекреація та туризм. Передбачається збільшення на проектний період у 2,5 рази об’єднаних оздоровчо-рекреаційних закладів (з 33,6 тис. місць до 82,3 тис. місць), створення близько 130 об’єктів для потреб рекреації та туризму: туристично-оздоровчі та відпочинково-готельні комплекси, молодіжні хостели, облаштовані відпочинкові

зони, спортивно-оздоровчі й спортивно-вишні комплекси. На цьому рівні проектування є можливість здійснювати детальний аналіз ландшафтів для формування туристично-рекреаційної системи, що передбачає вивчення естетики краєвидів, атракційності ландшафтів та їх рекреаційного освоєння. Така карта об’єктивізує визначення зон пріоритетного туристично-рекреаційного використання з урахуванням природних і технічних обмежень, істотно конкретизуючи зони означених територій;

– планування охорони природи у просторовому плануванні для регіону має особливе значення у зв’язку з унікальними природно-ландшафтними умовами та загрозами їх збереження. У розробленій Схемі усунення екологічних наслідків життєдіяльності людини (побутових відходів) вирішуватиметься шляхом будівництва сміттєпереробних підприємств. Передбачено розмістити вісім підприємств такого профілю (потужністю 70–100 тис. тонн) – на території Буського, Дрогобицького, Жовківського, Золочівського, Миколаївського, Пустомитівського, Радохівського, Самбірського, Сокальського та Сколівського районів. Заплановано також будівництво підприємств промислової переробки побутових відходів у Сокальському, Дрогобицькому районах та в м. Львові.

Важливе виділення цілісних (нерозділених) природних комплексів – розглядаються ліси, сільськогосподарські угіддя, що не розділені дорогами і поселеннями та творять цілісні природні комплекси. Такі території мають особливе значення для охорони природи і є найважливішим шаром у природоохоронній інформації регіонального планування;

– виділення пріоритетних і умовно придатних територій для сільськогосподарського використання. Слід чітко визначити систему використання земель на перспективу, їх заліснення й вирощування біоенергетичних рослин. Для таких обґрунтувань наявні добрі статистичні й картографічні матеріали, зокрема Держкомзему, які містять інформацію про власність, розораність ґрунтів, локалізацію угідь з низькою родючістю, що можуть бути використані для заліснення чи біоенергетики;

– розвиток промислового комплексу та визначення індустриальних площ у регіоні; пов’язується з формуванням цілісного господарського ринку праці, товарів та послуг використанням ефектів від співпраці виробництв для збільшення кон-

курентоспроможності регіональної економіки, з реорганізацією галузевої структури господарського комплексу (підвищення ролі науки та інноваційної продукції). Завершується проект визначенням осей розвитку та виділенням територій технопарків. Для індустріальних площ територія має відповідати вимогам доіндустріальної забудови, мати відповідний рельєф, добрий зв'язок і залізничне сполучення. У плані розвитку регіону встановлюються ділянки для технопарків, важливі як на регіональному, так і локальному рівнях. У Схемі передбачено формування ефективних форм функціонування продуктивних сил – технопарків та технополісів. Так, на базі колишнього львівського промвузла «Рясне» запропоновано створення індустріального парку машинобудівного профілю. Передбачено створити індустріальні парки в м. Броди, у районі Підберезівської сільської ради в Пустомитівському районі, на території Солотинської сільської ради Жовківського району, логістично–промисловий комплекс «Запитів» у Кам'янсько–Бузькому районі, а також створення інноваційно активних підприємств, зокрема заводу з переробки ріпаку на біопальне у Золочівському районі;

- забезпечення регіону сировинними ресурсами. Передбачено визначення пріоритетних територій такого напрямку; розроблено пропозицію розвитку сировинної бази, для чого окреслено території поширення покладів корисних копалин та складена карта сировинного потенціалу. Завдання полягає у виявленні й планувальному фіксуванні територій, здійсненні їх класифікації, а не у вирішенні питань: хто і як їх освоюватиме;

- розвиток інженерної інфраструктури, енергетичне забезпечення регіону, а також використання відновлювальних (місцевих) джерел енергії включає піднесення: цілісної системи забезпечення регіону водою, у т.ч. і створення водосховищ; системи очищення стоків і переробки відходів; систем забезпечення регіону енергією. У регіоні важливим є розвиток вітрової та малої гідро– й біоенергетики, де виділяються дві групи проблем: ставлення громадськості та ситуація на окремих ділянках. За вихідну умову взята вимога збільшення виробництва енергії на основі відновлювальних джерел.

Висновки

1. Об'єктом досліджень стали 71 міське поселення, що творять систему міського розселення

Львівського регіону. Автори сформулювали наукову гіпотезу про залежність розвитку міст від адміністративно–територіального устрою регіону.

2. Аналіз теоретичних та історичних передумов розвитку міст, дослідження сучасного стану міст, а також концепції реформи адміністративно–територіального устрою послужили основою для окреслення принципів і шляхів розвитку окремих міст і системи міського розселення регіону. Довказано ефективність моделі п'ятивимірного містобудівного простору для дослідження порушеної проблеми.

3. Прогноз розвитку майбутнього спирається на історичні знання (генезу міст) та історичні шляхи розвитку міських поселень у різних історичних періодах. Зберігається тяглість цих шляхів. З одного боку, нові шляхи чи ліквідація старих зустрічаються при радикальних реформах адміністративно–територіального устрою. З другого, – розвиток міст обумовлений не лише історичною тяглістю та зміною умов устрою, а й іншими передумовами, зокрема розвитком мережі зовнішніх комунікацій; розвитком перших галузей промисловості; торгово–обслуговуючою функцією для ближніх сільських поселень, а також локалізацією стосовно основних комунікацій, головного міста регіону, кордонів держави, природно–ландшафтних умов та ресурсів.

4. З історичного аналізу визначається головний шлях на початковому етапі виникнення й розвитку міст – торгово–ремісничий та послуг. В окремих містах, у яких після реформи 60-х років XX ст. основним був шлях непромислової діяльності, розвинулась промислова функція, а в поселеннях, що втратили свій адміністративно–територіальний статус розвитку, зменшилося функціональне різноманіття, що визначено на основі аналізу міського простору за п'ятьма вимірами, взаємодіями між ними та пов'язаністю з адміністративно–територіальним устроєм регіону. Можна виділити шлях: простий, що включає один напрям; складніший включає основний напрям та 2–3 додаткові піднапрями; складні включають 1–2 основних напрями та 2–3 піднапрями.

Усього нами виділено й проаналізовано п'ять шляхів розвитку, які залежно від просторової ситуації в місті можуть бути основними чи піднапрями в нових адміністративно–територіальних умовах регіону.

Список використаних джерел

1. Адміністративно-територіальний устрій України: методологічні основи та практика реформування: моногр.; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2016. – 264 с.
2. Білоконь Ю.М. Регіональне планування. Теорія і практика / Ю.М. Білоконь; за ред. І.О. Фоміна. – Логос, 2003. – 246 с.
3. Верменич Я. Адміністративно-територіальний устрій українських земель [Електронний ресурс] / Я. Верменич // Енциклопедія. – Київ, 2003, т. 1. – Режим доступу: <http://resource.history.org.ua>
4. Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем: моногр. / М. М. Габрель; [Інститут регіональних досліджень НАН України]. – К.: Видавничий дім А.С.С., 2004. – 400 с.
5. Габрель М.М. Методичні вимоги та механізми реалізації схеми планування території Львівської області / М. М. Габрель // Містобудування та територіальне планування. – 2010. – Вип. 37. – С. 100–113.
6. Графічні та текстові матеріали Схеми районного розпланування Львівської області. – К., 2009.
7. Демин Н. М. Управление развитием градостроительных систем. – К.: Будівельник, 1991. – 184 с.
8. Держархів Львівської області, ф. 146. – Оп. 4, спр. 3873.
9. Ключніченко Є. Є. Соціально-економічні основи планування та забудови міст / Є. Є. Ключніченко. – К.: Укр. акад. архітектури, НДПІ містобудування, 1999. – 348 с.
10. Мазурок О. С. Міста Східної Галичини, Північної Буковини і Закарпаття у другій половині XIX – на початку XX століть (1848–1918 рр.). Етносоціальний та економічний аспекти / О.С. Мазурок. У 2 т. – Т. 1: Етносоціальний розвиток міст – Ужгород: Карпатська Вежа, 2012.
11. Сайт Львівської обласної ради. – Режим доступу: www.loda.gov.ua

УДК332.2:338

О.О. ГАЛАЧЕНКО,
к.м.н., доцент ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

Парадигма системно-рефлексивного маркетингу, як інструмент підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг в умовах регіону

У статті досліджено тенденції розвитку санаторно-курортної сфери України. Визначено, що відсутність реальних, ефективних інституційних перетворень протягом останніх років на шляху до становлення національного ринку санаторно-курортних послуг спричинило й активізувало економічні процеси руйнування, невпорядкованої трансформації санаторно-курортної сфери. Проаналізовано динаміку мережі санаторно-курортних і оздоровчих закладів в Україні, що дало змогу виокремити основні стримуючі чинники розвитку сфери санаторно-курортних послуг

Ключові слова: санаторно-курортна послуга, санаторно-курортний комплекс, санаторії.

А.А. ГАЛАЧЕНКО,
к.м.н., доцент ЧАО «ВУЗ «МАУП»

Парадигма системно-рефлексивного маркетинга, как инструмент повышения конкурентоспособности санаторно-курортных услуг в условиях региона

В статье исследованы тенденции развития санаторно-курортной сферы Украины. Определено, что отсутствие реальных, эффективных институциональных преобразований в течении последних лет на пути к становлению национального рынка санаторно-курортных услуг повлекло за собой и активизировало экономические процессы разрушения, неупорядоченной трансформации санаторно-курортной сферы. Проанализирована динамика сети санаторно-курортных и оздоровительных учреждений в Украине, что позволило выделить основные сдерживающие факторы развития сферы санаторно-курортных услуг.

Ключевые слова: санаторно-курортная услуга, санаторно-курортный комплекс, санатории.

Paradigm of system-reflex marketing, as an instrument for increasing the competitiveness of sanator-resort services in regional conditions

In the article the tendencies of development of sanatorium and resort sphere of Ukraine are researched. It has been determined that the absence of real, effective institutional reforms during the last two and a half decades on the way to the establishment of the national market of sanatorium and resort services has caused and intensified the economic processes of destruction, disorderly, chaotic transformation of the sanatorium and resort area. The dynamics of the network of sanatorium and health resorts in the Ukraine, which made it possible to distinguish the main constraints on the development of the sphere of sanatorium and resort services.

Key words: sanatorium-resortservice, sanatorium and resort complex, sanatoria.

Постановка проблеми. Відсутність ефективних інституційних перетворень протягом останніх двох з половиною десятиріч років на шляху до становлення національного ринку санаторно-курортних послуг викликало й активізувало економічні процеси руйнування, хаотичної трансформації санаторно-курортної сфери, що виражається в її неспроможності задовольняти базові потреби українського суспільства у відтворенні людського капіталу. Водночас перехід до ефективного ринку санаторно-курортних послуг передбачає, у першу чергу, створення інститутів ринку: реальних приватних власників, вільних цін, конкуренції, подолання корупції.

Метою статті є аналіз основних стримуючих чинників розвитку сфери санаторно-курортних послуг в Україні і визначення базових економічних передумов розвитку регіональних ринків санаторно-курортних послуг.

Виклад основного матеріалу. Історично склалися передумови формування вітчизняних кліматичних санаторно-курортних зон та на узбережжях морів, в Карпатських горах, їх передгір'ях. Інші курортні зони локалізувались на територіях, яким притаманні висока щільність унікальних природних лікувальних ресурсів, сприятливе при-

родно-географічне положення, тривала практика функціонування об'єктів санаторно-курортного спрямування, що спеціалізувались на бальнеотерапії (мінеральних ваннах та прийомі мінеральних вод), грязелікуванні, кліматолікуванні (аеротерапії, геліотерапії, таласотерапії [табл. 1].

У промислових центрах зосереджувалися санаторії-профілакторії – медичні заклади санаторного типу для проведення лікувально-оздоровчих процедур зайнятого населення засобами електроопромінення, водогрязелікування, аеросольових, інгаляцій та ін.

Трансформаційні процеси, що протікали у період становлення ринкових відносин, не забезпечували зміцнення соціальної захищеності населення. Навпаки, у низці випадків соціальна інфраструктура руйнувалася. Передусім це стосується санаторіїв-профілакторіїв.

В Україні чисельність санаторіїв-профілакторіїв упродовж 1990–2010 рр. скоротилася на 57,9 %, за наступні три роки – ще на 26,3 % (табл. 2). Темпи зміни їх потужностей склали за ці періоди 65,5 % і 21,1 % відповідно. Після окупації Криму та частини Донецької і Луганської областей, напрям динаміки обох показників не змінився. У 2016 р. щодо останнього року перед

Таблиця 1. Напрями оздоровлення, локалізовані на курортах регіонів України*

Показники	Типи курортів		
	Бальнеологічні	Кліматичні	Комбіновані
Регіони поширення	Вінницька обл., Закарпатська обл., Львівська обл., Полтавська обл., Харківська обл.	Миколаївська обл.	Івано-Франківська обл., Київська обл., Запорізька обл., Донецька обл., Одеська обл., Херсонська обл., АР Крим
Кількість регіонів	5	1	7

* Джерело: побудовано автором на основі [4]

Таблиця 2. Темпи зміни мережі санаторно-курортних і оздоровчих закладів України за період 1990–2016 рр., % *

Період	Санаторії та пансіонати з лікуванням		Санаторії-профілакторії		Будинки і пансіонати відпочинку		Бази та інші заклади відпочинку		Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку	
	усього	у них ліжок	усього	у них ліжок	усього	у них місць	усього	у них місць	усього	у них місць
1990–2010	1,0	–8,4	–57,9	–65,5	–12,7	–47,8	–13,2	–28,1	10,6	1,0
2011–2013	–6,1	–6,4	–26,3	–21,1	–3,2	–3,4	–1,6	–6,5	4,8	–6,1
2014–2016	–9,1	–11,4	–46,6	–41,2	–18,9	–17,6	–7,5	–7,0	–30,8	–9,1
2013–2016	–39,0	–47,0	–61,8	–33,3	–73,1	–75,4	–32,4	–27,7	–47,9	–39,0

* Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

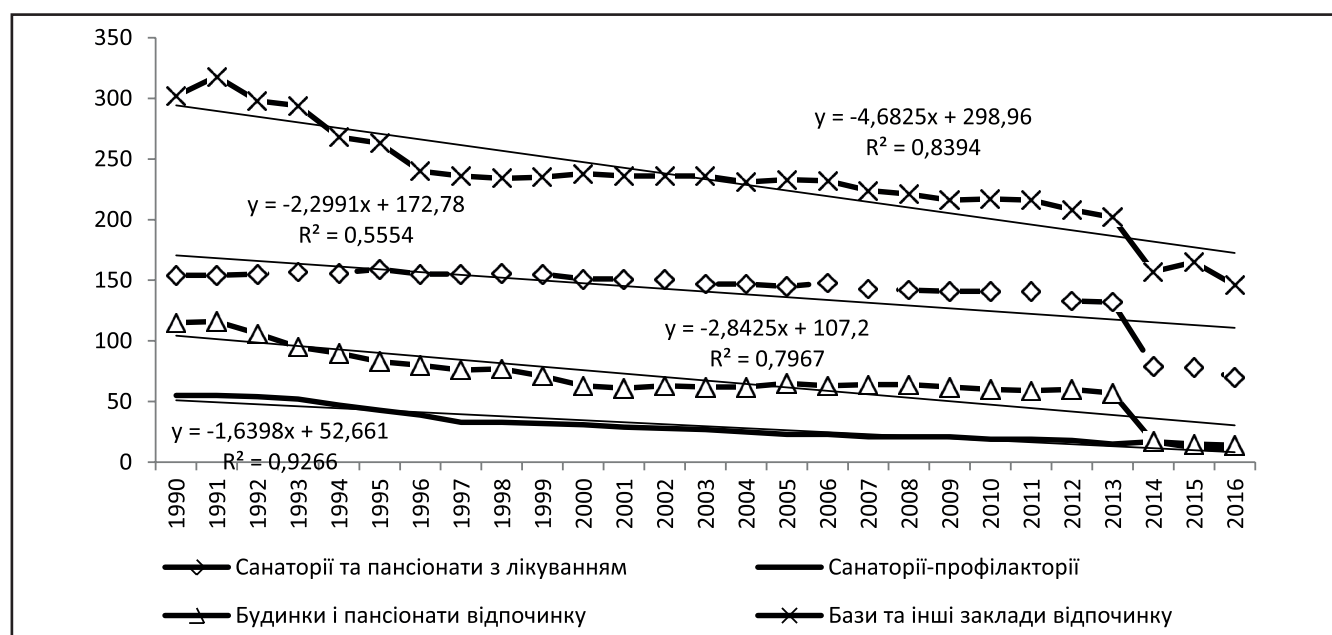
початком агресії Росії (2013 р.) втрачено 61,8 % об'єктів і третину місць. Це пояснюється втратою промислових гігантів на сході країни, які забезпечували свій персонал санаторно-профілактичними послугами.

Упродовж трьох останніх років звуження мережі санаторіїв-профілакторіїв набуло ще загрозливішого характеру: кількість скоротилася на 46,6 %, місткість – на 41,4 %. У 2016 році в країні працювало 63 таких заклади місткістю 10 тис. ліжок, що у 8,8 разів і у 5,5 разів менше від показників кількості і потужності за 1990 рік.

Спадна тенденція за 1990–2016 рр. притаманна й усім іншим типам санаторно-курортних

і оздоровчих закладів. Анексія Криму призвела до значних втрат кількості та потужності будинків, пансіонатів, баз відпочинку, санаторіїв та пансіонатів з лікуванням. Політична та економічна ситуація останніх трьох років ускладнюють ситуацію.

Випереджувальне скорочення кількості місць щодо скорочення кількості суб'єктів надання послуг свідчить про збільшення частки менших за розміром закладів. Якщо у 1990 р. середній розмір санаторіїв та пансіонатів з лікуванням складав 305 ліжок, санаторіїв-профілакторіїв – 99 ліжок, будинків і пансіонатів відпочинку – 346 місць, баз та інших закладів відпочинку – 136 місць, дитячих закладів оздоровлення та відпочинку – 30 місць,

Рисunek 1. Лінійні рівняння динаміки місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів України за період 1990–2016 рр. *

* Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

то у 2016 р. ці ж показники склали 241, 159, 192, 113 та 12 місць відповідно.

Динаміка місткості санаторно-курортних і оздоровчих закладів в Україні за 1990–2016 рр. моделюється лінійними трендами (рис. 1). Від'ємні значення коефіцієнта трендових рівнянь вказують на щорічне скорочення розмірів закладів: санаторіїв та пансіонатів з лікуванням – на 2,3 тис. ліжок, санаторіїв-профілакторіїв – на 1,6 тис. ліжок, будинків і пансіонатів відпочинку – на 2,8 тис. місць, баз та інших закладів відпочинку – 4,7 тис. місць.

Аналізуючи динаміку за 2014–2016 рр. мережі санаторіїв у регіонах країни зауважимо, що зростання загальної кількості такого типу підприємств, включаючи дитячі санаторії, досягнуто лише в Донецькій обл. (на 1 од. або 14,3 %) і Київській обл. (на 1 од. або 9,1 %), Івано-Франківській обл. (на 1 од. або 10,0 %), Херсонській (на 1 од. або 12,5 %). За останніх три роки в Україні стало на 25 санаторіїв (на 8,2 %) менше, у тому числі дитячих – на 10 од.). Найбільше скорочення дитячих санаторіїв в абсолютному вимірі притаманне м. Києву (3 од.) та Чернівецькій обл. (2 од.). У низці областей (Вінницька, Дніпропетровська, Житомирська, Запорізька,) втрачено по одному дитячому санаторію.

Схожа динаміка спостерігалася й за санаторіями, що надають послуги для дорослих. Із 15 од. (8,0 %) втрачених санаторіїв упродовж останніх трьох років 7 од. втрачено у Львівській обл. (17,5 %) і по 2 од. – у Закарпатській (11,0 %), Чернігівській (66,7 %), м. Києві (22,2 %).

Переформатування мережі підприємств, що надають послуги, пов'язані із санаторно-курортним лікуванням, у напрямку звуження притаманне й пансіонатам з лікуванням. Якщо у 2014 р. в Україні діло 16 пансіонатів з лікуванням у шести регіонах, то у 2016 їх кількість склала 12 од. Найбільше таких підприємств розташовано на Івано-Франківщині (4 од.), Херсонщині (3 од.) і Львівщині (2 од.). По одному пансіонату з лікуванням діє у Закарпатській, Запорізькій, Миколаївській областях.

Укорінення тенденцій до звуження мережі санаторно-курортних закладів призвели до ситуації, коли можна констатувати, що за нинішніх реалій «санаторно-курортна система не виконує поставлених перед нею завдань покращення здоров'я, збільшення тривалості життя, відтворення трудових ресурсів, повноцінної реабілітації та попередження інвалідності» [6].

Динамічні зміни регіональних ринків послуг санаторно-курортних і оздоровчих закладів визначаються ресурсним потенціалом територій. Так, розташування санаторіїв та пансіонатів лікування тяжіє до територій курортів. Тут у 2016 р. розміщувалось 48,8 % санаторіїв та 41,7 % пансіонатів з лікуванням України. На курортах розташований кожен четвертий дитячий заклад оздоровлення цілорічної дії, дитячий центр, база відпочинку. Частка дитячих санаторіїв, розташованих на курортах складає 17,8 %; баз відпочинку – 22,9 %; будинків відпочинку – 11,1 %, оздоровчих закладів 1–2 денного перебування – 10,0 %.

В Україні зараз діють курорти міжнародного значення (Трускавець, Моршин, Бердянськ, Куяльник, Одеська група курортів). До курортів державного значення віднесено Березовські мінеральні води Харківської області, Верховина та Синяк Закарпатської області, Ворзель та Конча Заспа Київської області, Кирилівка Запорізької області, Любін Великий та Немирів Львівської області, Миргород Полтавської області, Слов'янськ та Святогірськ Донецької області, Сантанів Хмельницької області, Хмільник Вінницької області [5]. Привабливість курортів в окремих регіонах пояснюється, по-перше, їх унікальністю, по-друге, – різноманітністю продуктованих послуг і суб'єктів їх надання, по-третє, – компактністю розміщення та комплексністю лікувально-оздоровчих факторів.

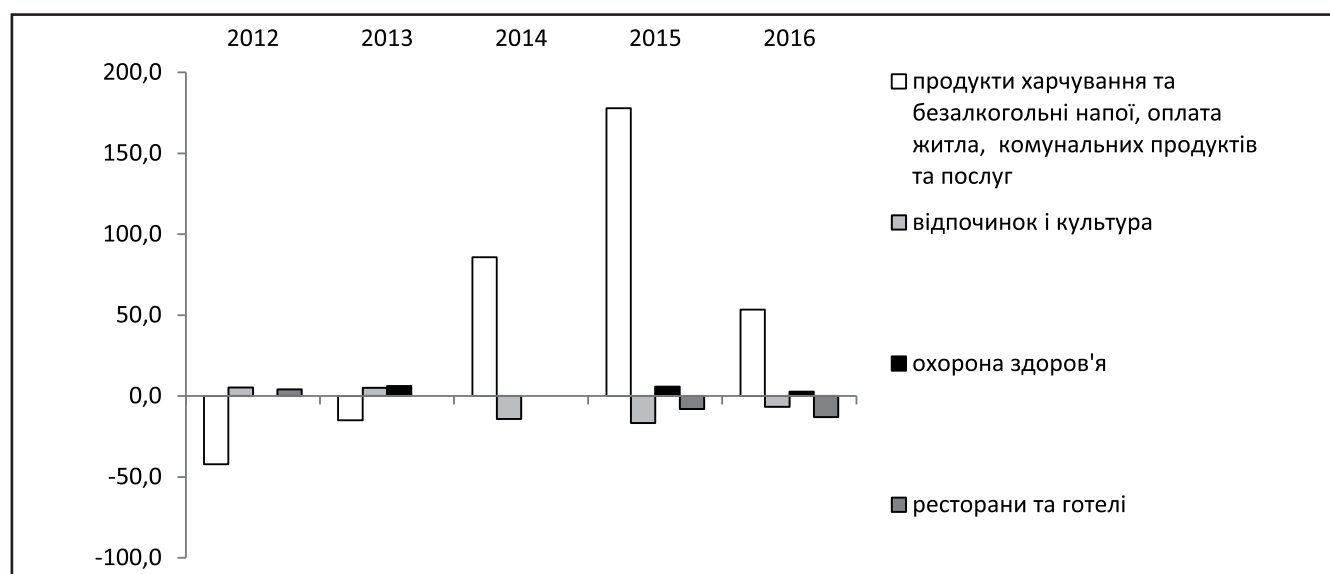
Території національних парків у силу законодавчих обмежень не широко використовуються для масового туризму рекреації. Частка санаторіїв, що розташована у їх межах, складає 1,2 %, дитячих санаторіїв – 0,9 %; пансіонатів відпочинку – 2,0 %; баз відпочинку – 2,9 %. Проте за деякими оцінками «ресурсний потенціал нашої держави зараз використовується лише на 8%» [1;2]. У цьому руслі звертається увага на роль санаторно-курортного комплексу в здійсненні реабілітаційних заходів, адже його головна перевага полягає якраз в зорієнтованості на широке використання лікувально-рекреаційного потенціалу курортних місцевостей. Використання природних лікувальних ресурсів дозволить кількарізово зменшити витрати на реабілітацію, порівняно з використанням фармацевтичних засобів. Йдеться про інноваційні перетворення частини санаторно-курортних закладів і оздоровчих закладів на реабілітаційні центри.

Стримуючим чинником розвитку ринку санаторно-курортних і оздоровчих послуг є їх недоступність. Попит на санаторно-курортні послуги — це сукупність не просто індивідуалізованих споживчих намірів покупців санаторно-курортних послуг, що знаходяться в певному діапазоні цін. Ці наміри мають мати фінансове підґрунтя для їх реалізації. Засадничі передумови розвитку ринку слід розглядати у концепті його збалансованості. Передусім йдеться про балансування попиту та пропозиції (сукупності «торговельних намірів їх виробників у певному діапазоні цін, їх зниження позитивно відображається на збільшенні доступності послуг у кількісному вираженні, їх ріст обмежуватиме можливість санаторно-курортного лікування й оздоровлення»).

У структурі витрат вітчизняних домогосподарств переважають витрати на харчування: 2010 р. — 55,0 %; 2012 р. — 53,6 %; 2014 р. — 55,3 %; 2016 р. — 52,2 %. У їх складі вагому позицію посідають витрати на алкогольні напої, тютюнові вироби. На тлі цього щорічно збільшується частка коштів населення, яка спрямовується на оплату житла, комунальних продуктів та послуг: 2010 р. — 7,6 %; 2012 р. — 8,3 %; 2014 р. — 8,1 %; 2016 р. — 14,2 %. Вилучення домогосподарствами значних фінансових ресурсів на первинні потреби звужує можливості щодо розширеного споживання послуг рекреаційної сфери. Це доводять дані рис. 2. Темпи зміни частки витрат на продукти харчування, оплату житла,

комунальних продуктів та послуг дисгармоніують із темпами зміни частки витрат на відпочинок і культуру, охорону здоров'я, ресторани та готелі. Якщо перший показник у 2012 р. (–42,1 %) і у 2013 р. (–15,0 %), приймає від'ємне значення, то частка витрат за іншими витратами, дотичними до діяльності СКЗР знижується. Упродовж 2013–2016 рр. вектори зміни показників змінюються діаметрально. Як наслідок, коефіцієнт еластичності, який характеризує реакцію (y %) частки витрат, пов'язаних з діяльністю СКЗР, на кожний відсоток збільшення частки видатків населення на продукти харчування, оплату житла та комунальних послуг приймає від'ємні значення: 2012 р.: –0,06; 2013 р.: –0,26; 2014 р.: –0,01; 2015 р.: –0,02; 2016 р.: –0,12.

Упродовж тривалого періоду часу серед джерел фінансового забезпечення санаторно-курортного лікування та оздоровлення вітчизняного населення домінували суспільні фінансові ресурси у формі коштів, акумульованих у державному фонді соціального страхування та коштів профспілкових організацій. На той час питання оздоровлення українців знаходились під егідою профспілкових організацій. Останні виступали провайдером санаторно-курортних послуг та активними учасниками розподілу фінансових потоків, що спрямовувалися в інфраструктурні об'єкти санаторно-курортного комплексу країни. Кошти державного соціального страхування формувалися, по-перше, на основі відрахувань

Рисунки 2. Темпи зміни частки окремих витрат домогосподарств України за 2012–2016 рр. (у % до попереднього року)*

* Джерело: побудовано автором на основі власних розрахунків

на фонди заробітних плат та від прибутку підприємств і організацій, по-друге, із дотацій державної казни. Централізовано вибудована і жорстко регламентована пропозиція послуг не забезпечувала задоволення мінливих суспільних потреб в оздоровленні. Значною мірою дисбаланс пропозиції і платоспроможного досягався завдяки заповненню ніші пропозиції послугами, що надавали домогосподарства у курортних зонах. Традиції надання послуг з проживання у таких зонах збереглися й дотепер, вилившись в офіційну й неофіційну діяльність сімейних підприємств. Діяльність фізичних осіб-підприємців зосереджена головним чином у секторі надання послуг із проживання на базах відпочинку. Аналіз їх діяльності за останніх три роки свідчить, що бізнес-середовище у цьому секторі загалом по країні активізується. Проте, у низці регіонів (Вінницька, Львівська, Рівненська, Сумська, Чернівецька, Чернігівська області і м. Київ) такі бізнес-процеси відсутні.

До типових проблем для регіонів України, які стримують розвиток ринку санаторно-курортних і оздоровчих послуг відносять: різновідомчу підпорядкованість рекреаційного та санаторно-курортного комплексів; недоліки в системі регіонального управління ринком лікувально-оздоровчих послуг [5]; девіантну поведінку підприємницьких структур сектору санаторно-курортних і оздоровчих послуг; розриви між вартістю путівок і їх якістю; низьку платоспроможність населення, невисокий імідж українського санаторно-курортного комплексу зі сторони іноземних туристів; недостатній рівень державної підтримки регіонального розвитку санаторно-курортної справи.

Отже, у результаті здійсненого аналізу виявлено, що в Україні спостерігається регіональна диспропорційність й асиметрія розвитку ринку санаторно-курортних і оздоровчих послуг. Концентрація послуг санаторіїв тяжіє до усталених локацій санаторного лікування у Львівській, Одеській, Вінницькій, Полтавській, Закарпатській областях. У Києві сконцентровано надмірно крупні за загальною площею санаторні об'єкти, які обслуговують вузьке коло, головним чином, вітчизняних осіб. Приморські зони слугують атрактором розвитку санаторно-курортних і оздоровчих послуг, а результативність регіональної політики розвитку цього сектора послуг є недостатньою.

Доходи закладів, що надають санаторно-курортні та оздоровчі послуги у регіонах найбіль-

ше залежать від потоку їх отримувачів, тривалості відпочинку та кількості економічно активних суб'єктів господарювання, які працюють на цьому регіональному ринку. Обсяг регіональних ринків послуг санаторно-курортного лікування в Україні, оцінений за показником кількості проведених ліжко-днів у закладах санаторно-курортного лікування та оздоровлення регіону, пропорційно зростає зі зростанням місткості санаторно-курортного комплексу, збільшенням чисельності працівників та підвищенням якості його кадрового забезпечення, збільшенням попиту на санаторно-курортні послуги в регіоні.

Висновки

Отже, проведене нами дослідження дозволяє виділити базові економічні передумови розвитку регіональних ринків санаторно-курортних послуг в Україні:

- розширене освоєння й урізноманітнення використання природно-лікувальних, історико-культурних, рекреаційних ресурсів регіонів;
- модернізація та реконструкція санаторно-курортних і оздоровчих закладів регіонів задля імплементації передових світових практик обслуговування;
- осучаснення виробничої інфраструктури санаторно-курортного комплексу на засадах інноваційних трансформацій сфер медицини й курортології;
- удосконалення інституційних норм ведення санаторно-курортної діяльності у напрямі активування її комерційного сектора, поширення підприємництва, посилення конкуренції;
- диверсифікація фінансових потоків та інвестиційних ресурсів, у тому числі шляхом залучення коштів стейкхолдерів;
- оптимізація податкової політики та кредитних механізмів в царині санаторно-курортної справи;
- збалансування пропозиції послуг санаторно-курортного комплексу із сучасними запитами українського суспільства;
- реформатування системи обслуговування населення закладами інфраструктури санаторно-курортної мережі, забезпечення її доступності та належної якості;
- формування культури здорового способу життя;
- популяризація послуг санаторно-курортних закладів регіонів, у тому числі на міжнародних ринках.

В результаті проведеного дослідження та оцінки регіональних ринків санаторно-курортних по-

слуг і впливу детермінантів регіональної діяльності санаторно-курортних і оздоровчих закладів України доведена необхідність застосування дієвих маркетингових інструментів підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг на регіональному та державному рівнях в контексті покращення їх розвитку.

Список використаних джерел

1. Артюхова І. В. Чинники формування й збереження конкурентних переваг туристичної галузі / І. В. Артюхова // Вісник економічної науки України. – 2011. – №2 (20). – С. 11–14.
2. Гуменюк В. Кон'юнктура ринку санаторно-курортних послуг у системі координат державного регулювання економіки / В. Гуменюк // Схід. – 2014. – № 4. – С. 6–11
3. Коваленко Н. Прогнозування розвитку санаторно-курортної діяльності в Україні / Н. Коваленко // Схід. – 2015. – № 8. – С. 25–29.
4. Коваленко Н.О. Аналіз ринку санаторно-курортних послуг України / Н. О. Коваленко // Економіка харчової промисловості. – 2015. – Т. 7, № 4. – С. 21–27.
5. Кремень Р. Проблеми розвитку санаторно-курортного та оздоровчого туризму в Одеській області / Р. Кремень, Е. Каражия // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – 2015. – № 5. – С. 78–90.
6. Сисоєнко І. В. Санаторно-курортні заклади в державній системі реабілітації та попередження інвалідності в Україні / І. В. Сисоєнко // Теоретичні та прикладні питання державотворення. – 2016. – Вип. 18. – С. 95–106.

УДК 338.482.2(477)

О.В. ОЛЬШАНСЬКА,

д.е.н., професор, Київський національний університет технологій та дизайну

А.О. МЕЛЬНИК,

д.е.н., доцент, Київський національний університет технологій та дизайну

Регіональні туристичні кластери як важливий чинник економічного зростання

Статтю присвячено теоретичним та практичним питанням формування туристичних кластерів в регіонах України. Обґрунтовано необхідність активізації туристичної діяльності як важливого складника підвищення конкурентоспроможності регіонів. Зроблено висновок про те, що кластерна форма організації туристичної діяльності в регіонах є найбільш функціональною та дієвою в контексті активізації соціально-економічного розвитку територій, зменшення різниці у рівні та умовах життя населення регіонів.

Ключові слова: туристична діяльність, регіон, кластерна організація, соціально-економічний розвиток.

А.В. ОЛЬШАНСКАЯ,

д.э.н., профессор, Киевский национальный университет технологий и дизайна

А.А. МЕЛЬНИК,

д.э.н., доцент, Киевский национальный университет технологий и дизайна

Региональные туристические кластеры как важный фактор экономического роста

Статья посвящена теоретическим и практическим вопросам формирования туристических кластеров в регионах Украины. Обоснована необходимость активизации туристической деятельности как важной составляющей повышения конкурентоспособности регионов. Сделан вывод о том, что кластерная форма организации туристической деятельности является наиболее функциональной и действенной в контексте активизации социально-экономического развития территорий, уменьшения разницы в уровне и условиях жизни населения регионов.

Ключевые слова: туристическая деятельность, регион, кластерная организация, социально-экономическое развитие.

Regional tourist clusters as an important factor of economic growth

The article is devoted to the theoretical and practical issues of formation of tourist clusters in the regions of Ukraine. It is substantiated the necessity of activation of tourist activity as an important component of improving the competitiveness of regions. It is concluded that the cluster form of organization of tourist activities is the most functional and effective in the context of enhancing the socio-economic development of territories, reducing the difference in the level and living conditions of the population in the regions.

Keywords: *tourist activity, region, cluster organization, socio-economic development.*

Сучасна динамічна та багатопланова туристична діяльність в умовах глобалізації відзначається урізноманітненням суспільних функцій та зростанням її ролі та значення у стимулюванні економічного розвитку тих чи інших територіальних утворень. Активізація туристичної діяльності в економіці регіонів сьогодні зросла завдяки визнанню серед низки факторів, що впливають на процес виробництва, пріоритетності такого фактору як якість трудових ресурсів, оскільки саме вони формують людський капітал, який складає ключову компоненту вартості створеного на об'єктах господарської діяльності продукту або послуги будь-якого регіону країни.

Отже, проблеми ефективної організації та функціонування туристично-рекреаційної діяльності в регіональному вимірі є вкрай актуальними як для розвитку регіонів країни, так і для функціонування туристично-рекреаційної сфери зокрема.

Постановка проблеми. Тенденції розвитку туристичної галузі свідчать про те, що підвищення рівня соціально-економічного розвитку країни та зростання добробуту населення призводить до збільшення вільного часу та розширення споживчих інтересів людей, що в свою чергу сприяє тому, що на певному етапі туризм стає важливою соціальною потребою. З іншого боку, туризм у багатьох країнах стає важливою прибутковою галуззю господарства, джерелом валютних надходжень, засобом для забезпечення зайнятих. Туризм сьогодні здатний стимулювати інтенсивний розвиток легкої та харчової промисловості, транспорту, будівництва, готельного та ресторанного бізнесу тощо. Надходження податків від цієї галузі можуть зміцнити державний бюджет на різних рівнях його формування, починаючи з регіонів країни.

Сучасні події в Україні загострили соціальні та економічні проблеми розвитку її регіонів. Сьогодні існує нагальна необхідність розроблення довгострокових стратегій розвитку економіки кожного з регіонів країни, обґрунтування основних напрямів розвитку перспективних видів економічної діяльності. Практично у всіх регіонах України сьогодні особливо гострими є проблеми зайнятості. Водночас, в регіонах продовжує спостерігатися низький рівень розвитку галузей соціальної сфери, динамічний розвиток яких міг би стати не тільки істотним джерелом збільшення робочих місць, але й залучення вітчизняних та іноземних інвестицій. Очевидною є нагальна необхідність пошуку нових, ефективних форм та механізмів стимулювання розвитку туристичної галузі в регіональних соціально-економічних системах з метою підвищення рівня життя населення, досягнення збалансованого соціо-еколого-економічного розвитку та підвищення конкурентоспроможності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем розвитку туристичної діяльності, її значення для активізації економічних процесів території та впливу на розвиток регіональних соціально-економічних систем присвячені роботи багатьох вітчизняних та зарубіжних учених: І. Бураківського, В. Гаворецького, В. Квартальнова, О. Корчевської, О. Любіцевої, М. Мальської, Ю. Мігущенко, Д. Стеценка, А. Філіпенко, О. Шаблія, М. Портера, Дж. Кристофера Холлоуея та ін. Проте концептуальні основи формування напрямів діяльності туристично-рекреаційної сфери та механізми впровадження інноваційних форм їх територіальної організації в регіонах є суперечливими та розроблені недостатньо, певні

особливості регіонів (соціальні, природно-економічні, територіальні, історичні тощо) у формуванні довгострокових програм їх розвитку враховані не повною мірою. Це не дозволяє на практиці здійснювати цілеспрямоване планування розвитку туризму на окремих територіях. Водночас подальших досліджень потребує пошук нових форм та механізмів, у тому числі використання кластерного підходу, у стимулюванні та нарощенні обсягів туристичних потоків як внутрішньодержавного, так і міжнародного значення для залучення інвестицій та створення робочих місць в туристичній сфері регіонів України.

Мета статті – висвітлити та обґрунтувати актуальність та доцільність використання кластерного підходу в організації туристичної галузі як одного зі стратегічних векторів державної регіональної політики України, особливо в період післякризового відновлення економіки держави та її регіонів.

Виклад основного матеріалу. Наслідки кризових процесів сучасного періоду в різних сферах економічної діяльності в Україні негативно позначаються на економіці і соціальній сфері регіонів, міст, селищ, сіл. Це стосується регіонів як з високим забезпеченням природно-ресурсним потенціалом, інфраструктурою, робочою силою, так і моногалузевих міст і сіл. Негативна економічна та соціальна тенденція зберігається у всіх без виключення регіонах, внаслідок чого вони набувають ознак депресивності. Внаслідок воєнних дій на сході України та глобальних кризових процесів відбувається втрата ключових галузей промисловості – паливно-енергетичної, металургійної і машинобудівної, що негативно позначається на економічному і соціальному стані України в цілому. У таких умовах заслуговують на увагу і поширення нові специфічні форми регіонально-галузевих економічних систем у формі кластерів, які можуть стати джерелом прискореного розвитку регіонів.

Територіальні кластери – спеціалізовані економічні системи, які формуються на конкурентоспроможних ресурсних, технологічних та інших перевагах регіонів з залученням місцевих управлінських, освітніх, ринкових та інших суб'єктів, орієнтованих на досягнення поставленої мети. Вони виділяються значною консолідацією зусиль суб'єктів підприємництва в галузі інновацій, інтеграцією економічної і соціальної політики для розвитку підприємств, підвищення регіональної конкурентоспроможності тощо. Рушійною силою

їх формування і функціонування є конкурентні переваги економічних потенціалів регіонів та ринкові механізми господарювання регіональних кластерних спеціалізованих систем.

Конкурентоспроможність як одна з головних ознак функціонування економічних систем в ринкових умовах стосується як виробничої, так і регіональної конкуренції. Кожен регіон має свої, притаманні тільки йому, конкурентні переваги перед іншими в різних сферах суспільної діяльності. Регіональні фактори ринкових переваг стосуються як унікальності розміщених в регіонах ресурсів (у тому числі рекреаційних), придатних для виробництва певних видів товарів, так і територіальної зосередженості спеціалізованої інфраструктури, ринку робочої сили та послуг, іншої функціональної виробничої і соціальної спрідненої чи допоміжної інституційної інфраструктури, механізмів і моделей спільної взаємодії тощо. Разом з тим, конкурентні переваги регіонів можуть бути використані в разі сприятливої економічної ситуації на світовому ринку. Особливо привабливими є ті регіони, в яких відсутні кризові ситуації у різних сферах виробництва, а також де стабільно забезпечений платоспроможний попит, зростання виробництва тощо.

Міжнародний досвід розвитку туризму засвідчує, що він є високоприбутковим видом економічної діяльності, який відіграє значну роль у залученні до державного та місцевих бюджетів значних фінансових надходжень, сприяє демократизації суспільства та відновленню фізичного і емоційного здоров'я людей, підвищенню їх культурного рівня. Крім того, для туризму характерною є швидка оборотність капіталу (у 4 рази вище, ніж в середньому в галузях світового господарства), що особливо привабливо для інвесторів [1]. За таких умов розвиток туризму та рекреації цілком правомірно розглядати як один з головних шляхів активізації соціально-економічного розвитку територій, зменшення різниці у рівні та умовах життя регіонів.

Виходячи з того, що кластери являють собою об'єднання підприємств згідно технологічного циклу виробництва, фінансових, дослідницьких, навчальних, торгових та інших організацій певного регіону для спільного виробництва продукції, яка відповідає високим стандартам, це забезпечує перетворення стихійної конкуренції у широку та економічно вигідну кооперацію підприємств на

основі використання конкурентних переваг регіону. При цьому дрібні та середні підприємства об'єднуються навколо великих і працюють на основі субпідряду в межах власної вузької спеціалізації виробництва окремих видів продукції або послуг як юридичні особи. Отже формування регіональних кластерів є одним з перспективних та ефективних чинників зростання економіки у регіоні. Для прикладу – рівень кластеризації економіки у США сьогодні складає 61%.

За М. Портером: «Кластер або промислова група – це група географічно близьких, взаємозалежних компаній та пов'язаних з ними організацій, які разом діють у певному виді бізнесу, характеризуються спільністю діяльності і взаємодоповнюють одне одного» [7].

Продуктивність кластера пов'язана з поєднанням фінансових, матеріальних та інтелектуальних ресурсів, а також з ефективною спеціалізацією економічної діяльності, економією на масштабах виробництва, доступом до новітньої технології, поліпшенням інфраструктурного обслуговування, підвищенням конкурентоспроможності на міжрегіональних і глобальних ринках тощо.

Кластерна модель економіки регіону сприяє посиленню взаємозв'язків між бізнесом, місцевою владою, соціальною інфраструктурою, зокрема, і щодо підготовки робочої сили. Цим самим зростає конкурентоспроможність регіону, підвищується продуктивність діяльності, посилюється здатність до інновацій, кооперації між суб'єктами економічної діяльності. Конкурентними перевагами регіональних кластерів є територіальна концентрація (зосередження) підприємств, близькість їх розміщення, що забезпечує економію транспортних витрат, розвиток транспортної, соціальної інфраструктури (аудиторських, консалтингових, страхових, банківських, торгівельних, дослідницьких установ, організації тощо).

Існують різні моделі формування кластерів: на базі головного підприємства або асоціації підприємств, які виступають лідерами; на базі державної регіональної інвестиційної політики тощо. Важливо, щоб конкурентоспроможний економічний кластер об'єднував ефективні та взаємозалежні види економічної діяльності, формувалася як єдиний комплекс спеціалізованих фірм, виробників, споживачів, тобто, щоб формувалася єдина ареальна система. Кластери як сукупність пов'язаних видів діяльності часто виконують роль

центрів зростання економіки великих регіонів, стимулюючи розвиток інших її секторів.

Кластерна модель регіональної організації економіки сприяє розвитку досліджень та інновацій, підвищенню ефекту від розвитку спільної виробничої інфраструктури, що дозволяє учасникам кластера стабільно здійснювати інноваційну діяльність протягом тривалого часу.

Аналіз сучасної ситуації щодо рівня розвитку туристичної сфери засвідчує, що для більшої частини регіонів України характерні низька щільність розміщення туристично-рекреаційних об'єктів, їх недостатня транспортна доступність, незадовільний матеріально-технічний стан і відсутність комплексності. До регіонів України, туристично-рекреаційний потенціал яких може бути визнаний відносно високим, можна віднести Чорноморське узбережжя, Карпатський регіон, міста Київ і Львів. Великий потенціал мають регіони з наявними рекреаційними ресурсами (мінеральні води, лікувальні грязі тощо), багату історичною та культурною спадщиною (Трипільська культура, замки та фортеці західних областей та ін.). Значні перспективи в Україні має сільський зелений туризм, можливість розвитку якого є практично в усіх регіонах.

Формування кластерів у туристичній сфері може стати ефективним механізмом і засобом поєднання загальнодержавних, корпоративних та індивідуальних інтересів для досягнення кінцевого результату – активізації підприємницької діяльності, підвищенню конкурентоспроможності та зростанню економічного розвитку регіонів, забезпеченню гідного рівня та якості життя населення.

Підвищення конкурентоспроможності економіки на основі формування кластерів – це нова стратегія економічного розвитку регіонів, окремих міст, галузей економіки в ринкових умовах. Регіони в новому конкурентному середовищі повинні зайняти найбільш ефективні соціально-економічні позиції на глобальних ринках продукції та послуг. Підвищення ефективності використання наявного в них потенціалу за рахунок формування взаємозв'язаних і збалансованих кластерних систем на базі партнерських відносин може сприяти досягненню позитивних результатів.

У цьому плані одним із важливих напрямів регіонального розвитку може стати створення туристичних кластерів як сукупності підприємницьких структур, органів влади та державних закладів,

громадських організацій, які функціонують в туристичній індустрії та суміжних галузях. У туризмі кластер трактується як система взаємодії туристичних підприємств, що сконцентровані географічно, використовуючи спільні туристичні ресурси. Ефективність кластерів від самого початку їх функціонування обумовлюється інтеграційними процесами між їх ланками. У процесі взаємовигідного співробітництва здійснюється обмін інформацією, технологіями, досвідом тощо. Насамперед, це відноситься до процесів кооперування в організації їх роботи, спільного використання як рекреаційних ресурсів, так і спільної інфраструктури. Наявність єдиної мети функціонування туристичного кластеру дозволяє підвищувати конкурентоспроможність функціонування його ланок. Особливо важливим чинником є той факт, що кластери можуть успішно функціонувати в тому випадку, коли в їхньому складі є малі та середні підприємства. Саме тому розвиток туристичних кластерів може слугувати поштовхом для розвитку успішного підприємництва.

В Україні туристичні кластери дістали свій розвиток у Хмельницькому регіоні, де вони орієнтуються на використання місцевих природних ресурсів. Утворенню цих кластерів сприяла й культурна спадщина регіону, розвинута інфраструктура та підтримка органів місцевого самоврядування. Особливо сприятливим для розвитку туристичних кластерів є Карпатський регіон. У межах Івано-Франківської області сформувався туристичний кластер, в якому інтегровано туристичні послуги, виробництво сувенірів, виробів з овечої вовни та шкіри тощо. Подільсько-Буковинський туристичний кластер охопив три міста Поділля та Буковини: Кам'янець-Подільський, Чернівці та Хотин. У Херсонському регіоні сформувався транспортно-туристичний кластер «Південні ворота України». Серед його ланок — ярмаркові та торговельні заходи, що спираються на історичну спадщину. Також ціла низка туристичних кластерів сформована або формується в інших регіонах України.

Висновки

В Україні є всі необхідні передумови для формування туристичних кластерних об'єднань, які

сьогодні стають важливим рушієм економічного зростання регіонів. За належної організації взаємозв'язків у туристичних кластерах, створення відповідних закладів готельного та ресторанного господарства, розвитку реклами, розвиток внутрішнього та міжнародного туризму, зокрема круїзного, автомобільного, спелеологічного, «зеленого» та сільського туризму в мирних умовах буде стимулювати розвиток інших галузей, які обслуговують туристичну діяльність, і врешті-решт, сприятиме підвищенню добробуту людей, розвитку депресивних територій за рахунок інтенсивного використання рекреаційних ресурсів. Крім того, використання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів для реабілітації трудових ресурсів та населення в цілому в них, зробить цей процес більш системним та територіально і фінансово доступним.

Список використаних джерел

1. Гонтаржевська Л.І. Ринок туристичних послуг в Україні. — Донецьк: Східний видавничий дім, 2008. — 180 с.
2. Данилишин Б.М. Актуальні проблеми регіональної політики в Україні та шляхи їх розв'язання. / Б.М. Данилишин, Я.Б. Олійник та ін. // Україна: географічні проблеми сталого розвитку. Зб. наук. праць в 4-х т. — К.: ВГЛ Обрії, 2004.
3. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні. — Чернівці, Книги — ХХІ, 2003. — 300 с.
4. Дж. Кристофер Холловей, Нейл Тейлор. Туристический бизнес. Перевод с англ. Киев: «Знання», 2007. — 798 с.
5. Мельник А.О. Кластерний союз як механізм адаптації вітчизняних підприємств до конкурентного середовища / А.О. Мельник // Часопис Хмельницького університету економіки і права «Університетські записки». — 2008. — №3. — с. 431–435.
6. Ольшанська О.В. Регіон як просторова соціально-економічна система / О.В. Ольшанська // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 117. — Режим доступу: <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/3731/1>.
7. Портер М. Конкуренція / Пер. с англ. — М.: Издательский дом «Вильямс», 2002. — 496 с.
8. Чубукова О.Ю. Адаптація системи управління економічної безпеки підприємства [Електронний ресурс] / О.Ю. Чубукова // Ефективна економіка. — 2015. — № 2. — Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua>.

СОЦІАЛЬНО- ТРУДОВІ ПРОБЛЕМИ

УДК 332.628

А.О. КОШЕЛЬ,

к.е.н., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Формування основних факторів і показників які визначають цінність земель в межах населених пунктів

В статті проведений аналіз факторів які визначають цінність земель в межах населених пунктів. Сформована класифікація факторів і показників, які визначають цінність земель в межах населених пунктів.

Ключові слова: земельні ділянки, цінність, ринкова вартість, масова оцінка, ринок земель.

А.А. КОШЕЛЬ,

к.э.н., Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Формирование основных факторов и показателей которые определяют ценность земель в пределах населенных пунктов

В статье проведен анализ факторов определяющих ценность земель в пределах населенных пунктов. Сформирована классификация факторов и показателей, которые определяют ценность земель в пределах населенных пунктов.

Ключевые слова: земельные участки, ценность, рыночная стоимость, массовая оценка, рынок земель.

A. KOSHEL,

Ph.D. in Economics, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Formation of the basic factors and indicators which determines the value of land within the settlements

In the article the factors determining the value of lands within settlements are analyzed. The classification of factors and indicators that determine the value of land within populated areas has been formed.

Key words: land plots, value, market value, mass valuation, land market.

Постановка проблеми. Останні зміни у законодавстві щодо нормативної грошової оцінки земель населених пунктів принесли новий поря-

док її проведення відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України «Про затвердження Порядку нормативної гро-

шової оцінки земель населених пунктів» від 25 листопада 2016 року №489. Проте цей порядок лише «косметично» змінив попередній і фактично нових концептуальних змін не відбулось.

На даному етапі розвитку грошової оцінки земель в Україні назріла необхідність саме системних її трансформацій з переходом на ринкові методи масового оцінювання. Враховуючи вище викладене однією з ключових задач якісної і достовірної оцінки земель населених пунктів має бути формування основних факторів і показників які визначають цінність земель. Від правильності формування цих факторів буде залежати кінцевий результат грошової оцінки, а отже, і ставки оподаткування, тому дана проблематика є особливо актуальною і потребує проведення глибокого дослідження.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми.

Питанням розвитку грошової оцінки земель населених пунктів і формування ціноутворюючих факторів займався багато вітчизняних і зарубіжних вчених С.М. Волков, О.І. Драпіковський, Ю.Ф. Дехтяренко, Д.С. Добряк, В.М. Заяць, О.П. Каша, А.Г. Мартин, Ю.М. Манцевич, Ю.М. Палеха, О.В. Пилаєва, А.М. Третьяк, Ю.І. Шабаєва та інші. Проте проблема формування основних факторів і показників які визначають цінність земель в межах населених пунктів саме в умовах ринку потребує додаткового дослідження.

Метою статті є проведення аналізу факторів які визначають цінність земель в межах населених пунктів та формування класифікації факторів і показників, які визначають цінність земель в межах населених пунктів.

Виклад основного матеріалу. У відповідності до міжнародної практики проведення грошової оцінки земель [1, 3, 4] методами масового оцінювання для отримання найбільш ймовірної ринкової вартості земельної ділянки необхідно застосовувати меншу кількість коригувань за об'єктами-аналогами. Тобто треба відбирати ті аналоги, які більш схожі за ціноутворюючими факторами з об'єктом оцінки. Як правило на ринку нерухомості достатня кількість об'єктів-аналогів, схожих за такими чинниками з об'єктом оцінки: якість прав, умови фінансування, умови ринку (пропозиція на відкритому ринку). І труднощі виникають при підборі аналогів земельної ділянки за місцем розташування і фізичними характеристиками, так як кожен об'єкт унікальний за своїми фізичними характеристиками і розташуванням.

У зв'язку з цим необхідним і необхідними є робота типового переліку чинників вартості, який би дав можливість професійним оцінювачам здійснювати вибір складу факторів при проведенні масової оцінки земель населених пунктів в залежності від індивідуальних особливостей міста і на основі аналізу земельного ринку.

Сформований удосконалений перелік ціноутворюючих чинників, які теоретично можуть впливати на ціну (вартість) земельних ділянок в межах населених пунктів, був складений на основі вивчення та аналізу земельного ринку в містах України, зарубіжних стандартів, а також практичного досвіду як експерта-оцінювача з оцінки земель. У зв'язку з великою кількістю ціноутворюючих факторів та показників вони були згруповані в залежності від їх особливостей і змісту (див. рисунок).

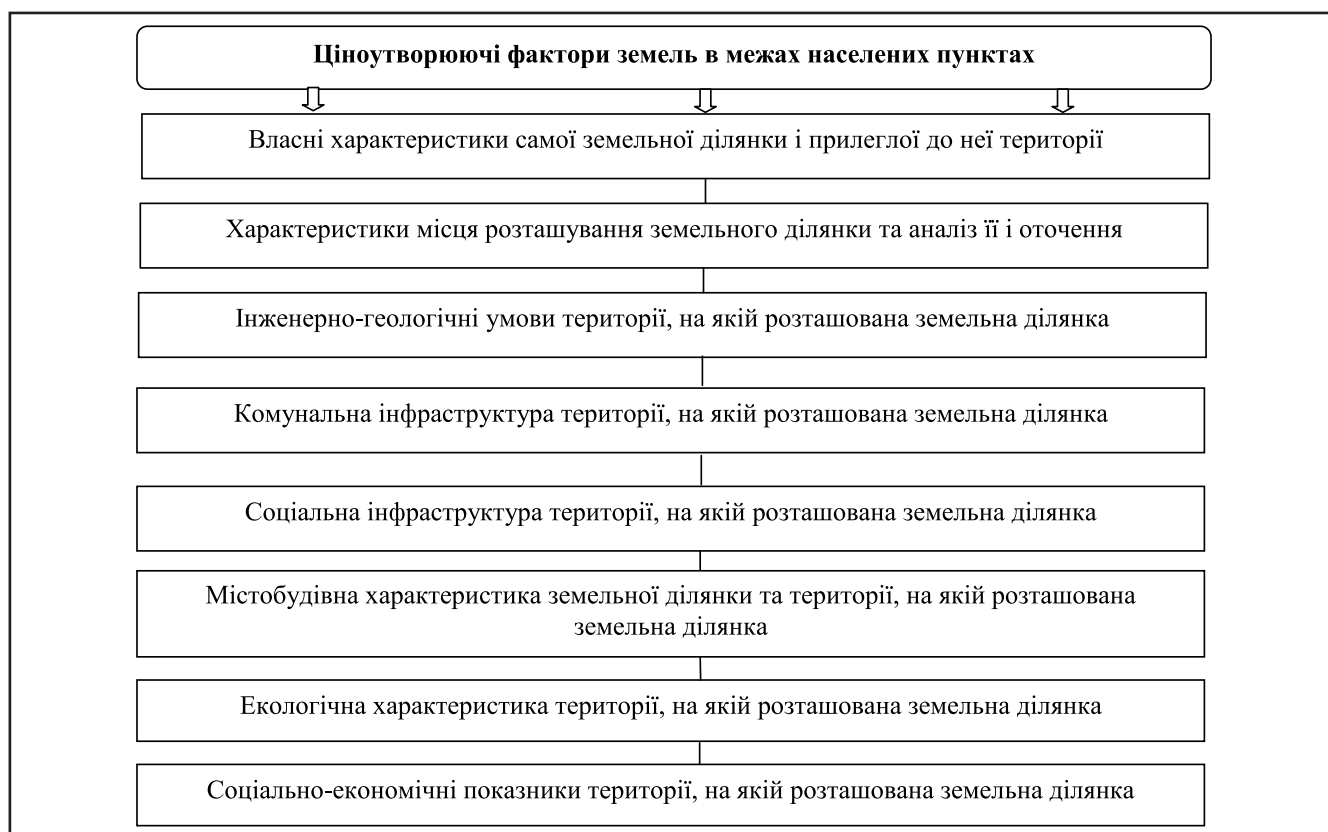
Можна представити вищенаведений перелік факторів також можна перегрупувати, виділивши два рівня:

- індивідуальні (локальні) фактори, які характеризують конкретну земельну ділянку;
- фактори, які характеризують місце розташування і якість середовища в межах оточуючої території навколо земельної ділянки.

До індивідуальних факторів можна віднести, наприклад, вид права; площу; форму і рельєф земельної ділянки; показники, які характеризують в'їзд на територію земельної ділянки; інженерно-геологічні умови території; відомості про інженерні системи, наявні на земельній ділянці; наявність зареєстрованих обмежень (обтяжень) прав; показники екосистеми земельної ділянки (рівень забруднення ґрунту, шумового забруднення тощо), близькість до зупинок громадського транспорту.

До другої групи належать показники, які характеризують оточення і якість середовища земельної ділянки в масштабі міста або району. До них можна віднести такі фактори як історична і архітектурна цінність; рівень озелененості та благоустрою; щільність і поверховість забудови; соціально-економічні показники; фактор близькості до об'єктів, які несуть і собі діючу або потенційну екологічну небезпеку; фактори, які характеризують місце розташування і аналіз оточення земельної ділянки.

Таким чином, для оцінки впливу всіх цих факторів на вартість земель в межах населених пунктів пропонується враховувати доступність вказаних місць населенням певного міста, що вимірюється або часом, або відстанню. Якісне ж значення

Класифікація факторів цінності земельних ділянок в межах населених пунктів

* Джерело: розробка авторська на основі даних [2, 7, 8]

виробничих і суспільно-ділових зон (їх цінність) враховується наявністю в цих зонах матеріальних елементів різного функціонального призначення і наявністю наданих ними послуг.

Наступним з показників мають бути враховані послуги, які надаються інженерною, транспортною та соціальною інфраструктурами міста. Тобто, технічний і соціальний потенціали міста, які є істотними поліпшеннями і, відповідно до теорії земельної ренти, вносять значний вклад в цінність земель в межах населених пунктів. Рівень розвитку зазначених інфраструктур відрізняється не тільки від міста до міста, але і від однієї території конкретного міста до іншої, що дозволяє диференціювати вартість земель в межах міста в залежності від наявності тих чи інших елементів даних інфраструктур в складі його планувальних елементів. Складові названих інфраструктур є матеріальними елементами і можуть бути виміряні витратами на їх облаштування і функціонування.

Населені пункти створювалися десятиліттями і навіть століттями. Вони безпосередньо пов'язані з навколишнім природним середовищем, взаємодією з ним, шляхом активного або пасивного включення природних ландшафтів в свою архі-

тектурно-планувальну структуру [5, 6]. В процесі розвитку населеного пункту зберігаються, доповнюються і розвиваються створені попередніми поколіннями містобудівні ансамблі, які несуть риси національної культури. Ці ансамблі перетворюються в історичні, естетичні, культурні, культові пам'ятники, до яких приковується увага не тільки місцевого населення, а й гостей міста. Таким чином, формується культурний потенціал міста. Зростаючий інтерес до міста в зв'язку з даною обставиною, також робить істотний вплив на цінність земель в межах населених пунктів.

Суттєвим є і вплив природних ресурсів міста на цінність його земель, причому, з кількох точок зору. В першу чергу – економіки будівництва. При цьому граничні значення витрат, що відображають подорожчання будівництва на конкретних територіях, розглядаються нами як основа оцінки земель відповідного фактору. До природних ресурсів містобудівного освоєння території відносяться всі компоненти природного ландшафту: гірські породи, повітря, поверхневі і підземні води, ґрунт, рослинність і тваринний світ [9].

Гірські породи – визначають інженерно-геологічні умови території, які, в свою чергу, визначають

вимоги до конструктивного рішення забудови, необхідні заходи з інженерної підготовки території, впливають на вартість будівництва. Найбільш активно на планувальну структуру населених пунктів впливає рельєф (геоморфологія).

Ступінь розчленованості, крутизна схилів, форма і довжина окремих компонентів – впливають на ступінь придатності території для забудови, планувальну організацію поселення і вартість робіт з інженерної підготовки території.

Гідрологія і гідрографія (поверхневі і підземні води) визначають, з одного боку, територіальну структуру водних ресурсів з точки зору забезпечення ними господарсько-питного та промислового водопостачання, з іншого – впливають на умови будівництва, визначаючи витрати на інженерну підготовку території, облаштування планувальної структури і планування населеного пункту.

Ґрунти оцінюються за умовами будівництва, для організації зон відпочинку, для розробки систем озеленення населених пунктів.

Спираючись на вплив природних умов на вартість будівництва і витрати на експлуатацію населених пунктів виділяють території придатні, обмежено придатні та непридатні для будівництва, тобто дається деяка якісна характеристика. Вона може бути оцінена, виходячи з витрат на усунення негативних наслідків природних умов, пов'язаних з обмеженням для здійснення будівництва і експлуатації.

Рослинність, тваринний світ і кліматичні умови – рекреаційний потенціал, рекреаційні ресурси території населених пунктів, але також і об'єкти охорони природи. З цих точок зору і слід розглядати їх вплив на цінність земель в межах населених пунктів, який протилежно до раніше розглянутих природних ресурсів буде позитивним, що підвищує цінність земель.

Не тільки природні умови, як фактори природного походження, впливають на вартість земель в межах населених пунктів. Необхідно врахувати також негативні наслідки антропогенних чинників, що призводять до забруднення довкілля: ґрунтів, водних об'єктів, повітря, шумового, радіаційного тощо. Оцінка впливу даних факторів на вартість земель в межах населених пунктів також може будуватися на методах витратного підходу.

Перераховані фактори укладаються в описану раніше класифікацію факторів. Кожна з цих груп факторів несе в собі досить велику кількість

різноманітних параметрів, які формують цінність земель в межах населених пунктів.

З метою більш обґрунтованого врахування впливу цих параметрів на цінність земель в межах населених пунктів, в кожній з категорій були виділені тільки ті з них, які найбільш істотно впливають на формування вартості. Виходячи з власного досвіду оцінки, був використаний наступний склад показників.

1) доступність населення до центра міста, центрів житлових районів і розташованих в них об'єктів культури і побутового обслуговування загальноміського значення, освіти і виховання, культури і мистецтва, побутового обслуговування, торгівлі, охорони здоров'я, спорту і іншим.

2) забезпеченість централізованим інженерним обладнанням і благоустроєм території: холодне водопостачання, включаючи водорозбірні колонки; каналізація, включаючи групові автономні системи; опалення; електропостачання; газопостачання; тверде покриття вулиць і проїздів; доступність до зупинок громадського транспорту; наявність видів громадського транспорту: трамвай, тролейбус, автобус.

3) показники, які відображають розвиток сфери культурно-побутового обслуговування населення в межах житлового мікрорайону, житлового кварталу, житлової групи. Вони характеризуються наявністю дитячих дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, закладів культури, мистецтва, охорони здоров'я, спорту та інших.

4) показники, які відображають історичну цінність забудови, естетичну та ландшафтну цінність території. Ці показники пов'язані з наявністю: зон охорони історичних і архітектурних пам'яток, зон регулювання забудови, цінних естетичних чинників (мальовничий рельєф, лісові масиви і зелені насадження, річки і водойми), цінних природних факторів (унікальна рослинність, водойми, тваринний світ).

5) показники, які відображають екологію міста, характер стану навколишнього середовища, санітарні та мікрокліматичні умови міського середовища: забруднення повітряного басейну, території, води, порушення шумового режиму, інші негативні впливи (електромагнітні поля, радіація тощо).

6) показники, які відображають вплив на вартість земель в межах населених пунктів інже-

нерно-геологічних умов будівництва і ступеню схильності території до руйнування природними і антропогенними впливами, а саме: складний рельєф, слабкі ґрунти, високий рівень стояння ґрунтових вод, заболоченість території, схильність зсувним явищам, підтоплювані території тощо.

7) показники, які відображають вплив на вартість земель в межах населених пунктів рекреаційної цінності території, які характеризуються наявністю в межах населеного пункту: природно-заповідних територій (національні парки, біосферні заповідники, заказники, охороняються урочища, поодинокі пам'ятники природи); рекреаційно-природних територій (курортні зони і місцевості, зони відпочинку, туристські зони і місцевості); заповідних і захисних лісових територій (ліси зелених лісових зон, ґрунтозахисні і полезахисні ліси, прибережні смуги вздовж річок і водойм, захисні смуги вздовж залізничних і шосейних доріг, інші ліси 1-ої групи); санітарно-захисних природних територій (зони санітарної охорони водних джерел, санітарні зони по берегах водогосподарських водойм).

Варто зазначити, що вплив перерахованих чинників і показників на вартість земель в межах населених пунктів потрібно врахувати шляхом розробки відповідних коефіцієнтів щодо впливу на цінність земель в межах населених пунктів.

Висновки

Заміна нормативної грошової оцінки земель населених пунктів на масову (ринкову) оцінку матиме велике значення для розвитку земельних відносин зокрема і економіки України в цілому. В першу чергу це пов'язане з різноманітністю варіантів використання її результатів для справляння плати за землю, для встановлення початкових цін на аукціонах, для надання земельних ділянок в приватну власність громадян, з метою іпотеки, для викупу земельних ділянок для суспільних потреб і в містобудівному плануванні, а також в багатьох інших цілях.

Багатогранність використання результатів грошової оцінки земель в межах населених пунктах створює високий критерій до правильності визначення основних факторів і показників, які формують цінність земель в межах населених пунктів. Виключна класифікація та детальний опис до кожного з ціноутворюючих факторів значно підвищує якість кінцевої оцінки і значно спрощує саму процедуру її проведення для кваліфікованих експертів оцінювачів.

Список використаних джерел

1. Adelle, C. & Pallemmaerts, M. (2009) Sustainable Development Indicators. doi:10.1787/9789264016958-10-en.
2. Adinyira, E., Oteng-seifah, S. & Adjei-kumi, T. (2007) A Review of Urban Sustainability Assessment Methodologies. In: International Conference on Whole Life Urban Sustainability and its Assessment. 2007 Glasgow.
3. Gabrielsen, P. & Bosch, P. (2003) Environmental indicators: typology and use in reporting. EEA, Copenhagen.
4. Haab, T.C., Mc Connell, K.F., (2002). Valuing Environmental and Natural Resources: The Econometrics of Non-Market Valuation. Edward Elgar Publishing.
5. Kennedy, C., Cuddihy, J. & Engel-Yan, J. (2007) The changing metabolism of cities [online]. Journal of Industrial Ecology. 11 (2), pp. 43–59. [Accessed 5 October 2014].
6. Lynch, A.J., Andreason, S., Eisenman, T., Robinson, J., Steif, K. & Birch, E.L. (2011) Sustainable Urban Development Indicators for the United States.
7. RiKKo, L. S., & Dung-Gwon, J. Y. (2006, October). Peri-Urban Land Values in Jos. Web. February 19th, 2013. Retrieved from [http://dspace.unijos.edu.ng/bitstream/10485/1808/1/Peri-Urban Land Values in Jos0001.pdf](http://dspace.unijos.edu.ng/bitstream/10485/1808/1/Peri-Urban%20Land%20Values%20in%20Jos0001.pdf).
8. Sïbastien, L. & Bauler, T. (2013) Use and influence of composite indicators for sustainable development at the EU-level [online]. Ecological Indicators. 35pp. 3–12. [Accessed 3 October 2014].
9. Zavadskas, E., Kaklauskas, A., Laparauskas, J. & Kalibatas, D. (2007) Vilnius urban sustainability assessment with an emphasis on pollution. Ekologija. 53pp. 64–72

Л.С. СЕЛІВЕРСТОВА,
д.е.н., доцент, проф. каф. фінансів КНТЕУ
О.М. ПАРХАЦЬКА,
аспірант

Тенденції розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання

У статті розглянуто тенденції розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання, зокрема проаналізовано динаміку кількості суб'єктів господарювання та визначено основні проблеми функціонування підприємницького сектору в Україні.

Ключові слова: суб'єкти господарювання, тенденції розвитку, проблеми функціонування, підприємництво, економіка.

Л.С. СЕЛІВЕРСТОВА,
д.э.н., доцент, проф. каф. финансов КНТЕУ
О.Н. ПАРХАЦКАЯ,
аспирант

Тенденции развития отечественных субъектов хозяйствования

В статье рассмотрены тенденции развития отечественных субъектов хозяйствования, в частности проанализирована динамика количества субъектов хозяйствования и определены основные проблемы функционирования предпринимательского сектора в Украине.

Ключевые слова: субъекты хозяйствования, тенденции развития, проблемы функционирования, предпринимательство, экономика.

L. SELIVERSTOVA,
Ph.D., Assoc., Prof. dep. of finance KNTEU
O. PARHACKA,
postgraduate

Trends of development of domestic subjects of entrepreneurship

In the article the tendencies of development of domestic business entities are considered, in particular, the dynamics of the number of subjects of management is analyzed and the main problems of functioning of the entrepreneurial sector in Ukraine are determined.

Key words: business entities, development tendencies, problems of functioning, entrepreneurship, economics.

Постановка завдання. Підприємництво відіграє важливу роль в розвитку економіки кожної держави, виконуючи ряд функцій, як економічного, так і соціального характеру. Економічна роль підприємництва полягає мобілізації фінансових і виробничих ресурсів населення, сприянні розвитку конкуренції, прискоренні науково–технічного прогресу, забезпеченні поповнення державного і місцевого бюджету за рахунок надходжень від податків та зборів тощо. У соціальному значенні підприємництво сприяє створенню нових робочих місць, забезпечує ринок потрібними товарами та послугами, намагаючись найповніше задовольнити потреби населення. Воно відіграє визначальну роль в соціально–економічному прогресі будь–якої країни світу[1, с.29].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Закордонні дослідження у сфері підприємництва беруть початок з XVII століття. Найбільш значними є напрацювання, що таких відомих вчених, як С. Брю, М. Вебер, В. Зомбарт, Р. Кантільйон, К. Макконнелл, Ж.Д. Сей, А. Сміт, Д. Рікардо, А. Маршалл, Й. Шумпетер тощо.

Питання розвитку підприємництва є об'єктом дослідження також багатьох вітчизняних вчених економістів, зокрема О. Барановського, З. Варналія, А. Виноградської, Л. Воротіної, А. Кисельова, Ю. Клочка, Л. Мельника, С. Мочерного, Ю. Ніколенка, Є. Панченка, В. Сизоненка, С. Соболя, А. Чухна та інших. Вітчизняні економісти досліджували, перш за все, загрози і перспек-

тиви розвитку підприємництва у трансформаційний період.

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій розвитку суб'єктів господарювання та виявлення проблем їх розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток підприємництва є однією з найважливіших сучасних ознак ринкової економіки і основною передумовою розвитку національної економіки будь-якої країни світу, незалежно від рівня її розвитку. Діяльність суб'єктів господарювання є індикатором національної економіки, показником її розвитку. Від того наскільки активна діяльність суб'єктів господарювання в країні залежить економічна діяльність і розвиток самої держави.

Процес ринкової трансформації економіки України об'єктивно супроводжується виникненням і поширенням підприємництва як головного структуроутворюючого елементу ринкового середовища. Підприємницький сектор створює сприятливі умови для становлення реальних ринкових економічних відносин, реалізації прав власності, розвитку особистої ініціативи, активізації економічних інтересів.

Призначення суб'єкта господарювання в економіці країни – бути основним джерелом доходу його власників [1; 2; 3], вважають одні автори, інші [4; 5] – що воно є головним структуроутворюючим елементом економіки. Однак роль суб'єкта господарювання в економіці є ширшою, а питання щодо результатів реалізації підприємницької діяльності у національній економіці, складніше. Не всі суб'єкти господарювання є суб'єктами підприємництва (наприклад, некомерційні підприємства). Тобто до підприємництва належить лише комерційна господарська діяльність.

При визначенні суб'єкта господарювання мета отримання прибутку не є визначальною, відповідно, господарювання може мати як комерційний, так і некомерційний характер. Не варто отождествлювати поняття «суб'єкти господарювання» і «суб'єкти підприємництва» [6, с. 197].

Види суб'єктів господарювання наведено в ч. 2 ст. 55 Господарського кодексу України, де зазначено, що суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу України, а також інші юридичні особи, які здій-

снюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці;

3) філії, представництва, інші відокремлені підрозділи господарських організацій (структурні одиниці), створені ними для здійснення господарської діяльності [7].

Отже, суб'єкти господарювання становлять три відносно відокремлені групи:

1) юридичні особи – суб'єкти господарювання;

2) фізичні особи – громадяни України, іноземці та особи без громадянства;

3) відокремлені підрозділи господарських організацій, насамперед філії та представництва.

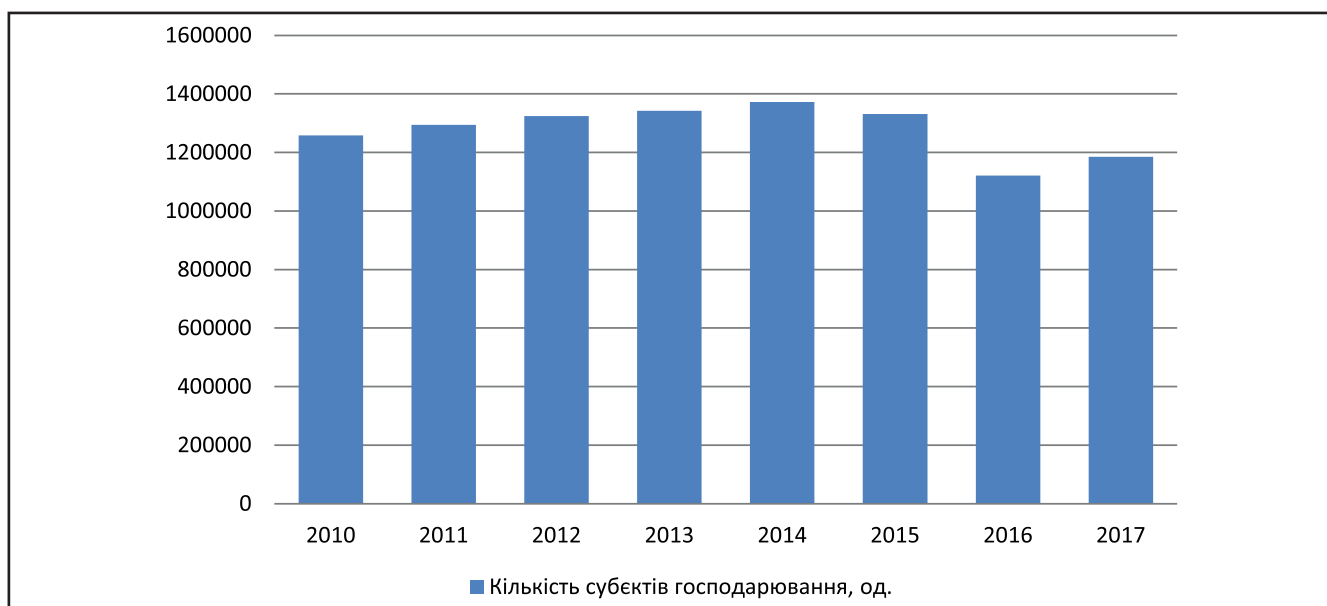
Динаміку кількості суб'єктів господарювання України за 2010–2017 роки наведено на рисунку.

Аналіз наявного стану динаміки кількості суб'єктів господарювання України дає змогу стверджувати, що нестабільність політичного середовища наносить відчутну шкоду економічному розвитку нашої країни. Підприємство, у першу чергу, реагує на негативний вплив дестабілізаційних факторів. Така реакція найчастіше знаходить своє вираження у формі скорочення кількості суб'єктів господарювання приватного сектору, зниження обсягу виробництва та чисельності працюючих.

Так, період з 2010 по 2013 роки характеризується тенденцією зростання кількості суб'єктів господарювання. Протягом останніх п'яти років відзначаються зміни у структурі суб'єктів Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України (ЄДРПОУ). Так, за зазначений період відбулося зменшення загальної кількості суб'єктів ЄДРПОУ. Зокрема, станом на 1 січня 2013 року у порівнянні із 2013 роком кількість суб'єктів господарювання зменшилась на 156710 од.

Тенденція зменшення кількості суб'єктів господарювання спостерігалася з 2014 року по 2016 рік, так на 1.01.2014 року кількість суб'єктів господарювання становила 1372177 од., станом на 1.01.2015 року – 1331230 од, на 01.01.2016 – 1121347 од. За 2016 рік падіння кількості суб'єктів господарювання припинилося і на 1.01.2017 року їх кількість становила 1185071 од.

Сьогодні відбувається процес поступової інтеграції України в європейське співтовариство з

Динаміка кількості суб'єктів господарювання України за 2010–2017 роки, од.

Джерело: побудовано автором за даними [8]

його специфічними жорсткими умовами на ринку, які ставлять проблему виживання перед вітчизняними суб'єктами господарювання. Аналіз динаміки кількості суб'єктів господарювання показує, що сектор підприємництва в Україні перебуває на етапі розвитку і характеризується високим ступенем неефективності. За теперішньої ситуації розвиток бізнесу в Україні повинен стати вирішальним чинником для вдосконалення економічних механізмів: цей напрям потребує ефективної державної підтримки, яка повинна бути спрямована на створення позитивного економічного та правового клімату.

До основних тенденцій розвитку суб'єктів господарювання в Україні доцільно віднести:

- недостатню розвиненість фінансів суб'єктів господарювання та їх незначну частку у ВВП (у рейтингу країн за рівнем захисту прав на приватну власність Україна займає 135 місце з 144, що не може не відобразитись на скороченні тривалості життєвого циклу суб'єктів господарювання);
- збільшення залежності суб'єктів господарювання від зовнішніх джерел фінансування;
- помітне зменшення рентабельності діяльності суб'єктів господарювання та зниження фінансових результатів діяльності, що відбивається на надходженнях до бюджету;
- відсутність внутрішнього попиту на інновації у підприємстві (зокрема, країни ЄС і США вкладають значні кошти у розвиток науково й інтелектуального виробництва);

– низька конкурентоспроможність вітчизняних суб'єктів господарювання (за даними рейтингу легкості ведення бізнесу Doing Business Україна у 2017 році посіла 80 місце з 189 та за за Індексом конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index) Україна займає 76 місце з 144);

– низька конкурентоспроможність вітчизняної продукції (спостерігається нарощування імпорту продукції і послуг замість налагодження національного виробництва);

– посилення тінізації економіки;

– недосконалість податкового законодавства.

Проблеми у сфері підприємництва України спостерігаються як на макро, так і на мікрорівні. Деякі з них носять настільки глобальний характер, що їх розв'язання можливе лише у випадку запровадження кардинальних економічних реформ або повної зміни існуючої на сьогодні економічної системи.

Згідно зі «Стратегією сталого розвитку Україна – 2020», прийнятої у 2015 році, визначено найважливіші вектори руху країни вперед, зокрема вектор розвитку передбачає «стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом» [9]. Але на жаль, ефективність діяльності суб'єктів господарювання у 2016–2017 роках не показала стабілізацію темпів економічного зростання, яке, за визначенням Всесвітнього економічного форуму, в середньостроковій перспективі є основою національної конкурентоспроможності.

Вважаємо, що основними напрямками розвитку діяльності суб'єктів господарювання є: ство-

рення сприятливих фінансових передумов для започаткування та здійснення підприємницької діяльності; удосконалення податкового законодавства; забезпечення високого рівня інноваційної діяльності; посилення уваги до інформаційного забезпечення, навчання та підвищення кваліфікації кадрів, згідно сучасних Європейських вимог; зниження тиску з боку контролюючих органів; протидія рейдерству та корупції; надання кредитів для стимулювання експорту; формування інфраструктури, забезпечення державних замовлень і прозоре проведення тендерів; підвищення соціальної відповідальності.

Значні перспективи розвитку підприємництва очікують Україну за умови її вступу в ЄС. Зокрема, до них можна віднести:

- глобалізацію фінансової діяльності, що дає можливість суттєво долати ряд законодавчих обмежень і норм, які існують у межах національних кордонів;
- удосконалення підприємницьких та ринкових форми господарювання;
- створення міжнародних компаній;
- можливість лібералізації торговельно–політичного режиму щодо товарних ринків та ринків послуг, капіталів, а також фондових ринків, що значно знижує рівень митних тарифів, скасовує більшість обмежень;
- вплив зовнішніх глобальних факторів на розвиток національної економіки стане більш потужним, ніж вплив внутрішніх національних факторів розвитку.

За таких умов підприємництво дійсно стане загальнонародним і багатонаціональним, інформованість та формування ефективних комунікацій сприятимуть зменшенню витрат, що зумовлює нові інвестиції, зростання добробуту громадян і підвищення продуктивності праці [10].

Висновки

Виходячи з вище наведеного, можна сказати, що розвиток економіки суб'єктів господарювання в Україні має значні резерви і великі перспективи, адже нема іншого способу станов-

лення і зміцнення держави, окрім розвитку ринкової економіки, яка ґрунтується насамперед на приватному бізнесі, особистій ініціативі, що й дає кожному можливість самореалізації та самоутвердження. Основну роль в усуненні перешкод у подальшому розвитку суб'єктів господарювання повинна відігравати держава

Список використаних джерел

1. Фінанси : навч. посіб. / [Ю.І. Ляшенко, О.Д. Данилов, В.О. Затуренська, В.П. Ходаківська, М.Д. Бєдринець, А.А. Ліхтенштейн] ; за загальною редакцією Ю.І. Ляшенка. – Ірпінь : Національна академія ДПС України, 2004. – 368 с.
2. Кравцова Т. Правова природа державного регулювання підприємницької діяльності / Т. Кравцова // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 8. – С. 3–6.
3. Кірейцев Г.Г. Фінанси підприємств : навчальний посібник / Кірейцев Г.Г., Виговська Н.Г., Петрук О.М. – Житомир, 2002. – 272 с.
4. Іонін Є.Є. Фінансова аналітика сучасного бізнесу : монографія / Є.Є. Іонін, М. М. Овчинникова; Донец. нац. ун-т, Облік.–фін. ф-т. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 303 с.
5. Єпіфанова І.Ю. Перспективи розвитку інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств / І.Ю. Єпіфанова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 2. – Т. 3. – С. 48–50.
6. Журман С. М. Сутність фінансових посередників та їх основні функції / С. М. Журман // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – №3. – С. 197–201.
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 року №436)IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=436>15
8. Офіційний сайт статистичної служби України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. №5/2015.
10. Суспільні форми організації виробництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbo.okz.com/book/1/75.html>

Ю.І. СТІЛЬЧУК,

аспірантка кафедри банківської справи, ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

Факторний аналіз банківського кредитування населення

Стаття присвячена визначенню факторів, що впливають на розвиток банківського кредитування населення в Україні, та здійсненню прогнозування його динаміки на різні часові періоди.

Ключові слова: банківський кредит, банківське кредитування населення, відсоткова ставка, депозит, економетричне моделювання, інфляція, прогнозування, факторний аналіз.

Ю.И. СТРЕЛЬЧУК,

аспірантка кафедри банковского дела, ГВУЗ «КНЭУ имени Вадима Гетьмана»

Факторный анализ банковского кредитования населения

Статья посвящена определению факторов, которые влияют на развитие банковского кредитования населения в Украине, и осуществлению прогнозирования его динамики на различные временные периоды.

Ключевые слова: банковский кредит, банковское кредитование населения, процентная ставка, депозит, эконометрическое моделирование, инфляция, прогнозирование, факторный анализ.

Yu. STRILCHUK,

postgraduate student, Department of Banking

Kiev National Economic University named after Vadym Hetman

Factor analysis of bank lending to individuals

The article is devoted to forecast of bank lending to individuals in Ukraine and factors, which influence on its development.

Key words: bank loan, bank lending to individuals, deposit, econometric modeling, interest rate, inflation, factor analysis, forecast.

Постановка проблеми. У сучасних умовах роль банківського кредитування у розвитку економіки досить суттєва. Кредитування банками населення має значний вплив на забезпечення сталого розвитку. Кредитування населення, як і будь-яка інша банківська діяльність, розвивається нерівномірно завдяки дії значної кількості факторів, що справляють різновекторний вплив на його динаміку. Тому вважаємо за необхідне виявлення основних факторів, які впливають на розвиток банківського кредитування населення в Україні, та здійснення прогнозування його динаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню банківського кредитування населення приділяється увага у працях вітчизняних та зарубіжних авторів, таких як М. Д. Алексеєнко, І. Г. Брітченко, О. Д. Вовчак, О. В. Дзюблюк, С. В. Кудряшов, В. І. Міщенко, Т. П. Остапишин, І. Б. Охрименко, Уільям У. Ленг, Пол С. Калем. Дж. Ф. Сінкі та ін. Разом з тим питання аналізу впливу чинників на розвиток банківського кредитування населення залишається актуальним і заслуговує на подальше вивчення.

Метою статті є аналіз банківського кредитування населення в Україні з позиції визначення

впливу на нього окремих факторів та побудови динамічних моделей для здійснення прогнозування зміни обсягів кредитів, наданих банками населенню на різні часові періоди.

Виклад основного матеріалу. Банківський кредит для населення – економічні відносини між банком і населенням, які виникають з приводу передачі банком позичальнику вартості у користування для задоволення особистих потреб позичальника, не пов'язаних з веденням підприємницької діяльності, на умовах повернення, строковості та платності. Даний вид кредиту реалізується завдяки здійсненню банківського кредитування населення, яке розглядається як процес, який складається з послідовних дій банку, за допомогою яких реалізуються економічні відносини між банком–кредитором і позичальником–фізичною особою, які виникають з приводу передачі останньому вартості у користування на умовах поверненості, строковості та платності [3, с. 45]. Банківське кредитування населення піддається впливу значної кількості факторів, що можуть мати лінійний чи нелінійний зв'язок з обсягами кредитів, наданих населенню, який та-

кож може бути прямим і оберненим, тобто мати позитивний чи негативний вплив на зміну досліджуваного показника. З метою здійснення ефективного менеджменту кредитного портфеля, зокрема портфеля банківських кредитів, наданих населенню, на макrorівні необхідно визначити найбільш значимі фактори, що впливають на розвиток банківського кредитування населення. Це можна здійснити за допомогою використання кореляційно–регресійного аналізу та побудови макроекономічної динамічної моделі.

Для здійснення моделювання об'єктом було обрано обсяги кредитів, наданих банками України фізичним особам, за період з 2006 по 2016 рік. Межі об'єкта моделювання обумовлені наявністю у вільному доступі статистичною інформацією. Для побудови макроекономічної моделі використовуються дані стосовно кредитування населення по всій території країни. За тією ж методикою можна побудувати також і регіональні моделі у розрізі окремих областей України.

Нами було обрано фактори, які будуть включені до моделі, а саме: відсоткова ставка за банківськими кредитами для населення, доходи населення, обсяги депозитів, залучених банками від домашніх господарств, офіційний курс долара США, рівень інфляції, що представлений індексом споживчих цін, індекс реальної заробітної плати та рівень безробіття.

Зміна відсоткової ставки за кредитами, наданими банками фізичним особам, є одним із цінових методів конкуренції, що використовується комерційними банками для залучення клієнтів при кредитуванні. Підвищення відсоткових ставок означає зростання вартості кредиту, що є позитивним для банку, проте може бути стримувальним фактором для позичальника. Розмір відсоткової ставки впливає на кредитоспроможність позичальника та відповідно на рішення банку щодо кредитування клієнта чи відмови у наданні йому коштів.

Наступний фактор, який включено до моделі – депозити домогосподарств. Для здійснення кредитування банки формують ресурсну базу переважно за рахунок залучення депозитів. Згідно з даними НБУ [1] основним джерелом залучення коштів є заощадження домашніх господарств, які протягом 2005 – 2017 рр. перевищували обсяги депозитів, залучених від інших суб'єктів економіки. Частка депозитів, залучених від населення,

за проаналізований період коливалася в межах від 55,49 % (у 2005 році) до 66,02 % (у 2010 році). Слід зазначити, що для нормального розвитку кредитування банкам необхідно мати довгострокові ресурси. Довгострокові депозити, залучені банками України протягом 2005 – 2017 рр. не перевищували 45,74 % від загального обсягу залучених депозитів. З 2009 по 2013 рік спостерігалось зростання частки депозитів, залучених на термін понад 1 рік від 23,83 % у 2009 році до 41,12 % у 2013 році. Проте, починаючи з 2014 року даний показник зменшується. Водночас, спостерігається негативна тенденція до зростання частки депозитів на вимогу з 30,7 % у 2013 році до 46,05 % на початок 2017 року. Депозити на вимогу не можуть слугувати базою для розвитку кредитування внаслідок складності прогнозування їхніх обсягів, тому така динаміка свідчить про негативні зміни у структурі банківських ресурсів, що тягне за собою і погіршення умов для розвитку активних операцій, особливо довгострокових.

Для визначення, який саме показник щодо обсягу залучених депозитів доцільно включити до багатофакторної моделі, нами було розраховано коефіцієнти кореляції між обсягом кредитів, наданих банками України населенню, та обсягами депозитів, залучених банками всього, депозитів домашніх господарств, депозитів інших суб'єктів господарювання, строкових депозитів та депозитів на вимогу (табл. 1).

Дані таблиці демонструють, що зв'язок між обсягами банківських кредитів, наданих населенню, та депозитами на вимогу, а також депозитами інших суб'єктів господарювання, крім фізичних осіб, досить слабкий ($r = 0,2952$ та $r = 0,2881$ відповідно). Також незначний зв'язок спостерігається між кредитами, наданими населенню, та обсягами залучених депозитів всього ($r = 0,3937$). Отже, розглянуті показники не можуть бути включені до моделі як фактори, що впливають на формування динаміки банківського кредитування населення. Найбільший зв'язок з кредитами, наданими населенню, серед проаналізованих показників мають строкові депозити ($r = 0,4484$) та депозити домашніх господарств ($r = 0,4497$). До моделі включено депозити домашніх господарств як фактор, що впливає на банківське кредитування населення, оскільки саме ці два показники найбільше корелюють між собою.

Таблиця 1. Коефіцієнти кореляції між обсягами банківських кредитів, наданих населенню, та депозитів, залучених банками України протягом 2006 – 2016 рр.

Показники	Депозити всього	Депозити домашніх господарств	Депозити інших суб'єктів господарювання	Строкові депозити	Депозити на вимогу
Кредити, надані населенню	0,3937	0,4497	0,2881	0,4484	0,2952

Джерело: розраховано автором за даними [1]

Наступний фактор, включений до моделі – рівень доходів населення, що істотно впливає на кредитоспроможність населення та рішення банку щодо можливості кредитування кожного окремого позичальника. Більші доходи дають можливість отримати більшу суму кредиту. Задовольнити потребу у кредиті на придбання нерухомості чи автомобіля мають можливість лише фізичні особи з достатнім рівнем доходів для здійснення виплат за кредитом. Отже, завдяки збільшенню доходів населення зростає платоспроможність і таким чином розширюється коло потенційних позичальників. Для відображення впливу доходів населення у модель включено індекс реальної заробітної плати.

Офіційний курс долара США обрано також як фактор впливу на розвиток банківського кредитування, тому що серед кредитів, наданих населенню в іноземній валюті, найбільшу частку займали саме кредити в дол. США.

Ще одним чинником, який має значний вплив на банківське кредитування населення, є інфляція, що вимірюється індексом споживчих цін. Вплив даного показника на кредитування населення полягає у тому, що при значній інфляції за незмінних доходів зростають витрати населення на споживання у абсолютному та відносному виразі і відповідно зменшується платоспроможність та кредитоспроможність населення, зростає потреба у додаткових ресурсах для задоволення своїх потреб.

Індекс споживчих цін в Україні постійно зростає. Протягом 2008 – 2010 рр. він збільшився майже удвічі, наступний різкий підйом відбувся у 2014 році. Саме у ці періоди спостерігалось падіння банківського кредитування населення. Такі різкі коливання інфляції значно впливають на реальні доходи населення, їхню купівельну спроможність та кредитоспроможність. Відповідно до даних дослідження рівня закредитованості населення України, проведеного в грудні 2016 – січні 2017 компанією GfK Ukraine на замовлення

World Bank Group, зростання індексу споживчих цін і обмінного курсу зменшує купівельну спроможність населення, підвищуючи потреби в позиках [2, с. 4].

Останній фактор, що включений до моделі – рівень безробіття. Обраний показник має дуже важливе значення для банківського кредитування населення і справляє вплив на мікро– та макrorівні. При розгляді кредитної заявки від потенційного позичальника акцентується увага на наявності постійного офіційного працевлаштування, дана характеристика включається до скорингових анкет. На макrorівні зростання рівня безробіття негативно впливає на розвиток кредитування населення, оскільки зменшує коло кредитоспроможних клієнтів. До динамічної моделі включений показник безробіття, розрахований за методикою Державної служби статистики України, а саме рівень зареєстрованого безробіття.

На наступному етапі дослідження здійснюється побудова моделі та оцінювання її параметрів. Для прогнозування динаміки банківського кредитування населення в Україні побудуємо декілька моделей, що дозволить здійснити порівняльний аналіз та вибрати серед них оптимальну залежно від мети аналізу.

Перша модель побудована на основі вибраних показників в натуральному вимірі, представлених у табл. 2.

Для здійснення моделювання було сформовано класичну вибірку з помісячною періодизацією даних за 2006 – 2017 рр. На основі кореляційної матриці визначено, що показник X_6 значно корелює з іншими пояснюючими змінними, тому з метою уникнення мультиколінеарності даний показник доречно не включати у модель. Змінна X_3 також корелює з іншими пояснюючими змінними (X_1 , X_2), проте з економічної точки зору видавати її з моделі вважаємо недоцільним.

За допомогою пакета «Аналіз даних» MS Excel було проведено розрахунки та отримано таке рівняння:

Таблиця 2. Змінні, що включені до моделі впливу економічних показників на обсяги банківського кредитування населення

Змінні	Показники
Y	Кредити, надані населенню банками України, млн грн
X ₁	Процентна ставка за новими банківськими кредитами для населення, % річних
X ₂	Депозити домашніх господарств, млн грн
X ₃	Офіційний курс дол. США, грн/100 дол. США
X ₄	Індекс споживчих цін на товари та послуги, %
X ₅	Індекс реальної заробітної плати, %
X ₆	Рівень зареєстрованого безробіття в Україні, %

Джерело: побудовано автором

$$Y = -919299,56 + 9438,43X_1 - 0,016X_2 - 37,68X_3 + 8888,35X_4 + 236,50X_5 \quad (1)$$

Перевірку адекватності моделі можемо здійснити за допомогою аналізу таких показників як коефіцієнт детермінації, F-критерій Фішера, t-критерій Стюдента. Коефіцієнт множинної детермінації R² становить 0,4031 і показує, що результативний показник Y залежить від обраних факторів на 40,31 %. Якщо ж видалити з моделі показник X₃, то значення коефіцієнта множинної детермінації R² становитиме 0,30532, тобто якість моделі значно погіршується, що підтверджує доцільність врахування показника X₃ у моделі.

Фактичне значення F-критерія Фішера становить 17,0208, що значно більше, ніж критичне значення даного показника (F_{критичне} = 2,29), тобто модель в цілому значуща.

Необхідно також перевірити статистичну значущість отриманих коефіцієнтів за допомогою t-критерія Стюдента. Критичне значення даного показника становить 1,97. Для змінних X₂ та X₅ фактичне значення менше, ніж критичне, тобто дані коефіцієнти незначущі. Виключаючи з моделі по чергові показники X₂ та X₅, обираємо найкращу модель на основі значення коефіцієнта детермінації R². Результати моделювання показали, що

показник X₅ є несуттєвим і погіршує характеристики моделі, тому отримуємо нове рівняння:

$$Y = -871179 + 9372,02X_1 - 0,015X_2 - 37,32X_3 + 8656,07X_4 \quad (2)$$

Показник R² для даної моделі становить 0,4025, значення F-критерія Фішера становить 21,38. Це свідчить про статистичну значущість моделі. Вільний член у даному рівнянні показує рівень автономності, тобто значення Y (у даному випадку обсяг банківського кредитування населення), коли всі обрані змінні дорівнюють нулю. Коефіцієнти біля кожної пояснюючої змінної показує зміну Y при збільшенні X на 1 умовну одиницю. Проте дана модель не дає змогу визначити, який фактор найбільше впливає на зміну Y.

Тому наступним етапом є побудова моделі на основі відносних показників, що дозволить показати вплив темпів приросту різних економічних показників на зміну темпу приросту обсягів банківського кредитування населення, а також виявити впливовість окремих факторів. Змінні, що включені до моделі, наведені у табл.3.

Для подальшого моделювання було сформовано класичну вибірку з помісячною періодизацією за 2006 – 2017 рр. За допомогою пакета «Аналіз даних» MS Excel отримано таке рівняння:

Таблиця 3. Змінні, що включені до моделі впливу економічних показників на зміну обсягів банківського кредитування населення в Україні

Змінні	Показники
TY	Темп приросту кредитів, наданих населенню банками України, %
TX ₁	Темп приросту процентної ставки за новими банківськими кредитами для населення, %
TX ₂	Темп приросту депозитів домашніх господарств, %
TX ₃	Темп приросту офіційного курсу дол. США, %
TX ₄	Темп приросту індекса споживчих цін на товари та послуги, %
TX ₅	Темп приросту індекса реальної заробітної плати, %

Джерело: побудовано автором

Таблиця 4. Параметри моделі впливу економічних показників на зміну обсягів банківського кредитування населення

Параметри	Значення
Множинний коефіцієнт кореляції R	0,79744
Коефіцієнт множинної детермінації R ²	0,63591
F-критерій	43,6639
Значимість F	7,41 * 10 ⁻²⁶

Джерело: побудовано автором

$$TY = -0,1022 + 0,0036TX_1 + 0,7832TX_2 + 0,1712TX_3 + 0,3787TX_4 - 0,0167TX_5 \quad (3)$$

Далі здійснюється перевірка адекватності моделі за допомогою аналізу параметрів моделі, представлених у табл. 4.

Дані табл. 4 свідчать про те, що результативний показник TY залежить від обраних факторів на 63,59%. На основі аналізу F-критерія Фішера та значимості F можемо зробити висновки, що побудоване рівняння статистично значуще, F-критерій значно перевищує критичне значення ($F_{\text{критичне}} = 2,29$). Це дозволяє зробити висновки, що дана модель більш якісна, ніж попередня, яка побудована на основі даних у натуральних одиницях виміру.

Отримані коефіцієнти при пояснюючих змінних показують, на скільки відсотків зміняться темпи приросту банківського кредитування населення при збільшенні темпів приросту пояснюючих змінних на 1 %. Таким чином за допомогою цих коефіцієнтів можна визначити впливовість факторів. Найбільш впливовим є TX_2 (темпи приросту депозитів домашніх господарств), найменш впливові фактори – TX_1 та TX_5 . Оскільки незначущі фактори виявилися найменш впливовими, то можемо удосконалити отриману модель, залишивши лише статистично значущі та найбільш впливові фактори. Найкращу модель обираємо шляхом порівняння характеристик різних варіантів моделей. Таким чином отримуємо нове рівняння:

$$TY = -0,1012 + 0,7770TX_2 + 0,1689TX_3 + 0,3954TX_4 \quad (4)$$

Коефіцієнт детермінації R^2 для даної моделі становить 0,635, значення F-критерія Фішера – 73,56, що свідчить про статистичну значущість моделі. Отже, зміна специфікації моделі дозволила побудувати більш якісну модель на основі відносних величин, яка може бути використана для прогнозування на найближчу перспективу.

З метою здійснення прогнозування на більш віддалений період у часі необхідно побудувати модель на основі квартальних даних. Оскільки попереднє моделювання показало, що викорис-

тання відносних величин дає кращі результати, то було сформовано вибірку зі значень темпів приросту обраних показників за період 2006 – 2016 рр. з поквартальною періодизацією. В результаті моделювання отримуємо таке рівняння:

$$TY = -4,2223 + 0,1692TX_1 + 1,4469TX_2 + 0,3337TX_3 + 0,0119TX_4 - 0,1821TX_5 \quad (5)$$

Коефіцієнт детермінації ($R^2 = 0,63047$) свідчить про те, що темп приросту обсягів банківського кредитування населення на 63,047 % залежить від обраних показників. За допомогою аналізу t-критерія Стюдента виявлено, що змінні TX_1 та TX_5 статистично незначущі, що співпадає з результатами моделювання на основі місячних даних. Проте, фактичне значення F-критерія значно перевищує критичне значення, що свідчить про значущість моделі. Отримане рівняння може бути використане для прогнозування темпів приросту обсягів банківського кредитування населення на наступний квартал.

З метою здійснення прогнозування на наступні 4 квартали будемо модель з урахуванням сезонності. Увівши фіктивні змінні, отримуємо таке рівняння:

$$TY = -9,4175 + 0,2655TX_1 + 1,4704TX_2 + 0,3614TX_3 + 0,0120TX_4 - 0,5497TX_5 + 6,6448D_1 + 6,7922D_2 + 5,7335D_3 \quad (6)$$

Коефіцієнт множинної детермінації R^2 становить 0,6613, тобто дана модель найбільш якісна. Значення F-критерія ($F = 8,29$) свідчить про статистичну значущість моделі. Тому можемо зробити висновки, що врахування сезонності має значення при прогнозуванні темпів приросту обсягів банківського кредитування населення. Характеристики отриманої моделі підтверджують, що вона найбільш якісна, тому рівень достовірності прогнозу буде вищим. Разом з тим сезонні зміни спостерігаються незначні. Найбільший вплив сезонності виявляється у III та II кварталі, а найменший – у I кварталі.

Висновки

Проведений аналіз дає змогу стверджувати, що фактором, який найбільше впливає на ди-

наміку банківського кредитування населення в Україні на макрорівні, виступає обсяг депозитів домашніх господарств. Тобто, зростання обсягів депозитів населення прямо пропорційно впливає на обсяг портфеля кредитів, наданих населенню.

Використання запропонованої методики дозволить спрогнозувати зміну динаміки банківського кредитування населення. Це дасть змогу використати отримані результати для визначення впливу зміни окремих чинників на економічний розвиток через банківське кредитування населення. Наприклад, плануючи зміну індекса споживчих цін можна заздалегідь визначити, як при цьому зміниться обсяг кредитування населення за інших рівних умов, та в подальшому визначити вплив такої зміни на макроекономічні процеси.

Проведене моделювання дозволяє не лише визначити впливовість окремих факторів на динаміку

банківського кредитування населення, а й здійснити прогнозування на різні часові періоди залежно від мети аналізу як на рівні країни, так і на рівні певного регіону, у тому числі із урахуванням сезонності.

Список використаних джерел

1.Грошово–кредитна та фінансова статистика НБУ [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=27843415&cat_id=44578#1

2.Рівень закредитованості населення України. Аналітичний звіт [Електронний ресурс] – Офіційний сайт НАБУ. – Режим доступу: [https://nabu.ua/images/tinymce/file/IFC_GfK_Over_ind_ukr%20\(1\).pdf](https://nabu.ua/images/tinymce/file/IFC_GfK_Over_ind_ukr%20(1).pdf)

3.Стрільчук Ю.І. Вплив банківського кредитування населення на економіку / Ю. І. Стрільчук // Економіка. Фінанси. Право. – Київ : Аналітик, 2017. – №2/1. – С. 45 – 48

УДК 351.824.1:330.341.1:338.45.021.8](477)

С.В. КУЙБИДА,

аспірант кафедри теоретичної та прикладної економіки ІПДО НУ «Львівська Політехніка»

Напрями забезпечення прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України

У статті досліджено державну політику інноваційного розвитку України. Виявлено негативні тенденції інноваційної діяльності серед яких: зниження наукоємності ВВП, зменшення обсягів фінансування, зменшення кількості науковців у наукових організаціях. На підставі аналізу основних показників інноваційно активних підприємств, обґрунтовано необхідність формування нової інноваційної політики розвитку промислових підприємств. Визначено проблемні зони реформування державної інноваційної політики промислових підприємств та запропоновано заходи щодо забезпечення прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України на основі оновлення відповідної політики. Обґрунтовано важливість трансформації економіки України із сировинної в інноваційну шляхом підтримки реалізації промислової продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, фінансування заходів щодо створення і підтримки діяльності кластерів, правових і цифрових можливостей, а також створенні умов для інвестицій.

Ключові слова: інноваційний розвиток, інноваційна політика, інноваційна реструктуризація, інноваційно активні підприємства, модернізація.

С.В. КУЙБИДА,

аспірант кафедры теоретической и прикладной экономики ИПДО НУ «Львовская Политехника»

Направления обеспечения ускоренной инновационной реструктуризации промышленности Украины

В статье исследовано государственную политику инновационного развития Украины. Выявлены негативные тенденции инновационной деятельности среди которых: снижение наукоёмкости ВВП, уменьшение объёмов финансирования, уменьшение количества ученых в научных организациях. На основании анализа основных показателей инновационно активных предприятий, обоснована необходимость формирования новой инновационной политики развития промышленных предприятий. Определены проблемные зоны реформирования государственной инновационной политики промышленных предприятий и предложены меры по обеспечению ускоренной иннова-

ционной реструктуризации промышленности Украины на основе обновления соответствующей политики. Обоснована важность трансформации экономики Украины из сырьевой в инновационную путем поддержки реализации промышленной продукции как на внутреннем, так и на внешнем рынках, финансирование мероприятий по созданию и поддержке деятельности кластеров, правовых и цифровых возможностей, а также созданию условий для инвестиций.

Ключевые слова: инновационное развитие, инновационная политика, инновационная реструктуризация, инновационно активные предприятия, модернизация.

S. KUIBIDA,

postgraduate student, National University Lviv Polytechnic

Directions of ensuring the accelerated innovation restructuring of Ukrainian industry

The article investigates the state policy of innovation development of Ukraine. It is found the negative tendencies of innovation activity among which: reduction of science intensity of GDP, reduction of financing volumes, decrease of the number of scientists in scientific organizations. Based on the analysis of the main indicators of innovative active enterprises, the necessity of forming a new innovation policy for the development of industrial enterprises is substantiated. The problem areas of reforming the state innovation policy of industrial enterprises were determined, and measures were taken to provide accelerated innovation restructuring of Ukrainian industry on the basis of updating the relevant policy. The importance of transforming Ukraine's economy from raw materials into innovation is substantiated by supporting the implementation of industrial products both on the domestic and foreign markets, financing of activities aimed at creating and maintaining cluster activities, legal and digital capabilities, as well as creating conditions for investment.

Key words: innovative development, innovation policy, innovation restructuring, innovation active enterprises, modernization.

Постановка проблеми. Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020» передбачено, що Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. З цією метою передбачено запровадження загальнодержавної Програми розвитку інновацій [21]. Наразі вже розпочався 2018 р. і відповідні показники розвитку не свідчать про досягнуті успіхи. Поряд з високим інноваційним потенціалом Україна не демонструє помітних інноваційно-економічних результатів. Однією з причин цього є те, що станом на 2017 р. лише 18,9% підприємств запроваджували інновації [5], що менше приблизно втричі, ніж у середньому по Європейському Союзу. Очевидно, що досягти визначеної в Стратегії мети з кожним днем стає все складніше.

Враховуючи, що порівняно з європейськими державами, Україна виглядає низькоконкурентоспроможною (закріпилася тенденція збереження протягом багатьох років останнього місця у Європейському інноваційному таблі (European Innovation Scoreboard) [26], то необхідно шукати нові підходи до здійснення інноваційної політики для отримання результатів у максимально короткі терміни. Для цього є певні передумови. Так, незважаючи на невисокі загальні позиції України в

Глобальному індексі конкурентоспроможності за 2016–2017 рр. Всесвітнього економічного форуму (The Global Competitiveness Report) – 85-ге місце зі 138 країн, наша держава протягом багатьох років зберігає суттєвий інноваційний потенціал, який ще не реалізований. Невипадкового за субіндексом «Інновації» вона обійняла в рейтингу 52-гу позицію [28]. Оптимістичні показники й за Глобальним інноваційним індексом 2016/2017 (The Global Innovation Index), де Україна зайняла 50-те місце зі 127 [29].

Вагомим чинником оновлення інноваційної політики є також укладена Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, у тому числі запровадження зони вільної торгівлі між Україною та ЄС з 1 січня 2016 р., що вимагає суттєвого підвищення конкурентоспроможності підприємств на інноваційних засадах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Проблематика інноваційного розвитку промислових підприємств перебуває у фокусі уваги великої когорти науковців. На сьогодні її досліджували А.Гриньов [2], В.Гусев [3], С.Чистов, А.Никифоров, Т.Куценко [4], В.Геєць, В.Голіков, Б.Кваснюк [8], А.Завербний [10], М.Колісник [13] та інші.

Суттєву увагу інноваційному розвитку держави приділено у Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році» [1].

У цих та інших публікаціях пропонується різні підходи до забезпечення інноваційного розвитку промисловості. Водночас досі не вирішене завдання, яким чином прискорити відповідні процеси.

Мета статті – обґрунтувати підходи і напрями забезпечення прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України в існуючих станом на 2018 рік ресурсних та економічних умовах.

Виклад основного матеріалу. Насамперед охарактеризуємо ситуацію щодо розвитку інноваційної сфери за допомогою статистичних показників.

Так, повільно, але постійно збільшується частка інноваційно активних підприємств, проте досі ще не перевищує 20%, тоді як у державах ЄС їх не менше 50%, а в деяких набагато більше.

Питома вага реалізованої української інноваційної продукції в обсязі промислової теж суттєво зменшилася – 3,9% у 2010 р. до 1,4% у 2015 р.

Щодо фінансування, то відповідні показники теж демонструють негативну динаміку. Враховуючи валютні курси досліджуваних років, то ситуація загалом критична: в 2016 р. було виділено з Державного бюджету коштів на суму 6,88 млн дол. США (курс 26:1), а в 2010 р. – 10,88 (курс 8:1).

Науковці І.Єгоров та В.Грига підраховали, що фінансування НДДКР з Державного бюджету України у 2017 р. становило близько 0,55%, тоді як у державах-лідерах становить: у США – 2,06% (2014 р.), Японії – 1,78% (2014 р.), у середньому по ЄС-28 – 1,36% (2015 р.) [9, с.186–187].

У свою чергу, частка витрат на наукові дослідження та розробки в 2015 р. у ВВП держав-членів ЄСу середньому становила 2,03 %, у США – 2,79 %, Японії – 3,49 %, Південній Кореї – 4,23 % [27]

Загалом в Україні за період її відновленої незалежності не виконуються вимоги ст. 48 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» [18], у якій зазначено, що «держава забезпечує бюджетне фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7 % від валового внутрішнього продукту України». Наприклад, у 2016 р. відповідна сума мала б становити 40,551 млрд грн, а становила – 5 млрд грн.

У Щорічному Посланні Президента України до Верховної Ради України 2017 р. відзначається непаритетність розподілу бюджетного фінансування наукових і науково-технічних робіт за секторами науки. Основне фінансування НДДКР за рахунок бюджету припадає на галузеві (23,9 %) й академічні сектори науки (62,5 %), при цьому НДДКР заводського сектору фінансуються лише на 3,8 %. Це поглиблює розрив фінансування між реальним сектором економіки та науково-освітньою сферою й ускладнює практичне використання результатів вітчизняних науково-технологічних розробок у промисловості [1, с.650].

Статистичні дані свідчать й про інші негативні тенденції:

- зниження наукоємності ВВП приблизно вдвічі – з 1,36% у 1996 р. до 0,64 в 2015 р.;
- зменшення кількості науковців у наукових організаціях майже у 5 разів порівняно з 90-ми роками (63864 у 2016 році проти 313079 у 1990 р.);
- зменшення обсягів фінансування інноваційної діяльності за кошти іноземних інвесторів – зі 133,1 млн грн у 2000 р. до 23,4 у 2016 р. (майже у 6 разів);
- збереження стабільно низького попиту промислових підприємств на нові технології (витрати на придбання інших зовнішніх знань у загальному обсязі інноваційних витрат промислових підприємств у 2012–2015 рр. не перевищували 1 %);

Таблиця 1. Основні показники щодо інноваційного розвитку України

Показники	2010	2011	2012	2013	2014*	2015*	2016*
Частка інноваційно активних підприємств, %	13,9	16,3	17,5	16,9	16,1	17,36	18,9
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	3,9	3,8	3,3	3,3	2,5	1,4	–
Фінансування інноваційної діяльності з державного бюджету, млн грн	87	149,2	224,3	24,7	344,1	55,1	179,0

* без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м.Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції

Таблицю сформовано на основі даних Державної служби статистики України [5]

– близько 80 % інноваційних витрат спрямовують на закупівлю вже готових технологій, а не їх спеціальне створення;

– традиційно підприємства надають перевагу імпортному устаткуванню, тоді як вітчизняні технологічні розробки переважно залишаються незадіяними, або впроваджуються в інших країнах світу [5].

За видами промислових підприємств ситуація щодо їх інноваційного розвитку теж є незадовільною (табл. 2).

Згідно з даними табл. 2, найбільше інноваційно активних підприємств у задіяно у виробництві коксу, продуктів нафтоперероблення, хімічних речовин і хімічної продукції, електричного устаткування (≈ 27 – 29%), комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (37%), фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів ($47,5\%$).

Водночас найменш інноваційними є підприємства добування кам'яного та бурого вугілля ($7,3\%$), добувної промисловості і розроблення кар'єрів (9%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря ($10,5\%$).

Загалом зазначені в табл. 2 дані свідчать про більшу інноваційну активність підприємств, які орієнтовані на зовнішні ринки та мають більш конкурентне середовище. Так, ці чинники є суттєвими і їх слід враховувати в оновленні інноваційної політики.

Згідно статистичних даних, близько половини попиту вітчизняних підприємств на товари, виготовлені на основі інноваційних технологій, задовольняється переважно за рахунок імпортних поставок. Водночас домогосподарства купують імпортну продукцію, насамперед це продукція машинобудування та фармацевтична.

Вище викладене свідчить про необхідність забезпечення прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України на основі оновлення відповідної політики.

У середньостроковому плані пріоритетних дій Уряду до 2020 року [20] йдеться про такі напрями державної інноваційної й промислової політики:

– створення передумов для розвитку та широкого впровадження інновацій в усіх галузях економіки, а також подальшого переходу до цифрової економіки, зокрема вдосконалення нормативно-правової та регуляторної бази у сфері інновацій, інтелектуальної власності

Таблиця 2. Частка інноваційно активних підприємств за видами економічної діяльності у 2015 р. [1, с. 775]

Види промисловості	% до загальної кількості підприємств
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	9,0
Добування кам'яного та бурого вугілля	7,3
Переробна промисловість	19,5
Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів	18,1
Текстильне виробництво; виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	13,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	12,1
Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення	28,6
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	27,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	47,5
Виробництво гумових та пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	12,8
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	17,5
Машинобудування, крім ремонту та монтажу машин і устаткування	30,5
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	37,5
Виробництво електричного устаткування	28,2
Виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань	26,2
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	37,0
Виробництво меблів, іншої продукції, ремонт і монтаж машин та устаткування	14,1
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	10,5
Промисловість України загалом	17,3

та цифрової економіки, вдосконалення державної політики у цих сферах та запровадження програм, спрямованих на стимулювання та підтримку інноваційного розвитку;

– створення умов для збільшення обсягу інвестицій у промисловість, забезпечення модернізації виробництва та інфраструктури, створення передумов для розвитку і диверсифікації експорту, включення вітчизняних підприємств у світові ланцюги доданої вартості.

Цілями 2017 р. у документі визначено: вдосконалення законодавства для стартапів (корпоративного, податкового, у сфері інтелектуальної власності, валютного регулювання тощо), інноваційної діяльності та у сфері телекомунікаційних послуг, надання інформаційних послуг.

Так, фокус робиться на підтримці стартапів, правових і цифрових можливостях, а також створенні умов для інвестицій, а не безпосередньо державних інвестиціях. При цьому, згідно документу, трансформація економіки України із сировинної в інноваційну є метою для довгострокової перспективи, на відміну від вказаної мети у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020». Отже, в державі не передбачається спеціальна підтримка інноваційного розвитку промислових підприємств, без якої неможливо утримувати належний рівень конкурентоспроможності країни.

Крім того, в 2014 р. та в 2016 р. Урядом були прийняті рішення про припинення підготовки проектів нових державних цільових програм або внесення змін до затверджених цільових програм, що потребують додаткового фінансування з державного бюджету (п. 12 постанови Кабінету Міністрів України «Про ефективне використання державних коштів» від 11 жовтня 2016 р. № 710 [17]). Хоча такий підхід зумовлений політичною ситуацією в Україні, однак він суттєво стримує необхідний для суспільства розвиток.

У 2013 р. було схвалено Концепцію Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року [22], однак досі в Україні немає стратегічно важливих документів, на основі яких би здійснювалася ефективна економічна політика.

Таким чином, є підстави пропонувати такі напрями прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України:

Насамперед потрібна модернізація згідно нових економічних та політико–адміністративних

умов концептуально–правової бази щодо інноваційного розвитку промислових підприємств. Для забезпечення концентрації державних ресурсів доцільним є ухвалення інтегрованої єдиної Стратегії щодо розвитку промисловості та промислових підприємств в Україні, одним з пріоритетів якої мала б бути інноваційна реструктуризація в промисловості для підвищення її міжнародної конкурентоспроможності, зокрема за рахунок ресурсів держави і зусиль державних органів влади. Відповідно, слід внести зміни до урядової постанови щодо середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки [7].

На нашу думку, інноваційна реструктуризація промисловості загалом можлива шляхом запровадження комплексу економічних, інституційних, науково–технічних, організаційних та інших заходів, які мають забезпечити прогресивні інституційні, структурні та технологічні зміни в галузевій, міжгалузевій, регіональній, технологічній структурі промисловості за напрямом переходу на передову інноваційну технологічну базу, випуску інноваційної продукції, усунення структурних деформацій, а також підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації кадрів для роботи на підприємствах реструктуризованого промислового комплексу з метою забезпечення його інноваційного розвитку, конкурентоспроможності, інтеграції у світове виробництво, а також спроможності в умовах інтеграції та глобалізації розв'язувати основні завдання соціально–економічного розвитку та утвердження України як високотехнологічної держави.

Висновки

З урахуванням викладеного вище, пропонуємо запровадження в рамках вказаної Стратегії та відповідного плану її реалізації таких підходів і заходів:

1. Інвестування в інноваційний розвиток визначеного кола підприємств згідно з їх особливим комплексом потреб щодо підвищення інноваційної конкурентоспроможності, зокрема не за галузевим підходом, а за інноваційним потенціалом підприємств будь–яких галузей, у тому числі які є важливими для розвитку регіонів. Вважаємо, що наразі слід підтримувати не стартапи, чи стимулювати створення нових підприємств, а всебічно підтримувати вже існуючі промислові підприємства, продукція яких може бути кон–

курентоспроможною на європейському та світовому ринках. Це дозволить суттєво прискорити отримання економічних результатів.

2. Забезпечення розвитку кадрового потенціалу, з одного боку, визначеного кола промислових підприємств (в Україні загалом їх не так вже й багато, слід лише визначити, які з них мають належний інноваційний потенціал і підпадають під дію Стратегії за визначеними критеріями), а з іншого, – державних органів, відповідальних за реалізацію інноваційної промислової політики. З цією метою доцільним є запровадження в Національній академії державного управління спеціальної сертифікатної навчальної програми, що забезпечує, на відміну від традиційних освітніх програм, швидкість формування необхідних компетентностей. Натомість, для освітніх потреб підприємств подібну роботу можуть виконати інші вищі навчальні заклади, можливо на рівні регіонів. Такі кроки є реалістичними для їх виконання у найкоротші терміни.

3. Підтримка реалізації промислової продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. «Промисловий Інтернет речей» (Industrial Internet of Things) у світі стрімко розвивається. Його внесок у світову економіку, за оцінками Світового банку, до 2030 р. становитиме 14 трлн дол. США [1, с. 589]. Водночас Україна ще недостатньо використовує мережеві можливості в цьому напрямі. Мережевий підхід теж прискорює всі процеси та зумовлює синергію.

4. Фінансування заходів щодо створення і підтримки діяльності кластерів, які в сучасних мережевих умовах та глобальній конкуренції є безальтернативною відповіддю економічним викликам. Наразі вже є підприємства, які функціонують за кластерним підходом, тому слід використовувати вже наявний кластерний потенціал та забезпечувати його реалізацію на основі виявлених їх кластерно–інноваційних потреб. Одним із напрямів тут є посилення взаємодії та координації роботи підприємств на регіональному та місцевому рівнях. Загалом ключову роль у реалізації кластерної політики мають відігравати регіональний й місцеві органи публічної влади, а також агенції територіального розвитку.

5. Запровадження державного грантового фінансування проектів, які побудовані на співпраці між промисловими підприємствами та науковими структурами. Європейський досвід переконує,

що подібні стимули можуть суттєво прискорити інноваційні зміни.

6. Забезпечення суспільної підтримки політики інноваційної реструктуризації промисловості. Безумовно, ця політика має бути підтримана суб'єктами інноваційно–інвестиційних процесів – підприємствами, науковими, науково–дослідними та проектними організаціями, структурами науково–технічної інформації, стандартизації, охорони прав інтелектуальної власності, суспільством загалом, адже суспільство має розуміти, з якою метою суттєва частка державних коштів саме зараз спрямовується не на соціальні питання, а на розвиток економіки. Соціологічні опитування свідчать, що громадяни України психологічно готові до подібних кроків держави, адже серед основних проблем наразі в державі є безробіття та низькооплачувана праця, а отже й малі пенсії.

7. Задіяння існуючих науково–технологічних розробок. Статистичні дані щодо реєстрації охоронних документів на об'єкти промислової власності свідчать про таке. До державних реєстрів внесено понад 402 тис. охоронних документів, з них 81 % – на ім'я національних заявників. Зареєстровано 108,9 тис. (27,1 %) патентів на винаходи, 86,5 тис. (21,5 %) патентів на корисні моделі, 26,2 тис. (6,5 %) патентів на промислові зразки, 180,5 тис. (44,9 %) свідоцтв на знаки для товарів і послуг. В Україні надано правову охорону більш ніж 126 тис. знаків за Мадридською системою міжнародної реєстрації. Із загальної кількості патентів на винаходи понад 20 % видано на ім'я іноземних власників, з них 76,5 % – за заявками, по–даними в Україні за процедурою PCT (Patent Cooperation Treaty) [1, с. 617]. Відтак, слід задіяти вже створений потенціал.

9. Нарешті, має бути повноцінне ресурсне забезпечення Стратегії й не допущення зберігання тенденції недофінансування програмних документів, результатом чого є їх низька ефективність (відбувається за рахунок недостатньої системності політик). Залучення коштів місцевих бюджетів тільки сприятиме вирішенню поставлених завдань. Також, на нашу думку, сьогодні не варто багато ресурсів вкладати у формування нової інноваційної інфраструктури, адже її вихід на продуктивний рівень потребуватиме певного часу. Це стосується й податкових преференцій, оскільки підприємства й так матимуть вигоди.

Запропоновані нами підходи, навіть не здійснюючи низки інших заходів, можуть забезпе–

чити бажане зростання інноваційної конкурентоспроможності вітчизняної промисловості, тому їх доцільно рекомендувати до розгляду урядовим органам та промисловій спільноті.

Водночас очевидним є той факт, що застосування запропонованого нами підходу може ускладнюватися появою таких ризиків та недоліків політики:

- неповне виконання запланованих заходів;
- відсутність належної координації дій відповідальних за втілення заходів;
- недофінансування заходів;
- імовірна поява корупційних дій тощо.

З огляду на це, перспективним вбачається дослідження ризиків щодо забезпечення прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України та обґрунтування комплексу методів (механізмів) управління ними.

Список використаних джерел

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К.: НІСД, 2017. – 928 с.
2. Гриньов А.В. Інноваційний розвиток промислових підприємств: концепція, методологія, стратегічне управління. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2003. – 308с.
3. Гусев В. О. Державна інноваційна політика як засіб розвитку національної економіки : навч. посіб. / В. О. Гусев. – К.: Вид-во НАДУ, 2007. – 60 с.
4. Державне регулювання економіки: Навчальний посібник/ Сергій Чистов, Анатолій Никифоров, Тамара Куценко та ін.; М-во освіти України; КНЕУ. – 2-ге вид., доопрац. і доп.. – К.: КНЕУ, 2005. – 316 с.
5. Державна служба статистики України: офіційний сайт. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1056 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF>
7. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки: постанова Кабінету міністрів України від 28 грудня 2016 р. № 1056 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1056-2016-%D0%BF/print>
8. Економіка України : стратегія і політика довгострокового розвитку / В. М. Геець, В. І. Голіков,

Б. Є. Кваснюк [та ін.] / За ред. В. М. Гейця. – К.: Фенікс, 2003. – 1007 с.

9. Єгоров І. Інноваційна та науково–технічна діяльність в Україні в контексті політики євроінтеграції: тенденції та проблеми / І.Єгоров, В.Грига // Наукові записки. – 2017. – Вип. 5–6(85–86). – С. 184–196.

10. Завербний А.С. Впровадження енергозберігаючих інновацій на промислових підприємствах як засіб підвищення їх конкурентоспроможності / А. С. Завербний // Управління інноваційним процесом в Україні: проблеми, перспективи, ризики : тези доп. III Міжнар. наук.–практ. конф. (Львів, 20–21 трав. 2010 р.) : до 65–річчя каф. менедж. орг. / Нац. ун–т «Львів. політехніка» [та ін.]. – Л.: Вид-во Нац. ун–ту «Львів. політехніка», 2010. – С. 157–159.

11. Захарчин Г.М. Забезпечення конкурентоспроможності та розвиток організаційної культури: сучасна парадигма і прикладний аспект: монографія / Г.М.Захарчин, А.А.Теребух, Л.С.Лісовська – Львів: В–во НУ «Львівська політехніка», 2009. – 440с.

12. Козинський С. Проблеми реалізації економічного потенціалу України // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 2. – С. 163–170.

13. Колісник М.К. Вплив виробничих інновацій на конкурентоспроможність промислово–фінансових груп у машинобудуванні: [Управління виробництвом: проблеми теорії і практики: монографія] / [М.К. Колісник, А.М. Ульянова] / за ред. О.В. Мартякової – Донецьк.: ДонНТУ, 2008. – 474 с.

14. Матеріали Парламентських слухань у ВРУ. Інноваційна політика зарубіжних країн: концепції, стратегії, пріоритети / Матеріали Парламентських слухань у ВРУ. – 2010. – 520 с.

15. Матлак О.О. Провал структурних реформ в Україні: несприятливі вихідні умови чи неефективна політика? // Формування ринкових відносин: Збірник наукових праць. Випуск 16. Науково–дослідний економічний інститут міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України. Київ, 2002. – С.86.

16. Піддубна Л.І. Конкурентоспроможність економічних систем: теорія, механізм регулювання та управління : монографія / Л.І. Піддубна. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2007. – 368 с.

17. Про ефективне використання державних коштів: постанова Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2016 р. № 710 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/710-2016-%D0%BF>

18. Про наукову і науково–технічну діяльність [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/848-19/>

19. Про Національну антикорупційну стратегію на 2011–2015 роки: Указ Президента від 21.10.2011 р. № 1001/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/14092.html>

20. Про середньостроковий план пріоритетних дій Уряду до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 квітня 2017 р. № 275–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/document/249935963/RO275.doc>

21. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12 січ. 2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>

22. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 липня 2013 р. № 603–р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/603-2013-%D1%80>

23. Савченко К. В. Аналіз технологічної структури економіки України в контексті забезпечення економічної безпеки держави / К. В. Савченко // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 4. – С. 171–178.

24. Сковорцов І.Б. Інноваційний розвиток підприємств як причина утворення інфляційного процесу і морального зношення основних засобів / І.Б.Сковорцов, Л.П. Гринаш // Вісник НУ «Львівська політехніка» «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». – Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка». – 2011. – № 704. – С. 101–107.

25. Стан розвитку науки і техніки: результати наукової і науково-технічної діяльності за 2016 рік : аналітична довідка Українського інституту науково-технічної експертизи та інформації Міністерства освіти і науки України. – К, 2017. – 92 с.

26. European Innovation Scoreboard 2017. – European Commission. – 2017. – 93 p.

27. Gross domestic spending on R & D. OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://data.oecd.org/rd/gross-domestic-spending-on-r-d.htm>

28. The Global Competitiveness Report 2016–2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2016-2017-1>

29. The Global Innovation Index 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.globalinnovationindex.org/gii-2017-report>

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

АГАПОВА А.І., СІГАЙОВ А.О. Криптовалюти: новий виклик для фінансової системи України	3
ГАЛАСЮК В.В. Україна: орієнтири для економічного ренесансу	8
ГРИДЖУК Д.М. Дослідження інформаційних потоків центрів прибутку корпоративного та роздрібного бізнесу банку	13
ДІБРОВА О.В. Інформаційна безпека наукоємного сектору як фактор розвитку національної економіки	19
ЖИЛИНСЬКА О.І. Економічний зміст експортного контролю	23
МОЛНАР О.С., КИРЛИК Н.Ю., КОСТЬОВ'ЯТ Г.І. Роль держави в управлінні інфраструктурними проектами	27
РАЛЛЕ Н.В. Державне управління економікою: практичний досвід та наукове знання	32

Інноваційно-інвестиційна політика

ШЕВЧЕНКО О.О. Енергомодернізація бюджетних освітніх установ на основі провадження механізму енергосервісних контрактів	36
БЛУДОВА Т.В., ОСТРОВСЬКА М.С. Аналіз загроз економічній безпеці держави при здійсненні інноваційного розвитку	45
ГАВРИЛКО П.П., ЛАЛАКУЛИЧ М.Ю. Глобальні інформаційно-комунікаційні технології в банківській діяльності	52
МУСІЄНКО В.Д., ЩЕРБАКОВА А.С. Інноваційний розвиток національної економіки як основа формування соціально-економічного напрямку	56

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

ІГНАТЕНКО О.С. Організація підготовки фахівців з фінансування та кредитування сільськогосподарських підприємств	63
ЗАКРЕВСЬКА Л.М., ДЯЧУК К.В. Концепція формування системи управління майновим потенціалом підприємства	69
ВАСИЛЬЧАК С.В., ФУРСІНА О.В., ВІВЧАРУК О.М. Механізми формування економічної безпеки підприємств готельного бізнесу на основі маркетингових інструментів	75
ВОЛОТ О.І. Ґене́за наукової думки у становленні теоретичних засад інформаційного суспільства	79
ДРОК П.В. Використання технічних засобів у навчанні студентів документознавців	83
АРЕФ'ЄВ С.О., ПОЦЕЛУЙКО В.А. Бізнес-процеси підприємства: сутність та класифікація	89
МАГУТА О.В. Роль вищої освіти в інноватизації економіки України	94
ГАНЖА В.В. Реалізація експортного потенціалу будівельної галузі України	103
ДУДКО П.М. Переваги та загрози від застосування методу QFD (структурування функції якості) на підприємстві	110
ЗАЄЦЬ О.С. Використання освітніх стимулюючих функцій людського капіталу будівельних підприємств	115
ЗОРИНА О.А. Аналіз фінансового потенціалу підприємства: теоретичний аспект	121
ЗІНЧЕНКО М.М. Інтелектуальний капітал підприємства: сутність та особливості формування в будівництві	128
ОСАДЧА Г.Г., КОЗАЧЕНКО В.О. Методологічні аспекти обліку дебіторської заборгованості на виробничих підприємствах	134
КУДЕНКО О.В. Дослідження рівнів сегментування ринку мобільних пристроїв з функцією виходу в мережу Інтернет	138
МАКАТЬОРА Д.А. Методика діагностики технологічного рівня виробничих процесів на підприємстві	146
МАРЧЕНКО І.С., ТРУШ Ю.Л. Економічний механізм формування та використання грошових потоків	154
НІФАТОВА О.М. Формалізоване представлення інтегрованого брендингу: сутність та особливості управління	157
ПЛЮТА І.Ю. Пріоритетні напрями забезпечення модернізації системи електропостачання в Україні з урахуванням досвіду ЄС	163
ПОПОВИЧ О.В., НОСОВСЬКИЙ А.А. Аналіз витрат від основної діяльності ПАТ «Авіаційна Компанія «Дніпроавіа» за період з 2014 по 2016	168
СЛОБОДЯН Н.Г., НОСЕНКО Н.С. Аналіз факторів впливу на поведінку витрат промислового підприємства	172
СМЕЛЯНЕЦЬ Т.В. Управління конкурентоспроможністю аграрних формувань в Україні	177
ШИНКАР С.М. Теоретичний базис забезпечення економічної безпеки промислових підприємств	183

Розвиток регіональної економіки

ГАБРЕЛЬ М.М., ХРОМ'ЯК Й.Я., ЛИСЯК Н.М. Принципи й шляхи розвитку міських поселень регіону в умовах адміністративно-територіальних трансформацій	189
ГАЛАЧЕНКО О.О. Парадигма системно-рефлексивного маркетингу, як інструмент підвищення конкурентоспроможності санаторно-курортних послуг в умовах регіону	206
ОЛЬШАНСЬКА О.В., МЕЛЬНИК А.О. Регіональні туристичні кластери як важливий чинник економічного зростання	212

Соціально-трудові проблеми

КОШЕЛЬ А.О. Формування основних факторів і показників які визначають цінність земель в межах населених пунктів	217
СЕЛІВЕРСТОВА Л.С., ПАРХАЦЬКА О.М. Тенденції розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання	222
СТРІЛЬЧУК Ю.І. Факторний аналіз банківського кредитування населення	226
КУЙБІДА С.В. Напрями забезпечення прискореної інноваційної реструктуризації промисловості України	231

До авторів збірника

Шановні автори!

*Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
приймає до друку у періодичному збірнику
«Формування ринкових відносин в Україні» статті з економічної тематики*

При подачі статті до редакції необхідно оформити її за поданими нижче правилами, а також ретельно перевірити текст на предмет виявлення граматичних, орфографічних, стилістичних та інших помилок!

1. Стаття має відповідати тематичній спрямованості збірника.
2. Обов'язковими є рецензія фахівця у відповідній галузі науки.
3. У статті відповідно до вимог ВАК необхідні такі елементи:

Стаття має містити: індекс УДК, відомості про автора (ів) на трьох мовах;

– **назва статті та анотація** на трьох мовах (українська, російська, англійська), де чітко сформульовано головну ідею статті та обґрунтовано її актуальність;

– **ключові слова** на трьох мовах до 10 слів (українська, російська, англійська);

– **постановка проблеми** у загальному вигляді та її зв'язок із важливими чи практичними завданнями;

– **аналіз останніх досліджень і публікацій**, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– **формування цілей статті** (постановка завдання);

– **виклад основного матеріалу дослідження** з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– **висновки з даного дослідження** і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Обсяг – від 8 до 16 сторінок, формату А4 через інтервал 1,5. Поля: верхнє, нижнє, лівє, правє – 2 см. Абзац – 5 знаків. Шрифт: Arial, розмір – 12. Мова – українська.

5. Прізвище, ініціали, науковий ступінь розміщуються у правій верхній частині аркуша.

6. Відомості про автора: адреса, контактний телефон (домашній, робочий).

7. Статті, таблиці та формули мають виконуватися у редакторі Microsoft Word, якщо стаття містить формули, то вони мають набиратися у редакторі формул Microsoft Equation, який вбудований в усі версії програми Word.

8. Якщо стаття містить графіки чи діаграми, виконанні в інших програмах (такі як Excel, Corel Draw та ін.), то ці файли також додаються до статті в оригіналі програм, в яких вони виконані.

9. Графіки та діаграми можуть бути передані в графічних форматах: векторний – EPS, AI (шрифти переконвертовані в криві); растровий – TIF, 300 dpi, 256 кольорів сірого.

10. Зноски в документі мають бути оформлені за допомогою вбудованих функцій програми Word.

11. Назви файлів мають відповідати прізвищам авторів.

12. Статті надаються на диску, або іншому електронному носії інформації до диска обов'язково додаються статті в роздрукованому і якісному вигляді. Текст у електронному вигляді повинен відповідати тексту в надрукованому вигляді.

13. Статті не повинні містити приміток від руки та помарок, кожен лист статті підписується автором.

14. Посилання на джерела інформації є обов'язковими. Джерела подаються в кінці статті з основними вимогами до бібліографічних описів. Нумерація джерел вздовж тексту.

15. У разі невиконання вищевказаних вимог редакція не приймає статей до друку.

Редакція наукового збірника не несе відповідальності за авторські права статей, що подаються до друку.

Довідки за телефонами: (044) 239–10–49
e-mail: zbornik@ukr.net

Редакційна колегія

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Збірник наукових праць

№12 (199) 2017 р.

Періодичність – щомісячник

Головний редактор Захарін С.В
Комп'ютерна верстка та дизайн Сердюк В.Л.

Підписано до друку 22.12.2017 р.
Формат 60х84 1/8. Папір офсетний
Ум. друк. аркушів 28,02.
Гарнітура Europe. Наклад 100 прим.

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки
Свідоцтво про державну реєстрацію: Серія КВ 22545–12443ПР від 20.02.2017 р.
Адреса редакції: 01014, м. Київ, бул. Дружби Народів, 38
<http://dndiime.org>, e-mail: zbornik@ukr.net